

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

690

323.2 (05)

h-38

რევოლუციის მატიანე

საქართველოს კ. პ. (პ) ც. კ.
და ტფ. კომ. პარტიის
ისტორიული ჟურნალი

№ 3 (20)

სახელმწიფო გამომცემლობა

ტფილისი—1928

ოქტომბრის რევოლუცია, სოც.-დემოკრ. და ტროცკისტული ნეო-მენშევიზმი.

(ოქტომბრის რევოლუციის მეთერთმეტე წლის თავის გამო)

რაც უფრო უკან ვტოვებთ 1917 წლის ოქტომბრის ისტორიულ თარიღს, მით უფრო ურყევი ხდება ის დებულება, რომ „ჩვენ დაუძლეველნი ვართ, რადგან დაუძლეველია მსოფლიო პროლეტარული რევოლუცია“ (ლენინი).

საერთაშორისო სოციალ-დემოკრატია ჯერ კიდევ უკანასკნელ იმპერიალისტურ ომამდე დაშორდა რევოლუციონურ მარქსიზმის პრინციპებს. ამიტომ მისთვის ოქტომბრის რევოლუცია წარმოადგენდა რაღაც „კურიოზს“, რომელიც, მისი მტკიცებით, სულ ადრე უნდა დასრულებულიყო, როგორც ისტორიულად „უკანონო“ მოვლენა. მაგრამ, აი, გადის თერთმეტი წელი და ეს ისტორიული „კურიოზი“ იზრდება და ფესვებს იდგამს არა მარტო საბჭოთა კავშირის, არამედ საერთაშორისო მასშტაბითაც.

ასეთი აშკარა შეუსაბამობა სოციალ-დემოკრატიულ თეორიასა და ოქტომბრის „პრაქტიკის“ შორის შეიძლება აიხსნას მხოლოდ იმით, რომ მენშევიზმისათვის სრულიად გაუგებარი დარჩა ოქტომბრის რევოლუციის როგორც ისტორიული ფესვები, ისე მისი მამოძრავებელი ძალები. მენშევიზმი ბრმა დარჩა ოქტომბრის რევოლუციისადმი, რადგან იგი სავსებით დაშორდა მეცნიერული სოციალიზმის პრინციპებს და გადაბარგდა სოციალ-რეფორმიზმის ბანაკში.

ჯერ კიდევ 1914 წელს ლენინი სწერდა:

„აშკარა სოფიზმების საშუალებით მარქსიზმს აკლიან (მეორე ინტერნაციონალის ბელადები.—თ. ს.) მის რევოლუციონურ სულს. მარქსიზმში ისინი სცნობენ ყველაფერს, გარდა ბრძოლის რევოლუციონურ საშუალებებისა... კაუცკი, რომელმაც 1909 წელს დასწერა მთელი წიგნი რევოლუციის ეპოქის მოახლოების შესახებ, კაუცკი, რომელმაც 1912 წელს ხელი მოაწერა ბაზელის მანიფესტს მომავალ

ომის რევოლუციონურად გამოყენების შესახებ, ეხლა ყოველმხრივ ამართლებს და მხარს უჭერს სოციალ-შოვინიზმს და, პლენაროვის მსგავსად, მხარს უმშვენებს ბურჟუაზიას ყოველგვარ რევოლუციონურ აზრის და საქმის გასამასხარებლად“ (გ. ზინოვიევი და ნ. ლენინი. „ომი და რევოლუცია“).

1916 წელს ლენინმა გამოაქვეყნა თავისი შესანიშნავი წიგნი — „იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უახლესი ეტაპი“, რომელშიაც იმპერიალიზმის კაუკუიანური განმარტება შეფასებულია როგორც რევოლუციონური მარქსიზმის გაყალბება.

ლენინის შემდგომ ნაშრომებში („სახელმწიფო და რევოლუცია“, „პროლეტარული რევოლუცია და რენეგატი კაუკუი“), მოცემულია იმის დეტალური ანალიზი, თუ როგორ უღალატა სოციალ-დემოკრატებმა მარქსიზმს, როგორ წაბილწა მან მეცნიერული სოციალიზმის რევოლუციონური ტრადიციები და ურცხვად მოიკალათა ოპორტიუნიზმის მყარალ ქაობში.

ლენინმა არა თუ დაგვანახა მეორე ინტერნაციონალის გადაბარგება ანტი-რევოლუციონურ ბანაკში, მან არა თუ არა აღადგინა ოპორტიუნიზმების მიერ გაყალბებულ მარქსიზმის რევოლუციონური პრინციპები, არამედ კაპიტალისტური განვითარების ახალ პირობებში (მონოპოლისტური კაპიტალიზმი) განავითარა და გააღრმავა მარქს-ენგელსის მოძღვრება. ლენინმა გენიალურად გამოიყენა მარქსიზმი არა როგორც დოგმა, არა როგორც ყოველი დროისა და ეპოქისათვის ერთნაირად შესაფერისი ფორმულა, არამედ როგორც **მოქმედების ცოცხალი მეთოდი**. რევოლუციონური მარქსიზმის ამ ცოცხალი მეთოდით ლენინი მიუდგა კაპიტალისტური განვითარების იმპერიალისტურ საფეხურს და მოგვცა **კაპიტალიზმის არათანაზომიერი განვითარების კანონი** მისგან გამომდინარე დასკვნებით.

„ლენინის მოძღვრება გაიზარდა და ჩამოყალიბდა იმპერიალიზმის პირობებში, როდესაც კაპიტალიზმის წინააღმდეგობანი მივიდნენ უკიდურეს წერტილამდე, როდესაც პროლეტარული რევოლუცია გახდა უშუალო პრაქტიკის საკითხი, როდესაც ძველი პერიოდი — მუშათა კლასის რევოლუციონურ მომზადებისა, შეიცვალა კაპიტალიზმზე იერიშების მიტანის პერიოდით“. (სტალინი — „ლენინიზმის საკითხები“).

მენშევიზმისათვის გაუგებარი დარჩა პროლეტარული რევოლუციების ეპოქის ლენინური თეორეტიული დასაბუთება, სოციალ-დემოკრატებმა მიიღო ახალი თეორეტიული კონცეპცია, რომლითაც კაპიტალისტური განვითარების დღევანდელი საფეხური არ არის პრო-

ლექტარული რევოლუციის ეტაპი, პირიქით, ომის შემდგომი კაპიტალიზმი შევიდა განვითარების ისეთ ზოლში, როდესაც შესაძლებელია სოციალიზმში გადახველა ურევოლიუციოდ, უმტკივნელოდ, თანდათანობით. ეს არის პერიოდი „ულტრა-იმპერიალიზმის“ და „სამეურნეო დემოკრატიის“, როდესაც ადგილი აქვს კაპიტალიზმის მშვიდობიან-შესვლას სოციალიზმში.

„სოციალ-დემოკრატია“, — აღნიშნა ამხ. ბუხარინმა თავის მოხსენებაში კომინტერნის უკანასკნელ კონგრესზე, — არა თუ ამოავდო თავის ლექსიკონიდან ტერმინი — „პროლეტარიატის დიქტატურა“, არამედ ის საერთოდ აღარ ლაპარაკობს რევოლუციის შესახებ. თუ ის სადმე იხსენიებს სიტყვა „რევოლუციას“, როგორც მაგალითად მუშათა პარტიის პროგრამაში, ეს მხოლოდ იქ, სადაც ის ლაპარაკობს რევოლუციის საწინააღმდეგო ბრძოლის შესახებ. გერმანიის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის პროგრამაში ლაპარაკია „ხელისუფლების დაპყრობის“ შესახებ, ხოლო სიტყვა „რევოლუცია“ შიგამოშლილია“.

მენშევიზმმა კანონს გარეშე გამოაცხადა პროლეტარიატის რევოლუციონური ბრძოლა თავის დიქტატურისათვის. ჯერ კიდევ ოქტომბრის წინა დღეებში ამხ. ლენინი ახასიათებდა მენშევიკური „რევოლუციონერის“ უხერხემლო ტიპს და სწერდა:

„ის თითქოს მზად იყოს ეცნოს სოციალური რევოლუცია, თუკი ისტორია მას ამ რევოლუციამდე მიიყვანდა ისე მშვიდად, წყნარად და შეუწყხებლად, როგორც, მაგალითად, გერმანული სასწრაფო მატარებელი მიდის სადგურთან. ზრდილი კონდუქტორი ადებს ვაგონის კარებს და აცხადებს: „სადგური სოციალური რევოლუცია!“ „Alle austreten“ (ყველა გამობრძანდით)!“

შეადარეთ სოციალ-დემოკრატიის მტკიცებას „კაპიტალიზმის სოციალიზმში მშვიდობიანი შეზრდის“ შესახებ მარქსის ცნობილი დებულება კაპიტალიზმიდან კომუნიზმში რევოლუციონური გადასვლის შესახებ და თქვენ თვალწინ წარმოგიდგებათ მეორე ინტერნაციონალის რენეგატული სახე.

„კაპიტალისტურ და კომუნისტურ საზოგადოებათა შორის, — სწერდა მარქსი გოტის პროგრამის კრიტიკაში, — მდებარეობს პირველის მეორეში რევოლუციონური გარდაქმნის პერიოდი. ამ პერიოდს შეეფარდება პოლიტიკური გარდამავალი პერიოდი და ამ პერიოდის სახელმწიფო არ შეიძლება იყოს სხვა რამ, თუ არა პროლეტარიატის რევოლუციონური დიქტატურა“.

ლენინმა ახალ გამოცდილებათა ნიადაგზე კიდევ უფრო გააღრ-

მაგა პროლეტარიატის რევოლუციონური თეორია, მან დაგვანახა, რომ მონოპოლისტურ კაპიტალიზმის საფეხურზე ჩვენს წინაშე პრაქტიკულად ისმება სოციალისტური რევოლუციის და პროლეტარული დიქტატურის ამოცანა.

პროლეტარული რევოლუციების ეპოქის დასაწყისის ლენინი ასაბუთებდა კაპიტალიზმის არათანაზომიერ განვითარების კანონით, რომელიც გამომდინარეობს მონოპოლისტური კაპიტალიზმის ანალიზიდან. რა დასკვნამდე მივყევართ მონოპოლისტური კაპიტალიზმის ანალიზს?

„ქვეყნის დანაწილება გავლენის სფეროებად იმპერიალისტურ ჯგუფებსა და სახელმწიფოებს შორის უკვე დასრულდა. მსოფლიო მეურნეობის განვითარება მიმდინარეობს იმპერიალისტურ ქვეყნების სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში—ბაზრებისათვის, ნედლი მასალისათვის, გავლენის ძველი სფეროების გაფართოებისათვის... ეს განვითარება ხდება არა თანაზომიერად, არამედ—ნახტომებისებურად, წინ-წაწეულ სახელმწიფოების უკან დაქანებით და ახალი ქვეყნების წინ წაწევით... უკვე განაწილებულ ქვეყნების კვლავ გადანაწილება, ამ რიგად, ხდება აბსოლიუტურად აუცილებელი... ამ გარემოებას არ შეუძლია არ გამოიწვიოს კონფლიქტების გამწვავება და გრანდიოზული ომები იმპერიალისტურ ჯგუფებს შორის. ასეთი მდგომარეობა აუცილებლად იწვევს იმპერიალისტთა ურთიერთ შესუსტებას და ქმნის იმპერიალისტურ ფრონტის გარღვევის შესაძლებლობას ცალკე ქვეყნებში...“ (სტალინი — „მოხსენება მე-15 პარტ-კონფერენციაზე“).

მაგრამ რა შუაშია აქ განუვითარებელი რუსეთი, რომელმაც პირველად დაიწყო პროლეტარული რევოლუცია?—ცოფმორეული კითხულობენ მთელი ქვეყნის სოციალ-დემოკრატები.

იმ შუაშია,—უპასუხებთ ჩვენ,—რომ „რუსეთი იყო იმპერიალიზმის ამ წინააღმდეგობათა გზაჯვარედინი... რომ რუსეთი ორსული იყო რევოლუციით უფრო, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყანა და ამის გამო მხოლოდ მას შეეძლო ამ წინააღმდეგობათა გადაჭრა რევოლუციონური გზით. კაპიტალის ფრონტი გაირღვევა იქ, სადაც იმპერიალიზმის ჯაჭვი უფრო სუსტია, რადგან პროლეტარული რევოლუცია არის მსოფლიო იმპერიალისტური ფრონტის გარღვევის შედეგი მის ყველაზე უფრო სუსტ ადგილზე. ამასთანავე შესაძლებელია, რომ ქვეყანა, რომელმაც დაიწყო რევოლუცია, ქვეყანა, რომელმაც გაარღვია კაპიტალის ფრონტი იყო ნაკლებად განვითარებული კაპიტალისტურად, ვიდრე სხვა ქვეყნები... 1917 წელს იმპერიალისტურ მსოფლიო ფრონტის ჯაჭვი უფრო სუსტი აღმოჩნდა რუ-

სეთში, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. აქ ის კიდევ გაწყდა და გამოსავალი მისცა პროლეტარულ რევოლუციას“ (**სტალინი**—„ლენინიზმის საკითხები“).

კაპიტალიზმის დღევანდელი საფეხურის—მონოპოლისტური კაპიტალიზმის და მით შინაგანი ძალების შეფასებაში სოციალ-დემოკრატია დაშორდა მარქსიზმს. ამიტომ მისთვის გაუგებარი დარჩა ის ფაქტი, რომ პროლეტარულ რევოლუციას დასაწყისი მისცა არა კლასიკური კაპიტალიზმის ქვეყნებმა, როგორც ეს მას დოგმატიურად წარმოედგინა, არამედ შედარებით ჩამორჩენილმა კაპიტალისტურმა რუსეთმა. კიდევ მეტი, სოციალ-დემოკრატებმა პრინციპიალურად უარყო მუშათა კლასის რევოლუციონური ბრძოლის მეთოდი.

„მარქსიზმის მოძღვრება კაპიტალიზმის წინააღმდეგობათა შესახებ მან (სოციალდემოკრატებმა—თ. ს.) შესცვალა ბურჟუაზიულ მოძღვრებით მისი ჰარმონიული განვითარების შესახებ; მოძღვრება კრიზისებზე და პროლეტარიატის გაღატაკებაზე მან არქივს ჩააბარა, კლასობრივი ბრძოლის მრისხანე და ცეცხლოვანი თეორია მან გადააქცია კლასობრივ წინააღმდეგობათა გამწვავების შესახებ მან გასცვალა კაპიტალის „დემოკრატიზაციის“ მეშინაურ არაქზე; კაპიტალიზმის დროს ომის აუცილებლობის ნაცვლად მან დააყენა პაციფიზმის ბურჟუაზიული მატყუარობა და ულტრა-იმპერიალიზმის ცრუ ქადაგება; კაპიტალიზმის რევოლუციონური დანგრევის თეორია მან დაახურდა სოციალიზმში შესაზარდ „ჯანსაღ“ კაპიტალიზმის ყალბ გრომებზე), რევოლუცია მან შესცვალა ევოლუციით; ბურჟუაზიულ სახელმწიფოების დანგრევა—მისი აქტიური მშენებლობით; მოძღვრება პროლეტარული დიქტატურაზე—ბურჟუაზიასთან შეთანხმებით; მოძღვრება საერთაშორისო პროლეტარულ სოლიდარობის შესახებ—იმპერიალისტური სამშობლოების დაცვის მოძღვრებით; მარქსის დიალექტიური მატერიალიზმი—იდეალისტური ფილოსოფიით“ (კომინტერნის პროგრამიდან).

ასეთია თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიის ნამდვილი სახე, იმ სოციალ-დემოკრატიის, რომელიც მარქსისტულ ნილაბ ქვეშ ამოფარებული მთელ ქვეყანას არწმუნებს, რომ ოქტომბრის რევოლუცია უნდა დამარცხდეს, როგორც ისტორიულად „შეუსაბამო“ მოვლენა.

*
* *

ჩვენი პროლეტარული რევოლუციის და მისი შინაგანი შემოქმედებითი ძალების შეფასებაში მენშევიზმს მიუახლოვდა **ტროცკისტული ოპოზიცია**. ოქტომბრის რევოლუციის მეთორმეტე წელში

ტროცკიზმი უარყოფს ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეურნეობის სოციალისტურად გარდაქმნის შესაძლებლობას შინაგანი ძალების საშუალებით.

პროლეტარიატის მპრძანებელი სამეურნეო მაღლობები არ არის საკმარისი დაქუცმაცებულ საგლეხო მეურნეობის სოციალისტურად გადახალისებისათვის. ასეთ პირობებში პროლეტარიატს არ შეუძლია სოციალისტური მშენებლობის საქმეში თან გაიყოლოს გლეხური მასები. აქედან დასკვნა: ვიდრე რევოლიუციას არ გაუმარჯვინია კაპიტალიზმის უმთავრეს ქვეყნებში, სოციალისტური მშენებლობა საბჭოთა კავშირში განწირულია დამარცხებაზე, — ასეთია ტროცკიზმის არგუმენტაცია. თუ გავყვებით ტროცკისტული მსჯელობის ძაფს, უეჭველად მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ რაკი შეუძლებელია ჩვენი ეკონომიკის სოციალისტურად გადახალისება, რაკი გამარჯვებულ პროლეტარიატს არ შესძლებია პოლიტიკური ძალა-უფლების გამოყენება მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნისათვის, მაშასადამე, 1917 წელში არავითარი სოციალისტური რევოლიუცია რუსეთში არ მომხდარა, მაშასადამე, ჩვენი რევოლიუცია თავიდანვე ატარებდა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლიუციის ხასიათს.

ასეთია, საბოლოო ანგარიში, ოქტომბრის რევოლიუციის ტროცკისტული შეფასება.

თუ ჩვენ გვსურს გავიგოთ საიდან მომდინარეობს ტროცკიზმის მიერ ჩვენი რევოლიუციის ასეთი შეფასება, საჭიროა გავეცნოთ იმ ბრძოლას, რომელსაც ტროცკი აწარმოებდა ბოლშევიკურ პარტიასთან მთელი ოცი წლის განმავლობაში. არავისთვის საიდუმლოებას არ წარმოადგენს, რომ ტროცკიზმი თავიდანვე მტრულად იყო განწყობილი და გააფთრებულად ებრძოდა ბოლშევიზმს რევოლიუციის ყველა ძირითად თეორეტიულ და ტაქტიკურ საკითხებში.

„...ისე, როგორც ლენინიზმი ჩამოყალიბდა, გაიზარდა და გაიმარჯვა მუდმივ და სისტემატიურ ბრძოლაში მენშევიზმთან, ის იზრდებოდა, გაიზარდა და გაიმარჯვა მუდმივ და სისტემატიურ ბრძოლაში ტროცკიზმთანაც... დაწყებული 1903 წლიდან, ე. ი. მენშევიზმის დაბადების მომენტიდან, მის საბოლოო დამარცხებამდე — 1917 წ. ტროცკი ასრულებდა მენშევიზმის აგენტის როლს მუშათა კლასში.

ამ ფაქტის შეუთვისებლად სრულიად გაუგებარი დაჩრება ის როლი, რომელიც ლენინმა მიაკუთვნა ტროცკის ყველა თავის თხუზულებებში მთელი ოცის წლის განმავლობაში“ (ლ. კამენევი — „ლენინიზმი თუ ტროცკიზმი“).

და მართლაც, რევოლიუციის ყველა ძირითად საკითხებში (რე-

ვოლიუციის მამოძრავებელი ძალები, პროლეტარიატის ჰეგემონია ბურჟუაზიულ-დემოკრატიის რევოლუციაში, პროლეტარიატის და გლეხობის ურთიერთობა და სხვ.) ტროცკიზმი შეურიგებელ მტრობაში იყო ლენინიზმთან. ტროცკის ბოლშევიკურ პარტიაში შესვლის (1917 წ.) შემდეგაც არ აუღია ხელი იმ შეხედულებაზე, რომლითაც ის მუდამ ბრძოლას აწარმოებდა ლენინის პარტიის წინააღმდეგ (იხ. ტროცკის წერილი „ახალი კურსი“ „Красная Новь“ 1924 წ. „1905 год“—1922 წლის გამოცემის წინასიტყვაობა და წერილი ამხ. ოლმინსკისადმი).

ბუნებრივად ისმება კითხვა:

— მაშ, რით უნდა ავსნათ ის ფაქტი, რომ 1917 წელს ტროცკი უყოყმანოთ მიემხრო ოქტომბრის აჯანყებას?

ამ კითხვის დეტალური განხილვის შემდეგ ჩვენთვის ნათელი გახდება, რომ ტროცკი ოქტომბრის აჯანყებას მიემხრო თავისებური შეხედულებებით, რომლებიც კარდინალურათ განსხვავდებოდნენ ლენინის შეხედულებებიდან.

ლენინს იმედი ჰქონდა, რომ სოციალისტურ რევოლუციის გამარჯვება რუსეთში გამოიწვევდა რევოლუციონურ გამოსვლებს და პროლეტარიატის გამარჯვებას კაპიტალიზმის მოწინავე ქვეყნებში, მაგრამ ლენინი ჩვენი რევოლუციის გამარჯვებას და რუსეთის მუშათა კლასის მიერ ძალა-უფლების შენარჩუნებას არასოდეს არ უკავშირებდა მთლიანად პროლეტარიატის გამარჯვებას სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებში. ჩვენი რევოლუციის შინაგან ძალების ანალიზიდან ლენინს შესაძლებლად მიაჩნდა სოციალისტურ რევოლუციის გამარჯვება და მისი გამარჯვება რუსეთში. 1917 წლის სექტემბერში ლენინი სწერდა:

„კაპიტალიზმის განვითარება სხვა და სხვა ქვეყნებში ხდება უაღრესად არა თანაზომიერად... აქედან უეჭველი დასკვნა: სოციალიზმს არ შეუძლია ყველა ქვეყნებში გამარჯვება ერთსა და იმავე დროს. ის პირველად გაიმარჯვებს ერთ ან რამოდენიმე ქვეყნებში, ხოლო დანარჩენები განსაზღვრული ხნის განმავლობაში დარჩებიან ბურჟუაზიულ ქვეყნებად“.

ასეთი იყო რევოლუციის შინაგანი ძალების ლენინური შეფასება.

როგორ უყურებდა ამ საკითხს ტროცკი?

„ჩვენ არ ვუცდით სხვებს,—სწერდა ტროცკი 1917 წელს,—ჩვენ ვიწყებთ და ვაგრძელებთ ბრძოლას ნაციონალურ ნიადაგზე სრული რწმენით, რომ ჩვენი ინიციატივა გამოიწვევს ბრძოლას სხვა ქვეყნებში, ხოლო ეს რომ არ მოხდეს, მაშინ უიმედოა ფიქრი,—ასე ამბო-

ბენ გამოცდილებაც, ისტორიაც და თეორეტიული მოსაზრებანიც, — თითქოს, მაგალითად, რევოლუციონურ რუსეთს შეეძლოს გამაგრება კონსერვატიულ ევროპის წინაშე“.

შეადარეთ ეს სიტყვები ლენინის ზემოთმოყვანილ ციტატას და თქვენთვის ნათელი გახდება ტროცკიზმის მთელი თავისებურება ბოლშევიზმთან შედარებით.

ოქტომბრის რევოლუციის ასეთ მენშევიკურ შეფასებიდან ტროცკიზმისათვის გამომდინარეობს შემდეგი ლოლიკური დასკვნები: საბჭოთა კავშირი არ არის პროლეტარული დიქტატურის ქვეყანა; ჩვენი მეურნეობა უძლურია მსოფლიო კაპიტალისტურ მეურნეობის მოწოდის წინაშე; საბჭოთა მეურნეობა თანდათანობით ითქვეფება მსოფლიო კაპიტალისტურ მეურნეობაში; რა პოლიტიკაც არ უნდა აწარმოოს მუშათა კლასმა, ჩვენი ქვეყნის გადაგვარება აუცილებელია.

აი, მაგალითად, სანამდი მივიდნენ გერმანელი ტროცკისტები „პლატფორმაში“, რომელიც მათ მიიღეს 1928 წ. მარტში, ნათქვამია:

„რევოლუციის დასაწყისიდანვე ნათელი იყო, რომ თუ არ მოხდებოდა რევოლუციები მოწინავე ინდუსტრიალურ ქვეყნებში, მაშინ კლასობრივი ბრძოლის განვითარება საბჭოთა კავშირში აუცილებლად შექმნიდა კლასობრივ ძალთა ისეთ განწყობილებას, რომელიც საფრთხეში ჩაადგებდა პროლეტარული დიქტატურის არსებობას“.

ტროცკიმ უკვე შეადარა ოქტომბრის რევოლუცია საფრანგეთის 1789 წლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციას და საბჭოთა კავშირს უწინასწარმეტყველა „ტერმიდორიანული“ (კონტრ-რევოლუციონური) გადაგვარება. ერთ-ერთ თავის უკანასკნელ წერილში ტროცკი აყალიბებს ოპოზიციის ამოცანებს იმ შემთხვევისათვის, თუ... დაემხო საბჭოთა ხელისუფლება.

როგორც ვხედავთ, ჩვენი რევოლუციის ტროცკისტული შეფასება არაფრით არ განირჩევა იმავე რევოლუციის მენშევიკური შეფასებისაგან. ტროცკიზმი, ისე, როგორც მენშევიზმი, ამრიგად, სდგას საბჭოთა კავშირში სოციალისტური მშენებლობის შეუძლებლობის, ჩვენი ქვეყნის ტერმიდორიანული გადაგვარების და საბჭოთა ხელისუფლების მოსალოდნელ დამხობის ნიადაგზე.

შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, რომ მენშევიკები ასე თავგამოდებით იცავენ ტროცკის. (გაიხსენეთ მეორე ინტერნაციონალის ბელადების წერილი ამხ. კალინინისადმი).

ტროცკისტული ოპოზიცია გადაიქცა ერთგვარ იარაღათ საბ-

ქოთა კავშირის მტრების ხელში (იხ. ზინოვიევის და კამენევის წერილი გაზეთ „პრავდა“-ს რედაქციისადმი ა/წ. 15 იანვრის თარიღით). ეს ჩინებულათ გაიგო ყოფილ ოპოზიციონურ ბლოკის მუშურმა ნაწილმა, რომელიც მთლიანად ჩამოშორდა ტროცკიზმს და დაუბრუნდა ლენინის პარტიას.

ტროცკიზმი გაირიყა ჩვენი რევოლიუციისაგან ისე, როგორც თავის დროზე გაირიყა მენშევიზმი. ასეთია ისტორიის ულმობელი სამართალი.

* *

პროლეტარიატის სწორი პოლიტიკა, თუ ხელი არ შეგვიშალა იმპერიალისტების სამხედრო ინტერვენციამ, უზრუნველყოფს **სოციალისტური მშენებლობის სრულ გამარჯვებას ჩვენს ქვეყანაში**. საბჭოთა კავშირის კაპიტალისტური გადაგვარების პერსპექტივა — არის ჩვენი კლასობრივი მტრის ილიუზია.

„მე მხარს ვუჭერ საბჭოთა ხელისუფლების დაცვას რუსეთში, — ამბობდა ახალი ბურჟუაზიის ცნობილი იდეოლოგი პროფ. უსტრიალოვი, — ვემხრობი, რადგან საბჭოთა ხელისუფლება დაადგა ისეთ გზას, რომელსაც მივყევართ ჩვეულებრივ ბურჟუაზიულ ხელისუფლებისაკენ“.

ასეთი იმედით ცხოვრობს კლასობრივი მტერი.

ლენინი ჩვენ გვაფრთხილებდა, რომ გადაგვარების საფრთხე მართლაც არის, თუ კი **პროლეტარიატმა ვერ შეხძლო სწორი პოლიტიკის წარმოება**. მაგრამ, ამავე დროს, ლენინი ამტკიცებდა, რომ საკმარისია პროლეტარიატის სწორი პოლიტიკა გლეხობის მიმართ და სოციალიზმის გამარჯვება ჩვენს ქვეყანაში უზრუნველყოფილია, თუნდაც დაიგვიანოს მსოფლიო რევოლიუციამ.

სოციალისტურ მშენებლობის პროცესში ჩვენ წინ გველობება უდიდესი და უძნელესი დაბრკოლებანი (ჩვენი ქვეყნის კაპიტალისტური გარემოცულობა, საბჭოთა კავშირის აგრარული ხასიათი, 25 მილიონიანი წვრილი გლეხური მეურნეობა, მშრომელი მასების კულტურული ჩამორჩენილობა და სხვ.), მაგრამ პროლეტარიატის სწორი ხელმძღვანელობით ჩვენ მაინც ვიზრდებით და სოციალისტური მეურნეობა უდიდესი ნაბიჯებით მიდის წინ. ამის უტყუარი მაჩვენებელია ჩვენი მრეწველობა და სასოფლო მეურნეობა უკანასკნელ წლების განმავლობაში.

...„ჩვენმა **ნავთის მრეწველობამ** განიცადა ნამდვილი ტექნიკური რევოლიუცია და თითქმის გადახალისებულია ამერიკულ წე-

სებზე; ჩვენი მანქანამშენებლობა, შემდგომი გადატრიალების და ქვეყნის ინდუსტრიალური გადაკეთების ძირითადი ბერკეტი, დიდი ნაბიჯებით დაიძრა წინ; მისმა განსაკუთრებულმა რაზმმა — **სახალხო-სამეურნეო მანქანამშენებლობამ** სამეურნეო გადააქარბა ომამდე არსებულ დონის ციფრებს; გაიზარდა მრეწველობის მთელი ახალი ქსელი — **ელექტროტექნიკური მრეწველობა**; საფუძველი ჩაეყარა ჩვენს ქიმიურ მრეწველობას; **ელექტროფიკაცია**, ელექტრო სადგურების აშენება თანდათანობით იპყრობს ახალ და ახალ პოზიციებს; სამეურნეო ტექნიკური რევოლუცია ხელს უწყდის სოფელსაც; ის მხარს უჭერს და აწვითარებს გლეხობის კოოპერატიულ ორგანიზაციებს, მან უკვე გაგზიენა მინდორ-ველებში 30.000 **ტრაქტორი**. (ბუხარინი, „ეკონომისტის შენიშვნები“).

ამბ. ბუხარინს თავის ზემოხსენებულ წერილში მოჰყავს ციფრები, რომლებიც აშკარად მეტყველებენ ჩვენი სოციალისტური მშენებლობის უდიდესი მიღწევების შესახებ.

საბჭოთა კავშირის სახალხო მეურნეობის სახელმწიფო და კოოპერატიულ სექტორის ძირითადი კაპიტალი სამი უკანასკნელი წლის განმავლობაში გაიზარდა 4 მილიარდი მანეთით; ამავე პერიოდში სახელმწიფო და კოოპერატიულ მრეწველობის ძირითადი კაპიტალი 6,3 მილიარდიდან გაიზარდა 8,8 მილიარდამდე, ამასთანავე ნამატის ტემპმა ამ უკანასკნელ წელში მიაღწია 15%.

სახალხო მეურნეობის სოციალისტურ სექტორში წლიურ დაბანდებათა ციფრი 2 მილიარდ მანეთიდან გაიზარდა 3,4 მილიარდ მანეთამდე. სისტემატიურად იზრდება სრულიად ახალი სამრეწველო მშენებლობა.

„ერთობ სწრაფად იზრდება მრეწველობის ნიშანდობლივი წონა მთელ სახალხო მეურნეობაში, საწარმოო საშუალებათა წარმოების ნიშანდობლივი წონა — სამრეწველო სექტორში და სხვა... ყველაფერი ეს გვიჩვენებს, თუ რა სწრაფად მიდის ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, რამდენათ ნათლად სწარმოებს ამავე დროს მთელი ჩვენი ეკონომიკის სოციალიზაციის პროცესი; კერძო ვაჭარ-მრეწველების შემცირების ციფრები ცნობილია; იზრდება საქონლის ტრიალი, კერძოთ, გაცვლა-გამოცვლა ქალაქსა და სოფელს შორის; იზრდება ტვირთის ტრიალი; იზრდება ბიუჯეტი; წლიდან წლამდე იზრდება მუშათა კლასის რიცხვი; იზრდება მისი ნივთიერი და კულტურული დონე“. (ბუხარინი — „ეკონომისტის შენიშვნები“).

მიუხედავად ყველა ჩვენი მტრების მტკიცებისა, რომ საბჭოთა კავშირი დამდგარია კაპიტალისტურ გადაგვარების გზაზე, ჩვენი ქვეყნის სინამდვილე სულ სხვა სურათს იძლევა.

იზრდება ჩვენი მრეწველობის და სასოფლო-მეურნეობის სოციალისტური სექტორი, იზრდება საბჭოთა კავშირის საერთაშორისო ეკონომიური გავლენა, იზრდება ჩვენი ქვეყნის, როგორც მსოფლიო რევოლიუციის ცენტრის—ნიშანდობლივი წონა, იზრდება ჩვენი პროლეტარიატის პოლიტიკური აქტივობა, მტკიცდება მუშათა კლასის და გლეხობის კავშირი, იზრდება ჩვენი პარტიის პროლეტარული ბირთვი.

კითხვაზე: საითკენ იზრდება საბჭოთა კავშირი, მისი მრეწველობა, მისი სასოფლო მეურნეობა, მისი კულტურა,—მთელი ქვეყნის რევოლირციონურ პროლეტარიატს აქვს ერთად ერთი პასუხი:

— სოციალიზმისაკენ!

თ. სიხარულიძე.

როგორ მოჰკლეს ალექსანდრე II.

(მოგონება).

ჩვენ ვბეჭდავთ ამხ. მ. თ. ფროლენკოს წერილს, რომელიც მან დასწერა ჩვენი თხოვნით ჩვენი ჟურნალისთვის ტფილისში ყოფნის დროს. ამასთანავე გვინდა გავაცნოთ მკითხველებს მისი მოკლე ბიოგრაფია.

მიხეილ თედორესძე ფროლენკომ რევოლუციონერ მოძრაობაში მონაწილეობის მიღება იწყო 1870 წლებში. მისი პიროვნებაც იმითია აღსანიშნავი, რომ ამ ხნიდან დაწყებული იღებდა რა მონაწილეობას თითქმის ყველა ნაროდნიკულ გამოსვლებში, არც ერთხელ არ ყოფილა დაჭერილი და მხოლოდ პირველ მარტს, 1881 წელს, ალექსანდრე მეორის მოკვლის შემდეგ, მთავრობამ შეიპყრო იგი. უნდა დაუმატოთ, რომ ამ ხნის განმავლობაში მას ყოველთვის პასუხსაგები ადგილი ექირა ხოლმე პარტიაში.

1874 წელს ის მიდის ხალხში სამუშაოდ ურალზე, იმ მიზნით, რომ შეადგინოს იქ რევოლუციონერი რაზმი ლტოლვილებიდან. შემდეგ ის ენერგიულად მუშაობს ბუნტარებთან. 1877 წელს მას გამოყავს ოდესის ციხიდან რევოლუციონერი კოსტიურინი. 1878 წელს ის დგება „ნაღზირატელათ“ კიევის ციხეში, რომ იქიდან გამოაპაროს პოლიტიკური ტუსაღები. და მართლაც, მან იქიდან გამოაპარა რევოლუციონერი—ბოხანოვსკი, სტეფანოვიჩი და დეიჩი. შემდეგ ის იღებს მონაწილეობას შეიარაღებულ თავდაცემაში ვოინარალსკის გასანთავისუფლებლად, 1879 წელს მონაწილეობას იღებს ხერსონის ზახინის ქვეშ ხერგელის გაყვანაში. იმავე წელს „მიწა და თავისუფლების“ დაევალებით ის ჩამოვიღის რუსეთის მრავალ ქალაქს, რომ შეკრიბოს რევოლუციონერები ვორონეჟის ყრილობაზე. ამ ყრილობას წინ უსწრებდა ლიპეცკის ყრილობა, რომლის მოწვევაშიც ის მხურვალე მონაწილეობას ღებულობდა.

როდესაც „მიწა და თავისუფლება“ გაიყო ორ ნაწილად: „ნაროდნია ვოლია“ და „ჩორნი პერედელათ“—ფროლენკო „ნაროდნია ვოლიას“ ერთი ენერგიული მებრძოლთაგანი გახდა. ოდესასთან ის ამზადებს მეფის მატარებლის აფეთქებას და ამ მიზნით შედის დარაჯათ რკინის გზაზე. პირველ მარტს (მეფის მოკვლის დროს) მას ჩაბარებული ჰქონდა მინის აფეთქება, რომელიც გაყვანილი იყო ყველის ღუქნიდინ.

როცა იგი მეფის ჯალათებს ჩაუვარდა ხელში, მას მიუსაჯეს სიკვდილით დასჯა, ხოლო მერე შეუცვალეს სამუდამო ციხით. მოათავსეს ყველაზე სასტიკ ციხეში—ალექსეევის რაველინში,—სადაც ორ წელაწად ნახევარი იჯდა. ოცი წელიწადი შლისებურგის ციხეში და სულ კი 24 წელიწადი დაჰყო ციხეებში. აქაც საკვირველად მუშაობდა ფროლენკოს ბედი. მაშინ, როცა დიდი უმრავლესობა მისი ამხანაგებისა იხოცებოდა ზოგი ქლეკით, ზოგი თავის მკვლელობით და ზოგიც გიჟდებოდა—მიუხედავად მისი ფიზიკური სისუსტისა, მან გაუძლო ამ უბედურებას და გადარჩა—რომ 1905 წელს სხვა შლისებურგელებთან ერთად ციხიდან თავისუფალი გამოსულიყო. სულით ძლიერი, ის ცდილობდა გადაეტანა ყოველი დაბრკოლება, რომ დაბოლოს თავისუფლება ეხილა—და გაიმარჯვა კიდევ.

ამ წლის სექტემბერში ის ეწვია ტფილისს და სხვა და სხვა კლუბებში წაიკითხა თავისი მოგონებანი. ჩვენც ვინახულეთ იგი. მან გვამცნო,—რომ თავის დროზე „ნაროდოვოლცებს“ კავშირი ჰქონდათ საქართველოსთან. ამ მიზნით ტფილისში გამოგზავნილი ყოფილა კოლოდკოვიჩი, ხოლო იმ პირთა გვარები, ვისთანაც მას საქმე ჰქონდა, რა თქმა უნდა, მე არ ვიცი, რადგანაც ეს საიდუმლოებას შეადგენდა იმათთვის, ვინც პირადად ღებულობდა მონაწილეობას. მე, როგორც განმაწესრიგებული კომისიის წევრს, შემეძლო მომეთხოვა კოლოდკოვიჩისაგან, რომ მას ეცნობებია იმათი გვარი, ვისთანაც მას საქმე ჰქონდა, ხოლო მე არ მიყვარდა მეხსიერების დამძიმება უცხო გვარებით და ამიტომ არ მიკითხავს. შემდეგ მე, გავეცანო პირადად ჯაბადარს და მის მეუღლეს ლიუბატოვიჩის ასულს, გაგონილი კი ბევრის შესახებ მქონდა, მაგრამ ამას ახლა აღარ აქვს მნიშვნელობა...

წასვლის წინ ფროლენკომ ჩვენი ჟურნალისთვის დაგვიტოვა ამასთანავე დართული წერილი ალექსანდრე მე-II მოკვლის შესახებ.

რედ.

* *

მე-70 წლებში ჩაიკოვსკის მიმდევრების რიცხვი უმნიშვნელო იყო, ისინი შეადგენდნენ პატარა ჯგუფს. ამ ჯგუფმა რევოლუციონური საქმიანობა ფართოდ დაიწყო. ჩაიკოველები მიუხედავად გადასახლება—ჩამოხრჩობისა, მე-80 წლებამდე განაგრძობდნენ დაწყებულ საქმეს, იცვლიდნენ პროგრამას, თანდათან შორდებოდნენ ლავეროვის, ბაკუნინის მიმდევრებს—გადადიოდნენ მიწისა და თავისუფლების მიმდევრებისაკენ—ნაროდოველცებთან, ჩერნო-პედენლცებთან, სახ. სოციალისტებთან, ესერებთან, მაქსიმალისტებთან და სხ. ნაროდოველცები იყვნენ გადარჩენილი ჩაიკოველების ერთი ნაწილი, უკვე „მიწასა და თავისუფლების“ პარტიის წევრები, და მათთან შეერთებული ახალგაზრდა რევოლუციონერები. 1879 წელს „მიწა და თავისუფლება“ გაიყო ჩერნო-პერედელცებათ (მოსახლე-„ნაროდნიკებათ“¹⁾) და ნაროდოველცებათ (მომხრენი იყვნენ პოლიტიკური ბრძოლის საკუთარი ძალებით).

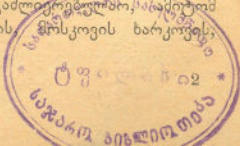
ნაროდოველცებმა ალექსანდრე მეორე მოჰკლეს ლიბერალური საზოგადოების მოთხოვნით. საქმე ასე იყო. ჩვენ 1877-78 წ. დავიწყეთ ტერორი და მოვკალით ხარკოვის გუბერნატორი კროპოტკინი, ქანდარმების შეფი მეზენცევი, კიევის ქანდარმთა სამმართველოს როტმისტრი გენკანგი; ვერა ზასულიჩმა დასჭრა პეტერბურგის გრაფ-დონაჩაილნიკი ტრეპოვი; ესროლეს, მაგრამ ვერ მოჰკლეს, შინაგან საქმეთა მინისტრი; ამავე დროს მოკლულ იქნა რამდენიმე ჯაშუში. აგრეთვე ვანთავისუფლებდით ციხიდან ტუსაღებს და ამნაირად რამდენიმეს განთავისუფლება მოვაწყეთ. ვოიპორელსკის გასანთავისუფლებლათ შეიარაღებული თავდასხმა მოხდა ქანდარმებზე, ის ცენტრალურ სატუსაღოში მიჰყავდათ ხარკოვის გუბერნიაში. მოკლულ იქნა ერთი ქანდარმი და თუმცა განთავისუფლება ვერ მოხდა, მაგრამ ამან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა არა მარტო რუსეთში, არამედ—საზღვარგარეთაც. მთავრობა დაშინდა და მიმართა სასტიკ ზომებს, რომ ამნაირად შეეჩერებია რევოლუციის განვითარება. და ამან განსაკუთრებით იმოქმედა იმ „მოსახლე ნაროდნიკებზე“, რომელთაც სხვადასხვა ლეგალური სახით მოახერხეს სოფელში შესვლა და იქ მუშაობა—პროპაგანდა. ასეთები იყვნენ „მიწის და თავისუფლების“ პარტიის წევრები.

სოფლად მთავრობის მიერ მიღებული სასტიკი ზომების გამო

¹⁾ „მოსახლე-ნაროდნიკები“ (Народники-поселенцы) ერქვა იმ ჯგუფს, რომელიც ლეგალურად სახელდებოდა სოფელში, როგორც მისი მოსახლე, ეწეოდა სოფლის ცხოვრებას და ამავე დროს სწევდა პროპაგანდა-აგიტაციას.

მათთვის შეუძლებელი შეიქნა იქ მუშაობა. ამიტომ 1878 წლის გა-
 სულს ვინმე სოლოვიოვმა, რომელიც სოფლის მწერლად ირიცხებოდა,
 ვერ აიტანა გაჭირვება და გაშორდა სოფელს. ის მივიდა პეტერბურგში
 და „მიწის და თავისუფლების“ პარტიას განუცხადა, რომ სოფლად მუ-
 შაობა არ შეიძლება, ამიტომ მან გადასწყვიტა მსხვერპლად მიიტა-
 ნოს თავისი თავი, მოჰკლას მეფე და ასე ცოტათი მაინც შეამსუ-
 ზუქოს ის აუტანელი მდგომარეობა, რომელშიაც ხალხი იმყოფებოდა.
 „მიწისა და თავისუფლების“ პარტიის პროგრამა ნებას აძლევდა თა-
 ნამდებობის პირობა მოკვლისას, მაგრამ მეფეს ხელუხლებლათ სტოვე-
 ზდა — ფიქრობდნენ, რომ მეფის სიკვდილი გლეხებზე მეტად ცუდად
 იმოქმედებდა, გლეხები მაინც პატივსა სცემდნენ მეფეს, როგორც ბა-
 ტონყმობის გამაუქმებელს. ამასთან ავიწყლებოდათ, რომ ბატონ-ყმო-
 ბის გაუქმების დროს ნახევარი გლეხოება დარჩა უმიწოდ, დანარჩენე-
 ბს თავის დასახსნელი გადასახდი დაადევს, 49 წლით. რაც ცუდი
 იყო, ის დავიწყებული ჰქონდათ გლეხებს, კარგი კი ახსოვდათ, ამი-
 ტომ შესაძლო იყო მეფის მოკვლის გამო ზურგი ექციათ რევოლუ-
 ციონერებისთვის. ეს გარემოება აჩერებდა ამ ხალხს მეფის მოკვლისა-
 გან. ამიტომ იყო, რომ როცა სოლოვიოვმა გამოსთქვა თავისი პარტი,
 ცენტრში ამის გამო გაჩაღდა დიდი დავა. ერთი ნაწილი თანახმა იყო
 იმისი, რომ ახლანდელ პირობებში მეფის მოკვლა აუცილებელი იყო,
 რათა ასე შეემსუბუქებიათ აუტანელი მდგომარეობა; მეორე ნაწილი,
 რომელიც უფრო მტკიცედ იცავდა პროგრამას, პირიქით, ამხედრდა
 სოლოვიოვის წინააღმდეგ და არ დაეთანხმა მას, რომ სისრულეში
 მოეყვანა განზრახვა, როცა სოლოვიოვმა ყველაფერი ეს ისმინა და
 იხილა, სთქვა: მაშ, კარგი — რადგანაც თქვენ ნებას არ იძლევიტ ვი-
 მოქმედო პარტიის სახელით, მე ამასვე გავაკეთებ ჩემი სახელით. მე
 გადავსწყვიტე თავის მოკვლა, რადგანაც ცხოვრება აღარ ძალმიძს,
 და თუ თქვენ არ დამეხმარებით, მე უთქვენოდ შევსძლებ ჩემი გე-
 გმის განხორციელებასო. კერძო გამოსვლის წინააღმდეგ ცენტრს უკვე
 აღარ შეეძლო დავა. მას დაეხმარნენ ისინი, ვინც მხარს უჭერდნენ.
 უშოვეს რევოლუერი, გაიგეს სად და როდის სეირნობდა მეფე და
 სოლოვიოვიც შეუდგა საქმეს. შეხვდა მეფეს. დაუწყო სროლა, მაგრამ
 მეფე დაიხარა, მიწაზე გაწვა, ტყვამაც ზევიდან გადაუხრა. მეფე
 გადარჩა. სოლოვიოვი კი დაიჭირეს, გაასამართლეს და ჩამოაბრჩეს.

ამ აქტმა მეტის-მეტად დააშინა მთავრობა. მთავრობამ იფიქრა
 — რევოლუციონური მოძრაობა დიდად გაძლიერებულია, ამიტომ
 მთელი დასავლეთი რუსეთი, — პეტერბურგის, მოსკოვის ხარკოვის,

კიევის გუბერნიები და ქ. ადესა გამოცხადებულ იქნა სამხედრო წესებზე და ყველგან დანიშნულ იქნენ გენერალ-გუბერნატორები, რომელთაც მიენიჭა მეფის უფლებები—რევოლუციონერების ჩამოხრჩობისა, გადასახლებისა და სხვა.

გენ. გუბერნატორები მართლაც სერიოზულად შეუდგნენ საქმეს. „კრამოლის“ მოსასპობათ მოქმედებდნენ არა ისე, როგორც წინად. არაფრის წინაშე არ იხევდნენ; ციხეები პატიმრებით სავსე იყო ამ დროს.

პირველი იერიში მიტანილ იქნა ამათ წინააღმდეგ. სამხედრო კანონების თანახმად იწყეს ისეთი ხალხის ჩამოხრჩობა, რომელნიც კატორღაშია კი არ გაიგზავნიებოდა ჩვეულებრივი სასამართლოო, მაგრამ ესეც მსუბუქათ მოეჩვენა მთავრობას და ხელი შიშყო საზოგადოების ლიბერალურ ნაწილს. იწყეს ციმბირში გადასახლება იმ სტუდენტებისა, რომელთა შესახებ ჟანდარმებს კანტი-კუნტი ცნობები ჰქონდათ. ასევე მოექცნენ მოხელეებს, ლიტერატორებს, საეროებო და ქალაქის მოღვაწეებს. საზოგადოებას შიშის ზარი დაეცა. გაისმა ხმები: „ასე ცხოვრება არ შეიძლება, ჰერს ვერ ვისუნთქავთ; შავი, მწუხრის ზეგზავი ჩამოწვა... და სადაც არ მიხვიდოდი ნაცნობთან—ყველგან ეს ძანბილი მოგესმოდა: რას გაჩუმებულან ეს რევოლუციონერები, რა მაინც და მაინც მოხელეებს, გენერლებსა და ჟანდარმებს სდევნიან! რუსეთი დიდი ტყუა, ყველა ხეებს ვერ გაანადგურებთ, უნდა ტყის მცველი მოსპოთ“. ასე შეუბნებოდნენ მე ერთნი, მეორენი კიდევ უფრო შორს მიდიოდნენ და აცხადებდნენ: „მოგვეცით ფული, იარაღი და ჩვენ თითონ წავალთ პიტერში და ბოლოს მოვულებთ ალექსანდრე II.

ამ ხანებში ჩვენ უკვე ადესისა და კიევის გენერალ-გუბერნატორების მოსაკლავად ემუშაობდით, მაგრამ როდესაც საზოგადოება მეფის წინააღმდეგ ამხედრდა, ჩვენ ეს საქმე შევაჩერეთ და მე გამგზავნეს სამხრეთიდან პიტერში „მიწისა და თავისუფლების“ ცენტრთან მოსალაპარაკებლად. როცა პიტერში ჩაველი ამხანაგებისაგან გავიგე, რომ იქაც იმნაირად იყო საზოგადოება განწყობილი და თუმცა სოლოვიოვი გაპოვიდა როგორც კერძო პირი, მაგრამ ეს არავის არა სჯეროდა და ყველა პარტიას სდებდა ბრალს, რომ მან დაიწყო საქმე და არ სურს მისი განგრძობაო. იძულებული შეიქნენ კვლავ აღედრათ საკითხი ცენტრში ალექსანდრე მე-II შესახებ. ცენტრი პლენარისა და პოპოვის სახით წინააღმდეგი იყო, ცოტაოდენი დავის შემდეგ გადაწყდა ეს საკითხი გარჩეულიყო ყველა „მოსახლე-ნაროდნიკების“ ყრილობაზე. ყრილობა უნდა შემდგარიყო ტამბოვში, მაგრამ შემდეგ ის გადატანილ იქნა ეკონონეჟში, სადაც ის შესდგა.

მაგრამ როცა გადაწყდა „მიწის და თავისუფლების“ მიმდევარ-

თა საყოველთაო ყრილობის მოწვევა მაშინ იმათ, რომელთაც გადაწყვეტილი ჰქონდათ ალექსანდრე II მოკლა, გადასწყვიტეს წინასწარ საკუთარი ყრილობის მოწვევა, რომ შემდეგ საერთო ყრილობაზე ემოქმედნათ შეთანხმებულად. ეს ყრილობა დანიშნული იყო ქ. ლიპეცკში, მე მაშინვე უკან დამაბრუნეს და დამავალეს მომეწვია ყრილობის მონაწილენი მთელ სამხრეთ რუსეთიდან.

მე შემოვიარე ორლოვის გუბერნია, ვიყავი კიევში, ადესაში—ყველგან ვნახე თანამგრძნობნი. მაგრამ ყველაზე საინტერესო გამოდგა. ადესა. იქ იყო მაშინ, ახლა კარგათ ცნობილი მთელს რუსეთში, ქელიაბოვი. ამ დრომდე ის იყო თავგამოდებული „მოსახლე—ნაროდნიკი“—ჩაიკოველი. წინად, როცა მას ეუბნებოდნენ—გახდი ბუნტარი, ან მიემხრე ტერორსო, ის კატეგორიულად უარყოფდა ამას და აღიარებდა ერთს მოღვაწეობას—ეს იყო სოფლად დასახლება რევოლიუციონერისა და იქ პროპაგანდის გაწევა. ადესაში ყოფნის დროს ხშირად მიხდებოდა მასთან შეხვედრა, მისი შეხედულებანი ვიცოდი, მაგრამ ახლა, ყოველი შემთხვევისათვის, წინადადება მივეცი მასაც, რომ მონაწილეობა მიეღო ლიპეცკის ყრილობაში და ალექსანდრე მე-II მოკვლის საქმეში. ვფიქრობდი, რომ წინააღმდეგი იქნებოდა, მაგრამ ის ერთბაშად დასთანხმდა და მოითხოვა, რომ სხვა ტერორისტული აქტის შესრულებას მას არ მოვსთხოვდი. მე, რა თქმა უნდა, სიტყვა მივეცი, მაგრამ მასაც ჩამოვართვი სიტყვა, რომ ისიც საიდუმლოთ დაიცავდა ყველაფერს, რასაც კი შეიტყობდა. ქელიაბოვის თანხმობა მე იმითი აეხსენი, რომ ადრე საზოგადოების მოთხოვნილება მისთვისაც ცნობილი იყო და საზოგადოების გავლენით ასე ადვილად დასთანხმდა ჩემს წინადადებაზე.

ადესაშივე მეორე შემთხვევა მოხდა, რაც მე იმავე გარემოებით აეხსენი. ადესაში ცხოვრობდა ერთი მოხუცი ჩაიკოველი, კაცი მეტად ფრთხილი და რომელსაც (როგორც გავიგე) რევოლიუციისაგან ჩამოშორება სურდა. შემდეგ ის პროკურორიც კი გახდა, მაგრამ, ალბათ, გაიგო რა ქელიაბოვისაგან—(ისინი ოდესღაც ერთად სწავლობდნენ უნივერსიტეტში)—თუ რა მიზნით ვიყავი მე ადესაში, სადღაც ეშოვა ათასი მანეთი—დამეწია ღამით ქუჩაში, სადგურის ახლოს, როცა ადესიდან მივდიოდი, გადმომცა ეს ათასი მანეთი და მითხრა: „მხოლოდ ალექსანდრე მე-II საქმეაო, სხვაზე არ დახარჯოთო“... ასეთი განმარტება მე რაღაც ახირებულად მომეჩვენა, მაგრამ ახსნა გვიან იყო, ავიღე ფული, წავედი ლიპეცკში, სადაც ფული დავხარჯეთ ყრილობის საქმეზე, ვიდრე მას მოვახმარდით ალექსანდრე მე-II-ს მოკვლის საქმეს.

გამოდიოდა, რომ ალექსანდრე მე-II მოკვლისთვის რევოლუციონერებს აქეზებდა თვით საზოგადოება. ამ აზრს მე ვიცავ. იმიტომაც, რომ ასე ვრცლად ეწერ ელიაბოვისა და მისი მეგობრის ელტონოვსკის შესახებ.

ლიბეცკში ჩვენ შევიკრიბენით ქალაქ გარეთ ტყეში. ნავით ცუ-რაობის დროს შევადგინეთ მებრძოლი რაზმი, გამოვიმუშავეთ წესდება, ავირჩიეთ გამწესრიგებელი კომისია და თავს ვუწოდეთ აღმასრულებელი კომიტეტი. კიევში ჯერ კიდევ წინადა გამოდიოდა სხვა-სხვა ქალაქები ალმასრ. კომიტეტის ხელმოწერით. მაგრამ ამ საქმეს იქ აკეთებდა რამდენიმე კაცი, რომელთაც გაიკეთეს ბეჭედი და შეუდგენ საქმეს, თუმცა არსებითად არავითარი კომიტეტი არ ყოფილა. აქ საქმე დაყენებული იყო უფრო სერიოზულად, რადგანაც ლიბეცკში სხვადასხვა მიმართულების პირნი შეიკრიბნენ. აქ იყვნენ ბუნტარებიც, ზემლევოლებიც, ჩაიკოვლებიც. მოვაწესრიგეთ რა საორგანიზაციო საკითხები და გადავჭერით საბოლოო საკითხი ალექსანდრე მე II შესახებ, ჩვენ ჩქარა გადავედით ვორონეჟში და იქ კრებაზე, რომელიც მოწვეული გვქონდა ქალაქ გარეთ ტყეში, „მოსახლე-ნაროდნიკებს“ ვუმტკიცებდით, რომ ისინი დათანხმებულიყვნენ ალექსანდრე მე-II მოკვლაზე. ორი-სამი დღე ვიკამათეთ ამის გარშემო. დაბოლოს ისინი დასთანხმდნენ, მაგრამ მოითხოვეს მხოლოდ, რომ პარტია არ დაგვექსაქსა და დაგვეტოვებია „მიწისა და თავისუფლების“ დროშის ქვეშ. ამის საწინააღმდეგო არავის არაფერი ჰქონდა. ჩვენ ავირჩიეთ მხოლოდ ორი წარმომადგენელი ორი მიმართულების, მშვიდობიანათ დავიშალენით და თითოეული ჩვენგანი შეუდგა საკუთარი საქმის კეთებას. მოსახლე-„ნაროდნიკები“ წავიდნენ სოფლად, ჩვენ დავრჩით ლიბეცკში, ნაწილი წავიდა სამხრეთში. ალექსანდრე მე-II ამდროს ყირიმში იმყოფებოდა, უნდა თვალყური გვედევნებია სად უფრო მოსახერხებელი იყო მასზე თავდასხმა. მაღე ეს გამოირკვა და მაშინ ელიაბოვი იაკიმოვას ქალთან ერთად წავიდა ალექსანდროვსკში, სევასტოპოლის გზაზე, აიღო რა სახლი და მიწის ნაკვეთი, თითქოს ტყავის დასამუშავებელი ქარხნის მოსაწყობათ,—შეუდგენ ღამ-ღამობით რკინისგზის ლიანდაგს ქვეშ ნალმის მოწყობას. იქ ლიანდაგი ამალლებულათ იყო დაწყობილი.

მეორე ადგილას ასეთსავე საქმეს შეუდგენ ადესაში. მე დარაჯათ დავდექი მე-12 ვერსტზე და ტატიანა ლებედევასთან ერთად უნდა* ასაფეთქებლად მოგვემზადებია ნალმი. მესამე ალაგას ნალმის ჩაწყობა მოაწყვეს მოსკოვში კურსკის სადგურთან პეროვსკაიამ და

გარტმანმა. აქ მათ იყიდეს პატარა სახლი, საიდანაც ხერელი გაიყვანეს კურსკის რკინის გზის ლიანდაგს ქვეშ. მზადებაში გავიდა მთელი ზაფხული, შემოდგომისთვის ყველაფერი მზად იყო, მაგრამ ცნობა მივიღეთ, რომ ალექსანდრე II ადესით არ იმოგზავრებდა. მეფეს საკუთარი იახტა ჰქონდა, ის ამ პატრა გემით ერთხელ სასაირონოთ წავიდა შავზღვაში. ამოვარდა ქარიშხალი, რომელმაც იახტა დააზიანა და ამ გემით წასვლა აღარ შეეძლო, სხვა გემით არ ისურვა, ამიტომ ადესაში აღარ გამოივლიდა. დინამიტის ნაწილი, რაც არ გვესაჭიროვებოდა ჩვენ, იმ წამსვე გავუგზანეთ ქელიაბოვს და პეროვსკაიას, მაგრამ მისი წამლები გოლდენბერგი შეიპყრეს ელისავეტგრადში.

დინამიტის აღმოჩენა და დაჭერა საზარალო მაინც და მაინც ვერ იქნებოდა, რადგანაც მათ დინამიტი საკმაო ჰქონდათ, მაგრამ გოლდენბერგმა შემდეგ იწყა გაცემა, ამიტომ მისი შეპყრობა ჩვენთვის საყურადღებო შეიქნა. ამნაირად, ადესა გამოთიშული დარჩა. გადარჩენილი იყო ალექსანდროვსკი და მოსკოვი. დაბოლოს დანიშნული დღეც დადგა. ცნობას იძლევიან სევასტოპოლიდან ალექსანდრე მე-II გამოსვლის შესახებ. ქელიაბოვს ყველაფერი მზად აქვს. ელოდებიან მეფეს. აი, გამოჩნდა მატარებელი და უახლოვდება იმ ადგილს, სადაც ნაღმებია ჩაწყობილი. ქელიაბოვი შეეცადა აეფეთქებია მინები, მაგრამ ხედავს, რომ მატარებელი განაგრძობს გზას, გადაიარა მინებზე. და ასე, მინები არ აფეთქდა, რაშია საქმე? ღამით მიდიან, სინჯავენ ჩაწყობილ მინებს. აღმოჩნდა, რომ ერთი მავთული გადაჭრილია—ყველაფერი აშკარაა, მაგრამ როგორ მოხდა ეს, არც დღეს არის გამორკვეული.

ეხლა დაგვრჩენოდა მოსკოვი. ელოდებით რა იქნება. მოსკოვსაც ეცნობა, რომ ალექსანდრე მე-II იქით მიდის. აი, გამოჩნდა გაჩირალდნებული მატარებელიც. პეროვსკაია ნაღმებს აფეთქებს, მოისმის აფეთქების ძლიერი ხმა, ფიქრობენ, რომ საქმე გაკეთებულია, მაგრამ გამოირკვა—ეს ყოფილა საცდელი მატარებელი, მეფე მშვიდობიანათ გაემგზავრა მეორე მატარებლით.

ამნაირად ყველა ჩვენი მუშაობა ამ მხრით 1879 წელს ჩაიშალა და საქმისთვის ხელ-ახლა უნდა მოგვეყიდა ხელი. აქ პარტიაც ორად გაიყო. ვორონეჟში ჩვენ გადავწყვიტეთ არ გავყოფილიყავით, მაგრამ როცა პეტერბურგში ცენტრი შეუდგა მოქმედებას—აღმოჩნდა სადავო სხვადასხვა საკითხები—ამან ხელი შეუშალა მუშაობას და მაშინ დაიწყეს ლაპარაკი—„რა გვაქვს ჩვენ სადავო, რუსეთი დიდია, აქ სამუშაო ყველასთვის იქნება, გავიყოთ და ყველამ ვიმუშაოთ ისე,

როგორც თითოეულ ჩვენგანს მიაჩნია საჭიროდ. ქონება, კაპიტალი საერთოდ ცოტა გეჭონდა და მათი გაყოფვა მალე მოხდა ამხანაგურის წესით. ამ გაყოფისაგან მივიღეთ პარტია „ჩორნი პერედელი“—ეს იყო ის, რაც დარჩენილიყო სოფლად და „ნაროდნაია ვოლია“-ს პარტია, რომელმაც ქალაქად მუშაობა იკისრა. მან თავის დროშაზე წააწერა პოლიტიკური ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ.

პიტერში ამ დროს არსებობდა ჩრდილოელ მუშათა კავშირი. ამ კავშირის მთავარი ორგანიზატორი იყო ხალტურინი. მას შეუთანხმდნენ ნაროდოვოლცები და 1880 წელს ხალტურინი დურგლად დადგა სასახლეში და აღმასრულებელ კომიტეტს შესთავაზა თავისი შრომა. ამით ვისარგებლეთ და მოვამზადეთ დინამიტი; დინამიტი ხალტურინმა შეიტანა სასახლეში იმ ოთახში, სადაც ის ცხოვრობდა. (ეს იყო სარდაფში. მეორე სართულში ზევით იყო მეფის სასადილო). აი, ეს სასადილო აფეთქა ხალტურინმა, რასაც არ მოყოლია შედეგი. სარდაფის ნაწილი და პირველი სართული შესამჩნევად დაზიანდა, მაგრამ მეფის სასადილო მხოლოდ შეინძრა. ასე, მეფე კვლავ გადარჩა სიკვდილს!

მე-80 წლის გასულს შევადგინეთ ახალი, უფრო რთული გეგმა. გავიგეთ, რომ მეფე ყოველ კვირაობით დადის მიხეილის მანეჟში—მიდის ნეესკისა და მალო სადოვოი ქუჩით. მანეიდან მიდის სასახლეში თავის არაკანონიერ ცოლთან—დოლგორუკოვასთან, გაივლის ეკატერინეს არხით, სადაც იმყოფება სასახლე. მალო-სადოვოის ქუჩაზე დავიჭირავეთ სარდაფის ბინა, გავმართეთ აქ ყველით სავაჭრო და მეპატრონის ოთახიდან ქუჩის ქვეშ გავიყვანეთ ხერელი. ბინის პატრონი იყო ბოგდანოვიჩი—კობიზევი, დიასახლისი—იაკიმოვა. დუქნით არ დავკმაყოფილებულვართ და მოვაწყვეთ ერთი რაზმი (4 კაცისაგან) ყუმბარის მსროლელთა. ამას გარდა, ეელიაზოვი, რომელსაც ხელმძღვანელობა უნდა გავწია ყუმბარის მსროლელთათვის თითონ შეიარაღდა ხანჯლითა და რევოლვერით, აგრეთვე მასაც უნდა ესროლა ალექსანდრე მე-II-სთვის. უკეთუ ის ყუმბარით არ იქნებოდა მოკლული. ყუმბარის მსროლელნი პირიქელად უნდა ყოფილიყვნენ სადოვოიზე და თუ აქ მეფე არ იქნებოდა, ისინი ჩქარა უნდა გადასულიყვნენ ეკატერინეს არხით დოლგორუკოვას სასახლესთან.

ასე იყო შედგენილი გეგმა და მის განხორციელებას შეუდგენ. სადოვოი ქუჩაზე გააკეთეს ნახერეტი სახლის კედელში და ჩადვეს ნალმი. მეორე ალაგას დაიჭირავეს ბინა და იქ მომზადებულნი იყვნენ ყუმბარის მსროლელნი. თებერვლის გასულისთვის ყველაფერი მზად იყო, მაგრამ აქ ჟანდარმებმაც გაიგეს გამცემლების საშეალებით, რომ

მალო-სადოვოი ქუჩაზე ჩვენც რაღაცას ვამზადებდით. მოდის პოლიცია ინჟენერებთან ერთად ჩვენი დუქნის შესამოწმებლად—იშის გამო-სარკვევად—ხომ არ არის იქ სინესტეო. აქ ისინი ხედავენ, რომ დაბ-ლა სართულში პატრონის ოთახები აკედილია ხის საფარით. მიდიან იმ საფართან, სადაც სახლის კედელში კარი იყო, ცდილობენ მის გა-ღებას, მაგრამ რადგანაც ის მაგრად იყო დაკეტილი, გავიდენ შემ-დეგ ოთახში, სადაც ხვრელის გათხრის გამო მიწა იყო დაგროვილი. მიწა მოგროვილი იყო ორ ალაგას და დაფარული იყო ჩაოთა და ქვის ნახშირით. როცა ინჟენერმა დაინახა ეს გროვა—იკითხა, რა არისო. ჩალა ყველის დასაფარავად სიცივისაგან, ნახშირი—სათბობი მასალაა. აქი ზამთარი იყო—მიუგო პატრონმა. სწორეა, შენიშნა ინჟენერმა, შემდეგ გაჰკრა ფეხი ნახშირს და წავიდა უკანვე პატრო-ნის ოთახში. აქ მან ხელ-ახლა სინჯა კედელზე გადაკრულის მოშო-რება, მაგრამ როცა ეს ვერ შესძლო, ბოდიში მოიხადა პატრონის წინაშე და სთქვა: რას იზამთ, სამსახური ასეთია! წავიდა. ასე ჩხრეკა კარგად დამთავრდა.

აქ კიდევ უფრო დიდი ამბავი დატრიალდა. გამცემლებმა უთ-ხრეს ჟანდარმებს, რომ ყველაზე საშიში რევოლუციონერი—ეს არის ჟელიაბოვიო. ჟანდარმები მიდიან ერთ-ერთი ნაროდოვოლცის ტრი-გონის შესაპყრობათ და იქ ნახულობენ ჟელიაბოვს, რომელსაც იც-ნობდენ წინად, როცა 193 ასამართლებდენ, სადაც ისიც (ჟელიაბო-ვი) დამნაშავის სკამზე ისხდა.

ჟელიაბოვის დაპატიმრებით ჟანდარმებმა დიდათ გაიხარეს. დამ-შვიდდენ. ალექსანდრე II ნება დართეს მანჭეში წასვლისა 1 მარტს. ამის წინად, როცა მდგომარეობა საიმედო არ იყო, ლორის-მელიქოვ-მა ალექსანდრე II ორი კვირა არ გაუშვა მანეჟში და ჩვენც ეს დი-დათ გვაფიქრებდა. ასე რომ, 1881 წ. 1 მარტს ალექსანდრე II წა-ვიდა მანეჟში, წავიდა მალე სადოვოი ქუჩით, რადგანაც მდგომარე-ობა ვერ იყო საიმედო. მანეჟში მივიდა სხვა გზით. ჩვენ კი ამ ქუ-ჩაზე გვქონდა მოწყობილი ნაღმი და მე მქონდა მონდობილი მისი აფეთქება, როგორც კი მეფის ეტლი დაუპირდაპირდებოდა იმ ფან-ჯარას, სადაც მე ვიდექი. მაგრამ მე და დიასახლისი ამაოდ ველო-დით. როცა შევნიშნე, რომ სადოვოი ქუჩიდან წავიდნენ ჟან-დარმები და პოლიცია, მეც დუქნიდან წაველ, ამ დროს გავვიგონე ზარბაზნის საშინელი ხმა. ეს იყო პირველი ყუმბარის აფეთქების ხმა ეკატერინეს არხზე. იქ ჟელიაბოვის ნაცვლად ყუმბარის მსროლელთ მეთაურობდა პეროვსკაია. მან დაინახა რა, რომ მეფე არ წასულა სა-დოვოი ქუჩით, მაშინვე აცნობა ყუმბარის მსროლელთ, რომ წასუ-

ლიყვნენ ეკატერინეს არხისკენ, ამ დროს მეფემ შეუხვია დოღგორუ-კოვასთან, გამოჩნდა იქვე. ყუმბარის პირველმა მსროლელმა დაიგვიანა, მაგრამ მეორემ მოასწრო ყუმბარის გადაგდება შორიდან, რომელიც დაეცა ეტლის უკან, დააზიანა ეტლის უკანა ნაწილი, მაგრამ მეფე გადარჩა. მეფე გადმოხტა ეტლიდან და მივიდა ყუმბარით დაჰრილებთან. აქვე გაჩნდა ორი ყუმბარის მსროლელი. პოლიციამ მეფესთან მიიყვანა ის, რომელმაც ყუმბარა ისროლა. ის იქვე შეიპყრეს. „კარგია. თქმა არ უნდა, მადლობა ღმერთს“, სთქვა მეფემ, მაგრამ ამ დროს ბრბოს მიწოდით მას დაუახლოვდა ყუმბარის მესამე მსროლელი—გრენევიცი, რომელმაც თავის და მეფის შუა დაადო ყუმბარა, რომელმაც მოაგლიჯა ფეხი მას და მეფესაც. მეფე წაიყვანეს სასახლეში ჭრილობის შესახვევად, მაგრამ ის გზაში მოკვდა. მოკვდა იმავე დღეს გრენევიციც.

აი, რა მოხდა 1 მარტს 1881 წელს.

მ. ფროლენკო.

1928 წ.
 სექტემბერი.
 ტფილისი.

პირველიდან მეთუთხმეტე ყრილობამდე.

მესამე ყრილობა

მესამე ყრილობის წინა პერიოდი.

უკვე მეორე ყრილობის მსვლელობის დროს ერთმანეთს შეეტაკა სოციალ-დემოკრატიაში არსებული ორი მიმდინარეობა—რევოლუციონურ-ბოლშევიკური და ოპორტიუნისტულ-მენშევიკური, რაც გამოიხატა ორგანიზაციულ, ტაქტიკურ და ნაწილობრივ პროგრამულ საკითხებში. ყრილობის დამთავრებისთანავე მენშევიკები განაგრძობდნენ თავიანთ გამთიშველ ტაქტიკას: მათ სრული ბოიკოტი გამოუცხადეს პარტიის ცენტრალურ ორგანოს და ცენტრალურ კომიტეტს. ბოლშევიკები, პირიქით, საჭიროდ სთვლიდნენ ყოველ ზომის მიღებას, რომ თავიდან აეცილებინათ განხეთქილება.

მენშევიკები განაგრძობდნენ ბრძოლას. ისინი დაეყრდნენ უცხოეთში არსებულ სოციალ-დემოკრატების ლიგას და დაიწყეს ბრძოლა ცენტრალური კომიტეტის წინააღმდეგ.

მალე პლენაროვი მარტოვისაყენ გადაიხარა და მოითხოვა მარტოვის და მასთან ერთად აქსელროდის, ზასულიჩის და პოტრესოვის რედაქციაში დაბრუნება. პლენაროვის ასეთი მოთხოვნილება, რასაკვირველია, ყრილობის დადგენილების დარღვევა იყო. პლენაროვი ამის მიუხედავად დაჟინებით მოითხოვდა ამის სისრულეში მოყვანას. ლენინი იძულებული გახდა გამოსულიყო რედაქციიდან. «არ ვიზიარებ რა—განაცხადა ლენინმა—საბჭოს წევრის და ცენტრალურ ორგანოს რედაქციის წევრის გ. ვ. პლენაროვის აზრს იმის შესახებ, რომ ამ შემთხვევაში დათმობა მარტოველებისადმი და ექვსის კოოპტაცია სასარგებლოა პარტიის ერთობის ინტერესებისთვის,—მე თავიდან ვიხსნი საბჭოს და ცენტრალურ ორგანოს წევრის მოვალეობას».

პლენაროვმა შეიყვანა რედაქციაში, კოოპტაციის ძალით, მარტოვი, აქსელროდი, ზასულიჩი და პოტრესოვი და ამნაირად „ისკრა“ გახდა მენშევიკური ფრაქციის ორგანო.

53 ნომრიდან „ისკრა“ გამოდის მენშევიკების რედაქციით ულენინოთ. ლენინმა შემდეგნაირად დაახასიათა ახალი „ისკრა“-ს მოღვაწეობა: „ძველი „ისკრა“ ასწავლიდა რევოლუციონური--ბრძოლის ქეშმარიტებას, ახალი „ისკრა“ ასწავლის ცხოვრების სიბრძნეს: —დათმობას და შეთანხმებას. ძველი „ისკრა“ იყო მებრძოლი ორტოდოქსალური ორგანო, ახალი „ისკრა“ გეაწვდის ოპორტუნიზმის ნიმუშებს, უმთავრესად ორგანიზაციულ საკითხებში. ძველმა „ისკრამ“ დაიმსახურა საპატიო სიძულვილი, როგორც რუსეთის, ისე დასვლეთ ევროპის ოპორტიუნისტების მხრით. ახალი „ისკრა“ „მოკვეთადა“ და სულ მალე სრულიად დაეკარგება სირცხვილა იმ ხოტბის გამო, რომელსაც შეასხამენ მას უკიდურესი ოპორტიუნისტები. ახალი „ისკრის“ პოზიციის შინაგანი სიყალბე აუცილებლად წარმოშობს, ყოველ ნებისა და შეგნების გარეშე პროლეტარულ ფარისევლობას. იგი ლაპარაკობს „ჯგუფობრიობის“ წინააღმდეგ, რომ ამით დაშლის „ჯგუფობრიობის“ გამარჯვება პარტიულობაზე“. (ლენინი, თხზ. კრებ. ტ. 5.).

მალე მენშევიკებმა თავიანთი გავლენა გაავრცელეს ცენტრალურ კომიტეტზედაც, რომელიც შემარიგებელ პოზიციას ადგა. ცეკას რამდენიმე წევრი ბოლშევიკი დაპატიმრებულ იქნა, დანარჩენმა კოოპტაციის წესით მიიწვიეს რამდენიმე „შემარიგებელი“ და შემდეგ კიდევ სამი მენშევიკი. ამნაირად ცენტრალური კომიტეტიც მათ ხელში დარჩა.

ერთ კერძო წერილში მარტოვი სწერდა აქსელროდს: „მე ვფიქრობ, რომ ჩვენ ბედმა მოგვცა შემთხვევა, რომ გვეჩვენებინა, გვეჩვენა თუ არა მორალური უფლება დაგვეწყო „ბუნტი“ „ლენინიზმის“ წინააღმდეგ, თუ უფრო უკეთესი იქნებოდა, მოგვეთმინა“. აქ აღსანიშნავია ბოლშევიკების განმარტება იმ სიტყვით, რომლითაც ხასიათდება მთელი ახალი მსოფმხედველობა—„ლენინიზმი“.

ლენინიზმი, აი, რის წინააღმდეგაც დაიწყეს ბუნტი მენშევიკებმა მეორე ყრილობაზე და განაგრძეს მის შემდეგ. აი ის, რაც უფრო ნათლად გამოიხატა და ჩამოყალიბდა მესამე ყრილობაზე და რამაც ბრწყინვალე გამტკიცება მიიღო რუსეთის პირველ რევოლუციის დროს და საბოლოოდ გაიმარჯვა ოქტომბრის დიად დღეებში.

მენშევიკების ბუნტი, განხეთქილებად გადაიქცა და უკვე 1904 წლის დასაწყისისთვის გამოიკვეთა, რომ ცენტრალური ორგანო „ისკრა“, პარტიის საბჭო და თვით ცენტრალური კომიტეტიც—მენშევიკების ხელში იყო. ეს კი ნიშნავდა, რომ მენშევიკებმა დაარღვიეს მეორე ყრილობის დადგენილებანი პარტიულ ორგანიზაციის მშე-

ნებლობის შესახებ და ნაძალადევით ჩაიგდეს ხელში მთელი ძალა-უფლება პარტიაში და ამნაირად დაახშეს მეორე ნაწილის მიწრაფება, რომელიც ცდილობდა გაეყვანა ცხოვრებაში მთავარი და ძირითადი, რაც მეორე ყრილობის მუშაობის გვირგვინს წარმოადგენდა, ეს—შექმნა ერთი მთლიანი, ძლიერი პროლეტარიატის ცენტრალური რევოლუციონური პარტიისა.

1903 წლის მიწურულში ენეგაში მენშევიკებმა მოაწყეს თათბირი და შეიმუშავეს თავისი მუშაობის სრული პროგრამა. რეზოლუციის საპროგრამო წერილი დასწერა ტროცკიმ, მარტოვმა კი დაამუშავა პრაქტიკული დირექტივები. ამ გვარად მენშევიკები აშკარად ილაშქრებდნენ ყრილობის დადგენილებათა წინააღმდეგ. არღვევდნენ პარტიის მთლიანობას და იცავდნენ ოპორტუნიტულ შეხედულებებს.

განხეთქილება, რომელიც პარტიის ზედა ფენებში მოხდა, თანდათან გადავიდა რუსეთის ადგილობრივ ორგანიზაციებში. მეორე ყრილობის ბოლშევიკ დელეგატებმა, ყრილობიდან დაბრუნების შემდეგ ჩამოიარეს სხვადასხვა ორგანიზაციები და გააცნეს ადგილობრივ მომუშავეებს განხეთქილების ნამდვილი სურათი და მისი მიზეზები.

უკვე 1903 წლის მიწურულში მთელი რიგი კომიტეტებისა გამოსთქვამენ თავიანთ აზრს ყრილობაზე მომხდარ განხეთქილების შესახებ. უმრავლესობა კომიტეტებისა ბოლშევიკურ თვალსაზრისზე დგებიან და ჰკიცხავენ მენშევიკების დეზორგანიზატორულ მოქმედებას. მაშინ არსებული კავკასიის კავშირი რუსეთის სოც. დემ. მუშათა პარტიისა და მასში შემავალი კომიტეტები აგრეთვე ბოლშევიკურ თვალსაზრისზე იდგენ.

ბოლშევიკებს რომ თავისი პოზიცია განემტკიცებიათ და ნორმალური პირობები შეექმნათ პარტიაში, ერთად ერთი გამოსავალი გზა იყო, მესამე ყრილობის მოწვევა.

ბრძოლა მესამე ყრილობისთვის.

სწორედ ასე დააყენა ლენინმა კითხვა 1904 წელს იანვარში, პარტიის საბჭოს კრებაზე. მაშინ პარტიის საბჭო შესდგებოდა: აქსელროდისგან, მარტოვისგან, პლეხანოვისგან, ლენინისგან და ლენინიკისგან და, რასაკვირველია, სამი ხუთიდან უმრავლესობას შეადგენდა,—ლენინის კითხვამ წინააღმდეგობა გამოიწვია და წინადადება უარყოფილ იქნა. უნდა აღვნიშნოთ, რომ პლეხანოვი მენშევიკებისადმი დათმობიდან, მათთან სრულ შეთანხმებამდე მივიდა.

საჭირო იყო პარტიის საზოგადოებრივი აზრი გამომუშავებულყო ისე, რომ მასზე დაყრდნობით შესაძლებელი ყოფილიყო გადამჭრელი ზომების მიღება. საჭირო იყო პარტიისადმი მიმართვა, მით უმეტეს, რომ პოლიტიკური მდგომარეობა იცვლებოდა, მოძრაობა ვითარდებოდა აჩქარებული ტემპით და ამ დროს კი, ერთი მთლიანი განმტკიცებული ცენტრალური პარტია თითქმის არ არსებობდა; თითქმის ყველგან ადგილებზე უკვე ორი ორგანიზაცია არსებობდა.

1903—1904 წლები, რუსეთის მუშათა მოძრაობაში აღნიშნულია გრანდიოზული, პოლიტიკური მნიშვნელობის გამოსვლებით. გაფიცვები, დემონსტრაციები, ტერორისტული აქტები, გლეხთა მოძრაობა ერთი მეორეს მისდევდა.

გაფიცვები მოედო მთელ სამხრეთ ნაწილს რუსეთისას, დემონსტრაციები მოხდა ბაქოში. როსტოვში, ტომსკში, სარატოვში... დაუდაცემა კავკასიის მთავარ მართებელ გოლიცინზე, მოკვლის განზრახვით, ხუთ იანვრის დემონსტრაცია ტფილისში 1904 წელს და იაპონიის ომის გამოცხადება 27 იანვარს... და ასეთ დროს საჭირო იყო ერთი მთლიანი პარტიის ნებისყოფა და არა ცალკე წრეების და დაჯგუფებების გამოთქმული მოქმედება. მენშევიკები კი, აწარმოებდნენ რა ბრძოლას პარტიული ყრილობის დადგენილებების წინააღმდეგ, — არღვევდნენ ორგანიზაციის მთავარ მცნებას“. უმცირესობის დაუმორჩილებლად უმრავლესობისადმი, არ შეიძლება იყოს პარტია, ცოტად თუ ბევრად ღირსი მუშათა პარტიისა“ — სწერდა ლენინი.

პარტიისადმი მიმართვაში ლენინი სწერს: „ჩვენ ვიბრძვით დაჯგუფების და განსაკუთრებით ძველი სარედაქციო ჯგუფის წინააღმდეგ, პარტიულობის გულისთვის. ჩვენ ვიბრძვით რუსეთის მუშათა მოძრაობის ინტერესებისთვის, საზღვარ-გარეთელ კინკლაობის წინააღმდეგ. ჩვენ ვიბრძვით ჩვენი მოძრაობის რევოლუციონურ-პროლეტარულ ტენდენციებისთვის. ინტელიგენტურ-ოპორტიუნისტულ ტენდენციების წინააღმდეგ. ჩვენ ვიბრძვით რევოლუციონურ სოც.-დემოკრატიულ გამტკიცებულ მიმართულებისათვის, მერყეობისა, გზა აზნეულობისა და ჩამორჩენილ წარსულის მიბაძვის წინააღმდეგ. ჩვენ ვიბრძვით ჩვენი მუშათა ავანგარდის გამტკიცებულ პარტიულ ორგანიზაციისთვის, წინააღმდეგ ინტელიგენტურ თავაშვებულობისა, დეზორგანიზატორობისა და ანარქისტობისა. ჩვენ ვიბრძვით პარტიულ ყრილობებისადმი პატივისცემისთვის, წინააღმდეგ ხელშეკრულებების და ერთად მიღებულ დადგენილების აბუჩად აგდებისა, სიტყვი-

ბის წინააღმდეგ, რომელიც საჭმეს შორდება. („Чего мы добиваемся“ თხზ. კრ. ტ. 5).

ალსანიშნავია, როგორი გააფთრებით იბრძოდნენ „ბელშევიკები“ პარტიულ დადგენილებათა დარღვევის წინააღმდეგ. მენშევიკები კი არ აფასებდნენ და პატივს არ სცემდნენ ამ დადგენილებებს შეჰქონდათ დებორგანიზაცია უკვე მოწყობილ პარტიის მოქმედებაში; სწორედ მათ დაიწყეს განხეთქილება და ჩაიდინეს ყველაფერი, რაც შესაძლებელი იყო, რომ დაეჩაგრათ პარტიის უმრავლესობა ან ახდელი ომი გამოეცხადებინათ მისთვის, მაგრამ უმრავლესობის დაჩაგვრა არ შეიძლება, რადგან მისი ნებისყოფა ადრე თუ გვიან, გამარჯვებს...

1904 წელს აგვისტოში, ენენეაში მოხდა თათბირი, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს 22-მა „მტკიცე“ ბოლშევიკებმა: ლენინმა, კრუპსკაიამ, ბოგდანოვმა, ლუნაჩარსკიმ, ოლმინსკიმ, ლევეშინსკიმ, ლიადოვმა, ვოროვსკიმ, გუსევა და სხვებმა. ამ თათბირმა გამოუშვა „22“-ის რეზოლიუცია, რომელიც მიმართავდა პარტიას და მოუწოდებდა ებრძოლათ მესამე ყრილობის მოწვევისთვის.

ჩვენ მოგვყავს „ოცდაორის“, — აგვისტოს კონფერენციის — მიმართვა პარტიისადმი, როგორც მკაფიოდ დამახასიათებელი და გამომხატველი მესამე ყრილობის წინ ხანის მდგომარეობისა. ამ მოწოდებას დიდი და გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც პარტიის ცხოვრებისთვის, ისე მესამე ყრილობის მოწვევის საკითხში, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ ამ ხანაზე და მესამე ყრილობის წინა ხანის პირობების შესახებ, უაღრესად საჭიროა ამ წერილსაც გავეცნოთ და ამიტომ მოგვყავს აქ ცოტაოდენი შემოკლებით.

პარტიისადმი. ამაღწინად შედგა რუს. სოც. დემ. მუშათა პარტიის წევრთა 22-ის კერძო თათბირი, რომელნიც დგანან მეორე პარტიულ ყრილობის უმრავლესობის თვალსაზრისზე. ამ კონფერენციამ იქონია მსჯელობა ჩვენ პარტიულ კრიზისის და ამ კრიზისიდან გამოსავლის შესახებ და გადასწყვიტა მიმართოს რუსეთის ყველა სოციალ-დემოკრატებს შემდეგი მიწოდებით:

ამხანაგებო! პარტიული ცხოვრების მძიმე კრიზისი უფრო რთულდება და ბოლო აღარ უჩანს. უთანხმოება იზრდება და იქმნება სულ ახალ ახალი კონფლიქტები. დადებითი მუშაობა პარტიის მთელ ხაზზე შევიწროებულია უკიდურესობამდე. პარტიის ახალგაზრდა ძალები, ჯერ კიდევ გაუმავრებელი, უნაყოფოთ იხარჯება დამღუპველ პირობებში.

ისტორიული მომენტი კი, აყენებს პარტიის წინაშე ისეთ მოთხოვნებს, როგორსაც არასდროს, რევოლუციონური აფთოვანება მუშათა კლასისა იზრდება, ფართოვდება მღელვარება საზოგადოების სხვა ფენების შორისაც, ომი და კრიზისი, შიმშილი და უმუშევრობა, სტიქიური აუცილებლობით ღრღინის თვითპყრობელობის ფესვებს. სასირცხო ბოლო სასირცხო ომისა არც ისე შორსაა¹⁾ ომი კი უსათუოდ გაათქვამს რევოლუციონურ აღელვებას, უსათუოდ შეაჯახებს პირის-პირ მტერთან და მოითხოვს სოციალ-დემოკრატებისგან დიდ მუშაობას, ძალების დაკუმშვას, რომ მოეწყოს გადამჭრელი და უკანასკნელი ბრძოლა თვითპყრობელობასთან.

მერე... შეუძლია ჩვენ პარტიას დააკმაყოფილოს ეს მოთხოვნები იმ მდგომარეობაში, როგორშიც ის იმყოფება ახლა? ყველა სინდისიერი კაცი ვალდებულია უყოყმანოთ სთქვას, — არა!

პარტიის მთლიანობა დარღვეულია ძირამდის, მისი შინაგანი ბრძოლა ყოველ პარტიულ ჩარჩოებს გასცილდა. ორგანიზაციული დისციპლინა დარღვეულია სარძირკვლამდე, პარტიის გაერთიანებულ და მწყობრ მოქმედების უნარი, გადაქცეულია ოცნებათ.

ჩვენ მაინც ეთვლით პარტიის ამ ავადმყოფობას, მისი ზრდის ავადმყოფობად, კრიზისის საფუძველს, ჩვენ ვხედავთ სოციალ-დემოკრატიულ ჯგუფობრივ ცხოვრების გადასვლას — პარტიულ ფორმებში. მისი შინაგანი ბრძოლის არსება, არის ჯგუფურის და პარტიულობის კონფლიქტი, და ამიტომ, დამთავრდება რა ეს ავადმყოფობა, ჩვენი პარტია შეიქმნება **ნამდვილ** პარტიად.

„უმცირესობის“ სახელით პარტიაში, თავი შეიკრიბა სხვადასხვა ელემენტებმა, რომელნიც გაერთიანებული არიან შეგნებული თუ შეუგნებელი მისწრაფებით, შეინარჩუნონ ჯგუფობრივი დამოკიდებულება, — პარტიამდე ყოველი ფორმები ორგანიზაციისა.

ზოგიერთი გამოჩენილი მოღვაწეები წინანდელ გავლენიან ჯგუფებიდან, რომელნიც არ იყვნენ შეჩვეული ორგანიზაციულ თავშეზღუდვას, რასაც მოითხოვს პარტიული დისციპლინა, ჩვეულებისამებრ ურევნ თავის ჯგუფურ ინტერესებს, საერთო პარტიულ ინტერესებში, რაც შესაძლებელია ჯგუფურ მუშაობის დროს, ხშირად ერთნაირი იყო, — მთელი რიგი ასეთ მოღვაწეებისა ჩადგა ამ ჯგუფობრიობის ბრძოლის სათავეში პარტიულობის წინააღმდეგ (ნაწილი „ისკრის“ ყოფილ რედაქციისა, ნაწილი ყოფილი საორგანიზაციო კომიტეტისა, „სამხრეთელ მუშის“ („Южный рабочий“) წინანდელ ჯგუფის წევრები და სხ.).

¹⁾ ლაპარაკია რუსეთ-იაპონიის ომზე.

მათ თანამოაზრეებათ აღმოჩნდნენ ყველა ის ელემენტები, რომელნიც თეორიაში თუ პრაქტიკაში ძველი სოციალ-დემოკრატიზმის პრინციპებისაგან იხრებოდნენ, რადგან მხოლოდ ჯგუფობრიობას შეეძლო შეენახა მათთვის იდეური ინდივიდუალობა და მათი გავლენა; პარტიულობა კი, მათ გათქეფავდა ან ყოველ გავლენას დააკარგვინებდა (ეკონომისტები, რაბოჩედელცები და სხ.) დაბოლოს, ოპოზიციის მთავარ ჯგუფს ავსებენ ჩვენი პარტიის ყველა ის ელემენტები, რომლებიც უმთავრესად ინტელიგენციას ეკუთვნიან. პროლეტარიატთან შედარებით ინტელიგენცია ყოველთვის ინდივიდუალისტურია თავისი ცხოვრების და მუშაობის თვისებებით, რაც არ აძლევს მათ საშუალებას უშუალოთ განიცადონ ორგანიზაციულად მოწყობილ შრომაზე აგებული მუშაობა. ამიტომ ინტელიგენტურ პიროვნებებს უფრო უძნელდებათ შეეგუონ პარტიულ ცხოვრების დისციპლინას, და ისინი, რომელთაც ეს არ შეუძლია, რასაკვირველია აღშფოთებული არიან ორგანიზაციულ შეფარდების წინააღმდეგ და თავისი ანარქისტობა აპყავთ ბრძოლის პრინციპში, და ამ ანარქისტობას უწოდებენ—ლტოლვას „ავტონომიისკენ“ „დათმობის“ მოთხოვნას და სხ..

პარტიის საზღვარგარეთის ნაწილი, სადაც ჯგუფები უფრო ხანგრძლივია, სადაც ჯგუფდებიან სხვადასხვა ყალიბის თეორეტიკოსები, სადაც მთლიანად ინტელიგენცია სკარბობს—ეს ნაწილი პარტიისა უნდა აღმოჩენილიყო ყველაზე უფრო მახლობელი „უმცირესობის“ თვალსაზრისისა, ამიტომ აღმოჩნდა ის აქ ნამდვილ უმრავლესობაში. რუსეთში კი,—სადაც გაისმის მაღალი ხმა ორგანიზაციულად მოწყობილ პროლეტარებისა, სადაც თვით პარტიული ინტელიგენციაც უფრო ცოცხალ და მჭიდრო კავშირშია პროლეტარიატთან და მასთან ერთად იზრდება პროლეტარულ სულით, სადაც სიმძიმე უშუალო ბრძოლისა უფრო აგრძნობინებს ერთიან ორგანიზაციულ მუშაობის საჭიროებას,—აქ ყველა გამოვიდა ჯგუფობრიობისა, ანარქისტულ და დეზორგანიზაციულ ტენდენციების. წინააღმდეგ რუსეთმა ხელაღებით გამოხატა მათთან დამოკიდებულება. დაიგზავნა მთელი რიგი განცხადებებისა კომიტეტების და სხვა პარტიულ ორგანიზაციების მხრივ.

ბრძოლა გაფართოვდა და გამწვავდა. და მერე, სადამდის მივიდა?..

პარტიული ორგანო,—მიუხედავად პარტიულ ყრილობის დადგენილებისა და ყრილობაზე არჩეულ რედაქტორების პირადი დათმობის წყალობით,—„უმცირესობამ“ ჩაიგდო ხელში და გახადა ის ბრძოლის იარაღათ პარტიის წინააღმდეგ.

ახლა ის აღარ არის იდეური ხელმძღვანელი პარტიისა, თვით-მპყრობელობისა და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ,—არამედ ის გახდა ხელმძღვანელი; ოპოზიციის ჯგუფური ბრძოლისა, პარტიულობის წინააღმდეგ.

პარტიის უმრავლესობა მიისწრაფოდა, რაოაც უნდა ყოფილიყო შეენახა პარტიული მთლიანობა და მისი ორგანიზაციული კავშირი, იბრძოდა პარტიულ—ლოიალურ საშუალებებით და არა ერთხელ მიდიოდა შერიგების მიზნით დათმობებზე. „უმცირესობა“ ატარებდა ანარქიულ ტენდენციებს და არ ზრუნავდა პარტიულ მშვიდობიანობისა და მთლიანობისათვის. ყოველ დათმობას ის ხდიდა შემდეგი ბრძოლის იარაღად. უმცირესობის ყველა მოთხოვნილებიდან, ჯერ კიდევ არ არის დაკმაყოფილებული მხოლოდ ერთი,—რომ ცენტრ. კ.-ში შეტანილ იქნას განხეთქილება ნაძალადევათ თავზე მოხვეულ უმცირესობის წევრების მასში კოპტაციით—და უმცირესობის გააფთრება უფრო მეტი შეიქნა, ვიდრე როდისმე. დაიკავეს რა ცენტრ. ორგანო და პარტიის საბჭო,—უმცირესობა ურცხვად იყენებს თავის ჯგუფურ ინტერესების გულისთვის იმ დისციპლინას, რომლის წინააღმდეგ ის არსებითად იბრძვის.

მდგომარეობა აუტანელი, შეუძლებელი შეიქნა. მისი ასეთი გაგრძელება დანაშაულობაა.

ამ მდგომარეობიდან გამოსვლისთვის ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია გულახდილობა და გარკვევა პარტიულ დამოკიდებულებაში. ბურჟუაზი და სიბინძურეში არ შეიძლება ნამდვილი გზის გამოჩენა. ყოველმა პარტიულმა მიმდინარეობამ, ყოველმა ჯგუფმა უნდა ახდილად და გადაწყვეტით თქვას, რას ფიქრობენ ისინი ამ პარტიულ მდგომარეობის შესახებ და როგორი გამოსავალია აქედან. ასეთი წინადადებით ჩვენ მივმართავთ ყველა ამხანაგებს, ყველა მიმდინარეობათა წარმომადგენლებს... პრაქტიკული გამოსავალი ამ მდგომარეობიდან არის დაუყოვნებლივ მესამე ყრილობის მოწვევა. მას შეუძლია მხოლოდ გამოარკვიოს მდგომარეობა, გადაწყვიტოს კონფლიქტები, ჩარჩოში ჩასვას ბრძოლა, უამისოდ მოსალოდნელია პროგრესიული დატინება პარტიისა.

ყველა წინააღმდეგ აზრს, ყრილობის მოწვევის შესახებ, ჩვენ ვთვლით უსაფუძლოთ.

განსხვავება ეხლა,—კი არ ირკვევა, არამედ იქნება და იჩეკება და მხოლოდ ყრილობას შეუძლია მოუღოს ამის ბოლო. მხოლოდ ის დააყენებს პირისპირ მებრძოლ მხარეებს და აიძულებს გადაწყვიტოს და გულახდილად გამოხატონ თავისი მისწრაფებანი, მხოლოდ მას

შეუძლია შეიტანოს გარკვეული დამოკიდებულება მიმდინარეობათა და პარტიულ ძალთა შორის. მაგრამ ყრილობა შეიძლება მოეწყოს ორგანიზაციების დაშლით და შეიკრიბოს უკანონოთ, — ამბობენ მე-უმცირესენი. ეს ცრუ ინსინუაციაა, ვუპასუხებთ ჩვენ. ინსინუაცია, რომლის წინააღმდეგ — არ არის მოყვანილი ერთი ფაქტიც. ფაქტები რომ ყოფილიყვნენ, უმცირესობა, რომლის ხელშიცაა პარტიული ორგანო, რასაკვირველია, მას გამოიყენებდა და მისცემდა ფართო გახმაურებას. და რადგან პარტიის საბჭოც მას ხელშია, მას ექნებოდა შესაძლებლობა მისი გასწორებისა.

გამოსთქვამენ შიშს, რომ ყრილობა წაიღებს ძალიან ბევრ ძალას და საშუალებას დადებითი მუშაობისგან. მწარე დაცინვაა! განა შეიძლება მეტი ძალის და საშუალების წაღება, ვიდრე ამას სჩადის განხეთქილება? ყრილობა აუცილებელია! ის მაშინაც აუცილებელია, — ნორმალური მდგომარეობაც რომ იყოს, რადგან განსაკუთრებული ისტორიული მომენტია, რადგან შესაძლებელია ახალი ამოცანების ასრულება, პარტიისადმი მსოფლიო მდგომარეობის მიერ წამოყენებული. ის ათჯერ საჭიროა ახლანდელ პარტიულ კრიზისის გამო, რომ პატიოსანი და გონიერი გამოსავალი გვქონდეს ამ მდგომარეობიდან, რომ პარტიული ძალები შენახულ იქნას და მისი პატივი და ღირსება დაცული.

რა უნდა გააკეთოს მესამე ყრილობამ განხეთქილების თავიდან ასაცილებლად და ნორმალურ პარტიულ ცხოვრების აღდგენისთვის? აზისთვის ჩვენ ვსთვლით შემდეგ არსებით ცვლილებებს, რომელსაც დავიცავთ და გავიყვანთ ყოველი ლოიალური საშუალებით.

I. ცენტრ. ორგანოს გადასვლა პარტიულ უმრავლესობის ხელში. ამ გადასვლის აუცილებლობა, — რომ ცენტრ. ორგანოს რედაქციას არ შეუძლია დაიცვას საერთო პარტიული ინტერესების წონასწორობა — საკმარისად დამტკიცებულია. ჯგუფურ ორგანოს არ შეუძლია იყოს და არც შეიძლება იყოს პარტიულ ორგანოთ.

II. ადგილობრივ საზღვარგარეთის (ლიგის) გარკვეული დამოკიდებულება, საერთო რუსეთის ცენტრთან — ცენტრ. — ქ. — თან. ახლანდელი მდგომარეობა ლიგისა, რომელმაც თავის თავი პარტიის მესამე ცენტრად გადააქცია, უკანტროლოთ ჰმართავს დამხმარე ჯგუფებს და ყურადღებას არ აქცევს ცენტრ. კომიტეტს — ეს მდგომარეობა უმჯველად არა ნორმალურია! მას უნდა ბოლო მოეღოს!

III. წესდების საშუალებით დამუშავება პარტიულ ბრძოლის მსვლელობისა. აუცილებლობა ამ რეფორმისა, ცხადი ხდება ყრილობის შედეგი ბრძოლის მაგალითიდან. საჭიროა პარტიის წესდებაში

უმზუნველოდ იქნას უფლება ყოველი უმცირესობისა, რომ გარდავლილ იქნას მუდმივი და დაუძლეველი წყაროები განხეთქილებისა, უკმაყოფილებისა და გაცხარებისა. ძველი ჯგუფური სკანდალებისა და კინკლაობისა და ჩამოყალიბებულ იქნას ბრძოლის ღირსეულ ჩარჩოში. ასეთი გადატეხის საშუალებათ ჩვენ ვთვლით შემდეგს: მიეცეს უმცირესობას ერთი (ან რამდენიმეს) ლიტერატურულ ჯგუფს უფლება ყრილობაზე წარმომადგენლობისა.

რაც შეიძლება ფართო გარანტიები პარტიულ ლიტერატურის გამოცემის შესახებ, რომელიც მიეძღვნება ცენტრალურ პარტიულ დაწესებულებათა მოქმედების კრიტიკას. კომიტეტებზე ფორმალური უფლების მიკუთვნება, რომშიილონ ის პარტიული გამოცემანი, რომელიც მათ უნდათ. ცენტრ. კომიტეტის უფლების განსაზღვრა მისი გავლენის შესახებ, კომიტეტების პირად შემადგენლობაზე. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ უკმაყოფილოთა ლიტერატურის გამოცემის ის ზომები, რომელსაც იძლეოდა ცენტრ. კ. მეორე ყრილობის უმცირესობისთვის, განმტკიცებული იყოს წესდებით, რომ გაიფანტოს თვით უმცირესობის მიერ მოგონილი ცრუ ხმები „საალყო წესების“ შესახებ. და რომ აუცილებელი შინაგანი პარტიული ბრძოლა მიმდინარეობდეს მისაღებ ფორმებში და არ აბრკოლებდეს დადებითი მუშაობას!.

ასეთი იყო ის ზომები, რომელსაც ბოლშევიკები იძლეოდნენ პარტიულ განხეთქილების მოსასპობად და მესამე ყრილობის მოსაწვევად.

ამავე თათბირმა შექმნა „უმრავლესობის კომიტეტების ბიურო“, რომელიც გამოვიდა მესამე ყრილობის ორგანიზატორის როლში.

ამასთან ერთად ჟენევაშივე დაარსდა საზღვარ გარეთის ბოლშევიკური ლიტერატურული ცენტრი და ბოლშევიკური გამომცემლობა. მალე მოეწყო ბოლშევიკური გაზეთის გამოცემა, რომელსაც ლენინის წინადადებით დაერქვა „ვპერიოდი“. პირველი მისი ნომერი გამოვიდა 4 იანვარს 1905 წელს ახალი სტილით.

აგვისტოს 22-ის კონფერენციამ დიდი გამოცხილი ჰპოვა რუსეთში და უკვე 1904 წლის შემოდგომაზე, რუსეთიდან უამრავი რევოლუციები იქნა მიღებული, რომელნიც იზიარებდნენ ბოლშევიკების მიმართულებას და მხარს უჭერდნენ 22-ის რევოლუციის პარტიული ყრილობის მოწვევის შესახებ. თითქმის ყველა ასე თუ ისე მოზრდილმა ორგანიზაციებმა გამოიტანეს გაკიცხვა ცენტრ. კომიტეტის პოზიციის წინააღმდეგ და მოითხოვედნენ ყრილობის მოწვევას. ასეთი რევოლუციები მიიღეს: პეტერბურგის, ეკატერინოსლავის, რიგის, კრემენჩუგის იმერეთ-სამეგრელოს ბათუმის, თბილისის კომიტეტებმა და კავკასიის კავშირმა.

1904 წლის დამლევს, ნოემბერში, შეიკრიბა სამი დიდი საოლქო ბოლშევიკური კონფერენცია: ჩრდილოეთის, რომელზედაც იყვნენ წარმომადგენლები პეტერბურგის, მოსკოვის, ნიჟეგოროდის, ტვერის და რიგის კომიტატებისა, სამხრეთის-ოდესისა და ეკატერინოსლავის კომიტეტების წარმომადგენლები და კავკასიის კავშირი. ამ კონფერენციაზე საბოლოოდ დამტკიცებულ იქნა „ბოლშევიკურ კომიტეტების ბიურო“, რომელიც ჟენევის აგვისტოს კონფერენციაზე დაარსდა.

კონფერენციები და კომიტეტები დაჟინებით მოითხოვდნენ ყრილობის მოწვევას. ლენინი თავის წერილებში რუსეთის მომუშავე ამხანაგებისადმი მთელი ენერგიით აჩქარებდა მესამე ყრილობის მოწვევისთვის, ცდილობდა მის მთლიან წარმომადგენლობისთვის და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევდა ყრილობაზე მუშების მონაწილეობის მიღებას.

განხეთქილება თანდათან ღრმავდებოდა და ბრძოლა ადვოლებზე ორ ფრაქციას შორის ძლიერ მწვავედებოდა. მაშინ, როდესაც ბოლშევიკები რევოლუციის მოახლოების პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევდნენ პარტიული ორგანიზაციის განმტკიცებას, მენშევიკები დაუდევრად ეკიდებოდნენ პარტიის საორგანიზაციო ამოცანებს. მენშევიკების აზრით, პარტია პროლეტარიატის ცენტრალისტურად მოწყობილი ორგანიზაცია კი არ იყო, რომელსაც უნდა მოესპო ოპორტიუნისტების და რევორმისტების ყოველი მერყეობა, არამედ პარტიული აზრის და ყველა ელფერის და მიმდინარეობის „ჯამი“ (ტროცკი). ახალი (პლენანოვ-მარტოვის) „ისკრა“ საერთოდ უარყოფდა ლენინის ცენტრალიზმს პარტიის საორგანიზაციო წყობაში და ამტკიცებდა, რომ ლენინი პარტიაში „სააღყო წესებს“ ქმნის და ამზადებს არა პროლეტარიატის დიქტატურას, არამედ დიქტატურას პროლეტარიატზე...

განსხვავება უფრო გამოკრთა, როცა გამოქვეყნდა „ისკრა“ წერილი: „მხოლოდ პარტიის წევრებისთვის“, რაზედაც ლენინმა უპასუხა წერილით: „ეროვნის კამპანია და „ისკრის“ გეგმა. აქ უკვე გამოირკვა, რომ ბოლშევიკებს და მენშევიკებს შორის უთანხმოება არა მარტო ორგანიზაციულ საკითხშია, არამედ — ტაქტიკურ საკითხშიაც.

ეროვნის კამპანიის საკითხში მენშევიკები ცდილობდნენ ლიბერალურ ბურჟუაზიის მოქმედებისთვის, თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, მიეცათ მეტი გამბედაობა და გავლენა მოეხდინათ მათზე, რათა აეძულებინათ ისინი შემოერთებოდნენ იმ მოთხოვნებს, რომელსაც წამოაყენებდა პროლეტარიატი სოციალ-დემოკრატიის წინამძღოლობით.

ლენინი ცხადყოფდა, რომ ასეთი ტაქტიკა მენშევიკებისა იყო ტაქტიკა შემთანხმებლობისა, იყო ტაქტიკა რეაქციონური, რადგან ლიბერალებისადმი პროლეტარიატის მიერ წარდგენილი მოთხოვნანი, რომლითაც ისინი უნდა გამოსულიყვნენ და ელაპარაკნათ ხალხის სახელით,—ნიშნავდა პროლეტარიატის რევოლუციონურ როლის დამცირებას, პროლეტარულ გეგმონიის უფლების დათმობას ბურჟუაზიულ დემოკრატიისადმი, რომელთა ბუნება მერყევი და რეაქციონურია. ბურჟუაზიასთან შეთანხმება კი არა,—უშუალო ბრძოლა მთავრობასთან, ასე აყენებდა ლენინი მაშინ საკითხს.

ასეთს ორ თვალსაზრისში პროლეტარიატის რევოლუციონურ ტაქტიკის შესახებ ჩამოყალიბდა ღრმა პრინციპიალური განსხვავება რუსეთის სოციალ-დემოკრატიაში,—ოპორტიუნისტულ--მენშევიკური, რომელსაც მიჰყავდა პროლეტარიატი ბურჟუაზიის კლდში და რევოლუციონურ—ბოლშევიკური, რომელიც აძლევდა პროლეტარიატს გეგმონიის უფლებას დემოკრატიულ რევოლუციაში. ამის შემდეგ უკვე ცხადი გახდა, რომ განსხვავება პარტიის ორ ნაწილში უკვე პრინციპიალური ხასიათისა იყო და ისიც ძირითად საკითხებში, როგორც პროგრამული და ტაქტიკური.

ასეთ საკითხების გარკვევაში ბოლშევიკურ ორგანიზაციებს ძალიან ეხმარებოდა გაზეთი „ვპერიოდი“. მენშევიკები კი შეიარაღებული იყვნენ როგორც გაზეთით, ისე ლიტერატურით, ფულით, და მომუშავეებით...

უნდა დავძინოთ, რომ მთელი სიმძიმე მესამე ყრილობის მოწვევისა ლენინს აწვა თავზე. დაუშვრეტელი ენერგიით და გააფთრებული ბრძოლით იგი მოუწოდებდა ამხანაგებს ებრძოლათ ამ მხრივ. ის სწერდა: „ყრილობა უნდა იყოს მხედრულად მოწყობილი: უბრალო, მოკლენიით, მცირე რიცხოვანი. ეს არის ყრილობა—ომის მოსაწყობად“.

უნდა ითქვას, რომ მესამე ყრილობის მოწვევის პერიოდი და თვით ყრილობა ხდებოდა რევოლუციონურ ტალღების ბოძოქრობის დროს. ცხრა იანვრის ამბებმა გამოაღვიძა მთლიანად ქვედა ფენები მუშათა მასებისა. ამ მოედანზე იმ დილას დაიბადა რევოლუცია და ყველასთვის ცხადი გახდა, რომ ყველაზე მეტი აქტიური ძალა ამ რევოლუციაში იქნებოდა სწორედ მუშათა კლასი.

მუშათა მოძრაობის ზრდასთან ერთად ცხადი ხდებოდა მესამე ყრილობის მოწვევის საჭიროებაც, მაგრამ მენშევიკები არ ჩპარობდენ და ყრილობის მოწვევაზე არ თანხმდებოდენ, მათ ეშინოდათ პარტიის ფორმალური განხეთქილებისა და ამავე დროს არ იცოდენ, რომ

მხოლოდ ყრილობას შეეძლო შეექმნა მთავარი კადრი პარტიისა. მაშინ „ბოლშევიკების კომიტეტების ბიურო“ დამოუკიდებელ მოქმედებას იწყებს, ის ჩამოივლის ყველა ორგანიზაციებს და ამზადებს მათ ყრილობისთვის. ორგანიზაციები დიდის აღფრთოვანებით მხარს უჭერენ ბ. კ. ბ.-ს ცენტრ. კომიტეტი თანხმდება ყრილობის მოწვევაზე და ყველა ადგილობრივი ორგანიზაციები ირჩევენ დელეგატებს ყრილობაზე გასაგზავნათ.

ბ. კ. ბ.-ს, რასაკვირველია, არ შეეძლო ჩამოშორებოდა ყრილობის მოწვევის საქმეს და მიენდო ც. კ.-სთვის, მას არ ჰქონდა გარანტია, რომ ც. კ. პირნათლად შეასრულებდა თავის გადაწყვეტილებას და კვლავ ემიგრაციაში მყოფ მენშევიკების გავლენის ქვეშ არ მოჰყვებოდა, ამიტომ ბ. კ. ბ.-მ მოითხოვა მთელი შემდეგი მუშაობა ეწარმოებინა ამისთვის სპეციალად ამორჩეულ საორგანიზაციო კომიტეტს; ამ საორგანიზაციო კომიტეტმა მიიყვანა ყრილობის მოწვევა ბოლომდე. საზღვარგარეთის მენშევიკები შეეცადენ ყრილობა ჩაეშალათ, ფორმალურად იგი უკანონოთ გამოეცხადებინათ, მაგრამ იმათ ეს ვერ მოახერხეს.

მესამე ყრილობის შემადგენლობა.

რუსეთის სოც.-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მესამე ყრილობა გაიხსნა 25 აპრილს 1905 წელს ლონდონში. ეს ყრილობა იყო სრულუფლებიანი, რადგან მასში მონაწილეობდნენ 20 სრულუფლებიანი კომიტეტების წარმომადგენლები, 34 კომიტეტიდან, რომელნიც პარტიულ საბჭოს მიერ აღიარებული იყვნენ, როგორც პარტიულ ყრილობაზე დასწრების სრულ უფლების მქონე კომიტეტები. ამის გარდა 9 ორგანიზაციის წარმომადგენელი, რომელთაც მიიღეს მანდატი ყრილობისთვის და რომელნიც გადმოყვანილ იქნენ საზღვარგარეთ, — უკვე აქ ჩასვლის შემდეგ მოხედნენ ემიგრანტ-მენშევიკების გავლენის ქვეშ და ლონდონის ყრილობის მაგიერ შეუხვიეს ენევეაში და დარჩენ იქ მენშევიკურ კონფერენციაზე.

საერთოდ მესამე ყრილობაზე მონაწილეობა მიიღო 23 დელეგატმა გადამჭრელი ხმით და 14 სათათბირო ხმით. ყრილობაზე წარმოდგენილი იყო ყველა მთავარი ორგანიზაციები: მოსკოვი, პეტერბურგი, ოდესა, ტულა, ურალი, ნიჟეგოროდი, სამარა, სარატოვი, კავკასიის კავშირი და სხვ. ყრილობა მთლად ბოლშევიკური იყო თავისი შემადგენლობით.

საორგანიზაციო კომიტეტის მინდობილობით, ყრილობა გახსნა

კავკასიის კავშირის დელეგატმა ბარსოვმა (მიხა ცხაკაიამ), როგორც ყრილობის უხუცესმა წევრმა, მიესალმა რა ყრილობას, უსურვა მას, მტკიცე, ენერგიული და ერთსულოვანი მუშაობა, შენდევ ყრილობამ აირჩია პრეზიდიუმი და თავმჯდომარეთ ლენინი.

ყრილობის ტაქტიკური საკითხები.

მესამე ყრილობამ მთავარი ყურადღება მიაქცია ტაქტიკურ საკითხებს: უმთავრესად ეს იყო ყრილობა, რომელმაც თეორიულ პროგრამას განსარციგლება მისცა ცხოვრებაში, გამოიტანა პრაქტიკული სახელმძღვანელო დებულებანი და ჩამოაყალიბა ბოლშევიკური პარტია.

ყრილობის მთელ მოხერხებებში და დებატებში წითელ ხაზად გადის ლენინის დებულება, რომ სოციალიზმისთვის ბრძოლაში პროლეტარიატს და გლეხობა. არ ექნება ერთსულოვნება, ხოლო თვით-მპყრობელობის დამხობაში კი, ორივე ერთის ნებისყოფით იბრძვის.

ლენინი ამბობს: „პროლეტარიატმა უნდა გაიტანოს ბოლომდის დემოკრატიული გადატრიალება და მიიმხროს გლეხობის უმრავლესობა, რომ ძალით დაახშოს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგობა და განაცალკეოს ბურჟუაზიის მერყეობა. პროლეტარიატმა უნდა შეასრულოს სოციალისტური გადატრიალება და მიიმხროს მოსახლეობის ნახევრად პროლეტარული ელემენტები, რომ ძალით დაახშოს ბურჟუაზიის წინააღმდეგობა და განაცალკეოს გლეხობისა და წვრილი ბურჟუაზიის მერყეობა“...

კითხვა დროებით მთავრობაში მონაწილეობის შესახებ.

მესამე ყრილობის ცენტრალური მომენტი იყო კითხვა დროებით მთავრობაში მონაწილეობის შესახებ. რევოლუცია იწყებოდა და ამიტომ ეს კითხვა აღმოჩნდა ფაქტურად მღელვარების გამოწვევი, რომელმაც გამოააშკარადა ბოლშევიკურ ტაქტიკის თვისება მენშევიკების წინააღმდეგ. ბოლშევიკებმა წამოაყენეს ლოზუნგი შეიარაღებულ აჯანყების ორგანიზაციისა და დროებით რევოლუციონურ მთავრობის შექმნისა. მენშევიკები კატეგორიულად უარყოფდნენ, რომ სოციალ-დემოკრატებს მონაწილეობა მიეღოთ დროებით რევოლუციონურ მთავრობაში. ლენინი ამის შესახებ ყრილობაზე ამბობდა, რომ ისინი აქ იბნევიან, რომ აქ ლაპარაკია არა სოციალისტურ, არამედ დემოკრატიულ დიქტატურაზე. ჩვენ შევცდებო-

დით, თუ რუსეთის პროლეტარიატს აღუთქვამდით, რომ ჩვენ შეგვიძლია ეხლავე უზრუნველყოთ მისი მთლიანი გაბატონება. ჩვენ წინაშე ორი მთავარი ძალაა—თვითმპყრობელობა და რევოლუციონური ხალხი ე. ი. პროლეტარიატი და გლეხობა. უწინარეს ყოვლისა, რევოლუციონური ხალხი მიისწრაფვის თვითმპყრობელობის დამხობისკენ“. გამარჯვებული გადატრიალება არ შეიძლება არ იყოს დემოკრატიული დიქტატურა პროლეტარიატისა და გლეხობისა, რომელთა ინტერესი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ერთდებიან“. მენშევიკებს ავიწყდებოდათ—როგორ მოხდება ერთი პოლიტიკური ფორმის გადასვლა მეორეში: ვინ იქნება თვითმპყრობელობის მაგიერ, ვინ მიალწევს დამფუძნებელ კრებას. რა ადგილი უნდა დაიკავოს პროლეტარიატმა ამ გადასვლის დროს და სხვა..

ლენინის აზრით, მესამე ყრილობამ გვაჩვენა, თუ როგორ აწავლის მარქიზმი პროლეტარიატს. პროლეტარიატი კი არ უნდა ჩამოშორდეს ბურჟუაზიულ რევოლუციას, არამედ უნდა მიიღოს მასში მონაწილეობა და არ მისცეს ხელმძღვანელობის უფლება ბურჟუაზიას, მან უნდა აწარმოოს გადამწყვეტი ბრძოლა ნამდვილი პროლეტარული დემოკრატიზმისთვის და რევოლუციის ბოლომდის მიყვანისთვის „...“ საბოლოო გამარჯვება თვითმპყრობელობაზე—არის რევოლუციონურ დემოკრატიული დიქტატურა პროლეტარიატისა და გლეხობისა...

„და ამისთანა გამარჯვება იქნება სწორედ დიქტატურა, ე. ი. ის უსათუოდ უნდა დაემყაროს სამხედრო ძალას, შეიარაღებულ მასებს, აჯანყებას და არა ამა თუ იმ „ლეგალურ“ თუ „მშვიდობიანი გზით“ მოპოებულ დაწესებულებებს. ეს შეიძლება იყოს მხოლოდ დიქტატურა, რადგან ახალი წყობის განხორციელება, რომელიც პროლეტარიატისთვის და გლეხობისთვის საჭირო იქნება დაუყოვნებლივ განხორციელდეს, გამოიწვევს დიდ წინააღმდეგობას მემამულეებისა, ბურჟუეზიისა და ცარიზმისა. უდიქტატუროთ ამ კონტრრევოლუციონური ცდების და წინააღმდეგობების დამარცხება შეუძლებელია, მაგრამ ეს იქნება არა სოციალისტური, არამედ დემოკრატიული დიქტატურა“...

მენშევიკები უსაყვედურებდნენ ბოლშევიკებს, რომ მათ უნდათ პროლეტარიატზე გავლენა ხდებოდეს არა მარტო ქუჩის მხრივ, არამედ ზევიდანაც. ამაზე ლენინი უპასუხებდა, რომ პრინციპი მენშევიკებისა, მხოლოდ ძირიდან და არაფერ შემთხვევაში ზევიდან, — არის პრინციპი ანარქიული. დემოკრატიული მისვლა საკითხთან თხოუ-

ლობს არა მარტო ქვეიდან მოქმედებას, არამედ ზევიდანაც და ამის არ გამოყენება (ზევიდან მოქმედებისა) იქნებოდა ბრწყინება.

ყრილობის დელეგატები ერთხმად ემზრობოდნენ ლენინის დელეგატებს. ისინი სისწორით აღნიშნავდნენ, რომ თუ ჩვენ ვთხოვლობთ დამფუძნებელ კრების მოწვევას, მაშინ იბადება კითხვა, ვინ უნდა მოიწვიოს იგი. ცხადია, რომ არა მეფის მთავრობამ. რაკი ლა პოლიტიკური გადატრიალება მოხდება შეიარაღებული ხალხის ძალით, დროებით მთავრობის შედგენა აუცილებელია. დროებით მთავრობის ვალდებულება უნდა იყოს, — ამბობდნენ ისინი, ისარგებლოს მთავრობის აპარატით, გაამაგროს რევოლუციის მონაპოვარი. შეიარაღდოს ხალხი, განახორციელოს პროგრამა-მინიმუმის მთავარი მოთხოვნანი და სხვადასხვა...

ყრილობაზე ამ საკითხის (დროებ. მთავარ.) შესახებ მიღებულ რეზოლუციაში ნათქვამია: „დემოკრატიულ რესპუბლიკის განხორციელება რუსეთში შესაძლებელია მხოლოდ ძლევამოსილ ხალხის აჯანყების შემდეგ, რომლის ორგანო იქნება დროებითი რევოლუციონური მთავრობა და რომელსაც შეეძლება უზრუნველყოს არჩევნების აგიტაციის სრული თავისუფლება და მოიწვიოს საერთო, პირდაპირ და თანასწორ უფლებაზე დამყარებული დამფუძნებელი კრება, ფარული ხმის მიცემით, რომელიც ნამდვილად გამოხატავს ხალხის ნებისყოფას“. ამ დროებით მთავრობაში რეზოლუციის თანახმად დაშვებული იყო ჩვენი პარტიის წარმომადგენლების მონაწილეობა.

კითხვა შეიარაღებული აჯანყების შესახებ.

მეორე ასეთ ცენტრალურ საკითხად ყრილობაზე იყო კითხვა შეიარაღებულ აჯანყების შესახებ. ყველა საკითხზე მეტი დებატები ამ საკითხმა გამოიწვია. მენშევიკები, მეორე ინტერნაციონალის მიხედვით, უარყოფდნენ შეიარაღებულ აჯანყების მოწყობას. ისინი ამას ანარქიზმს უწოდებდნენ და უთითებდნენ ენგელსის წერილზე. მაგრამ მხედველობიდან უშვებდნენ, რომ რუსეთში სულ სხვა პირობებია და რომ იმპერიალისტურ ომს შეუძლია სულ სხვა პირობები შექმნას, როგორც თვით არმიაში, ისე დასავლეთ ევროპაში.

საზოგადოთ ოპორტუნიტებს უყვარდათ იმის მტკიცება, რომ რევოლუცია არის სტეფიური მოვლენა, რომელიც არ არის დამოკიდებული ბელადების ნებისყოფაზე და პოლიტიკურ პარტიაზე და

რომ რევოლუცია არ კეთდება. ამნაირად რევოლუციონური შეგნება ეწირებოდა სტიქიურობას.

მართალია, რევოლუცია სტიქიური მოვლენაა, მაგრამ კერძო მისი მომენტები, როგორც შეიარაღებული აჯანყება, გაფიცვა, — შეიძლება შეგნებულად დანიშნულ იქნას და გატარებულ იქნას პარტიის ხელმძღვანელობის ქვეშ. ასეთ შეხედულებას ატარებდნენ ყრილობაზე გამოსული ორატორები. მხოლოდ რევოლუციაში და აჯანყებაში ენერგიული მონაწილეობით შეუძლია პროლეტარიატს მოიპოვოს და გაიმაგროს ხელსაყრელი პოზიციები, რომ უფრო ნაყოფიერად აწარმოოს მომავალი ბრძოლა სოციალიზმისთვის.

მხოლოდ მტკიცე ორგანიზაციულად გაწყობილ პარტიის შემწეობით შეუძლია მოიპოვოს პროლეტარიატმა რევოლუციის ჰეგემონია.

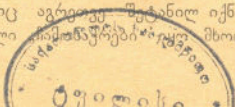
საყოველთაო გაფიცვისა და შეიარაღებულ აჯანყებისთვის, აი, საიტკენ უნდა იყოს მიმართული ჩვენი აგიტაცია. აი, ის ლოზუნგები, რომლის ქვეშ უნდა იწყებოდეს ორგანიზაცია. საყოველთაო გაფიცვა გახდება ერთი ეტაპთაგანი შეიარაღებულ აჯანყებისა და ეს იქნება საუკეთესო იარაღი პოლიტიკურ ბრძოლისა. ასე ამბობდნენ ყრილობის ორატორები.

შეიარაღებული აჯანყება ბრძოლის ველზე გამოიყვანს გლეხობას და ხელოსნებს, ამიტომ ჩვენ უნდა ანგარიში გაუწიოთ მათ. მთავარი ამოცანა პარტიისა არის. — მუშათა მოძრაობის სათავეში დგომა და პროლეტარიატის ხელმძღვანელობა მისი კლასობრივი პლატფორმის წინ წამოყენებით. ამასთან ერთად არ უნდა იქნეს დავიწყებული, რომ პროლეტარიატის მოკავშირე ამ ბრძოლაში იქნება გლეხობა და რომ აჯანყება უნდა შეთანხმებულ იქნას აგრარულ მოძრაობის მწვავე მომენტის დროს.

რევოლუცია ამ საკითხის შესახებ მთლიანად პრაქტიკულ ხასიათს ატარებდა, რევოლუცია ავალცხდა პარტიულ ორგანიზაციებს აეხსნათ პროლეტარიატისთვის არა მარტო პოლიტიკური მნიშვნელობა, არამედ აგრეთვე პრაქტიკულ-ორგანიზაციული მხარე მომავალ შეიარაღებულ აჯანყებისა.

კითხვა აგრარულ
პროგრამის შესახებ.

აგრარულ პროგრამაშიც აგრეთვე შეტანილ იქნა ცვლილება. მეორე ყრილობაზე მიღებული პრინციპები აგრეთვე მხოლოდ მახლო-

ბელი ეტაპი. რევოლუციონურ ტალღების აზვირთების და გლეხთა მოძრაობის გაძლიერების გამო, ლენინმა შეატანა წინადადება, რომ პროგრამაში შეტანილ ყოვილიყო ის, რაც წინად კომენტარიებში იყო ნახსენები. ამნაირად საბოლოო ფორმულიროვკა ასე ამბობდა: სოციალდემოკრატია თავის ამოცანათ იახახავს გლეხების რევოლუციონურ ღონისძიებათა ენერგიულ მხარის დაჭერას, მემამულეთა, ეკლესიების, მონასტრების, საუფლისწულო და სხვა მიწების კონსფისკაციამდე“.

პრაქტიკულ ღოზუნგათ წამოყენებული იყო რევოლუციონურ გლეხობის კომიტეტების შედგენა და სოულის პროლეტარიატის დამოუკიდებელი ორგანიზაცია.

ბოლშევიკებს უნდოდათ აგრარული რევოლუცია მოეწყოთ გლეხობის აქტეობასა და თვით მოქმედებაზე, მათ მიერ მოწყობილ კომიტეტების შემწეობით, — მენშევიკები კი აგრარული საკითხის გადაჭრას ჭეიქრობდენ რალაც კანონმდებლობითი აქტის შემწეობით, რომელსაც გამოსცემდა დამფუძნებელი კრება, ის კი ავიწყებოდათ, რომ თვით დამფუძნებელი კრება მაშინ იქნებოდა მაგარი, თუ რევოლუციონური გლეხების კომიტეტები იარსებებდენ.

როგორც ვთქვით, მესამემ ყრილობამ დიდი ყურადღება ტაქტიკურ კითხვებს მიაქცია, პროგრამულ კითხვაში მხოლოდ პროგრამის აგრარული ნაწილი შესცვალა, ამიტომ მოგვყავს მთლიანად ეს რეზოლუცია:

ვიღებთ რა მხედველობაში:

1) რომ ეხლანდელი გლეხთა მოძრაობის ზრდა, არის სტიქიური და პოლიტიკურად შეუკნებელი, მიუხედავად ამისა იგი უსათუოდ მიმართულია არსებულ წესწყობილების წინააღმდეგ და ბატონყმური ნაშთების წინააღმდეგ საზოგადოთ;

2) რომ სოციალდემოკრატის ამოცანას შეადგენს მხარი დაუჭიროს ყოველ რევოლუციონურ მოძრაობას, რომელიც მიმართული იქნება არსებულ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ წესწყობილების წინააღმდეგ;

3) რომ ამის გამო სოციალდემოკრატამ უნდა გასწმინდოს გლეხურ მოძრაობის რევოლუციონურ-დემოკრატიული შინაარსი, ყოველ რეაქციონურ მიდრეკილებისაგან, განავითაროს რევოლუციონური შეგნება გლეხებისა და მიიყვანოს მათი დემოკრატიული მოთხოვნილებანი ბოლომდის.

4) რომ სოციალ-დემოკრატია, როგორც პროლეტარიატის პარტია, ყოველ შემთხვევაში და ყოველ მდგომარეობებში უნდა ესწრა-

ფეხოდეს სოფლის პროლეტარიატის დამოუკიდებელ ორგანიზაცი-
ისკენ და უხსნიდეს მას შეუპოვებელ წინააღმდეგობას გლეხურ ბურ-
ჟუაზიის ინტერესებთან.

მე-3 ყრილობა რუს. სოც.-დემოკრ. მუშათა პარტიისა, ივა-
ლებს ყველა პარტიულ ორგანიზაციებს.

ა) გაეწიოს პროპაგანდა ხალხის ფართე ფენებში, რომ სოციალ
დემოკრატიის ამოცანაა ენერგიულათ მხარი დაუჭიროს გლეხობის
ყოველ რევოლუციურ მოთხოვნას, რაც მის მდგომარეობას გააუმჯო-
ბესებს მემამულეთა, სახელმწიფო, სამონასტრო და სუფლისწულო
მიწების კონფისკაციამდე.

ბ) როგორც პრაქტიკული აგიტაციის ლოზუნგი გლეხთა შო-
რის და როგორც საშუალება გლეხურ მოძრაობაში შეგნების შიკა-
ნისა, დაუყონებლივ წამოყენებულ იქნას რევოლუციონურ გლეხთა
კომიტეტების ორგანიზაციების საჭიროება რევოლუციონურ დემოკ-
რატიულ მოთხოვნათა გაყვანის მიზნით, რათა განთავისუფლებულ
იქნას გლეხობა ჩინოვნიკურ-პოლიციურ და მემამულეთა დაჩაგვო-
სავან.

გ) თვითპრობელობის წესწყობილებაში დეზორგანიზაციის შე-
ტანის და ყოველ რევოლუციონურ გამოსვლების მხრის დაჭერის
მიზნით, მოწოდებულ იქნას გლეხობა და სოფლის პროლეტარიატი
ყველა პოლიტიკურ დემონსტრაციისაკენ, ყოველ ხარკის და გადასა-
ხადის მიცემის უარყოფისკენ, ჯარში გასვლის უარის თქმისკენ და
მთავრობის და მისი აგენტების ყოველ დადგენილებათა და ბრძანებ-
ლობათა შეუსრულებლობისაკენ.

დ) უნდა ვესწრაფოდეთ სოფლის პროლეტარიატის დამოუკი-
დებელ ორგანიზაციის მოწყობას, მის შეერთებას ქალაქის პროლე-
ტარიატთან სოციალდემოკრატიულ პარტიის დროშის ქვეშ და მათი
წარმომადგენლების გაყვანას გლეხურ კომიტეტებში“.

მესამე ყრილობაზე მიღებული აგრარული პროგრამა ერთხელ
კიდევ ხაზს უსვამდა მუშებისა და გლეხების რევოლუციაში შეერ-
თებულ მოქმედების მნიშვნელობას და სიდიადეს.

ორგანიზაციული და სხვა კითხვები.

ორგანიზაციულ საკითხში მესამე ყრილობის მიერ შეტანილ
იქნა შესწორება წესდების პირველ პუნქტში, თანახმად ლენინის
ფორმულიროვკისა (აუცილებელი შესვლა პარტიის წევრებისა ორგა-
ნიზაციაში).

ყრილობამ მიიღო რევოლუციები კიდევ მთელ რიგ საკითხებში, როგორც ნაციონალურ სოციალ დემოკრატიულ ორგანიზაციებთან დამოკიდებულება, ლიბერალებთან დამოკიდებულება, პრაქტიკული შეთანხმებანი სოციალისტ რევოლუციონერებთან, მთავრობის ტაქტიკასთან დამოკიდებულება გადატრიალების დროს, პარტიის გამოყოფილ ნაწილის შესახებ და სხვა.

ლიბერალებთან დამოკიდებულების შესახებ ყრილობამ განამტკიცა ის აზრი, რომ ბურჟუაზიას მხოლოდ განსეზღვრული როლი აქვს განმანათლებლურ მოძრაობაში და საჭიროა პირბადე აეხსნას პროლეტარიატის წინაშე, ბურჟუაზიის ანტი-რევოლუციონურ და პროლეტარიატის საწინააღმდეგო ხასიათს; ამასთანავე საჭიროდ სცნო ბრძოლა ბურჟუაზიულ დემოკრატიის ცდების წინააღმდეგ, მუშათა მოძრაობის ხელში ჩაგდებისა და პროლეტარიატის ან რომელიმე მისი ჯგუფის სახელით გამოსვლის შესახებ.

ჩვენ ვიცით, რომ მეორე ყრილობაზე მიღებული იყო ორი რევოლუცია ამის შესახებ სტაროვერისა და პლეხანოვისა. მესამე ყრილობამ უარყო სტაროვერის რევოლუცია რომელიც არ მოუწოდებდა პროლეტარიატს ებრძოლა ბურჟუაზიის მერყეობის და ანტი-რევოლუციონორობის წინააღმდეგ და მიიღო პლეხანოვის რევოლუცია.

ბოლშევიკების პოზიცია ააშკარავებდა იმას, რომ ბურჟუაზია გადაუხრის კონტრრევოლუციისაკენ, რევოლუციის წინააღმდეგ, ხალხის წინააღმდეგ, — როგორცვე შესრულდება მისი მზაკვრული სურვილები და თავს დაანებებს დემოკრატიზმს. ამიტომ მხოლოდ გლახობა იქნება პროლეტარიატის საიმედო მოკავშირე დემოკრატიულ რევოლუციაში.

ყრილობამ მიიღო აგრეთვე რევოლუცია კავკასიაში გაღრმავებულ რევოლუციონურ მოძრაობის შესახებ, ყრილობაზე აღნიშნული იყო საქართველოს გლახობის და განსაკუთრებით მისი ნაწილის გურიის გლახობის გამოსვლების შესახებ. რევოლუცია აღნიშნავს კავკასიის სოციალ-პოლიტიკურ განსაკუთრებულ ცხოვრების პირობებს, რაც ხელს უწყობს მეგრძოლ რაზმების შექმნას და თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ საყოველთაო აჯანყების დაწყებას, რაც გურიის გლახობამ უკვე მოახდინა. მესამე ყრილობა მხურვალე სალამს უძღვნის კავკასიის პროლეტარიატს და გლახობას და ავალებს ცენტრ. კომიტეტს კავკასიის ყოველნაირ მხარის დაჭერას.

ყრილობამ დაადგინა იქონიოს ერთი ცენტრი, ორი ცენტრისა და პარტიულ საბჭოს მაგიერ. ცენტრალურ კომიტეტის და ცენტრ.

ორგანოს ცოტად თუ ბევრად დამოუკიდებლობა, - ასუსტებდა პარტიას.

მესამე ყრილობამ ცენტრ. კომიტეტის წევრებად აირჩია ლენინი, რიკოვი, კრასინი, ბოგდანოვი და პოსტალოვსკი. პარტიულ ცენტრალურ ორგანოს „პროლეტარის“ (რომელსაც უნდა შეეცვალა „ვპერეოდნი“) რედაქტორად ერჩეული იქმნა ლენინი.

ჩვენი პარტიის ისტორიაში მესამე ყრილობის მნიშვნელობა, ფრიად დიდია. იქ მიღებულმა რეზოლიუციებმა, მარქსისტულ ანალიზის თანახმად - იწინასწარმეტყველა მომავალი რევოლუციის მსვლელობა. მესამე ყრილობა იყო ბოლშევიკურ პრინციპების, - როგორც ორგანიზაციულის ისე იდეურის, - გამოაშკარავება. ამის შემდეგ ჩამოყალიბდა პარტია, რომლის არსება „ლენინიზმი“- მსოფლმხედველობითაა ცნობილი. მესამე ყრილობის შემდეგ ლენინი სწერდა: პროლეტარიატს არ შეეშინდება შეასრულოს დიადი ამოცანები. ის ზაზლით უარყოფს მათ, ვინც გამარჯვებისთვის უბედურებას უქადის მათ. რუსეთის პროლეტარიატი შესძლებს ბოლომდის შეასრულოს თავისი ვალი. ის შესძლებს დადგეს ხალხის შეიარაღებულ აჯანყების სათავეში. მას არ შეეშინდება ძველი ამოცანის, რომ მიიღოს მონაწილეობა დროებით რევოლუციონურ მთავრობაში, თუ კი ამ ამოცანის შესრულება დაეკისრება მას. ის უკუაქცევს ყველა კონტრრევოლუციონურ იერიშებს, დაუნდობლად გასრესს თავისუფლების მტრებს, გულმკერდით დაიცავს დემოკრატიულ რესპუბლიკას რევოლუციონური გზით განახორციელებს პროგრამა - მინიმუმს. ასეთი გამოსავლის კი არ უნდა ეშინოდეს, რუსეთის პროლეტარებს - არამედ უნდა უნდა სწყუროდეთ.

გავიმარჯვებთ რა მომავალ დემოკრატიულ რევოლუციაში, ამით ჩვენ გავაკეთებთ გიგანტიურ ნაბიჯს წინ ჩვენი სოციალიზმის მიზნისაკენ. (პროლეტარი № 1).

ასეთი გამამხნეველი რევოლუციონური ძახილით მიდიოდა ბოლშევიკური პარტია რევოლუციეში და იმარჯვებდა კიდევ.

მახნო და მისი მოღვაწეობა.

(უკრაინის სამოქალაქო ომის დროიდან).

სამოქალაქო ომის პერიოდში უკრაინაში მახნო ცნობილი პიროვნება იყო.

მასზე მაშინ ბევრს ლაპარაკობდნენ. პირველ ხანებში ნესტორ მახნოს რევოლიუციონერობას აღტაცებაში მოყავდა ამხანაგები, მასთან კონტაქტზე და კავშირზე უფრო ლაპარაკობდნენ, ვიდრე მასთან ბრძოლის დაწყებაზე.

მაგრამ, დაბოლოს, მახნო ობიექტიურად კონტრ-რევოლიუციის ბანაკში გადავიდა. მან თავი ისახელა კომუნისტების დევნით და დახვრეტით.

ყველა ჩვენმა ამხანაგმა არ იცის, თუ ვინ იყო მახნო, მეტადრეკ ქართველმა მკითხველებმა, ამიტომ ინტერესს მოკლებული არ იქნება, თუ მოკლეთ მოვიგონებთ მახნოს მოქმედებას უკრაინაში.

მახნო სათავეში ჩაუდგა გლეხთა მოძრაობას. 1918—1919 წ.

ცნობილია, რომ ამ პერიოდში უკრაინის გლეხობა მეტის მეტად იყო გაწამებული გარეშე ოკუპანტების მიერ. უკრაინის გლეხობას მძიმე ტვირთად აწვა კისერზე ავსტრო-უნგრელების და გერმანელთა ჯარების ეგზეკუციები.

გლეხობის სულისკვეთება ისეთი იყო, რომ საკმარისი იყო ვინმე გამოსულიყო მეთაურად და მოეწოდებია გლეხობა საბრძოლველად და მთელი გლეხობა მზად იყო მას გაყოლოდა. ეს როლი წილად ხვდა ეკატერინოსლავის მიდამოებში მახნოს.

გლეხთა რევოლიუციონერ მოძრაობამ თავის „ბატაკო“ ნესტორ მახნო წარმოშვა.

ვინ იყო მახნო? ნესტორ მახნო გულიაიპოლეს თემის, ეკატერინოსლავის გუბერნიის, გლეხის შვილია. მისი მამა ბატონ-ყმობის მწარე უფლის ქვეშ მყოფი გლეხი იყო. მახნო სოფლის პირველ დაწყებითი სასწავლებლის დასრულების შემდეგ საღებავ ქარხანაში მუშაობდა, მერე ჩაიშალა მხელ ცეხში გულიაიპოლეს ქარხანაში. 1905 წ.

რევოლუციის დამარცხების პერიოდში ის იყო 17 წლის და სწორედ ამ ხანებში, დაახლოებით 1906 წ., ის გახდა ანარქისტ-კომუნისტი და შევიდა ადგილობრავ ანარქო-კომუნისტების ჯგუფში, ეს ჯგუფი შესდგებოდა გლეხთა ახალგაზრდობისაგან, რომლებიც ახდენდნენ ტერორისტულ აქტებს, თავდასხმებს, ადგილობრივ პოლიციელებზე და წვრილ ექსპოპრიაციებს. ამ ჯგუფს მთავარ ანარქო-კომუნისტურ ორგანიზაციებთან, კავშირი არ ჰქონია.

მახნო ჩადენილ საქმეების გამო დაპატიმრებულ იქნა. ამ დროს ის 19 წლისა იყო უკვე. მას მიუსაჯეს ჩამოხრჩობა, მაგრამ ჩამოხრჩობა ეპატივა, რის შემდეგ იხდიდა სამუდამო კატორღას საკატორღო ციხეში. თებერვლის რევოლუციამ 1917 წ. მახნო სავსებით განათავისუფლა. ექვი არ არის 8-9 წლის ციხეში ყოფნა მახნოსათვის ფუჭათ არ ჩაივლიდა. მან შეავსო პოლიტიკური ცოდნა და გამოცდილება. აგრეთვე გაეცნო ანარქიზმის თეორიას. საკატორღო ციხიდან განათავისუფლების შემდეგ გულიაიპოლეში მახნო ჩაება სოფლის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. პირველად მახნო გლეხთა კავშირის თავმჯდომარე იყო, კავშირის რეორგანიზაციის შემდეგ გლეხობისა და სალდათების საბჭოს თავმჯდომარეთ.

როდესაც უკრაინის რაღამ მოიპატრუა ავსტრო-უნგრელების და გერმანელების ჯარები, ადგილობრივმა ანარქისტებმა და მემარცხენე ესერებმა (ბოლშევიკები იქ არ ყოფილან) შეადგინეს რევკომი, რომლის სათავეში მოექცა მახნო. მახნომ აქ თავი ისახელა. ის გამოდგა არაჩვეულებრივი ორგანიზატორი და გამბედავი. მახნომ ისარგებლა ამ დროს შემთხვევით, როდესაც წითელი ჯარი ტაგანროგისაკენ იხევდა და ხელთ იგდო ექვსი ზარბაზნი, 9 ვაგონი უმბარებით და სამიათასი ვინტოვკა თავისი ტყვიებით და სხვა მოწყობილობით, მაგრამ ეს მომენტი ხელსაყრელი არ იყო ბრძოლის აშკარა დაწყებასათვის და მახნო იძულებული შეიქნა ჩუმად და კონსპირატიულად ემოქმედა და თან გულიაიპოლეს გაშორებოდა.

უკრაინაში გარეშე სახელმწიფოების ჯარებმა მემამულენი ალადგინეს ძველ უფლებებში. გლეხობა წელში გაწყდა სხვადასხვა გადასახადების გამო, თან მძიმე ტვირთად აწვა ავსტრო-უნგრეთის და გერმანიის ჯარების შენახვა.

საბჭოთა რუსეთი ამ დროს, ასე თუ ისე, დაკავშირებული იყო ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის პირობებთან. მას არ შეეძლო წითელი ჯარების გაგზავნა უკრაინაში. იგზავნებოდა მხოლოდ პარტ მომუშავენი და არალეგალურად ეხმარებოდნენ ადგილობრივ ორგანიზაციებს ემოქმედნათ ადგილობრივად აჯანყების მოსახდენათ, მახნო ადრე დაუბ-

რუნდა გულიაიპოლეს.. მონახა გაფანტული მისი ამხანაგები: ჩუბენკო, მარჩენკო, კარტნიკოვი და სხვები. (ყველა ესენი შემდეგში მახნოს ჯარის ნაწილების სარდლები იყვნენ). ესენი დაეცნენ რეზნიკოვის ეკონომიას, სადაც იშოვეს 7 ვინტოვკა, ერთი რევოლვერი 7 ცხენი და ორი უნაგირი. ამით ჩამდენიმე მოხალისე შეაიარაღეს. აგრეთვე გაძარცვეს შემნახველ-გამსესხებელი კასა, საიდანაც წაიღეს 38 ათასი მანეთი. ამ ფულით შეიძინეს ტყეისმფრქვეველი და სხვა იარაღი.

აღრე მახნო თავს დაესხა უკვე გულიაიპოლეს საყარაულო სადგომს, საიდანაც წაიღო 12 ტყეისმფრქვეველი. გულიაიპოლესში მდგომი ავტორიელი ჯარები მახნომ უკუ აქცია, ტყვეთ ჩაივდო 83 ჯარისკაცი, 27 ცხენი, ორი პულემიოტი და სხვა.

მაგრამ ტყვე ჯარისკაცები გაანთავისუფლა, დაურიგა თვითეულს 50 მანეთი და თითო ბოთლი არაყი.

მახნომ სახელი თანდათან მოიხვეჭა. 1918 წ. ენკენისთვიდან ის თავის სამოქმედო რაიონს აფართოვებს.

სიმონ პეტლიურას მიერ მომხდარმა გადატრიალებამ უკრაინაში და დირექტორიის შექმნამ მახნოს ყურადღება და კმაყოფილება ვერ მიიპყრო. ნესტორ მახნო პეტლიურას მთავრობის წინააღმდეგ გამოვიდა და კომუნისტებთან ერთად, წითელ პარტიზანებთან კავშირში, იბრძოდა პეტლიურას წინააღმდეგ. რის გამო ეკატერინოსლავის საგუბერნიო რევეკომმა 1918 წ. 30 დეკემბრის ბრძანებით ის დანიშნა მუშათა და გლეხთა არმიის მთავარ სარდლად ეკატერინოსლავის რაიონში. 1919 წ. პეტლიურას სრული დამარცხების შემდეგ მახნო დაინიშნა ზადნეპროვის დივიზიის მესამე ბრიგადის კამანდირად. მისი ტერიტორიას შეადგენდა 72 ვოლოსტს, რომელშიც ცხოვრობდა 2 მილიონზე მეტი მცხოვრები. მახნო წითელ ჯართან ერთად ხელს უწყობდა და თავგამოდებით იბრძოდა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის უკრაინაში, მაგრამ მახნომ აღრე შეცვალა მიმართულება და დაუწყო ბრძოლა საბჭოთა რესპუბლიკას. მახნოს ჯარის ფიზიონომია უნდა გამოჩვენებულიყო. მახნო სიმონ პეტლიურას ჯარს და უკრაინის დირექტორიას ებრძოდა. იბრძოდა აგრეთვე დენიკინის ჯარის წინააღმდეგაც, რუსეთის წითელ ჯართან კიდევ იყო და არც იყო.

ატამან გრიგორიევის უნივერსალთან კავშირი არ ჰქონდა გრიგორიევის დამარცხებამდის, ასე რომ, მახნო ერთი მხრივ გამოხატავდა ანარქო-კომუნისტების დაახლოვებითი პროგრამას და შემარცხენე ესერების თანაგრძნობას.

აგრეთვე მის ოფიციალურ სიტყვებში თქვენ დაინახავდით უკ-

რაინის დამოუკიდებლობის შექმნის სტრუქტურა. ავიღოთ თუ გინდ მისი სიტყვა, წარმოთქმული საბჭოების მეორე რაიონულ ყრილობაზე გულიაიბოლემი: „თუ, ამხანაგებო, ბოლშევიკები მოდიან დიდ რუსეთიდან უკრაინაში ჩვენ კონტრ-რევოლუციასთან წარმოებულ მძიმე ბრძოლაში მოხმარებისათვის, მაშინ ჩვენ უნდა უთხრათ: მობრძანდით ძვირფასო ამხანაგებო! მაგრამ თუ ისინი მოდიან მონოპოლია გაუყეთონ უკრაინას, მაშინ ჩვენ ვეტყვით—ხელები შორს!. ჩვენ თვითონ შევსძლებთ ავიყვანოთ თავის სიმალემდის გლეხთა განთავისუფლებისათვის საქმე, თვითონ შევსძლებთ შეგვქმნათ ახალი ცხოვრება, სადაც არ იქნება ბატონები და მონები, დაჩაგრული და დამჩაგრეულები... ამავე ყრილობაზე, რომელზედაც დაესწრო 245-350 გლეხი ვოლოსტებიდან, საპატიო თავმჯდომარეთ არჩეული იყო თვით მახნო, საქმიან თავმჯდომარეთ—ადგილობრივი ანარქისტი ვერეტელნიკოვი. ყრილობაზე ლაპარაკი იყო ბოლშევიკების ძალმომრეობაზე, იყო შეკითხვები, თუ ვინ აირჩია დროებით უკრაინის ბოლშევიკური მთავრობა, რათ გვიგზავნიან კომისრებს და სხვა. თუ საჭიროა კომისრები ჩვენ ჩვენივე წრიდან ავირჩევით. (იხ. „მახნოვშიჩი“ ს. ც. კ. პარტისის გამოცემა).

ყრილობა წინააღმდეგ წავიდა მიწის ნაციონალიზაციის და აღიარა კერძო საკუთრება მიწაზე, თავისუფალი კოლექტივიზაცია და სხვა.

დადგენილ იქნა მობილიზაცია. ეს ნიშნავდა, რომ ბოლშევიკები არ არიან პროლეტარიატის და ლარიბი გლეხობის ინტერესების დამცველი, საჭიროა მობილიზაცია და მათთან ბრძოლა.

ეს ფაქტი მახნოს ნილაპს ხდის და გარკვეულობა შეაქვს კომპარტისის რიგებში.

მახნომ წამოაყენა ლოზუნგით თავისუფალი საბჭოები და ამით შექონდა დეზორგანიზაცია წითელ ჯარის რიგებში, მახნოს ყველა ეპატიებოდა. აპრილის თვეში 1919 წ. ცნობილმა შეჯიბრებამ წინააღმდეგ მისცა შეერთებოდა დობროვოლიას ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში, ატამან გრიგორიევმა აჯანყების წინ „ბატკა“ მახნოს ტელეგრამა გაუგზავნა კომუნისტების წინააღმდეგ იბრძოლე, რაღას უყურებო... ატამანმა გრიგორიევმა, ყველა ცნობილ სარდლებს, წინააღმდეგ ზოგს წერილი მისწერა და ზოგს დეპეშებით აცნობა, რათა ისინი გამოსულიყვნენ საბჭოთა რესპუბლიკის წინააღმდეგ. (მაგ. დივიზიის სარდალს პეშენოვს აქვს ჩემთან საუბარში ნათქვამი, რომ მან მიიღო ატამან გრიგორიევის წერილი, რომელშიაც ის მას სამხედრო მინისტრობას აღუთქვამს. ეს იყო გრიგო-

რიევის გამოსვლის მომენტში, როდესაც ვინახულე ელისავეტგრადზე შეტევის ატამანი ტაჩენკო და პეშეხოხოვი) მახნოს ფიზიანოშია კიდევ უფრო გამოირკვა, როდესაც წითელი ჯარის მთავარ სარდალმა კამენევმა შემდეგი დებემა გაუგზავნა მახნოს მაისის 12.

გულაი-პოლე. „ბატკო“ მახნოს, სადაც აღმოჩნდება. მოლაღატე გრიგორიევმა გასცა ფრონტი. არ შეასრულა რა საომარი ბრძანება, მან იარაღი შემოაბრუნა. დადგა გადამწყვეტი მომენტი: ან თქვენ იქნებით მთელი რუსეთის მუშებთან და გლეხებთან ერთად, ან მართლა გაუხსნით ფრონტს მტერს, რყევას ადგილი არა აქვს. დაუყოვნებლივ გვაცნობეთ, თუ სად იმყოფებიან თქვენი ჯარები და გამოეცით მოწოდება გრიგორიევის წინააღმდეგ. ასლი გადმოგვიგზავნეთ ხარკოვში. პასუხის მიუღებლობას ჩავთვლით ომის გამოცხადებათ. მრწამს რევოლუციონერების პატიოსნება: თქვენი, არშინოვის, ვერტელნიკოვის და სხ. ხელს აწერს: კამენევი. 277

ამ დებემაზე მახნოს შტაბიდან (ანარქისტ არშინოვის ახლო მონაწილეობით) გაიგზავნა ორი დებემა: ერთი ბრძანება ფრონტისადმი, მეორე — პასუხი კამენევს. პირველში წინადადებას იძლეოდნენ თეთრებისათვის ფრონტი არ გაეხრწნათ, მაგრამ დაემახსოვრებიათ, რომ „ჩვენ ვრჩებით საკუთარ ფრონტზე, ვიბრძვით რა ხალხის თავისუფლებისათვის, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არა ხელისუფლებისათვის, არა პოლიტიკური ძალდატანების სისაძაგლისთვის“.

მახნომ არ ისურვა ატამან გრიგორიევის წინააღმდეგ წასვლა. მის მიერ რწმუნებულ ფრონტზე გამეფდა ცარცვა-გლეჯა და კომუნისტების წინააღმდეგ აგიტაცია. ტროცკიმ კატეგორიულათ დაუსვა კითხვა მახნოს ან დაემორჩილოს საბჭოთა ხელისუფლებას, ან აშკარად წინააღმდეგ და გახდეს მტერი.

მახნოს დაუმორჩილებლობამ და აშკარა წინააღმდეგობამ საბჭოთა სარდლობა აიძულა მახნო გამოეცხადებია კანონს გარეშე.

მახნო დაიძრა თავისი ჯარით ატამან გრიგორიევის გაფანტულ ჯარებთან შესაერთებლად. მოხდა შეთანხმება ატამანსა და „ბატკოს“ შორის. თანახმად შეთანხმებისა მახნო იყო რეესაბჭოს თავმჯდომარე, გრიგორიევი კი მთავარსარდალი. გრიგორიევი აშკარად უსვამდა კითხვას მახნოს, რომ ის იბრძოლებს კომუნისტების წინააღმდეგ დენიკინთან ერთად, მახნო თანახმა იყო ებრძოლა კომუნისტების წინააღმდეგ, მხოლოდ არა დენიკინთან კავშირში. მახნო ცდილობდა არა სასურველი მოკავშირე გრიგორიევი თავიდან მოეშორებია და მართლაც მახნოს მომხრეებმა მოუწყვეს შეთქმულება და გრიგორიევი მოკლეს. გრიგორიევისაგან განთავისუფლებული მახნო დარჩა ბა-

ტონ-პატრონი ორივე ნაწილების. შეუდგა ჯარების შევსებას, მახნომ გამოიყენა ტყვე წითელ არმიელები და შეავსო პოლკები, მაგრამ მახნოს მოძრაობის სოციალური ფესვები აშკარად ეწინააღმდეგებოდა მომენტს და უკრაინის გლეხელების რევოლუციონერ მიდრეკილებას, რის გამო, მახნოს ძლიერ არმიაში, თავის თავად იჭრება დემორალიზაცია-დეზორგანიზაცია სამოქალაქო ომის დასრულების მიწურულში. მახნო, როგორც პოლიტიკური ფიგურა, კარგავს ყოველივე გავლენას. დაშლილი პარტიზანული ჯგუფები ბანდიტების როლში ევლინება უკრაინის სოფლებს და 1920 წ. მახნოს ჯარის ხსენებაც არ იყო. ამ გვარად რევოლუცია-კონტრ-რევოლუციის პროცესში წარმოშობილი მახნო და მისი მოქმედება, კონტრ-რევოლუციის სრულიად განადგურების მომენტში, როგორც იდეოლოგიურად, ისე ფიზიკურად კვდება, მის მიერ მოტყუებული ანდა შემთხვევით მასთან მისული წითელი არმიელი, უკვე აგნებს ნამდვილ, მის ინტერესების გამომხატველ საბჭოთა რესპუბლიკის წითელ არმიას, რომელსაც თავის დროზე უბრუნდება. მახნომ თავისი რესპუბლიკის ცენტრი—გულიაიპოლე დაკარგა. მას ნამდვილი საბჭოთა რესპუბლიკის ჯარები დაეპატრონა. ტერიტორია მახნოს აღარ ჰქონდა, ის გადავიდა პარტიზანულ მდგომარეობაში. ხან ეკატერინოსლავის გუბერნიის სოფლებში, ხან ხარკოვის, ხან ხერსონის და უკრაინის სხვა დაბა-სოფლებს ევლინებოდა, როგორც ყაჩაღთა ბრბოს მეთაური. დაბოლოს მახნოს მთელი შურისძიება რომ მიპართული იყო ბოლშევიკების წინააღმდეგ, ეს სჩანს მისი მოქმედებიდან, რომელსაც არ მალავს მისი მეუღლის, მასწავლებელი ქალის გაეცოცხლები. აი, რას სწერს ის ამ მომენტში თავის დღიურში:

„23-II-20. ჩვენმა ბიჭებმა დაიჭირეს ბოლშევიკების აგენტები, რომლებიც დახვრეტილ იქნენ...

„25-II-20. გადავედით მაიოროვოში, იქ შევიპყრეთ სამი აგენტი, რომელნიც პურს აგროვებდნენ. ისინი დახვრიტეთ...

1-III-20. მალე მოვიდნენ ბიჭები და გვაცნობეს, რომ ტყვეთა არის წაყვანილი წითელ არმიელთა მეთაური ფედიუდინი. „ბატკომ“ იქ კაცი გაგზავნა, მაგრამ გაგზავნილი დაბრუნდა და აცნობა, რომ ბიჭებს არ ჰქონდათ შესაძლებლობა ებრუნათ მისთვის, როგორც დაჭრილისთვის და თანახმად მისი თხოვნისა, დახვრიტეს...

7.8-20. ვარვაროვკაში „ბატკო“ ძალზე დაითრო და ლანძღვა გინება იწყო ქუჩაში უცნებურო სიტყვებით. მივედით გულიაი-პოლესში. აქ „ბატკოს“ მთვრალ კომანდას წარმოუდგენლად ეჭირა თავი. ცხენოსნები მათრახებითა და თოფის კონდახებით სცემდნენ ყვე-

ლა ყოფილ პარტიზანებს, რომლებიც კი მათ ქუჩებში შეხედებოდათ. მოსულნი, როგორც შეშლილები, ისე დაქროდნენ ცხენებით, თავს ესხმოდნენ უდანაშაულო ხალხს, სცემდნენ მათ. ორს თავი გაუტეხეს, ერთი მდინარეში გადააგდეს. ხალხი დაშინდა და გაიფანტა.

2-11-20. დღეს ღამით ბიჭებმა წაიღეს ორი მილიონი მანეთი ფულად და დღევანდელ ყველას დაურიგდა თვითფულს 1000 მან....

14-11-20. დღეს გადავედით ახლო მიხაილოვკაში, აქ მოჰკლეს ერთი კომუნისტი.

„5-6-20. სად. გაიცევაში მახნომ დაანგრია ტელეფონისა და ტელეგრაფის კავშირი, ლიანდაგი აუყარა წინ და უკან მატარებელს № 433, მატარებელში მოთავსებული ქონება გაცარცვა და იქ მყოფი კომუნისტები დასჩეხა.

8-6-20. სად. ვასილევკაში მახნომ ააფეთქა რკინის გზის ხიდი.

13-7-20. მახნო თავს დაესხა სად. გრიშინოს, თავდასხმა გაგრძელდა სამი საათი, დახვრიტა 14 საბჭოთა თანამშრომელი და მუშები, გაანადგურა ტელეგრაფი და გაძარცვა რკინის გზელთა სასურსათო საწყობი“.

26-7-20. მახნო შეიჭრა რა კონსტანტინეგრადის მაზრაში ორი დღის განმავლობაში ნაკუწ-ნაკუწად აქცია 84 წითელი არმიელი.

12-7-20. შეიჭრა რა გენკოვოში, მახნომ დახოცა ოცი კაცი უ. კ. პ. (ბ). წევრები და 7 კაცი—სოფლის და მუშათა ორგანიზაციების მომუშავენი.

„16-8-20. ხელში ჩაიგდეს რა მირგოროდი, დღე-ნახევრით მახნოველებმა, გაძარცვეს სასურსათო სამმართველოს ყველა საწყობები, დაანგრირეს საბჭოთა და მუშათა ორგანიზაციების სადგურები, დაჩეხეს 15 ტელეგრაფის აპარატი, მხეცურად მოჰკლეს 21 მუშა და წითელ არმიელი. ქალაქის გაძარცვაში ანარქისტ-მახნოველებს ეხმარებოდნენ ოლქის კულაკები, რომლებიც ურმებით მოვიდნენ მეზობელ სოფლებიდან.

„12-12-20. თავს დაესხნენ ბერდიანსკს. სამი საათის განმავლობაში ანარქო-მახნოველებმა მახნოს მეთაურობით მოჰკლეს და შემდეგ ხმალებით დაჩეხეს 83 კომუნისტი... უსახიერებდნენ ხელებს, სჭრიდნენ ფეხებს, უფატრავდნენ მუცლებს, სჩხვლტდნენ ხიშტებით და სჭრიდნენ ცულებით...

16-12-20. სინელნიკოვი. ალექსანდროვის რაიონში მახნოველებმა გადააგდეს მატარებელი. მოჰკლეს 50 მუშა, წითელ-არმიელი და კომუნისტი.

6-7-21. სად. ნოვო-სანჟერთან ანარქო-მახნოველების ჯგუფმა გაძარცვა მატარებელი № 304, ორთქმავალი დააჯახეს მატარებელ № 99 შემადგენლობას, დაიმსხვრა რამდენიმე ვაგონი, მოკვდა რამდენიმე ათეული კაცი“.

ამ დოკუმენტებით ნათლად სჩანს, თუ რა დიდი ზიანი მიაყენა მახნომ და მისმა მოძრაობამ საბჭოთა ხელისუფლებას უკრაინაში. „ბატკა“ მახნომ და ატამანმა გრიგორიევმა და სიმონ პეტლიურამ უხვად დაღვარეს მშრომელი ხალხის სისხლი უკრაინაში და ამათი წყალობით ზოგიერთ შემთხვევაში ბეწვზე ეკიდა საბჭოთა ხელისუფლების ბედი უკრაინაში. მახნომ ობიექტიურად ხელი შეუწყო დენიკინის არმიის მოსკოვისაკენ სვლას. ატამანმა გრიგორიევმა რუმინეთ-ბესარაბიის საზღვარზე მყოფ წითელ ჯარში შეიტანა დეზორგანიზაცია, როგორც შიგნით, ისე საზღვრებზე გაამეფა ქაოტიური მდგომარეობა, რითაც გააუარესა საბჭოთა უკრაინის და რუსეთის საგარეო მდგომარეობა. სიმონ პეტლიურამ კი ხელი შეუშალა უკრაინის გასაბჭოებას, თითქმის ერთი წლით მაინც, რადგან გაიძევრულად ჩაიგდო ხელში გეტმან პავლო სკოროპადსკის მიერ გაწამებულ გლეხების და მუშების რევოლიუციონური სულისკვეთება და გამოვიდა მუშების და გლეხების „განმანათავისუფლებელის როლში“, მაგრამ ძლევა-მოსილმა ოქტომბრის რევოლიუციის მიზნებმა და პროგრამამ ძირიან-ფესვიანათ ამოაგდო ყველა ატამანები და არამკითხე სარდლები და უკრაინა გახდა ერთი ძლიერი საბჭოთა რესპუბლიკა, რომელიც დღითი-დღე წინ მიიწევს ეკონომიურად და კულტურულად.

თ. უ.

რევოლუციონური ბრძოლა და პარტი- ული მუშაობა.

(იხ. „რევ. მატ.“ № 2 (19)—1923 წ.)

**ჩოლოგიდან ქუთაისს გამგზავრება
და იმავე დღეს უკან დაბრუნება.**

საწილიკეზე, თელანის კლდეში, უფრო მხიარულად ვცხოვრობდით: ხან ნადირობით ვიყოლიებდით თავს, ხან შეშის წიკვით, ხან წიგნების კითხვით.

ჩოლოგაში კი ძლიერ მოსაწყენი შეიქნა ჩვენი ცხოვრება. ლამაზობით ნაძვებს ქვეშ ვატარებდით უძილოთ დროს: ფხიზლად ვიყავით, რომ პოლიციელები თავს არ დაგვხმოდნენ. დღისით კი ინჟ. ჩიკვაიძის სახლის დარბაზში მატრასებზე ვეყარეთ, ხან ბუხრის წინ ვმუშაიდობდით.

ამხანაგ აკაკი ბაქრაძის ავადმყოფობამ და მოშორებამ ზედმეტი მოწყენილობა გვაგრძნობინა.

თებერვლის გასული იქნებოდა, ჩვენ უცებ გადავწყვიტეთ ქუთაისს გამგზავრება. ზოგი ჩვენი ამხანაგი ვიქტორ კბილაძესთან ერთად სოფლებში წავიდნენ თავის შესანახათ. ალექსი კბილაძემ დაგვარწმუნა, რომ სოფლებში დამალვა შეიძლებოდა; თუმცა რეაქცია ოდნავათ იყო შენელებული, მაგრამ ამხანაგები საჯაროთ ხომ არავის ეჩვენებოდნენ.

მე, ქიქიაშ, ალექსანდრე ქელიძემ და საბა გურგენიძემ მივმალეთ თოფები ჩიკვაიძის სახლის სარდაფში, წამოვისხით ნაბდები და გავემგზავრეთ იმერეთისაკენ, საწალიკის მთით, ნასახელარის უღელტეხილისაკენ. ნასახელარზე დიდი თოფი იყო, ვიწრო ბილიკი თოფით იყო დაფარული. ამინდი თუმცა დილიდან კარგი იყო. მზეც თვალს აკყეტდა, მაგრამ უცებ მოიღრუბლა, თოვა დაიწყო, გზაკვალი აგვებნა, მგზავრობა გაგვიკირდა.

როგორც იქნა, დიდის წვალებით „მუხურის მთის“ ნასახელა-

რის უღელტეხილი გადავიარეთ, სოფელ ხრეთის გადასავალს გადა-
უდევრით, ცოტა ხნით ბუჯის სათავეში (ბუჯა პატარა ღელეა) ხრე-
ლების საჯოგე კარგებთან შესასვლელად შევიჩერდით. ჩვენ არ გვეგო-
ნა, თუ ვისმეს აქ შევხვდებოდით — ან გამვლელს. თამამად ხმა-მაღლა
ვმუშაიფობდით. ცოტა შესვენების შემდეგ გზა გავაგრძელეთ, მაღე
შორს ვიღაცეებს თვალი მოვკარიტ, არაფრატ გვესიამოვნა. მგზავ-
რებს მივუახლოვდით. ნაბღებში კარგატ გამოვებვიტ, გვეგონა მგზავ-
რები უცნობები იქნებოდნენ, გვერდს აგვივლიდნენ, მოვსტყუვდით,
ოჰ მგზავრში ორი ჩვენი ამხანაგი გამოდგა, ორი კი — იმერლები,
უცნობები.

„ქიქია ხარ, კაცო, შენ... ვის ვხედავტ! შამშე ხარ შენ..“ წა-
მოიძახა ნელის, მორიდებული ხმით კოწია ვასილისძე გოცირიძემ,
ხოტეველმა ყოფილმა ერთმა ჩვენმა ათისტავთაგანმა.

ჩვენა ვართ... ჩვენ, ამხანაგო კოწია, „მოიძახა საბა გოდორამ
(გურგენიძემ): „იცოდე არსად წამოგცდეთ, რომ დღეს ჩვენ გვნახეტ“,
დაუმატა მანვე.

„მე თქვენ ყველანი დახოცილნი მეგონეტ. დღეს კი რას ვხე-
დავ, ცოცხლები ყოფილხართ. ამბობდა სიხარულიტ კოწია, მისი
თანამგზავრი იმერლები კი განცვიფრებით გვიცქეროდნენ. ალბატ,
მიხვდნენ, თუ რაში იყო საქმე: „აბა, შენ იცი, კოწია, — ვუთხარი
მას. არავისთან წამოგცდეს... არც მაგ შენ მოყვრებს წამოსცდეს
სადმე სიტყვა ჩვენს აქ შეხვედრაზე. კლიერ გაგვეხარდა შენი ნახვა,
ჩვენ ეხლა ჭიათურისაკენ მივდივართ, ჩემს ძმებსაც არ უთხრატ,
მშვიდობიტ“ — „მშვიდობიტ ამხანაგებო, მაგრამ ჩვენ სულელები ხომ
არა ვართ, რომ გაგამხილოტ, სადმე ვსტქვატ, ანდა რა სატქმელი
არის — წაილაპარაკეს წყენიტ კოწიას მოყვრებმა; ეტყობოდა მატ გა-
ფრთხილება იუკადრისეს, საწყენატ მიიღეს.

ჭიათურისაკენ ჩვენ მართლაც ხომ არ გავემგზავრებოდით.
მგზავრებს ეს ჩვენი მგზავრობის მიმართულება იმიტომ უთხარიტ,
რომ მათთვის გზა-კვალი აგვენია, თუ სად უნდა ვყოფილიყავიტ.
გავიარეტ დაახლოვებიტ ორი ვერსტი, მთის წვეროდან საჩხერისკენ
გადვიხედეტ, სოფლებში გლეხების სახლკარისათვის ყაზახებს ცეცხლი
წაეკიდებინატ. გადაეწვატ, კომლი ბლომატ აღიოდა აერში, მივხდით
ალიხანოვის დამსჯელი რაზმი ამ დღესაც დათარეშებდა სოფელ სა-
ჩხერეში, ხრეიტშიც გლეხებს აწიოკებდნენ. ამხანაგ აფრასიონ მერ-
კვილაძის გაცემას მოიტხოვდნენ. ხრეიტში ერთი უცნობი მგზავრიც
შემოგვხვდა. მას შევეკითხეტ, თუ რა ხდებოდა ქვემო სოფლებში:
„იწვის საჩხერე... იწვის ხრეიტიტ“ აფრასიონ მერკვილაძის რაზმის

შეპყრობა უნდათ, გლეხებს მოსთხოვეს მისი გაცემა“—გვიპასუხა მგზავრმა, „უბილეთოდ გზაში არავის უშვებენ“, დაუმატა მან. ჩვენ ყველას თუმცა ყალბი ბილეთები გექონდა, მაგრამ მამასახლის საჩინო ჯმუხაძის ბეჭედით იყო შემოწმებული. მაგრამ შესაძლო იყო ერთი რომელიმე ჩვენთაგანის შეცნობა, რომ ყველანი დავებვრიტეთ.

„ამხანაგებო, ამდენხანს თოვლის ქვეშ წვალებით გავატარეთ. ეხლა რომ ჩაუარდეთ კახაკებს ხელში ჩვენი უგუნურობით, ეს სირცხვილიც იქნება, სთქვა ამხანაგმა ალექსანდრემ. „სჯობს მართლაც, უკან გავბრუნდეთ, რალაც გლახა ფეხზე შეგვხდა დღეს ჩვენ მგზავრობა. კოწია წინ შეგვხდა, იმერლებმაც ჩვენ გვნახეს, სოფლებში კახაკები დაიარებინან, სხვა გზაც არ არის შემოსავლები“. დაუმატა საბა გურგენიძემ. ქიქიაც დათანხმდა ამ წინადადებას.

უკან დავბრუნდით ჩქარის ნაბიჯით. ვცდილობდით“ ნასახვლარი დღისით გადაგვეარა. საათნახევარში მოვალწიეთ სწორედ იმ ადგილზე, სადაც გავლისას შევისვენათ. აქ კვლავ შევჩერდით, გატკეპნილ თოვლზე ნაბდები დაფუინეთ, დავსხედით, საბას პატარა ტიკში ღვინო კიდევ საკმაოდ ჩარჩენოდა. დაასხა, გადაჰკრა და ჩვენც მოგვაწოდა. ქიქია ამ დროს მხარ თეძოთი ნაბადზე წამოწოლილი დაღლილობას გრძნობდა. ალბათ ჩვენი გეგმის ჩაშლა, ქუთაისში ჩაუსვლელობა აწუხებდა.

„დაღიე ამხანაგო ქიქია, მიადახა საბამ, რათ მოგიწყენია, ქვეყანა ჩვენი იქნება, ბურჟუაზია აირევ-დაირევა, მუშათა კლასი კი შეერთდება“.... გაიმასხრა ჩვეულებრივ საბა გოდორამ. ქიქიას გაეცი-ნა, ღვინოც დალია. ცოტა არ იყოს მეც შეღონებულათ ვგრძნობდი თავს. კარგა ხანი იყო, ამხანაგი ღიზა არ მენახა, ვფიქრობდი რამე გზით ქუთაისში ჩასვლას და სურვილი აღარ შემისრულდა. ამ დროს მოგვესმა სიმღერა ვილაც, რაჭიდან მომავალი მგზავრის.

„ვაი ხლაფორთს, წავილაპარაკე მე, ეს ვილა ოხერი მოდის“;

„რა კვიმატ დღეზე გამოვედით ამ მუხურის მთაში, რალა ჯანდაბა ემოგზაურება ვისმეს. რალა დღეს გაახსენდა მოგზაურობა“,— სთქვა ალექსანდრემ;

„გაჩერდით, ამხანაგებო, ნულარ მასხარობთ, მართლაც რომ გლახათ ჰოგვივიდა ჩიკვაიძის სასახლედან რომ დავიძარიოთ; ამდენ მგზავრში ან ერთი გავთუქვამს, ან მეორე. თქვენ გგონიათ მართლა ვერავინ გვიცნობს, გვიცნობენ ალბათ, მაგრამ შიშობენ ვინაობის გამოკითხვას“—გვითხრა ქიქიამ.

ამ ჩვენს ლაპარაკში მგზავრებიც მოგვიახლოვდნენ, მოგვესალმენ. საიდან მოდიხარ მეგობარო—შევეკითხე.—ზემო „რაჭიდან“, მი-

პასუხა მოკლეთ; „რა ამბავია ძმობილო“ — შეეკითხა ქიქიაძე. ნულარას მეტყვეით შენი ქირიზე, რა არის და დაქცევა, დამხოზა, მე ეხლა სანახავობა ვნახე — მტერისას ასეთი ამბავი, დაიწყო მგზავრმა. მიხაკა ქიქინაძე თუ გაგიგონიათ დღეს ხოტევში, ალიხანოვს გადაუწვავს; თურმე, ნუ იტყვით, რა მოგელის კაცს სიცოცხლეში, მიხასთანა მდიდარი მთელ გუბერნიაში არავენ იყო, გამიგონია, დღეს კი სასახლის გადამწვარი გაყუყულები ქვის კედლების მეტს ვერას დაინახავთ მის ეზოში. კიდევ კარგი, რომ თვითონ ის არ მოესწრო ამ ამბავს, თორემ ან ვისმეს მოჰკლავდა, ან თავს მოიკლავდა. ეხლა რალას იზამდნენ მისი შინ მყოფნი. სახლში რომ კვიმატი გაგინდებოდა, ცუდი არის, თურმე შვილი მისი ქიქია კვიმატი რამყოფილა, სიძე ჰყოლია შამშე ლეევა და მას გაუსოციალისტებია ეს მდიდარი კაცის შვილი, გაუკვიმატებია. დასწვამდა ალიხანოვი მის სახლკარს, აბა, რას უზამდა... ქიქიამ სიცილი ველარ შეიკავა, მეც გამელიმა მგზავრის სიტყვაზე. ღვინო მივაწოდეთ. დალიე ძმობილო, უთხრა ალექსანდრე ქელიძემ, შენ რა გადარდებს ქიქინაძის სახლის დაწვას. შამშეს და ქიქიას თუ იცნობდით ის მითხარით, ან იქნებ სადმე გენახოთ; ცნობით მათ ვერ ვიცნობ, რადგანაც მე რაჰველი არ გახლავარ, სახელი მათი კი ბევრჯერ გამიგონია იმერეთშიაც. ჩვენ მისთვის გვარიც არ გვეკითხ-გამოგვეკითხავს, მეორე ქიქა ღვინოც მივაწოდეთ. დალია თუ არა, ისევ ღიღინით გაუდგა გზას იმერეთისაკენ. ✓

ჩვენ მისი წასვლის შემდეგ ხუთი წამი მეტი ვიცინეთ: გვეცინებოდა სიტყვა „კვიმატი“ რომ გვიწოდდა.

კარგათ დაბინდებული, დაღამებული იყო, როდესაც ისევე ჩიკვაიძის სასახლეში მოვალწიეთ. მინაგო მომცემლიძემ კვლავ მხიარულათ მიგვიღო. „აქ თავის შენახვა დიდხანს შეგიძლიანთ, ამხანაგებო, რაზე მიდიოდით ქუთაისისკენ, გვითხრა მან. ეს სიტყვები გვესიამოვნა, რადგანაც რამდენიმე დღით დარჩენა ჩოლაგაში გადაწყვეტილი გვქონდა. ამოვიღეთ მიწაში ჩაფლული თოფები, დავტენეთ და დაღლილნი მივეყარენით მატრასებზე დასაძინებლათ. მეორე დღეს ამხანაგი ალექსი დავიბარეთ, იგი ჩვეულებრივად სურსათით მოვიდა. გაეხარდა, რომ დაგვინახა: „ვმიშობდი არსად ჩავცინეულიყავით“, გვითხრა ალექსიმ; რაჰისთანა დასამალავი ადგილი არსად მოიპოვება, ორი კვირა გვინდა კიდევ აქ თავის შენახვა, შემდეგ შეგვიძლია ბინა მოვიცვალოთ. ჰავაც გათბება.

ჩოლოგაში დიდის ვაი-ვაგლახით მართლაც გავატარეთ კიდევ ორი კვირა. რაჰაში ზოგიერთ სოფლებში და რიონს გაღმით სოფელ სორის მთებში თოვლიც გადნა, გადავწყვიტეთ ადგილის გამოცვლა,

სორის მთაში თავის შეფარება. მოვილაპარაკეთ, თუ რა გზით უნდა წავსულიყავით, რომ სოფელ ამბროლაურს, სადაც სადარაჯო საბოქაულო გუშაგი იყო, გვერდი აგვეარა.

„ამხანაგებო, მოდი რა ექნათ“ — გვითხრა ქიქიამ: ამალამ სოფელ სხარტალზე გავიაროთ, ჩავიაროთ ნაძვანარი, ნავორმევის მთა და შამშესას კოხტას ვეწვიოთ. ძლიერ გაეხარდებათ. ერთი დღით დავისვენოთ, შემდეგ სორის მთისაკენ გავსწიოთ. ქიქიას წინადადება ერთხმად იქნა მიღებულსი. შებინდდა, ინჟ. ჩიკვაძის სასახლიდან გამოვედით, სოფელი სხარტალი გადავიარეთ და ნავორმევს (ასე ეძახიან სოფელ წკადისის თავზე ტყეს) ერთ ნაძვის ქვეშ შევჩერდით ღამის გასათევათ. განთიადზე იქვე კოხტასას, უნდა ჩავსულიყავით. ალექსი წინდაწინ გავგზავნეთ, რათა გაგვეფრთხილებინა მისვლის დროს შეიარაღებული კაცები ყაჩაღებით არ მიეღოთ. ძალიც დაებათ. განთიადზე ამოვიდნენ ტყეში ჩვენთან კბილამე და სეფე ლეჟავა — წაყევით მათ ტყე-ტყე და შეუმჩნეველად შევეკვივდით ჩქარის ნაბიჯით კოხტა მამაჩემის სახლის აივანზე.

პირველად დედა ჩემი მაკრინე მომეარდა. მომეხვია, ჩემს დანახვაზე ასტეხა ხმაურობა.

„გაჩერდი დედა, ნუ ხმაურობ, მეზობლები გაიგებენ ჩვენს მოსვლას, უთხარი მე და შეეცვივდით ოდის დარბაზში. დედა შემოგვყვა: „რას მოვესწარ, რა კარგი დღე გაგვითენდა, ცოცხლები ყოფილან“.

მამაჩემიც ჩვენს დანახვაზე მთლათ აღტაცებული შეიქნა სიხარულით. „ნუ ფიქრობთ შვილო ნურაფერს, გვითხრა კოხტამ. ჩვენს სოფელში ვინმემ რომც გნახოთ, არ იფიქროთ, რომ გაგცეთ ვინმემ. აქ ძლიერ კარგი ხალხია. სწუხდნენ, რომ დაკარგული იყავით, ხშირათ აღმასხანი იტყოდა ხოლმე: ნეტავი ვიცოდე, სად არიან დამალულნი, რომ ხელი შეუწყოვო“ ყაფლამა ლეჟავას და ილარიონ ენუქიძეს აქვთ გლახა ენა, მაგრამ იგინი ვერ გაბედავენ საღმე გამხელას.

ჩემი ძმებიც ძლიერ გახარებულნი იყვნენ. უცებ ცეცხლი გააჩაღეს, შემოუსხედით ბუხარს. ალექსანდრე ქელიძემ და საბა გურგენიძემ მუსაიფი გამართეს იასონ ლეჟავასთან. გაეგო თუ არა ბიძა ჩემს — ლუარსაბ ლეჟავას, ჩვენი შინ მოსვლა, ას ოცი წლის მოხუცი, როგორც იტყვიან, რწყილივით გადმოხტა ღობეზე, შემოვიდა დარბაზში; გადაგვეხვია, სიცილით გადაგვკოცნა.

აღიხანოვმა რაჟა ააოხრა, მაგრამ ნიკოლოზ ხელმწიფე რომ ტახტზე ვერ შერჩება, ეს ცხადია. გლეხების დაწვა, მათი ცოდვა

როცა იქნება, უწევს. მახსოვს „რუსობის დროს“ რაქაში „საიაშვილო“ (სოფელ სადმალში ერთ პატარა სოფლის უბანს უწოდებენ) დასწევს, მაგრამ რა გამოვიდა, დღეს გლეხებს უკეთესი სახლები აქვთ აშენებული. თქვენ იყავით, ბიძია, კარგად და სალხი ხომ ჩვენი აშენებული არის. თუ კაცი კარგათ არის, სახლიც აშენდება. მოხუცის ეს სიტყვა ყველა ჩვენ ამხანაგებს სასიამოვნოთ დაგვრჩა. ვიცოდით, რაქაში გლეხებიც და აზნაურებიც დიდ აუგსა და ლანძღვა-გინებას გამოსთქვამდნენ ჩვენს მიმართ. ღრმით მოხუცებულ ლუარსაბს კი გულის წყრომა ნიკოლოზ ხელმწიფეზე და ალიხანოვზე გადაქონდა, ჩვენ კი გვანუგეშებდა. „დასხედით ლუარსაბ ცეცხლის პირად, უთხრა ქიქიამ: მოყევით, თუ რა ავაზაკობა ჩაიდინეს ალიხანოვის კაზაკებმა“. ლუარსაბს ძლიერ უყვარდა ძველი და ახალი ამბების მოყოლა, მოუჯდა გვერდით ქიქიას, მოყვა ძველ ამბებს და დაათვა იმით, რომ ხელმწიფეები ტახტიდან ჩამოვარდებიან, მოხდება ხალხის აჯანყება, სისხლის ღვრა, ეს იქნება, მეორეთ მოსვლა, არამც თუ ჩვენში, არამედ—მთელი დედამიწაზე“, მე ველარ მოვესწრები, მაგრამ თქვენი კი მოესწრობით“.

ქიქია სიამოვნებით უსმენდა. „აბა, კობტა“ მიუბრუნდა ცოტა ხნის შემდეგ ქიქია მამაჩემს: ჩვენი დანახვა რომ გაგებარა, ეს ყველამ ვიცით, ჩვენ გვშია, შენ იცი, თუ როგორ გაგვიმასპინძლები, იმედია მოხდით იმ ჭურს, რომელიც მე ვიცი... კობტა ჩქარა შემოტრიალდა—მიაძახა იასონს (იასონა თითქმის ორმოცდაათი წელზე მეტისა იყო მაშინ, მამაჩემი კი მაინც „ბოშო“-ბით მიმართავდა ხოლმე მას). მოხადე ის ჭური, ბიას ქვეშ რომ არის, ამოღე—ვილას შეეფუანახოთ, ვილას დავალევიანებთ უკეთეს სტუმრებს და თვითონ წავიდა ღვინის ამოსალებათ. მალე სუფრაც გაგვიშალეს, ყველანი შემოუსხედით. კიმა-სმას მადიანათ შევუდექით. საბა გოდორას ეცინებოდა, გაახსენდა ის მომენტი, როდესაც ის და სიბო კობახიძე საწალიკიდან ჩამოვიდნენ ღამით წკადისში, მოხადეს სწორეთ ის ჭური, საიდანაც ამ დღეს კობტამ ღვინო ამოიღო, გაამსეს ტიკი და საწალიკზე ამოიტანეს.

იასონა, წამოიძახა გაკვირვებით კობტამ,—ვგონებ ჭური გატეხილია, ღვინო დაქცეულა, ორ ჩაფამდის აკლია.

„რას ამბობ ჭური რომ გატეხილიყო, ღვინო მთლად დაიქცევოდა“. კობტას ამ სიტყვაზე ჩვენ ამხანაგებს სიცილი აუტყდა.

„კობტა, უთხრა ალექსანდრე ქელიძემ. ღვინო კი არ დაქცეულა, ერთ ღამეს შამშემ გამოგზავნა აქ საბა და სიბო, მოიპარეს სწორეთ ეს წითელი ღვინო და ამოიტანეს ჩვენთან თელანში“. კო-

ხტამ სიამოვნებით გაიცინა, მოგვიბრუნდა და გვითხრა: ნეტავი მცოდნოდა თქვენი იქ ყოფნა და ჭურსაც მთლად მოვთხრიდი და ღვინიანა იქ ამოგიტანდი.

საუზმის შემდეგ ჩვეულებრივად წავწყეთ ტახტზე წასაძინებლათ. წინ ოდის აივანზე არ გამოვიდოდით, რადგანაც ღლით თვალს მოგვეკვრავდა ვინმე. ჩვენს ოდას უკანა გასასვლელი კარები არ ჰქონდა, ამოტომ კოხტამ ერთ უკანა ფანჯარს გარედან კიბე მოადგა, ასე რომ, კარში გასვლის დროს ფანჯრიდან კიბეს ჩავეყებოდით ზოლმე და მალულათ ფეხის ადგილისაკენ გადავიდოდით. დიდხანს არ დაგვეჭირვებია ფანჯრებიდან კიბეზე სიარული. ორ დღეში გადავწყვიტეთ სორის მთაში შემალვა, ამხ. რუბენ გოცირიძის ახლოს. დავიბარეთ ღამით სორიდან ამხ. ალექსი კბილაძის საშვალავით, ამხანაგი ბაგრატა გურგენიძე, რომელსაც სორის მთის მიდამოები კარგად ჰქონდა შესწავლილი და გაესწიეთ...

პა დღე სორის მთაში,—ერთხ ხრამის პირას ჩვენ მიერ გაკეთებულ გომრულში.

ს. წყადისში ხმაურობა აღარსაიდან მოისმოდა. ვივაშხმეთ. დღეაჩემმა საგზალი დაგვიწადა, კოხტამ პატარა ტიკში ღვინო ჩაგვისხა. გავტენეთ მოზრდილი აბგა (პატარა ხურჯინი). შევიარაღდით. პლატონმა გამოგვაცილა ეზოდან ნაფუხვარში და ნელის ნაბიჯით გავუდექით გზას, რადგანაც ვიცოდით, რომ გათენებამდის სოფელ სორის მთაში მაინც მივალწევდით. მახსოვს ნაისერის ტყე ბნელ ღამეში ჩავიარეთ, მივადექით მდინარე კრიხულას სწორეთ იმ ადგილს, სადაც მას მდ. ხოტეურა ერთვის. კრიხულა ცოტათი აღიდებული იყო. ღლისით თოვლი ღნებოდა. ამხანაგ საბას, ალექსანდრეს და მე ქალამნების გახდა მოგვიხდა. ამხ. ქიქიას კი ქალამნის ფსკერი გავარდნოდა. ტიტველი ფეხის გული მოუჩანდა. როდესაც წუმწუშა გავკარით და ვნახეთ მისი ფეხები, სიცილი აგვიტყდა. „აწ თუ დასველდები, სულ ერთია, ამხანაგო ქიქია—უთხრა საბამ, მაგრამ ნუ გეშინიან, შომეკიდე ზურგზე, გავიყვან წყალში, მუხლები მაინც არ დაგვისველდება“. პირველად ქიქიას არ უნდოდა საბას ზურგზე მოკიდებოდა, მაგრამ დაეარწმუნეთ. ქიქიაც მოეკიდა ზურგზე. ყველამ ერთად ვიწყეთ წყალში გასვლა წკრივით ახლოს გაშლილნი. საბა თავსებურათ მახსობდა შუა წყალმდის, შემდეგ კი ერთბაშათ წყალში წაიქცენ, ყვირილი მორთეს. მე და ალექსანდრე ხელი-ხელ ჩაკიდებული მივდიოდით.

წყალში რომ არ წაგვტყულებს. უცებ ამხანაგმა ალექსანდრე კელიძემ და ამხ. ბაგრატიმ მიაშურეს საბას. ქიქიას საშუალებით და გაწუწულნი ძლივს გავედით ნაპირზე. არასოდეს დაბავიწყდება, ბევრი შიშიც ვნახეთ და გასაჭირიც, რადგანაც მთელი ღამე დასვენებულთ უნდა გვევლო. ჩვენი გაცივება ხომ ადვილათ შეიძლებოდა და ავად ვახდომა. გადავიარეთ სოფელი გორი, ავტდით ს. ამბროლაურს, სადაც სტრატეგიების საყარაულო იყო. გავიარეთ სოფელი ხიმში, გავუდექით ს. ჩონისის დაღმართს—და ერთი ბუჩქის ძირად გავაჩაღეთ ცეცხლი, გავთბით, შევშრით, შევისვენეთ, ცოტათი თვალს მოვატყუეთ, წავიდინეთ. ბაგრატ გურგენიძე კი გვიყარაულებდა ორი საათის განმავლობაში, შემდეგ, რომ თავზე არ დაგვთენდებოდა მეტის სიჩქარით დავეშვით თავქვე—სოფელ ჩონისისაკენ. ირაგრაქა, მამლებმა ყვირის მოუმატეს. გზის პირას სოფელ ჩონისში, ერთ მოსახლისას კივილ-წივილი, ტირილი მოისმოდა. გლეხის ეზოში რაღაც მზადება იყო, ძაღლებიც ყუფდნენ. ქალები ჩირაღდანით (კვარის თავისთვის მოეკიდნათ ცეცხლი) ეზოში დარბონდნენ. ჩვენ ჩქარის ნაბიჯით გავუარეთ ამ სურათს, რომ ეზოდან არავინ გამოსულიყო, სოფლიდან მიმსვლელნი მეზობლები არ გვგონებოდით და წინ არ შეგხვედროდნენ. მივხდით საწყალ გლეხს ვიღაც მოკვდომოდა. განთიადზე კივილ-ტირილი მთელს სოფელში გაისმოდა. მალე სკოდორას ხიდით მდ. რიონზე გადავიარეთ და გავედით სამხედრო ოსეთის გზატკეცილზე. ინათლა—გათენდა. ჩვენ თითქმის გავიქეციით ამ გზატკეცილზე. ვშიშობდით მგზავრი არავინ შეგხვედროდა. მალე ნახევარ ვერსამდის გავივრბინეთ გზა-ტკეცილი, შემდეგ კი გადავხტენით გზას გადაღმა სორის მინდვრებში და ტყისაკენ შეუხვეით სორის მთაში შესამალავად. გვარიანი აღმართის სელა დაგვკირდა. გზაში ამხანაგი ქიქია დაგვევარდა. საბამ ზურგიდან აბგა მოიხსნა, ტიკი ამოიღო ღვინო დაალევინა. ჩვენ მალლა სერზე უნდა ავსულიყავით წიფლარში შეეჩერებულებოდა და შეღამებისას იქვე ახლოს ამხ. რუბენ გოცირიძესთან ჩავსულიყავით. როგორც იქნა, ავედით სორის მაღლობზე მუხნარში და წიფლარში. აქა-იქ ფიჭვის ხეებიც ამშვენებდნენ ტყეს. შეეჩერდით ერთი მუხის ქვეშ და ცეცხლი გავაჩაღეთ. სორის მთაში იმ ადგილებში, სადაც ჩვენ შეეჩერდით, დაღამებამდის ალაგ-ალაგ მიწა ისევ თოვლით იყო დაფარული. სიცივეს გვარიანად ვგრძნობდით. საბამ აბგიდან საგძალი ამოიღო, მკადები დავაფრცხეთ ცეცხლზე, ვისაუხმეთ, შემდეგ არაკების და ამბების მოყოლა ვიწყეთ თავის შესაყოლებლათ. ბაგრატა გურგენიძე იმ ღამეს სულ უძილო იყო, ეყვინთებოდა. შემდეგ ნიდაყვებით მუხლებს დაეყრდნო, ხელე-

ბი ცხვირ-პირზე მიიფარა და ისე ჩაიძინა. ჩვენ სრულებით არ ვფიქრობდით, რომ ვინმე წამოგვადგებოდა ამ დღეს თავზე, გვეგონა, ზამთრობით მივიწეებულ ადგილზე შევჩერდით.

„გამარჯობა“ თქვენი მოგვესმა ხმა ტყიდან გამომძრალ გლეხები-საგან—შეფოცდით, თუნცა თავაზიანათ ცეცხლის გარშემო შემოხიზნულებმა თითქმის ყველამ ბაგრატას გარდა ერთი ხმით უპასუხეთ.

„სადაურები ხართ თქვენ“—შევეკითხე გლეხებს—სამთისელები გახლავართ, ვარაზაშვილები“.

„თქვენ საიდან მობრძანდებით“ შემეკითხენ მეც. იმერეთიდან მიუგე მე. აქ ჩვენ ანხანაგები დაგვებნა, მთაში შემოუხვიეთ და ეხლა გვინდა აქედან შხეფურში გადავიდეთ, იქიდან კი ოსების სოფელ გადაგში, ავიდეთ დავუმატე მე.

თმა-წვერები მოშვებული გვქონდა, ზოგი ჩვენგანი მთლად გაპარსული იყო, ჩოხებში გამოწყობილნი და ქალამნებიც გვეცვა, მაგრამ ეს არ გვშველიდა... სოფელ სამთისელ გლეხებს ალბათ ათჯერ მაინც ვეყოლებოდით მე და ქიქია სადმე ნანახი. სწორეთ აქ შეიძლება კაცმა სთქვას „ტყუილს მოკლე ფეხები აქვს“. ეტყობოდა, გლეხებმაც თავი უხერხულად იგრძნეს, უცაბედათ რომ გვენახეს იმ დროს ტყეში შეიარაღებული სტუმრები. „ჩვენ თქვენი ჭირიმი, ნაჯახის სატარებზე და მარხილების საკოჭებზე წამოვედით დღეს აქ ტყეში, მოვსჭერთ, ეხლა კი მივდივართ სოფელში“—წაილაპარაკა ერთმა გლეხთაგანმა დარცხვენილვით, თითქოს სწუხდა ამ ამბავის. ყველას ეტყობოდა, რომ მე და ქიქია გვიცნეს.

„დასხედით, დასხედით ჩვენთან ამხანაგებო უთხარი მე მათ, თითო სტაქანი ღვინო დალიეთ—ამბავიც მოგვიყევით იმის შესახებ, თუ რა ხდება სოფლებში“. ღვინო და საქმელები, თქვენი ჭირიმი, ჩვენ უნდა მოგართვათ, უფრო გეჭირვებათ, რაზე მოგხარჯოთ,—გვითხრეს. სამთისელების ამ სიტყვებმა სულ დაგვარწმუნეს, რომ გლეხებმა ჩვენ შეგვიცნეს, მხოლოდ პირდაპირ ჩვენს ვინაობაზე შეკითხვის მოცემას უხერხულად სცნობდნენ: „თუმცა ალიხანოვმა დიდი ცუდი საქმეები ჩაიდინა ჩვენში განაგრძო ერთმა მათგანმა, რომელიც უფრო ხანში შესული იყო, მაგრამ გლეხებს ახალთაობაზე გული მაინც არ გაგვტეხია, მღვდლებს და დიაკვნებს აღარაფერს უჯერით. „შპიონებიც“ ბევრნი გაჩნდნენ ჩვენში, პროვოკატორებიც. პრისტავი კვიტაშვილი და ნესტორ დგებუაძე ხომ სიხარულით ფეხზე აღარ დგანან, ფრინავენ ის ურჯულოები, უხარიათ მათ ეს ამბავი—გლეხების და მოქადაგების სახლების გადაწვა“.

მღვდელ ონისიმი მინდელს თუ იცნობთ—დაუმატა მეორე გლე-

ხმა, იმან ქადაგს მოუხშირა ხალხში: იწყო ძველებურათ სისულელეების ბოდვა-როტვა. ახალთაობის პირებს ავაზაკებს უწოდებს დღესაც. მეც სასადილო მივეკეტე, რადგანაც ჩემი შვილი რაზემელი იყო, დღესაც კი გადავარდნილია აქედან, თბილისში იმალება. ხშირათ ეს ხუტკესი მამადლის, მეუბნევა ვითომც მე გადავარჩინე დაწვასაო, ალიხანოვთან გიშუამდგომლეო“.

„თქვენ რა გვარი ხართ“.— შეეკითხა ამხანაგი ქიქია განმეორებით: „ვარაზაშვილი გახლავართ“. ჩემს შვილს დაეთით ქვიოდა, „ხო-ხო, ვიცი-ვიცი“... წაილაპარაკა ქიქიამ. ჩვენ მართლაც გვყავდა ერთი კარგი რაზემელთაგანი, ვარაზაშვილი, არ ვიცოდი დღემდის სად იმყოფებოდა, ამ დღეს კი გავიგეთ, რომ იგი თბილისში იმალებოდა. „ონისიმე მღვდელი, შე კაცო“— წაილაპარაკა ერთმა ამათგანმა, რომელიც ყველაზე ყმაწვილი იყო,“ მუდამ შპიონი იყო და შპიონათ დარჩა, მართლა რომ შოკოლადის კამფეტები უნდა გადაგვეყლაპებინა მისთვის, როცა დრო იყო, (შოკოლადის კამფეტებს ტყვიებს ეძახდნენ 1905 წელს) ეხლაც არაფერი უჭირს, რომ მივაგოროთ სადმე. გლეხებმა ნახევარ საათზე მეტი იმუხაიფეს ჩვენთან, შემდეგ გამოგვეშვიდობენ, დაგვატყევენ სახლში. „დაბრუნებისას გთხოვთ ჩვენ სოფელზე გადმოიაროთ, მოგახსენებთ ჩვენთვის თქვენი მობრძანება სასიამოვნო იქნება“— გვითხრეს. ჩვენც მალლობა გადავუხადეთ მათ, ალუთქვით გამოვლისას სტუმრობა. წავიდნენ თუ არა სამთისელები, ბაგრატა გურგენიძემ ჩაკიდებული თავი მალლა ასწია, ცხვირპირზე მიფარებული ხელები შოიშორა, ამოხვნეშით წარმოსთქვა: „ამისთანა ძილიც შევარცხვინე“, კისერი მომწყდა, მკლავებიც დამეღალა, სახე რომ მათთვის მეჩვენებინა, იმ წამსვე გამომიცნობდნენ. სუყველანი ჩემი ნაცნობები იყვნენ. „ტყუილათ გაისარჯე თავი ჩემო ბაგრატა“, უთხრა საბამ, ყველანი გვიცნეს, მაგრამ ეგ გლეხები იმისთანა პიროვნებები გამოდგნენ, რომ ჩვენ არამც თუ გავცემენ, ხელსაც მოგვიწყობენ და მათ მიერ ოჯახათ მიპატივება სწორეთ გულწრფელი იყო... შეღამდა თუ არა, ჩვენ გადავიარეთ სამი სერი მალლობიდან და ტყე-ტყე ჩავედით ამხ. რუბენ გოცირიძის სახლში. რუბენის ჩვენებით მეორე დღეს ჩვენ უნდა მოგვწყობილიყავით სორის მთაში სადმე მოტყუებულ, მივარდნილ ადგილას. ს. სორი სამხედრო ოსეთის გზატკეცილზე მდებარეობს. შუა სოფელში პატარა მდინარე სონტარული ჩამოდის, რომელიც იქვე ახლოს რიონს ერთვის. სონტარულის მარცხენა ნაპირზე სოფლებ ურავ-ლიხეთში მიმავალ სასოფლო საურმე გზა ტყეებში მიიკლანება. ოსეთის გზა-ტყეცილზე ერთი ვერსის მოშორებით სონტარულის მარჯვენა ნაპირზე პატარა

მთასა და მთას შუა მდებარე ვაკე-მინდორზე ესახლა იმ დროს ამხანაგი რუბენი გოცირიძე. რუბენი მამის მიერ სახლიდან გამოგდებული იყო, რადგანაც „დარბაისელ“ აზნაურს რუბენის და მისი მეუღლის მარო ჭიჭინაძის ასულის რევოლუციონური მუშაობა არ მოსწონდა. ამხანაგი რუბენი განმარტოვებულათ ორ მთებს შუა დასახლებულიყო. დაედგა ორ თვალი ოდა, მაგრამ ვერც ერთი თვალი ვერ მოეთავებინა სიღარიბის გამო. აივანიც უიატაკო ჰქონდა. მხოლოდ აივანის კოჭებზე აქა-იქ ფიცრები დაეწყო, რომ ერთი ოთახიდან დარბაზში შესვლა შესაძლებელი ყოფილიყო. რუბენის სახლიდან ასი საცენის მოშორებით მარჯვნივ ტყეში და მარცხნივ ცხოვრობდა მხოლოდ ორი მოსახლე. ერთი მეტათ გაქირვებული გლეხი გიორგი... მეორე, ისიც გიორგი, მაგრამ აზნაური, ყოფილი გაიძვერა ჯაშუში პრისტაეი (ამხანაგ აკაკი ბაქრაძის ბაბუა). რადგანაც აკაკის მის სოფელში, წესში, მიყვანა შეუძლებელი იყო, ამიტომ ამხანაგმა აღექსი კბილაძემ იგი ჩოლოგიდან ჯერ სხვადასა მოიყვანა, შემდეგ კი ს. სორში გიორგი ჩიკვაძესთან, ამ ყოფილ პრისტაეთან, სადაც აკაკის დედაც ცხოვრობდა. ეს იცოდა ამხანაგმა რუბენმა და ამხანაგმა მარომ, რომელნიც ყოველმხრივ დახმარებას უწყევდნენ ავადმყოფს. ღამე ამხ. რუბენთან გავათენეთ. განთიადისას წავიღეთ ბარები, თოხები, ნაჯახები და წავედით ახლოს მდებარე ტყეში, სადაც უნდა გამოგვეძებნა დასაბინავებელი მოხერხებული ადგილი. რუბენის მამის მუხნარი ტყე დაცული იყო. გავიარეთ ტყეში რუბენის სახლიდან მხოლოდ მეოთხედი ვერსტი, მოვსძებნეთ ხრამის პირას იქვე მიწიდან ამომავალ პატარა ნაკადულთან მშრალი გორაკი, გამოვთხარეთ ღრმით, გავაკეთეთ გომური, ზევიდან ფარჩებით და მიწით გადახურეთ. გავუკეთეთ შიგნით უბრალო ქვისაგან აშენებული ბუხარი, რომლის კომლის სადენი მილი შორს მიწაში გავიყვანეთ, რათა ბუხრიდან ამომავალი კვამლი ქვევით გზაზე გამელელთათვის შეუმჩნეველი ყოფილიყო. გონურის გამოსავალი კარი ჩამოხრამებულ ადგილას გამოდიოდა. აქაც ადვილი მისაგნები არ იყო ეს ჩვენი მიწური სახლი—თუ რომ ვინმე პირდაპირ ნაღელვარ ხრამს ქვევიდან ზევით არ ამოყვებოდა და კარებზე ჩამოთარებულს თეთრ სუფრას არ მოკრავდა თვალს. საღამომდის მოუწილთ ჩვენი მიწური ბინის გაკეთებას. დაღამებისთანავე ამხ. მაროს (ჭიჭიას დას) გამოეცხო თითონ თონეში ცხელ-ცხელი ლავაშები, შეეწვა გოჭი, ამოელა ჭურიდან ერთი დიდი დოჭი ღვინო და ამოგვიტანა ჩვენს ახალ გაკეთებულ გომრულში. დაესხედით. მარო და რუბენი ძლიერ გვიწყობდნენ ხელს. პირველი ორი სამი დღე ვიგრძენით მოწყვნილობა ჩვენ ახალ

არათერია, ჩემო გიორგი, [უ]სწუხხარ ეუთხარი მე. შენ ხომ ღარიბი გლეხი ხარ და ახალ თაობის მომხრე, ვიცი არ გაგვამხელ. აბა, რასა ბრძანებთ, მითხრა გიორგიმ, ნეტავე შემეძლოს თქვენი პატივისცემა რამეთი, სულელი კი არა ვარ, ჩვენი გულისთვის ნადირებივით ტყე-ტყე დადიხართ, სოროებში იმალებით; დასახვრეტი არ იქნება ის კაცი, რომელიც თქვენ გაგცემთ? არა თქვენი ჰირიმე, ჯავრი ნუ გექნებათ დამავალეთ სამსახური, მე მზად ვარ ხელი მო-

გიწყოთ. კაი ხანია მე ვიცი, რომ თქვენი ამხანაგი აკაკი აქ კვდება თავის ბაბუას სახლში, გიორგი ჩიკვაძისას, ნეტავი ის სულძალი გიორგი არ გასცემდეს, ნაპოლიციელი არის, თორემ მე როგორ წამომცდება სადმე. თქვენ გეუბნევით მიტომ, რომ ვიცი თქვენც იცით მისი აქ ყოფნა.

გიორგისთვის ჩვენ მეტი აღარაფერი გვითქვამს. დარწმუნებული შევიქენით იგი ჩვენ არ გაგვთქვამდა, არც არავისთვის უთქვამს. გიორგი ხშირად ამოდიოდა ხოლმე ჩვენთან მაროს დავალებით, ზოგჯერ მაროსაგან დოქით ლეინოც ამჟღავნებდა და ჩვენთან სადილობდა. ლაპარაკითაც გვიყოლიებდა. არ მახსოვს, მგონი მარტის ბოლო რიცხვები იქნებოდა, როცა რუბენი და მარო გომრულში ამოვიდოდნენ გიორგისთან ერთად საჭმელებით გატენილი ხურჯინით. მაროს იმ დღეს ხბო დაეკლა, ხაჭაპურები დაეცხო და ეთქვა რუბენისთვის: „მოდი დღეს ყველამ ერთად ქიქიასთან გომრულში ვისადილოთ“. მაროს ხშირად სწუხდა, როდესაც ქიქიას უქეიფობას გაიგებდა. ქიქია იმ ხანებში მოლილობას გრძნობდა, კიდევაც შეწუხდა. მარო ხშირად მეტყოდა ხოლმე: ვაი თუ კლექი აკაკისაგან ქიქიას გადაედოს. დაესხედით ყველანი სადილათ. თამადათ გიორგი ავირჩიეთ. სადღეგრძელოს დროს ქიქიას გაახსენდა ის მომენტი, როდესაც მან კოტე ჯაფარიძეს—სიძეს (სტრაჟების აფიცერს) იარაღი აყარა ქუთაისის სასტუმროში და სიცილი აუტყდა. მაროს ცრემლი წამოუვიდა, როცა ახსენა აკაკი ბაქრაძის სახელი. აღდგომდა, უსურვა სიცოცხლე, მაგრამ იქვე დასძინა, რომ დღეგრძელობა რალას უშველის: დღეს ვინახულე, ისე გამოლეული, შეწუხებულია, რომ ამ დღეებში უსათუოდ მოკვდება. შემებვეწა სადმე მომეწვდინა თქვენთვის ხმა. ამიტომ, თუ ძნა ხარ შამშე, შენ და ქიქიამ ნახეთ. გიორგი ჩიკვაძე ვერ გაბედავს განხელას. სულ არ გაფუშვებთ სოფლისაყენ. რუბენს შეუჩინდა ამ გიორგას. ჩიკვაძეს სიკვდილით დაემუქრა რუბენი, ძლიერ შეშინებული არის. მუდამ სახლში არის. ვერ გაბედავს შპიონობას, ვერა... ..

მაროს რჩევა აკაკის ნახვის შესახებ მე და ქიმიამ მივიღეთ. გადავწყვიტეთ ღამით ჩასვლა და ნახვა. წინდაწინ, გასაფრთხილებლათ იმისა, რომ მის ოთახში სხვა არავინ დაგვხედროდა, მარო და რუბენი გავგზავნეთ. ჩვენ გადავწყვიტეთ ავადმყოფ ამხ. აკაკი ბაქრაძის ნახვა. გავიყოლეთ ამხანაგი საბა გოდორა და ჩავედით მასთან. კარებში მოგვეგებნენ აკაკის დედა და გიორგი ჩიკვაძე. აკაკის ძლიერ ესაიამოვნა ჩვენი დანახვა. გამოგვკითხა ამბები. ჩვენ ოპტიმისტურათ დავუხატეთ, განუმარტეთ საქმის მდგომარეობა, ისიც უთხარით,

რომ რეაქცია ნელდება და ჩვენ მალე გამოვალთ ტყიდან მუშაობის დასაწყება-თქო“.

აკაკის აქ-იქ, ავადმყოფობით შეწითლებულს, ხან შელურჯებულს ლოყაზე სიხარულის ელფერმა გადაკრა და ერთბაშით ძალზე შეაწითლა. ეს იყო დაბოლო მისი სიხარულით სისხლის ძარღვებში სისხლის სიმძიმის აწევა, და მთელი სახის შეწითლება. უცებ აკაკიმ ამოხენწით მითხრა: „ეპ ამხანაგებო, სწორეთ გლაზა დროს ეკვდები თქვენ რა გიჭირთ, რევოლუციის გამარჯვებას მოესწრებით“. აკაკიმ ეს სიტყვები მეტის სიმძიმით, ნალვლიანათ წარმოსთქვა. „რას შეშინებულხარ აკაკი, როგორ თუ ვერ მოესწრობი გამარჯვებას“— უთხრა ქიქიამ თითქმის ძალ-დატანებით, რადგანაც მანაც დაატყო, რომ აკაკი დიდხანს ვეღარ იცოცხლებდა და მისი სიტყვები მხოლოდ ჩვეულებრივ ნუგეშის მიმცემ სიტყვებათ რჩებოდა. მე რამოდენიმე წამს გაეჩუმდი, მინდოდა სხვა რამეზე დამეწყო ლაპარაკი და არა სიკვდილ-სიცოცხლეზე. სიჩუმიდან თვით აკაკის დედამ გამოგვიყვანა. შამშე, შენი ქირიმე, გაშინჯე, აკაკი. გუშინ მან ბევრი სისხლი ამოატანა ნახველს. ვიცოდი, რომ აკაკის ჩემი გასინჯვა და წამალი ველარაფერს უშველიდა, მაგრამ მაინც მოვალეთ გავიხადე თავი მეც მომეტყვილებინა ამხანაგი აკაკი ცრუ, უიმედო ნუგეშით, რადგანაც ამ შემთხვევაში სიცრუე მეტად საჭირო შეიქნა. აკაკის გახადეს პერანგი. მე შეუდექი თითებით კაკუნს ზურგში და გულ-მკერდზე. შემდეგ ყური მივადე ფილტვის მწერვალნიდან. დეტალურათ მოვისმინე მისი ფილტვების სასუნთქავი მილების ხრიალი. დავაწვინეთ, ურჩიეთ წყნარათ ყოფილიყო. ლაპარაკიც არავისთან დაეწყო, თოვლი-ეყლაპა, თუ რომ სისხლით რწყევა კვლავ აუტყდებოდა. დარიგებები მივეცი იმის შესახებ, თუ რა უნდა ეკამა. ვგრძნობდი, რომ ეს ჩემი სიტყვებიც ნაძალადევი იყო, უმნიშვნელო. რადგანაც ამხანაგ აკაკის დღენი უკვე დათვლილი ყოფილა. აშკარა, ცხადი შეიქნა, რომ დიდის ხნით მისი ძალზედ შესუსტებული ორგანიზმი კლექის ბაცილებს ვეღარ შეებრძოლებოდენ. ბრძოლა მის ორგანიზმში—ფოგოციტებისა, თეთრი სისხლის ბურთულებისა ერთის მხრით და კოხის ბაცილებს შორის მეორეს მხრით თითქმის დამთავრებულათ ჩაითვლებოდა. პირველ მავნე ელემენტებს მისი ორგანიზმი მოეშალა, დაერღვია და მის ერთგულ ორგანიზმის დარაჯები ფაგოციტები დაემარცხებინა, გაეგლიჯათ ფილტვებში ბრძოლის ფრონტი, დაეხვრელათ ორივე მხრივ აკაკის ფილტვები და ხრიალიც ამიტომ ჩემს ჯერ კიდევ გამოუცდელ ყურებს თამამად ესმოდა. დაესხედი აკაკისთან სკამზე ახლო. მას ავუკრძალე მუსაიფი, ჩვენ კი ყველანი სათითაოდ ვემუსაი-

ფეხბოლით. დიდხანს შევიყოლიეთ. ეს იყო დაბოლო ზეგანი მასთან მუსა-
 იფი, მას შემდეგ ზეგნი აკაკი აღარ გვინახავს, ვეღარც ვნახეთ. შამშე,
 მითხრა აკაკიმ გამომშვიდობებისას, პატარა ხნის შემდეგ, აკაკიმ
 წამოიწია საწოლიდან, ასწია ბალიში, გამოიღო რევოლვერი „ბრაუ-
 ნიგი“, მომაწოდა და მითხრა: ამხანაგო შამშე, ეს რევოლვერი შენ
 წაიღე, ერთ ზეგნ მტერს მაინც გაუპეთ ოდესმე მაგით გული—ვიცი
 მოგვკვდები, აქ რომ დავტოვო, ვინ იცის იქნებ ზეგნი მტერს ჩაუარ-
 დეს ხელში, ეს კი არ მინდა—“უკანასკნელი მწარე ღიმილით უკანა-
 სკნელად ვანუგეშეთ და სამუდამოთ გამოვემშვიდობეთ. აკაკი მალე
 მოკვდა. გვაცნობა თუ არა რუბენმა ეს ამბავი, იმ დღესვე გავაფრი-
 ნეთ ამხ. ბაგრატა გურგენიძე თლულში ალექსი კბილაძის მოსაყვანათ,
 ალექსიც მალე მოვიდა. აკაკის სიკვდილი მას ძლიერ ეწყინა, ნანობდა
 სიკვდილის დროს რომ ვერ ინახულა. ამხ. აკაკის მშობლები მეტად
 ღარიბნი იყვნენ. მას მამა არ ყავდა. დედამისს და ძმას კი არ ძა-
 ლუძდათ მისი დამარხვა. მეზობლები ხომ არ მიეკარებოდნენ, გადაწვის
 ეშინოდათ, რადგანაც იცოდნენ, რომ მთავრობა შეიტყობდა ამ ამბავს.
 დაფადგინეთ აკაკის დასაფლავება საავტოტაციო პროცესით გა-
 დაგვეტაცია, თუ ამას მოვახერხებდით. დაკრძალვის მოწყობა მივან-
 დეთ ზეგნს ამხანაგებს: რუბენ გოცირიძეს, ალექსი კბილაძეს, აკაკის
 ძმას—მიხეილ ბაქრაძეს, მარო კიჭინაძე-გოცირიძისას და სხვებს.
 მათ აკაკის გვამი სორიდან წესში, სადაც ცხოვრობდა აკაკის მშობ-
 ლები, უნდა გაესვენებიათ და იმავე სოფელში, თავად ასლან ერის-
 თავის ეზოს გალავანში, მის საგვარეულო ბარაკონის ეკლესიის შინ-
 დორში დაესაფლავებინათ. რუბენმა გააკეთებინა მალე კუბო, მიიხმო
 ახალთაობის ამხანაგები და ღამით გიორგი ჩიკვაძის სახლიდან აკა-
 კის გვამი ჩაასვენეს წესში. ამხანაგებმა კარგათ მოაწყეს დასაფლავე-
 ბა. აკაკის სახლიდან ბარაკონის ტაძრამდის სრული ორი ვერსტი
 არის. ბევრმა ზეგნმა ყოფილმა რაზმელებმა შეიყარა თავი. აზნაურმა
 მისმა მოკეთებმაც, გლეხებმა მისმა მეზობლებმაც რამოდენიმეს გამო-
 კლებით ვერ გაბედეს პროცესიაში მონაწილეობის მიღება. წითელმა
 დროშამ, რომელიც ააფრიალეს ამ დღეს იმ სოფელში, სადაც ალი-
 ხანოვმა ოთხი თავის წინეთ გასცა განკარგულება რაჭის მეთაურების
 სახლ-კარი გადაეწვა და თვით აკაკის მამის სახლიც, წესელები მე-
 ტათ შეაშინა. აკაკის საფლავზე კვლავ ააფრიალეს ამხანაგებმა წი-
 თელი დროშა და ცხედრის წინაშე ფიცი დასდეს იბრძოლონ მუშა-
 თა კლასის გამარჯვებისათვის უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე. ამ
 სურათის იქვე სამხედრო ოსეთის გზიდან შესცქეროდა რაჭის პრის-

ტავე კბილების ღრეჭით და ზიზლით, მაგრამ მაინც ველარ ბედავდნენ იმ დღეს ამხანაგების გაფანტვას ან დატუსაღებას.

ამხანაგებმა შეასრულეს ჩვენი მინდობილობა პირნათლათ. მეორე დღეს ამხანაგმა მარომ მოგვიყვა ეს ამბავი, რომლის მონაწილე თვითონ იყო. მალე რუბენიც და ალექსიც მოვიდნენ, რომელთაც ეურჩიეთ გადამალულიყვენ, სახლში ღამე არ გაეთიათ რამოდენიმე დღით მაინც. ალექსიც მიიმალა, მისა შეპყრობა ვერ მოახერხა ნესტორ დგებუაძემ. რუბენმა ველარ მოასწრო სორიდან გაპარვა. ბოქაულმა ნესტორ დგებუაძემ ასლან კვიტაშვილის განკარგულებით მიაგნო ერთ მის მეზობლის ბინაზე და დააპატიმრა, აქვე უნდა აღენიშნოთ, რომ პრისტავე დგებუაძე ფარავდა რუბენ გოცირიძეს. ეს იცოდა თვით რუბენმა. ეგონა, თუ იმ დღესაც არ გაიმეტებდა, მაგრამ მოსტყუედა. შე კაცო, რუბენ, ეუბნებოდა მას დგებუაძე — ველარ მოასწარი აქედან დროებით მაინც „გადამალვა? შენ კარგათ იცი, რომ დიდხანს დაგიფარე. ეხლა კი არ შემიძლია ხელი გადაგაფარო. ყველა მიხვდა, რომ წითელი დროშა შენ გექირა ხელში.“ ნესტორ დგებუაძეს ალიხანოვის შემოსვლამდის ძლიერ ეშინოდა ჩვენი. მას ერთი საკმეც არ შეუდგენია მოქადაგებებზე. ასლან კვიტაშვილის მიერ ჩვენზე შედგენილი საკმეები კი გადასწევს რაზმელებმა ონის დაპყრობის დღეს და ჩვენ მიერ მათი განიარაღების იქიდან გამოყრის დროს. ბოქაულმა დგებუაძემ აიყვანა რუბენი ონის ციხეში, ოქმი ამ დღესაც არ შეუდგენია. ონის სამაზრო ექიმათ იმ დროს ირიცხებოდა მიხეილ ლორთქიფანიძე. მალე ონში დარჩენილმა ამხანაგებმა შესძლეს ექიმთან მოლაპარაკება. ექიმმა ერთ თვეში განთავისუფლების საშუალებაც გამოჰსძებნა. რუბენს გამოუწერა რაღაც სახეზე წასასმელი გასასიებელი წამალი, რომელიც დროებით ადამიანს სახეს ისე გაუწითლებდა და გაუსივებდა, რომ ნამდვილ როეიანს (წითელ ქარებს უწოდებენ ჩვენში) დაამსგავსებდა. წაისვა თუ არა სახეზე რუბენმა, იმ საათშივე გაუსივდა, სიცხეც მისცა. ექიმმა ნახა თუ არა, მაზრის უფროსს აცნობა, რომ რუბენს ვითომ როეა დამართოდეს, რითაც ციხეში მთელი ტუსაღები შესაძლო არის ავად გახდენ, თანაც ურჩია გაეშვა სახლში, რადგანაც სულ ერთია ამ ავადმყოფობას რუბენი ვერ გადაურჩებოდა. მაზრის უფროსმა დაუჯერა „ერთგულ ექიმს“ და პირობით გაანთავისუფლეს რუბენი ციხიდან, დარწმუნდნენ რა, რომ რუბენი მაინც მოკვდებაო. რუბენი ცხვირ-პირ შეხვეული შესვეს ცხენზე და ჩამოიყვანეს სოფელში მის სახლში. რუბენი მორჩა ორ-სამ დღეში, ამოვიდა ჩვენთან გომრულში, მოგვიყვა ამბავს, რაც სიცილით კარგახანს გვეყოფნიდა, რუბენი ამ დღიდან ხშირათ სახლში აღარ ათევდა და-

მეებს, ჩვენთან რჩებოდა, ვიდრე ცოტათი რეაქცია არ შენეღდა და ადგილობრივი ადმინისტრაცია კვლავ შიშის ქარებმა არ შეიპყრო.

**რაქის ორგანიზაციის კრება სორის მთაში.
თათბირი მუშაობის განახლების შესახებ ტე-
რორისტული აქტების დაწყებით.**

1906 წელს აპრილის რიცხვებში თბილისიდან გადამალულ რაქა-ლეჩხუმის ორგანიზაციის ზოგიერთ ამხანაგს თათბირი მოეწვია იმის შესახებ, თუ როგორ დაეწყოს მუშაობა რაქა-ლეჩხუმში. რაქაში მოსვლისთანავე ამ ამხანაგებს, ვიდრე საქმეს შეუდგებოდნენ, უნდა მოესმინათ რაქის ორგანიზაციის აზრი ტერორისტული აქტების და მუშაობის დაწყების შესახებ. ამიტომ ტერორისტებმა—ამხანაგმა პორფილე გურგენიძემ, თეოფილე კაკრიაშვილმა, პ. მიქაბერიძემ, კოლია ბოჭორიშვილმა და სხვებმა მოგვძებნეს მოსალაპარაკებლათ. ნაქერალას უღელტეხილით ღამით, გათენებისას სოფელ სორის ხიდან ამოსულიყვნენ. სორში შემთხვევით, როგორც მათ ჩვენ გვიაშბეს, წაწყდომოდნენ თავს ბოქაულ ნესტორ დგებუაძეს თავისი სტრაჟნიკებით, რომლებიც ონისკენ გაქცეულიყვნენ შეშინებულნი.

დილა იყო. ჩვენ ისევ გვეძინა. ქიქიას და ალექსის მუდამ ვინტოვეები საწოლში ჰქონდათ მომზადებულნი—ვინ იცის ვინ დაგვეცემოდა თავს, მაგრად ვიყავით. ერთმა ამხანაგმა გადასწია საფარი და მოგვაძახა უცებ: „თქვენი ამხანაგები ვართ, არ გვესროლოთ“.

ყველაზე სწრაფად ამხანაგი ქიქია წამოხტა ვინტოვით ხელში, გვეგონა, რომ სტრაჟნიკები დაგვეცნენ, არ გვესროლოთ კაცო, არ გვესროლოთ, მოგვაძახა პორფილემ და თეოფილემ (კაკრიაშვილმა). კარგი რომ ხმებით შევიცანით და სროლა არ ავუტეხეთ მათ. უცებ ჩვენ გამოვცვივდით გომრულიდან, გაგვებარდა ამხანაგების დანახვა, გადავხევიეთ ერთმანეთს, გადავკოცნეთ, შემდეგ გომრულში შევედით, რადგანაც დილით აღრე ისევ სიცივეს ვგრძნობდით. ჩვენ გომრულში ცეცხლი მთელი ღამე ენთო, ამიტომ თბილოდა. დაესხედით ზოგნი ბუხრის წინ ქვებზე, ზოგნიც ძირს ჩაჯდნენ გომრულის სოხანს დაგებულ თივაზე და შეუდექით მუსაიფს. მათ ჩამოიხსნეს ღვედებზე ჩამოკიდებული ბომბები და იქვე ძირს დაყარეს. ამხანაგები თავს უშიშარ ადგილას გრძნობდნენ.

„რას შერებით ამხანაგებო, უთხრა მათ საბამ ხელის მითითებით ბომბებზე, როგორ კვახებივით ატრიალებთ მაგ ბომბებს! აქ რომ გასკდეს და ამოვიხოცოთ, ასლანა კვიტაშვილი შავებს ჩაიცვამს რაღა, დარდებით?—ეტყობოდა ამ სიტყვებზე საბას უხაროდა ბომბე-

ბის დანახვა. შუადღე იქნებოდა. მზე საკმაოდ ჰყენდა თავის ცხოველ-მყოფელ სხივებს იქაურობას. ფრინველებს ეგრძნოთ გაზაფხულის დადგომა და მოურიდებლად მზიარულად ჰიკვიკებდნენ. ჩვენ კარვის ახლოს აეროვან სივრცეში აწვდილიყო ცაცხვის ხე, რომლის ახლათ გაშლილი ფოთლიანი ტოტები ფერდოს აჩეროვებდა. ხშირათ გამოვიდოდით იმ ცაცხვის ძირში და წიგნების კითხვით თავს ვიყოლიებდით. ავედით ყველანი გომრულის თავზე. დავსხედით სახურავზე და კრება გავმართეთ. მახსოვს ამ ფრიალ საინტერესო კრებას დაესწრენ ალიხანოვის მიერ კანონს გარეშე გამოცხადებულნი და დევნილნი შემდეგი ამხანაგები:

1) თეოფილე კაკრიაშვილი, 2) ქიქია ჭიჭინაძე, 3) პორფილე გურგენიძე, 4) შამშე ლეევა, 5) კოლია ბოჭორიშვილი, 6) ალექსანდრე-ქელიძე, 7) ალექსანდრე კბილაძე, 8) ბაგრატა გურგენიძე, 9) საბა გურგენიძე, 10) მარო მიხეილის ასული ჭიჭინაძე და ოთხი სხვა თბილისიდან რაჰველ ამხანაგებთან ერთად მოსული ტერორისტები. ამხ. თეოფილე კაკრიაშვილმა ამოიღო ჯიბიდან სია რეაქციონერების, შპიონების, პროვოკატორების, შედგენილი თბილისში, გადასცა კრების თავმჯდომარეს ამხ. ქიქიას და დააყენა საკითხი მათი სულ მოკლე ხანში დახოცვის შესახებ. კრების საკამათო საგნათ გადავაქციეთ საკითხი „ტერორისტული აქტების მოხდენისა“, ქიქიამ პირველათ წაიკითხა სია. ამოკითხულ იქნა ოცდა თექვსმეტ პირზე მეტი. ბევრის გვარი და სახელი დღესაც მახსოვს. ესენი იყვნენ:

1) ბოქაული ასლან კვიტაშვილი, 2. მემამულე ნიკოლოზ (ნესტორ) ლევანისძე ჭიჭინაძე, 3) მღვდელი ონისიმე მინდელი 4) მღვდელი თადევოზ მინდელი (სორელი), 5) ვანო კოკლიჯერიანი—(ფაფარიძე, სოფელ ონჭევიდან), 6) სტრაჟნიკი შერაზადიშვილი, 7) სტრაჟნიკი მიხა ბაქრაძე (ფარახეთალი), 8) მერაბ წერეთელი (სოფელ ჯვარისა), 9) ნესტორ ბაქრაძე, 10) ყარამან ყიფიანი (სოფელ ჭყვიში, 11) თავადი ლუარსაბ ყიფიანი (სოფელ ხეანჭკარა) 12) აზნ. ერეკლე ცხვედიანი (ჭყვიში), 13) აზნ. გიორგი გიორგობიანი, 14) აზნ. კონსტანტინე გიორგობიანი, 15) აზნ. დიმიტრი გიორგობიანი, 16) ძმები (სტრაჟნიკები) კირილე და ვიქტორ ჯაფარიძეები (ს. სადმელი). ამათ გარდა კიდევ იყო რაქაში ოცდაათი სხვა წვრილფეხა პროვოკატორი-რეაქციონერი. ამხანაგების ასეთი ნაბიჯი ჩვენ არ მოგვეწონა. მოვიწადინეთ მათი დარწმუნება, მათი განზრახვის სისრულეში მოყვანის იმ ხანებში უაზრობა, მიზან-შეუწონლობა.

ჩვენ კარგათ ვიცოდით, თუმცა იმ დღეებში ერთბაშად ყველა კონტრ-რევოლუციონერებს დავხოცდით რაქა-ლენჩხუშში, მაგრამ ონში

და ცაგერში მდგომ ჯარებს უნდა შეეტაკებოდით—რადგანაც იგინი აუცილებლათ ამ სოფლების დარბევას დაიწყებდნენ, სადაც აღნიშნულ სიაში რომელიმე შპიონს ან პოლიციის მოხელეს მოვკლავდით. ჩვენი გომრულის თავზე კამათი გახურდა. ტერორისტთა ჯგუფი დაჟინებით მოითხოვდა სიჩქარით ტერორისტული აქტების მოხდენას და შემდეგ, დროებით რაჭიდან ჩვენი გარდახევწას. სწორეთ ჩემს ბოლო სიტყვებში ერთი საათი მეტი დამჭირდა მტკიცება და ბრძოლა ტერორის წინააღმდეგ. კენჭი უყარეთ ორ წინადადებას: თეოფილე მოითხოვდა ტერორისტული აქტების დაწყებას. მე მოვითხოვდი ტყეებიდან გამოსვლას და არა ლეგალურათ ორგანიზაციების აღდგენა-მოწყობას. გავიდა ჩემი წინადადება ხმის უმეტესობით, რამაც ძლიერ შეაწუხა ამხ. კოლია ბოჭორიშვილი, ცნობილი ლეჩხუმელი ტერორისტი გურგენიძე და თეოფილე კაკრიაშვილი: „მე კარგათ ვიცოდი, წაილაპარაკა კოლიამ: შამშეს თუ დავეკითხებოდით სახორცეებს ველარ ვიშონიდი (ესე იგი ველარავის მოვკლავდით“-ო.)

თათბირის დროს კოლია ბოჭორიშვილმა ს. ლიხეთისაყენ მიმავალ გზაზე მღვდელ ონისიმე მინდელს მოჰკრა თვალი მისი ჯორით. კოლიას ხელები აუკანკალდა, (თოფი ხელში ეკავა) — გვითხრა: „ამხანაგებო, მომეცით ნება ეს მღვდელი მაინც მივაგორო ამ საღამოს“. ამხ. ქიქიამ კარგად იცოდა მისი ხასიათი და ხმაშაღლა შეუყვია: „დაგავიწყდა ჩვენი დისციპლინა?“ აქი ეხლა გადავწყვეტეთ არ მივმართოთ ჯერ-ჯერობით ტერორს. კოლიას ქიქიასი დიდი ხათრი და მორიდება ჰქონდა. ამ სიტყვებზე ხმა გაიკმინდა. შეღამებისას ამხანაგები მოემხადნენ ტფილისში დაბრუნებას.

ბომბები ჩვენ დაგვიტოვეს კაპსულებით. შეიარაღდნენ და სხვა გზით გასწიეს. ამხანაგები დაემორჩილნენ ჩვენს შემდეგ დადგენილებებს. მხოლოდ კოლია ბოჭორიშვილს წასძლია ერთი შპიონის მოკვლის სურვილმა მაინც და ქვემო რაჭაში იმ ღამესვე მოჰკლა ნესტორ ბაქრაძე. უნდოდა ნესტორ ქიქინაძეც გამოესალმებინა წუთისოფლისთვის იმ ღამესვე, მაგრამ ველარ მოასწორო. ამხანაგებმა გადაიარეს თბომორის უღელტეხილი, ჩავიდნენ სოფელ საწირეში, იქიდან, გაიარეს ფეხით ქუთაისის გვერდით საღორიას ტყე—ჩავიდნენ სამტრედიიაში, იქიდან მატარებლით, გადაცმულნი გამობრუნდნენ თბილისში. ჩვენ გადავწყვეტეთ დადგენილებისამებრ—ერთ კვირაში სორის მთა დაგვეტოვებინა, სოფლებში გავსულყოყავით და მუშაობა გვეწარმოებინა ისევ ფარულად: გომრულის მიტოვების წინა დღეებში ერთ ღამეს მარომ ოჯახში გავვიმართა ვახშამი. ამ დღეს რუბენთან მოსულიყვნენ ზემო რაჭველი ამხანაგები, ნათ შორის, ივლიანე იაშვილი.

ლამით წაგვიძღვა ბაგრატა გურგენიძე. სამხარეულოში მაროს დიდი ქვაბით წყალი გაეთბო ჩენი თავის დასაბანად, ცეცხლის გარშემო დაკინკულ ჩოხებში ვილაკები ისხდნენ. ყველანი თავჩალუნული ცეცხლის აღს შეჩერებოდნენ. ჩვენს შესვლაზე ზეზე არ წამომდგარან. შეიკავეს თავი, თურმე მათ სურდა გაგვო: ვიცნობდით ჩვენ მათ თუ არა. ამ სურათმა, ცოტა არ იყოს, გაგვაკვირვა, თუმცა ვიცოდით, რომ მარო შინ არავის შეუშვებდა ჩვენდა დაუკითხავათ. მალე ჩამოვარდნილი ჩვენს შორის დუმილი ისევ ქიქიამ დააარღვია.

„ივლიანე ხარ კაცო შენ“—მიუბრუნდა ის გძელ წვერა, დახეულ ჩოხაში გამოწყობილ სტუმარს.

ივლიანე და სიმონ ჯაფარიძე სიცილით წამოდგნენ. წამოდგნენ დანარჩენი ამხანაგებიც. ივლიანეს წვერი მოეშვა. ამხ. სიმონს კი შეეღება; ზოგ ამხანაგებს გრიმებიც ჰქონდა გაკეთებული, ამიტომ გაგვიკირდა მათი ცნობა. ზემო რაქველ ამხანაგებსაც გადაეწყვიტათ ტყეებიდან გამოსვლა, შეეტყოთ სორის მთაში მიღებული ჩენი დადგენილებები და წამოსულიყვნენ ქვემო რაქისკენ ჩვენთან მოსალაპარაკებლათ. ივინი თუმცა მენშევიკები იყვნენ, მაგრამ მაინც გადაეწყვიტათ მუშაობის ჩვენთან შეთანხმება. სწორეთ ეს იყო მიზეზი ჩენი მაროს მიერ მიწვევისა. დავიბანეთ თავები და ერთ პატარა ოთახში შევეუდეთ ვახშმობას. ესწუხდით, რომ აკაკი ბაქრაძე აღარ იყო ჩვენს შორის, საწალიკზე ცხოვრებაც გაეჩხინეთ, რომ ამხანაგი აკაკი ჩვენთან საწალიკზე არ წამოსულიყო, შესაძლებელია რამდენიმე ხანს კადევ ეცოცხლა, სთქვა ამხანაგმა ქიქიამ. მართლაც, მას ქლექი ჰქონდა. საწალიკის მთა ზღვის დონედან შეიდი ათასი ფუტის სიმაღლეზე მაინც არის. ამიტომ იყო, რომ აკაკის იქ, თელანში, დაბინავებისთანავე ფილტვებიდან სისხლი წასქდა, რამაც სულ მოკლე ხანში ბოლო მოუღო, სიცოცხლეს გამოასალმა. გვიანდა იყო აკაკის ბედ-ილბალზე ლაპარაკი: სიტყვებით ველარაფერს ეუშველიდით. მუსაიფი მალე შეეწივით ამის შესახებ. ვივახშმეთ, იმ ღამესვე ყველანი ისევ ტყეში, ჩვენ გომრულში, უნდა წავსულიყავით დასაძინებლათ. ავისხით იარაღი. გამოვემშვიდობეთ მაროს და წავედით.

ჩვენ მართლა მალე მივატოვეთ სორის მთა და გავსწიეთ სოფელ წკადისისაკენ იმ მოსაზრებით, რომ მუშაობა დაგვეწყო. ამხანაგებიც მოგვეძებნა სოფლად. გადმოვიარეთ ისევ სოფელ ჩონში, სამთის, ხიმში, გორი და სწორეთ „მურში“-ს ვენახებში გამოსვლისთანავე დაგვათენდა. იძულებული შევიქენით შევსულიყავით ერთ-ერთ ვენახში ველეველების მიერ აშენებულ სადგომში და შეჩერებულიყავით დაბინდებამდის. ვენახის გზის პირას აშენებული სადგო-

მი დაკეტილი იყო. გაეტყუებო, შევედიო და საწნახლების შუა დავსხედით. უცდიდით დაბინდებას. დაღამდა თუ არა, ამოვიარეთ ნაოსურის ტყე და დაქანცულები მოვედით წკადისში კობტა მამაჩემთან. შინ მხოლოდ ერთი დღე დავრჩით. საჭიროოთ ესცნობდით ერთი კვირა კიდევ შეგვენახა სადმე თავი. გვირჩიეს წავსულიყავით სოფელ ველევში კობტა გოცირიძის სახლში, რადგანაც იგი სულ გამარტოვებით მეზობლებზე დაშორებით ესახლა. ვესტუმრეთ შუალამისას კობტა გოცირიძეს. მისვლისთანავე ძაღლებმა ასტეხეს ყეფა. გამოგვეგებენ კონსტანტინე გოცირიძის შვილები, ძლიერ გაეხარდათ ჩვენი ნახვა. მიგვიღეს დიდის კმაყოფილებით, თუმცა ძლიერ შიშობდნენ, რომ არავის შეეტყო ჩვენი იქ ყოფნა.

ამხ. ალექსანდრე ქელიძე, ბაგრატ გურგენიძე და სხვებიც თავიანთ სახლებში წავიდნენ. კონსტანტინე გოცირიძესას კი დავრჩით ქიქია, საბა და მე. მასპინძელმა დაგვაიმედა, რომ ჩვენ იქ ყოფნას ვერავეინ შეიტყობდა. ჩვენ დღისით ოდიდან კარში არ გამოვდიოდით, რომ გზიდან თვალი არავის მოეკრა. კონსტანტინე გოცირიძის ოდას მხოლოდ წინა ბალკონიდან ქონდა გაკეთებული ოთახებში შესავალი კარები. ასე რომ, ვინმე რომ მოსულიყო, აშკარად წამოგვადგებოდა თავს. რადგანაც უკან გასავალი არსად გვქონდა, კიდევაც ჩავარდით სასაცილო განსაცდელში. ჩვენი იქ ყოფნის მეშვიდე დღეს, ერთხელ დღისით, როდესაც სადილათ დავსხედით ყველანი მასპინძლებთან ერთად, ეზოში შემოიჭრა ოთხი ცხენოსანი. მათ შორის ერთი მემანქანე გიორგობიანი ჩემი კარგინაცნობი განჯაში ყოფნის დროს, მეორეც ველეველი აზნაური ვარლამ კვიტაშვილი არა საიმედო პიროვნება და ახალთაობის მოწინააღმდეგე. გვირჩიეს დავმალულიყავით. უცებ წამოვცვივდით სუფრიდან. კარში გამოსვლა რომ ველარ ძოვახერხეთ, შევძვერით იქვე ოთახში მაგიდასთან დადგმულ გამართულ კრავოტ ქვეშ. დიასახლისმა კატომ ჩქარა მუთაქებიც მოგვაწოდა ლოგინ ქვეშ, ამოვიდით თავქვეშ დამივწევით სულ განაბულნი. მალე ჩვენთვის ეს არა სასიამოვნო სტუმრებიც ოთახში შემოვიდნენ. შემოუსხდნენ ჩვეს გაშლილ მზა სუფრას. დაიწყეს ღვინის სმა. მათთან მასპინძლებიც დასხდნენ შეწუხებულნი. მემანქანე გიორგობიანი და ვარლამ კვიტაშვილი სწორეთ იმ კრავოტზე ჩამოჯდნენ, რომლის ქვეშ ჩვენ ვიწევით. ქიქიას ეცინებოდა. ხელი ტუჩზედ ჰქონდა მიჭერილი, რომ მეტი სიცილით არ დაეხველებინა ან არ დაეცხიკებინა. ვარლამ კვიტაშვილი თუმცა პროკო გოცირიძის მოყვარე იყო, მაგრამ რომ მას გაეგო ჩვენი იქ ყოფნა, უსათუოდ იქვე ველევში აცნობებდა მის გვარის კაცს ბოქაულ ასლან

კვიტაშვილს, რომელიც მოიყვანდა კაზაკებს და კონსტანტინე გოცი-
რიძის სახლ-კარს დასწავდა. სწორეთ ამიტომ ვიწვევით კრავოტ ქვეშ
სულგანაბლუნი, რაც შეეხება მემანქანე გიორგობიანს, იგი პატიო-
სანი პიროვნება იყო, არც გაგვცემდა რომც ვენახეთ, არც ჩვენ მო-
ვერიდებოდით მარტოდ ის რომ მოსულიყო.

სტუმრებმა დაიწყეს მუსაიფი ჩვენზე. „ნეტავ ვიცოდე, — დაიწ-
ყო გიორგობიანმა, — საით წავიდა შამშე ლეჟავა. მე მას კარგათ ვი-
ცნობდი განჯიდან (1895 წლიდან). იქაც მუშაობდა, ამბობდა ნიკო-
ლოზის მთავრობის დამხობაზე, ბევრი ნაწვალეები არის, კიდევაც გა-
მოაგდეს სასწავლებლიდან სოციალისტობისთვის. მე მასუკან აღარ
მინახავს, თუ მართლა მოჰქლეს, როგორც ხმები, ძლიერ მეწყინება.

რას ამბობთ, გააწყვეტინა სიტყვა ვარლამ კვიტაშვილმა. ღმერ-
თმა დასწყევლოს მისი ხსენება, როგორ თუ მეწყინება მისი სიკვდი-
ლი, ქვეყანა ააბუნტა. ალიხანოვმა, ხომ იცით, მისი გულისთვის დას-
წვა აქაურობა, ქიქია ჭიჭინაძეს რალა ღლეტდა, მილიონერის შვილი
იყო, რას მოუტანდა მას სოციალისტობა; ისიც გამოსულელდა, შამ-
შეს აყვა, დააქცია მთლად სახლკარი. აი ბეჭავი ცოცხალი ყოფილიყო
მიხა კარგი იყო, ორივეს მოსჭრიდა თავებს — შვილსაც და სიძესაც.

ნეტავ ვიცოდეთ მაინც, თუ ცოცხლები არიან, საით წავიდნენ
განაგრძო გიორგობიანმა.

სწორეთ ვერ გავიგეთ საით წავიდნენ, ჩაერია ლაპარაკში პრო-
კო. ამბობენ შამშე გერმანიაში გაიქცა, ქიქია კი კავკასიში დაატ-
ყვევსო. დაუმტვრიეს ფეხები, რამდენათ მართალია ეს არ ვიცით.

ჰაუ საწყალი ქიქია, თუ მართალია მისი ფეხების დამტვრევა წა-
ილაპარაკა მოხუცმა კონსტანტინემ. მათ მუსაიფს გულდასმით ყურს
უგდებდით. მემანქანე გიორგობიანმა გაავსო ყანწი, დალია ჩვენი სა-
დღეგრძელო და გვისურვა, სადაც უნდა ეყოფილიყავით, კარგათ
ყოფნა, ყველამ დალია. ვარლამ კვიტაშვილმაც შეასრულა წესი, მაგ-
რამ მას უფრო ერთი ყანწი ღვინო ერჩია ჩვენს სიცოცხლეს. უგუ-
ლოთ გვადღეგრძელა, ღვინო გადაჰკრა. სწორეთ სეირი იქნებოდა,
რომ ქიქია იმ დროს კრავოტ ქვეშიდან გამომძვრალიყო, ერთი თა-
ვისებურათ ვარლამ კვიტაშვილის კისრზე შეეყვრებინა. ვარლამი შიშით
არაჲს თუ ყანწს გააგდებდა ხელიდან, ეგონებ, ჭკუაზედ შეიშლებო-
და. სტუმრები შეთვრენ — ისადილეს, სადამომაც მოაწია წამოდგნენ
წასასვლელათ. პროკო გოცირიძე ცალუბათ შეეპატიჟა დარჩენილ-
ყვნენ, სხვებს კი ხმა არ გაუცია, უცებ ხელი ჩამოართვეს. შიშობდეს
მართლაც არ დარჩენილიყვნენ. დაუპატიჟებელი სტუმრები შესდნენ
ცხენებზე და წავიდნენ.

გამოვძვებით კრავოტის ქვეშიდან გარეტიანებულნი, ამოვიხვენ-
შეთ, როგორც იქნა დავსხედით ხელ-ახლა სადილათ და მოვითავეთ
საქმელი.

„რა სეირი იყო, გვითხრა პროკომ. შიშით ოფლი გადმომასქდა,
რომ დაგებულბინათ რალა გვეშვლებოდა. ვარლამ კეიტაშვილი გა-
დაგვეწავდა. ი ოხერი ვარლამი სწორეთ ალიხანოვის მომხრე არის, რა
გაუკეთა მაგ რჯულ-ძაღლებს ეს კი არ ვიცი, ის მაინც აღარ დაა-
ნახსოვრდა, ალიხანოვმა რომ წესში ყველანი შიგ ტალახში ჩაგვა-
ჩოქა? შიშით ჯაყვებიც კი გადავყარეთ ჯიბიდან; ვაი მას, როგორ
გვაწვალა ალიხანოვმა. ვარლამს კი მისკენ აქვს კიდეც გული!

**პირველი სათათბიროს მოწვევა, ჩვენი დამო-
კიდებულება სათათბიროსადმი. მუშაობის
განახლება: ბუგეულის კონფერენცია და
ამხ. აბელ ენუქიძის მოხსენება სტოკჰოლმის
გამაერთიანებელ ყრილობის შესახებ.**

1905 წ. 11 დეკემბერს მეფემ გამოსცა მანიფესტი პირველ სა-
თათბიროს მოწვევის შესახებ. პირველი სათათბირო მოწვეულ იქნა
1906 წ. 27 აპრილს. ამხ. ლენინის ხელმძღვანელობით ჩვენ, ბოლ-
შევიკებმა, უარყავით ამ სათათბიროს არჩევნებში მონაწილეობის
მიღება და გამოვეუცხადეთ მას სრული ბოიკოტი, რადგანაც გენიოსი
ლენინი ბრძოლას დამთავრებულათ არ სთვლიდა და იცოდა, რომ
თვითმპყრობელობა ჩვენს სათათბიროში მონაწილეობის მიღებას და-
ნარცხებულ მებრძოლთა სილაჩრეთ ჩასთვლიდა. მენშევიკები კი
ბრძოლას გათავებულათ თვლიდნენ და არჩევნებში მონაწილეობის მი-
ღებას ბურჟუაზიულ პარტიებთან შეთანხმებით მიზან-შეწონილად.
მენშევიკებმა აქაც გამოიჩინეს თავიანთი წვრილ-ბურჟუაზიული სუ-
ლისკვეთებანი. მაისის პირველ რიცხვებში ამხანაგებმა გვაცნობეს თუ
არა ქუთაისიდან ამხ. ელისაბედ ჭიჭინაძის საშუალებით საქმის ვი-
თარება, ჩვენ იმ დღესვე გავემგზავრეთ ქუთაისში. ზოგიერთ ამხანა-
გებს შეეყარათ თავი ქუთაისში ფარული მუშაობის საწარმოებლათ.
აქ ამ დროს ამხ. მიშა ოკუჯაიას — ~~დავით ბაქრაძის~~ ერთად უკვე და-
დაწყებული იყო დანაშაული ორგანიზაციების აღდგენა მთელ და-
სავლეთ საქართველოში. იწყეს ამხანაგებმა თანდათან ურთიერთმო-
ქმედობის გაბმა, სამუშაო დავალებების, დირექტივების მიღება
ძაზრებში ქუთაისელ ამხანაგებისაგან, მათი ასრულება, ბევრ ჩვენგანს
კვლავ ძალიან მოგვიხდა ძაზრებში დაბრუნება სამუშაოდ. მეც დავ-
ბრუნდი რამდენიმე ამხანაგთან ერთად რაჭაში. ამხ. ქიქია კი დარჩა

ქუთაისში. პირველი სათათბირო მეფის მთავრობამ გარეცა 1906 წ. ცხრა ივლისს, რადგანაც კადეტებმა ვითომდა „რევოლუციონერობა“ გამოიჩინეს, წამოაყენეს მიწის საკითხი, განიზრახეს გლეხების მოტყუება, გულის მოგება, მათი „დამცველობა“. თუმცა მენშევიკებს უნდა კარგათ სცოდნოდა, რომ თვითმპყრობელობის დროს მემამულეები, ესე იგი თვით კადეტები, მიწას გლეხებს ნებაყოფლობით ვერ დაურიგებდნენ, ამ რთულ საკითხს (მიწის) ურევოლიუციოთ ვერც გადასწყვეტდნენ, მიუხედავად ამისა მათთან ერთად პირველ სათათბიროშივე იწყეს ლაყბობა, შეხმატებლებულათ მასლათი პირველი სათათბიროს გარეცის შემდეგ, შვეციაში, ქალაქ სტოკ-ჰოლმში მოწვეულ იქნა მენშევიკების და ბოლშევიკების გამაერთიანებელი ყრილობა—მუშათა მასებმა მოუწოდეს ორთავე ფრთას შეთანხმებისაკენ, რადგანაც ურთიერთშორის ბრძოლა ზიანს აყენებდა განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

სტოკჰოლმის ყრილობამ ვერ გავავართიანა, თუმცა რამდენიმე ჩვენი ამხანაგთაგანი ბოლშევიკი შევიდა ვითომდა, გაერთიანებულ ცენტრალურ კომიტეტში, მაგრამ ბოლშევიკებმა მაინც აირჩიეს თავის არალეგარული ცეკა მენშევიკების საწინააღმდეგო მუშაობის საწარმოებლათ და დანგრეული ორგანიზაციების აღსადგენათ. ჩვენ რაქში დაბრუნების შემდეგ ვიწყეთ დანგრეულ ორგანიზაციების მოწყობა აქა-იქ ზოგიერთ რაიონებში. ბევრი ჩვენი ამხანაგთაგანი (წითელ-რაზმელი) ეხლა მეტის სიფრთხილით იქცეოდა მუშაობის დროს, ბევრს მათგანზე დაღლილობას რეაქციის სიძლიერით რაღაც თავისებური გავლენა მოეხდინა. მეტი გამბედავი აქტიური მებრძოლნი რაზმელებიდან ამ დროს უფრო მეტს აქტივობას და გაბედულ ბრძოლას მოითხოვდნენ. ჩვენ სულ ზაფხულის ორი თვის არალეგარულ მუშაობის დროს შევუყარეთ დაქსაქსულ ძალებს თავი, მაგრამ მუშაობის გაჩაღება ძნელი შეიქნა, რადგანაც რეაქცია ისევ ძლიერი იყო და რევოლუცია კი დამარცხებული შეიქნა ჩვენის ფიქრით ათი-თორმეტი წლით მაინც. აქვე უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი მოვლენა რაქის ორგანიზაციის ცხოვრებიდან. ზაფხულში ივლის-აგვისტოში ჩვენს ორგანიზაციას გამოეყვნენ, განშორდნენ სწორეთ ის ამხანაგები, რომლებიც სოლის მთაში ჩვენ გომრულში კრების დროს მოითხოვდნენ ტერორისტული აქტებით და ექსპროპრიაციებით ორგანიზაციების აღდგენას და რეაქციის წელში გატებას; ესენი იყვნენ: ქიქია ქიქინაძე, პორფილე გურგენიძე, თეოფილე კაკრიაშვილი, კოლია ბოკორიშვილი, იასონ ტყეშელაშვილი, ლეჩხუმელი გურგენიძე და სხვები. ამხანაგი ქიქია ქიქინაძე, პორფილე გურგენიძე და თეო-

ფილე კაკრიაშვილი შეუერთდნენ ქუთაისში შემდგარ ტერორისტულ ჯგუფს, რომელიც გამოეყო ქუთაისის ორგანიზაციას, დაიწყეს მუშაობა კოტე ცინცაძესა და კამო პეტროსიანთან ერთად როგორც დასავლეთ საქართველოში, აგრეთვე ბაქოში. ეს ამბავი არაფრად გვესიამოვნა, არც სასიამოვნო იყო ჩვენთვის, თუმცა მათ გაბედულ მუშაობას, გარდა სარგებლობისა, ზიანი არ მიუყენებია ჩვენი ორგანიზაციისთვის. ამხანაგმა მიშა ოკუჯავამ და მეც ბევრი ვეცადეთ გავლენა მოგვეხდინა ქუთაისის ტერორისტულ ჯგუფზე, გავმართეთ ნათთან მოლაპარაკება, მაგრამ ვერაფერს გაეხდით.

რაჭაში კი ამხანაგი კოლია ბოჭორიშვილი და იასონ ტყეშელაშვილი მთლად ჩამოშორდნენ ჩვენს ორგანიზაციას და დაიწყეს ანარქისტულათ მუშაობა უხელმძღვანელოთ, უაზროთ, უპროგრამოთ. მათ შეადგინეს თუთხმეტ კაცამდე ტერორისტული ჯგუფი, შეკრიბეს, შეაგროვეს თოფები და ბომბები, მიმართეს ტერორს მთელს რაჭა-ლეჩხუმში. ჩვენ ვეცადეთ მათი დამორჩილება ამხანაგური წინადადებით ორგანიზაციისაგან, მაგრამ აღარ დაგვემორჩილენ. პირველად იასონ ტყეშელაშვილმა, რომელიც მეთაურობდა თავის ტერორისტულ ჯგუფს, მოკლა ს. ხვანჭკარაში თავადი ლუარსაბ ყიფიანი, ტყეშელაშვილების „ბატონი“—ყოფილი მომრიგებელი მსახური, რომელიც მუდამ ჯაშუშობას და გლეხების შევიწროვებას აწარმოებდა. შემდეგ კოლია ბოჭორიშვილი და იასონ ტყეშელაშვილი სოფელ ჯვარისაში მივიდნენ მერაბ წერეთელთან, რომელიც მუდამ ჯაშუშობას ეწეოდა, გამოიწვიეს გარეთ სახლიდან და რომ აღარ გამოვიდა თავის დარბაზიდან, კოლია ბოჭორიშვილმა მიიტანა თივა, დაყარა ოდის ყურეში, წაუკიდა ცეცხლი შესაშინებლათ. მერაბ წერეთელი მაინც არ გამოვიდა გარეთ, რადგან მან კარგათ იცოდა, რომ გამოსვლისთანავე დაახლებდნენ ტყვიას; ამიტომ ისევ არჩია თავის სახლში გამომწვარი ყოფილიყო და კიდევაც გადასწვეს სახლი და გამოწვეს შიგ მერაბ წერეთელი. იმ ახლო ხანებში მოჰკლეს მესამე ჯაშუში სოფელ ლადისში მცხოვრები აზნაური კონსტანტინე გიორგობიანი. სწორეთ იმ დროს, როდესაც იგი დაბრუნებული იყო ამბრალაურიდან, სადაც იგი იმ დღეს საჯაშუშოთ მისულიყო ბოქაულთან, გადადიოდა მდინარე რიონის ხიდზე სოფელ ბუგეულში. ამ ამბებმა ფეხზე დააყენა მთელი რაჭის ადმინისტრაცია. იწყეს კაზაკებმა სოფლად სიარული. ერთხელ კიდევაც მიაგნეს იასონ ტყეშელაშვილის კვალს ერთი გამოქვაბულის კლდის თავში სოფელ ხვანჭკარაში, აუტეხეს სროლა, მანაც სროლით უპასუხა: კაზაკებმა ვერაფერი დააკლეს, უკან დაბრუნდნენ ონში. ამ ამბავმა იასონ ტყე-

შელაშვილს სახელი გაუგდო გლეხობაში. ახლო-მახლო სოფლის გლეხ-კაცებმა მალე იგი გმირათ აღიარეს, ხელსაც უწყობდნენ, ინახავდნენ „არსენა ოძელაშვილს“ — უწოდებდნენ. ხშირათ იასონი და კოჭლი — კოლია ბოჭორიშვილი დღისით ჩამოვარდებოდნენ მთიდან სოფლებში კვირა დღეს, მოილხენდნენ ხალხში, იცეკვებდნენ, იმხიარულებდნენ და შემდეგ მიიშალებოდნენ ხოლმე. ეს ამბავი იცოდა პოლიციელებმა, მაგრამ შიშობდნენ ხშირათ მათ მოსაძებნათ წასვლას. იყო შემთხვევა, როდესაც ამბროლაურის ბოქაული, გვარათ ჟორჯოლაძე, (ახლათ დანიშნული იყო იქ) შემთხვევით თავისი სტრაჟნიკებით თავს წააწყდა კოლია ბოჭორიშვილს, შეიპყრო, მაგრამ შეშინებულმა იმ დღესვე გაანთავისუფლა გზიდანვე — საპყრობილეში მიუყვანლათ. ჟორჯოლაძეს ძლიერ ეშინოდა იასონ ტყეშელაშვილის, მან კარგათ იცოდა, რომ კოლია ბოჭორიშვილის შეპყრობისთანვე თავს დაესხმოდა იასონი თავისი ამხანაგებით და მოკლავდნენ. დიდხანს იომეს იასონმა და კოლიამ რაჭაში. კიდევ დიდხანს იბრძოლებდნენ იგინი, რომ ერთი წლის შემდეგ შემთხვევით ქუთაისიდან სამხედრო ოსეთის გზაზე მომავალი მეზაერები საირმის უღელტეხილიდან ძირს ფორანის ქალაში ჩამოსულნი, არ დაეცარცვათ, აქ იმ დღეს იასონ ტყეშელაშვილს დაეცნენ კაზაკები. იასონი მდინარე რიონის ნაპირისკენ გაიქცა. უნდოდა გაეცურა, გაღმა სოფელში გასულიყო, მაგრამ ველარ მოასწრო, აუტეხეს სროლა, იასონი დაიჭრა. დაჭრილმა მაინც გამირობა გამოიჩინა. დაატყო თუ არა, ველარ გაუსხლტებოდა მათ ხელიდან, დაჭრილი წაიქცა, მოიგონა სიკვდილი, კაზაკები მისციევდნენ სანახავათ, იასონმა ამ დროს წამოიწია ზეზე ერთი კიდევ, იძრო ლევდში გარჭობილი რევოლვერი და ორი კაზაკი მიაწვინა, მოჰკლა, მაშინ კი დანარჩენები მისციევდნენ და აჩეხეს ველურათ.

ზაფხულზე პეტერბურგიდან სოფელ წყადისში — (რაჭაში) ჩამოვიდა ამხ. აბელ ენუქიძე (მას თან ჰოჰყვა ამხანაგი სიმონ — (ტრიფონ), ენუქიძე. ამ დროს მე, ცოტა არ იყოს, ავად ვიყავი, ზამთარში თოვლში და მიწაზე ცხოვრების შემდეგ. თუმცა გვიან, მაგრამ მაინც „მთის ცივებამ“ მიწია. მივლიდა ამხანაგი ლიზა, ერთი კვირის განმავლობაში მოვჯობინდი. ერთ დღეს აბელმა შემოაღო ჩემი პატარა ოთახის კარები, შემოვიდა და მითხრა: „შამშე, შეგიძლია თუ არა ბუგეულში წამოსვლა“.

ბუგეულში მეორე დღისთვის მოწვეული გვქონდა რაჭა-ლეჩხუჭის კონფერენცია. ჩვენ აუცილებლათ უნდა დავსწრებოდით, რადგანაც ანხ. აბელი აკეთებდა მოხსენებას სტოქჰოლმის გამაერთიანებულ ყრილობის შედეგებზე. მე თუმცა სისუსტეს ვგრძნობდი, მაგრამ ამხანა-

გების დანახვამ ძალზე გამამხინვეა. წავედი პირველათ „ნაისურის“ ტყეში, სადაც იმ დღეს თათბირი უნდა გაგვემართა. ჩვენთან შემოვიდა წყადისიდან ახალგაზრდა მოწათე ნიკოლოზ ენუქიძე. იგიც დაინტერესა ჩვენმა მუშაობამ. აღარც ამხანაგმა აბელმა დაუშალა მას კრებაზე დასწრება. ან რისთვის უნდა დაგვეშალა, ვინ იცის შესაძლოა იმ დროინდელმა ჩვენმა მოქმედებამ და კოლიას დაკვირვებამ შეაყენა იგი ნაშდვილ რევოლუციონურ გზაზე, მთელ ჩვენი სოფლის წყადელ გლეხკაცობასთან ერთად. „ნაისურში“ ჩასვლისთანავე მოვსძებნეთ ტყეში მინდორი, გარშემო დაბალი ტყით დაფარული, დავსხედით იქ შეკრებილ ამხანაგებთან ერთად, გავხსენით კრება და დიდის ყურადღებით მოვისმინეთ ამხ. აბელის მოხსენება სტოკჰოლმის გამაერთიანებელ ყრილობაზე. ნაშუადღევს დავიშალენით. მე და აბელი გავემგზავრეთ ს. ბუგეულში, სადაც მეორე დღეს შკოლის დარბაზში უნდა გახსნილიყო რაქა-ლენჩუშის კონფერენცია. ბუგეულის კონფერენცია, მახსოვს, დღისით გაიხსნა. შკოლის დარბაზი სავსე იყო ამხანაგებით. აქ ლენჩუშის მაზრიდან დაესწრო ბევრი ამხანაგი, თითქმის ყველა მოწინავე, რევოლუციის დროს მეტბრძოლი ამხანაგები, გარდა ლევან დადეშკელიანისა, რომელიც იმ დროს სათათრეთში იყო გარდახვეწილი. ზემო რაქიდან ბევრი რაზმელი ჩამოვიდა ამ დღეს ბუგეულში ივლიანე იაშვილთან, ლუკა ბერიშვილთან სიმონ ჯაფარიძესთან, კოწია ჯაფარიძესთან ერთად. ერთი სიტყვით, ამ ამხანაგებს, როგორც ბოლშევიკებს აგრეთვე მენშევიკებს ყველას ინტერესებდა რეაქციის შემდეგ ამხ. აბელ ენუქიძის ცოცხალი სიტყვა ჩვენს მდგომარეობაზე პარტიაში და მსოფლიოში.

ბუგეულის კონფერენციის გახსნის დღე საზეიმო იყო ყველა ამხანაგისათვის. ჩვენ გვახარებდა ეს დღე, მაგრამ ვინ იცის რას ფიქრობდნენ ალიხანოვის მიერ რაქა-ლენჩუშში ნავარდობის შემდეგ დაგეგმილი ჯაშუშები და აბმროლაურში ახლად გამოგზავნილი მოლიბერალო მშვიდარა ბოქაული ჟორჟოლაძე. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ჟორჟოლაძემ და მისმა სტრატეგიკებმა წინადადითვე ადრე იცოდნენ ჩვენი იქ კრების მოწყობის განზრახვა მათი აგენტების საშუალებით, მაგრამ ყურს იყურებდნენ, რადგანაც შეშინებული იყვნენ იასონ ტყეშელაშვილის ტერორისტების მიერ, რომლებიც სწორეთ რამოდენიმე დღით წინ ჩვენი კონფერენციის მოწვევისა, სოფელ ხვანჭკარაში თავად ყიფიანებს მიუხტენ, იარაღი წაართვებს, შემდეგ გზაში მიმავალ ერთ აზნაურს ჩაუსაფრდნენ, მოკვლა დაუბირეს, მემამულე ნესტორ ლევანის ძე ჭიჭინაძედ მიიღეს, მაგრამ შეიტყვეს რა, რომ მგზავრინ. ჭიჭინაძე არ იყო, თავაზიანი სიტყვებით

გაუშვეს. იასონ ტყეშელაშვილის ასეთი მოქმედების შესახებ ბოქაულ ჟორჯოლამეს აცნობებდნენ მისი დამქაშები, მაგრამ ის თურმე ხშირად იტყობდა ხოლმე: „რისთვის მოვაკვლევიო თავი, სად ვსდიო მათ ტყე-ტყეო“.

ამ დღეს მას ჩვენი დევნა ტყე-ჩყე არ სჭირდებოდა, მაგრამ მან კარგად იცოდა, რომ სანამ ის ონიდან კაზაკებს ბუგეულში ჩამოიყვანდა, ჩვენ ჩვენი გზირების საშვალეებით შევიტყობდით და დავიშლებოდით, შემდეგისათვის კი ბოქაულს გლახა დღე დაადგებოდა. სწორეთ ამიტომ გვერიდებოდა ბოქაული ჟორჯოლამე და ჩვენც დღისით გავხსენით კონფერენცია სკოლის დარბაზში.

სკოლის დარბაზი ამ დღეს გაიჭედა რაჭა-ლეჩხუმიდან ჩამოსულ ამხანაგებით. ყველანი დაინტერესებული იყვნენ ამხ. აბელის მოხსენებით. კრება გავხსენით კოწია იასონის ძე ჯაფარიძის თავმჯდომარეობით (მაშინ ის ბოლშევიკი იყო). ამხ. აბელმა მეტად დააინტერესა მსმენელები. მსმენელთ ავიწყდებოდა, რომ კონფერენცია არალეგალურად გეჭონდა მოწვეული. ამხანაგები აბელს აძლევდნენ შეკითხვებს. აბელი მდაბიურათ უხსნიდა მეუმრავლესეების შეხედულებას რევოლუციისაზე, მენშევიკების პოზიციასაზე და გაერთიანების შეუძლებლობასაზე. ამხანაგებმა, მახსოვს,—მხურვალე მონაწილეობა მიიღეს კამათში, როგორც მენშევიკები, აგრეთვე თვითნებური ჩვენგანი—ბოლშევიკი კარგად ვგრძნობდით, რომ ხიდი ამ ორ ფრაქციას შორის საშუალოთ ჩატეხილი იყო, რომ სტოკჰოლმის ყრილობა ჩვენ ველარ გავგაერთიანებდა. მეტად მკაცრი დემაგოგიური სიტყვით მენშევიკების და ფედერალისტების მიმართ გამოვიდა იმ დღეს მაშინ ჩვენი ამხანაგი ბოლშევიკი რუბენ ლუარსაბის ძე ყიფიანი (დღეს კი, ამ სტრიქონების წერის დროს, ევროპაში გარდახვეწილი ნოე ჟორდანიასთან ერთად მუშათა მოღალატე, მოწამლული მენშევიკი). რ. ყიფიანმა ბუგეულის კონფერენციაზე თავის დემაგოგიურ სიტყვაში პროვოკაციაც მოუწყო ვლადიმერ ფოფხაძეს, დასწამა რა ვითომდა მას ქუთაისიდან თოფები მოეტანოს ჩვენს წინააღმდეგ საბრძოლველათ.

ბუგეულის კონფერენცია კარგათ ჩავატარეთ, მაგრამ იმ დადგენილებების ცხოვრებაში გატარება, ასრულება, რომლებიც იქ გამოვიტანეთ, მაინც ველარ მოვახერხეთ. რაჭა-ლეჩხუმის პოლიცია ძალზე დაფაცურდა. ამხ. აბელს მალე მოუხდა რაჭიდან წასვლა; დანარჩენი ამხანაგებიც იძულებულნი შევიქენით რამოდენიმე დღის შემდეგ ჩვენი იქ მუშაობისა მაზრიდან გაესულიყავით. ვიდრე რაჭიდან გადავიხვეწებოდით, ჩვენ განვიზრახეთ იასონ ტყეშელაშვილის და კოლია ბოჭორიშვილის ჯგუფის განიარაღება, რადგანაც ისინი ჩვენს

ორგანიზაციას არ დაემორჩილენ, იწყეს სოფლებში თავისებურათ მოქმედება. მათი განიარაღებით კაზაკებს საშვალება არ მიეცემოდა გლეხების დასარბევად, ამას გარდა შესაძლებელი იყო, რომ ბოლოს და ბოლოს უჩვენოთ გათამამებული კოლია ბოჭორიშვილი და იასონ ტყეშელაშვილი თავიანთი ამხანაგებით ფულების აკრეფასაც მიჰყოფდნენ ხელს რაჭა-ლეჩხუმში.

თათბირი პატარა-ონში.

ბუგეულის კონფერენციის შემდეგ მოვაწყეთ თათბირი პატარა-ონის სკოლაში. თათბირის საგანს შეადგენდა ორგანიზაციების აღდგენა რაჭა-ლეჩხუმში, სახელმწიფო სათათბიროსადმი ჩვენი დამოკიდებულება, იმ ტერიტორიის ტული აქტების შესახებ, რომელნიც ჩადენილ იქნა ამხ. იასონ ტყეშელაშვილის ჯგუფის მიერ და დამორჩილება ორგანიზაციისადმი ამ ჩვენგან გამოთიშულ ტერორისტთა ჯგუფისა.

პატარა-ონის კრებაზე ამხანაგები ბლომად დაესწრნენ. ქვემო-რაჭიდან აქ შეიკრიბნენ თითქმის ყველა აქტიური წევრები, გარდა ამხ. ქიქიასი, პორფილე გურგენიძისა და თეოფილე კაკრიაშვილისა, რომლებიც ქუთაისში იმყოფებოდნენ იმ დროს. ზემო-რაჭიდან, მახსოვს, ჩამოვიდნენ რუბენ გოცირიძე, ივლიანე იაშვილი, ლუკა ბერი-შვილი, სიმონ ჯაფარიძე და სხ. ლეჩხუმის ახლო-მახლო სოფლებიდანაც მოვიწვიეთ ზოგიერთი პირები. გარდა ამისა ჩვენ მიერ იყვენ მოწვეული იასონ ტყეშელაშვილი და კოლია ბოჭორიშვილი მათი ამხანაგებით.

მოქმედნეთ კრებისთვის მიმალული, მოხერხებული ადგილი ამხ. ლონგინოზ მასხარაშვილის რჩევით, ეს იყო ერთი ეკლესიის გორა, საიდანაც შეიძლებოდა მომავალი პოლიციელების დანახვა თუ კი გაბედავდნენ ჩვენზე თავდასხმის მიზნით ამბროლაურიდან წამოსვლას; დაესხედით ამ გორაზე, მაგრამ რადგან მეტი წილი ამხანაგებისა მოითხოვდნენ კრების გახსნას სკოლის დარბაზში, ავიშალენით იმ ადგილიდან და ჩამოვედით. კრება გავხსენით სოფელში აშენებულ სკოლაში, სოფლის გარშემო კი ყარაულები გავვზანეთ, რათა თვალყური ედევნებიათ, რომ მოულოდნელათ თავს არ დაგვსხმოდნენ.

გავხსენით კრება. იასონ ტყეშელაშვილის ჯგუფი ჯერ არ იყო მოსული, გავმართეთ აზრთა გაცვლა-გამოცვლა ჩვენ მუშაობაზე და ორგანიზაციის გამოცოცხლებაზე.

თათბირის დროს ჩვენ, ბოლშევიკებს, ჯერ კიდევ არ გვქონდა მოცემული ღირებულებები სათათბიროსთან დამოკიდებულების შესა-

ხეზ. თითქმის ყველანი ისევ ბოიკოტს ვემხრობოდით. მენშევიკებმა კი რევოლუცია მთლად დამარცხებულიათ აღაარეს და მთავრობასთან შეგუების პოლიტიკის წარმოებას მიჰყვეს ხელი. ამიტომ მათ წინააღმდეგ ადგილობრივი ადმინისტრაცია სასტიკ ზომებს არ მიმართავდა. თათბირზე ისიც გამოიჩინა, რომ რაქა-ლენჩუშში ბოლშევიკების მუშაობა აუტანელი შეიქნა. უმჯობესათ დავინახეთ, რომ ძალები შეგვენარჩუნებია, დროებით აქედან გადავხვეწილიყავით, მით უმეტეს ის პირნი, რომლებსაც ალიხანოვის დროს სიკვდელი გვქონდა მისჯილი.

რაც შეეხებოდა ტერორისტულ ჯგუფის ორგანიზაციისათვის დამორჩილებას, დავადგინეთ: იასონ ტყეშელაშვილის რაზმისთვის ჩამოგვეერთმია რამოდენიმე იარაღი და მიგვეთითებინა მათთვის რათა გლეხებს თავიანთი თარეშობით მორიდებოდნენ, რაქიდან გასულიყვენ ქალაქებში, იქ ემოქმედნათ. ჩვენი თათბირის დროს იასონ ტყეშელაშვილი და კოლია ბოჭორიშვილიც შემოვიდნენ თავისი პატარა ჯგუფით პატარა-ონში. იასონის ჯგუფი სოფლის ირგვლივ დარჩა საყარაულოთ. თვით ისინი კი (იასონი და კოლია) კრებაზე გამოცხადდნენ. იასონი, როგორც იტყვიან, თავიდან ფეხებამდის იყო შეიარაღებული: წელზე დიდი „კაზიონი“ რევოლვერი ჰქონდა ჩამოკიდებული, მეორე მხრით—ნაგანი. მაღალ ყელიან მესტებზედაც კი ორივე მხრივ შემოკრული ჰქონდა პატარა პატრანტაშები რევოლვერის ტყვიებით სავსე. მხარზე ვინტოვკა გადაკიდებულს ხანჯალიც კი შემოერთა წელზე. გარეგნული შეხედულობით თავისი სიციქვითი და მიხვრა-მოხვრით იასონი რაქველს არც კი წააგავდა. შუა ტანის, თხელი აგებულების, წელში წვრილი, შავკვრემანი ახალგაზრდა მებრძოლი, გამჭირახი თვალების და ცოცხალი სახის გამომეტყველი, მნახველზე კარგ შთაბეჭდილებებს ახდენდა. მუდამ აქეთ-იქით მაცქერალი, მცმუტი, მშფოთარი იასონი ჩვენში რაღაც სიმპათიას იწვევდა. ჩვენ ვწუხდით მის ჩამოშორებას, თუმცა მას საერთოდ არ უწუხებდით ჯაშუშების დახოცვას, ვშიშობდით კი, რომ მას ძარცვა-გლეჯა არ დაეწყო ექსპროპრიაციის სახით, როგორც ეს ხდებოდა იმ დროში თითქმის ყველგან აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოში და ამიტომ ვცდილობდით მის დარიგებით დამორჩილებას ორგანიზაციისადმი. კრებაზე ყველა ამხანაგები იასონის ჯგუფისა დაკითხული იქნენ ჩვენ მიერ ტერორისტულ მოქმედების შესახებ.

დავადგინეთ ავეკრძალა მათთვის უორგანიზაციოთ იარაღის აკრეფა, ცალკე რაზმის შედგენა და სოფლად სიარული. რაც შეეხება მათ მიერ შემამულეების და ჯაშუშების იმ მოკლე ხანებში დახო-

ცვას, ამის შესახებ არავითარი დადგენილება არ გამოგვიტანია, რადგანაც კიდევაც ვუწონებდით და თანაგრძნობით შევხვდით ამ ტერორისტული აქტების ჩადენას. ჩვენი ამ კრებაზე დადგენილებების გამოტანის დროს არც ერთი მათგანი აღარ დაგვისწორია, რადგანაც ვფიქრობდით, რომ თუ მათთან გამოვსთქვამდით აზრს მათ მიერ შპიონების დახოცვის მოწონებისა, იმავე დღიდან იგინი არ დაგვემორჩილებოდენ, შეუდგებოდენ განურჩევლად დახოცვას ყველა იმ პირებისა, რომლებიც კოლია ბოქორიშვილის სიაში იყვნენ აღნიშნულნი და განხილული სორის მთაში, რაც გამოიწვევდა კაზაკების მიერ გლეხების დარბევას, აწიოკებას.

კრებამ მომანდო დამეძახა იასონის ჯგუფისთვის დარბაზში და გამომცხადებინა მათთვის ჩვენი დადგენილებანი. მეც მალე დავიბარე ყველანი, დავსხედით და დავიწყეთ მუსაიფი:

მე კარგად ვიცი, ამხ. იასონ, — მივმართე მე მას, — რომ შენ ჩვენს პარტიას დიდ პატივსა სცემ და მუდამ მის გადაწყვეტილებებს ემორჩილებოდი; ისიც ვიცი, რომ მეც პატივსა მცემ პირადათ, ამიტომ მომანდევს მეუწყებია თქვენთვის ჩვენი შემდეგი დადგენილებანი: ვინაიდან თქვენმა ორგანიზაციის გარეშე წარმოებულმა ტერორისტულმა მოქმედებამ გამოიწვია რაჭა-ლეჩხუმში კაზაკების მიერ კვლავ სოფლების დარბევა-აწიოკება და ჯგუფიც შესდგება სხვა და სხვა საექვო ელემენტებისაგან, რომლებსაც შეუძლიათ უხელმძღვანელოდ ჩაიდინონ სხვა და სხვა ბოროტებანი, — ძარცვა, გლეჯა და სხვა, ამიტომ დღეს პატარა ონში მოწყობილმა კრებამ ერთხმად გადასწყვიტა ჩამოერთვას იარაღი ამ ჯგუფს, გამოცხადებულ იქნას დაშლილათ და თვით იასონ ტყეშელაშვილი თავისი ძმებით და კოლია ბოქორიშვილი ჩვენთან ერთად მივლინებულ იქნან ქუთაისის ორგანიზაციის განკარგულებაში“.

იასონმა მოისმინა რა კრების დადგენილება, თვალეზი გამოპრაწა, შუბლის ნაოკები შეიკუმშა და მოწყენილი კილოთი მითხრა: „ამხ. შამშე, მე თქვენი გულისთვის, თუ გნებავთ, წყალში და ცეცხლში ჩაუარდები, თქვენ დადგენილებებსაც დავემორჩილები, რადგანაც კარგად ვიცი, რომ მე პოლიციას თუმც ადვილათ დავემალები, ორგანიზაციას და ხალხის სურვილს კი ვერსად წაუვალ, ვერც დავემალები. ერთი რამ კი უნდა მოვახსენოთ: მე და ჩემს ჯგუფს მთავრობის წინაშე ბრძოლით იმდენი რამ გვაქვს ჩადენილი, რომ დღეს სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გვაქვს მასთან გამოცხადებული, მუდამ კვირაში ყაზახები, სტრაჟნიკები ნადირობენ ჩვენზე, როგორც დაგეშილი მეძებრები, სადაც მოგვასწრობენ, დავხიაცავენ. არც

ჩვენ გვინდა უსახელო დაუბოცოთ, ერთი და ორი ამხანაგი „ასე-
ულ“ ყაზახებს ვერ გაუმკლავდებით, ამიტომ არის, რომ უთქვენოთ
იარაღს ვკრეფავთ და ვაიარაღებთ ყველას, განურჩევლად, ვინც რომ
სურვილს განაცხადებს ჩვენთან ერთად ბრძოლაზე. რაც შეეხება
ლუარსაბ ყიფიანის და მერაბ წერეთლის დახოცვას, უნდა აღვთქვათ
გულწრფელად, რომ უმჯობესი იყო იგინი ადრევე დაგვეხოცნა. სწო-
რეთ ველარ მოვითმინე, ამხ. შამშე, მათი ჯაშუშობა: ნეტავი ნესტორ
ქიქინაძეც მიგვეყოლებინა, ხომ იცი როგორ დაგდეც იგი შენ და
ქიქიას და ჯუშუშობს: აბა რა საცოცხლებელი არის ის სულ-ძალ-
ლი“!..

ამაზე მე — ინსტიქტიურად ვუპასუხე: „ვინც მოჰკალით ამხ. ია-
სონ, კარგათ გიქნიათ, დანარჩენ კონტრ-რევოლუციონერების და-
ხოცვაც რაჭაში სულ რამოდენიმე დღეში შეიძლება. მაგრამ, ხომ
იცი, რომ ამისთვის გლეხებს ააწიოკებენ. აი ამას ვერიდებით ჩვენც,
ამიტომ ამ წამში მიზანშეწონილი და სასარგებლო არ იქნება მათი
ერთბაშად დახოცვა. რაც შეეხება ნესტორ ქიქინაძეს, შეიძლებოდა
მისი ქუთაისში გაწვევა და იქ მოკვლა. მაშინ რაჰველ გლეხებს ვე-
ლარ ააწიოკებენ“.

ჩემი აზრი თუმცა იასონს მოეწონა, იმ წამში დამეთანხმა, მაგ-
რამ მე მაინც იმედი დამეკარგა, რომ ის და კოლია ბოჰორიშვილი
ჩემთან ერთად ქუთაისში წამოვიდოდნენ და იქ დაიწყებდნენ მუშაო-
ბას. იასონი შემპირდა ორი დღის შემდეგ ჯგუფის დაშლას და ჩემ-
თან წამოსვლას, მაგრამ ეს შეპირება შეპირებათ დარჩა. ეს ჩვენი
უკანასკნელი მუსაიფი იყო. მის შემდეგ იგი აღარ მინახავს. შეჯდენ
სასწრაფოთ ორივენი ერთად ცხენზე — იასონი და კოლია, დანარჩე-
ნები კი ფეხით გაჰყვენ და გასწიეს რიონს გაღმა სოფელ ხვანჭკარი-
საკენ: დაპირებანი მათ არ შეასრულეს, იწყეს თავისებურად მოქმე-
დება მანამდის, სანამ ყაზახებმა, როგორც ზევითა ვსთქვი, ერთი
წლის შემდეგ ამხ. იასონი ფორანის ჭალაში არ მოჰკლეს განმარტო-
ვებულნი, კოლია ბოჰორიშვილი კი შეიპყრეს ცოცხლათ და ამხ. კო-
ლია ლორთქიფანიძესთან ერთად ჩამოახრჩვეს ქუთაისის საგუბერნიო
ციხეში.

ამხ. კოლია აქ გმირულად შეხედა თურმე სიკვდილს. მაშინ,
როდესაც მისი ზოგიერთი ამხანაგები სახრჩობელზე ასვლის დროს
ტიროდნენ, კოლიამ უკანასკნელად პაპიროსი მოსწია, მიაძახა ერთ
მის შემხდალებულ ამხანაგს: „რაღას სტირი, შე გლახა, ნუთუ არ
მოელოდი ამ დღეს, როდესაც მათ ვებრძოდით, ჩვენ ვკლავდით, ახ-
ლა ჩვენ გვახრჩობენ, მაგრამ მაგათაც მალე ეტირებათ ყოფა, კოლია

თურმე სიცილით შეხვდა სიკვდილს ისე, როგორც მისი მეორე ამხანაგი აფრასიონ მერკვილადის რაზმელი და მარჯვენა მკლავი—კოლია ლორთქიფანიძე.

პატარა ონში კრება დაიშალა, გამოვემშვიდობეთ ერთმანეთს და სოფლებში დავბრუნდით; სწორეთ ლამის სამი საათი იქნებოდა, როდესაც მე, ალექსი კბილაძე და იოსებ გორდენიანი სოფ. ხოტევში მოვედით. იმ ღამესვე ბოქაული ჟორჯოლაძე თავისი ორი ერთგული სტრაჟნიკით, ძმები ვიქტორ და კირილე ჯაფარიძეებით დაეცენ ღამით მამაჩემის სახლს გასაჩხრეკად, ჩემს შესაპყრობად. მათ და საუბედუროთ, იმ ღამეს სახლში არ ვიმყოფებდით არც მე და არც ამხ. ელისაბედი. პლატონ ლეჟავამ მიიპატიჟა ივინი, გაუჩალა ვახშამი, ერთი რიგზედაც გადააკვრევინა და ვახშმის დროს აცნობა, რომ ვითომ-და ჩვენ ქუთაისისკენ იმ დღესვე გავემგზავრეთ, თუმცა მან კარგად იცოდა, რომ მე ხოტევში დავრჩი იმ დღეს ღამის გასათევით. დილით ადრე ჟორჯოლაძემ თავისი სტრაჟნიკებით ჩაიარა სოფ. ხოტევი უშედეგოთ. როგორც ჩემმა ძმამ—პლატონმა გადმომცა მისი სიტყვები, თითქმის იგი კმაყოფილიც დარჩა, რომ მე შინ არ დავხვდი და ვერ შემიპყრო, თუმცა გათახსირებული სტრაჟნიკები—ძმები კირილე და ბიქტორ ჯაფარიძეები თურმე ვახშმოზის დროსაც კრავოტს ქვეშ იტყირებოდნენ, მეძებდნენ.

ორი დღის შემდეგ მე და ილია ენუქიძემ შუალამისას გავსწიეთ იმერეთისკენ—სვირის სადგურზე, საიდანაც მატარებლით უნდა ჩავსულიყავით ქუთაისში. არგვეთში შესვლის დროს გზაში შავ-რაზმელები შემოგვხვდნენ. იმ დროს თარეშობდა ხულიგანი ბოქაული ლავრენტი მახარაძე თავისი ზანდით—შავრაზმელებით, რომელიც მან შეადგინა ამხ. აფრასიონ მერკვილადის შესაპყრობათ და დასამარცხებლად. ესენი იყვნენ შავრაზმელი კოლია ნემსაძე, შორაპნის მაზრის მცხოვრები, აგრეთვე აზნაური ჭაჭიაშვილი და სხვები. ჩვენ შეხვედრაზე ისინი აფრასიონ მერკვილადის რაზმელები გვეგონა, თავი დავეიკრეს, ჩვენც მივესალმეთ. ჭაჭიაშვილი შევიცანი, მივხვდი, რომ შავრაზმელები იყვნენ, ცქვიტათ ჩაუარეთ გვერდი, მათ რომ შევეცანით, იმ წამსვე სროლას აგვიტეხდნენ, რადგანაც იმ დროს ლავრენტი მახარაძის განკარგულებით და კოლია ნემსაძის თაოსნობით ეს შავრაზმელები ახალ თაობის პირთ ბოცავდნენ.

შორაპნის მაზრის შავ-რაზმელები, შემდგარი თავად-აზნაურობისაგან, ბრაზიანი ძალებივით დასდევდნენ ამხ. აფრასიონ მერკვილადეს, იმერეთის სოფლებში ბევრ ადგილას დაცვა აფრასიონის რაზმს ლავრენტი მახარაძე, მაგრამ აფრასიონი ბომბების სროლით გა-

უსხლტა მას ხელიდან. იმერელ გლეხობაში მან დიდი სახელი გაითქვა გმირობის. გლეხობა აფრასიონს ხელს უწყობდა, ინახავდა მიუხედავად იმისა, რომ ლავრენტი მახარაძე ბევრ მის შემნახველს ატუსაღებდა, აწამებდა ხოლმე. ნიკოლოზის ჯალათმა ბოქაულმა ბევრჯერ გააფრცელა ხალხში ცრუ ხმები აფრასიონის შესახებ, ვითომდა იგი მძარცველი ყოფილიყოს, ერთხელ პროვოკაციაც მოუწყო, გლეხის ცარიელ ქურიდან ფართლეულობა ამოალაგა პოლიციელების მიერ ჩალაგებული, რაც უნდოდა ამხ. აფრასიონისათვის გადაებრალებინა, ხალხში ეთქვა: აბა, მოდით შეხედეთ, აფრასიონ მერკვილაძეს სად დაუმაღავს ნამძრცვიო. პროვოკატორმა ბოქაულმა მაინც ვერ შესძლო მისი სახელის გატეხა, ხალხს აფრასიონი ძლიერ უყვარდა, ლავრენტი მახარაძე მას ვერც შეიპყრობდა, რომ ერთი მღვდელი, გვარათ წერეთელი, არ მოეყიდა, რომელმაც უჯაჯუშა აფრასიონს, უჩვენა მისი ბინადრობა და მახარაძემ უცაბედი თავდასხმით მოჰკლა იგი. მაგრამ არც იმ მღვდელს გაუთენდა კარგი დღე. ამხ. აფრასიონ მერკვილაძის რაზმელებმა შეიპყრეს ხუცესი წერეთელი, მიიყვანეს სწორეთ იმ ადგილას, სადაც ამხ. აფრასიონი მოჰკლეს და იქვე გაუფმირეს ტყვეით გული.

ლამე არაგვეთში გავითიეთ (დარისპან ლეეავასას); დილით ჩავედით სვირის სადგურზე, საიდანაც მატარებლით ქუთაისს უნდა გავმგზავრებულიყავით. ილია ენუქიძე დაბრუნდა რაჭაში. მატარებელმა ცოტათი დაიგვიანა. მე იქვე ახლოს დუქნებისაკენ გავიარე, რომ სადგურზე არავის შევეცნე, დუქნებთან სვირობის დროს ვიღაცა მიკიტანმა მომადახა: მობრძანდით, მობრძანდით, როგორც გეტყობათ თქვენ ღვინის ვაჭარი უნდა იყოთ— მეც შევიფერე ეს სიტყვები, შეუხვიე სამიკიტნოში.

საიდან ჩამობრძანებულხარ ღვინის საყიდლათ?, მომმართა გაბერილმა მიკიტანმა. რაჟიდან, უპასუხე მე. რომელი სოფლიდან— „შქმერიდან“, მიუფე უცებ. რა გვარი ბრძანდებით? „ჯაფარიძე“. ხო, კარგი, კარგი. თქვენს სოფელში ღვინო მართლაც არ მოდის. „არ მოდის, ცივი ადგილი არის“. უთხარი მეც. შქმერი მართლაც მიტომ გამახსენდა, რომ მიკიტანს უფრო დაეჯერებია ჩემთვის, თუმცა იგი დარწმუნებული იყო, რომ მეც მეღვინე ვიყავი, რადგანაც გარეგნული შეხედულებითაც— ჩოხაში, ნაბღში და ბუხრის ქუდში გამოწყობილი მართლაც მეღვინეს წავგავდი. ეს კარგი, მითხრამან, — მაგრამ მე სოფ. შქმერში მოყვარე მყავს, იქ ბევრჯერ ვყოფილვარ, ჯაფარიძეები იქ, ვგონებ, არ უნდა ცხოვრობდნენ.

მამაჩემი ერთი მოსახლე ცხოვრობდა იქ, მე რუსეთში ვიყავი,

შეიძლება მიტომ ვერ მიცნობდეთ, ესლა ჩამოვედი რუსეთიდან, მინდა ხელახლა დავესახლო შექმერში... მობრძანდით. დაპრობეთ ღვინოები, რომელიც მოგეწონოს, ის წაიღეთ. მიკიტანმა მომაწოდა ჭიქა, მიმიყვანა რამდენიმე ტიკთან, რუმბებთან. მოხსნა ჯერ ერთი, მერე მეორეს ყელი და გამასინჯა ოთხნაირი ღვინო, მეც კინალამ სამი ჭიქა ღვინო შემხვდა დასაღევით გასინჯვის დროს. უცებ მატარებელმაც მოაკივლა. მე საჩქაროთ გამოვემშვიდობე ჩემს მოსაუბრეს, აღუთქვი რიონის სადგურიდან დაბრუნება და ღვინოების წაღება...

ქუთაისში დღისით ჩავედი. სადგურიდან დავუხვით ბალახვანის ქუჩისაკენ. ნაბად მოსხმული და ყაბალალში გამოფუთული, ჩავედი რიონის ნაპირას ყარამან დათეშიძის სახლში. მან დიდის სიამოვნებით მიმიღო, თანაც დასძინა: „აქ კარგი დასამალავი არის, ექვს ნაკლებათ აიღებენ, თვალყურსაც უფრო ვადევნებთ აქედან, საქმეებსაც მოვაწყობთ თუ რამე გინდათ“. ყარამან დათეშიძე მართლაც ძლიერ გვიწყობდა ხოლმე ხელს მუშაობის დროს მე და ჭიქიას როდესაც ქუთაისში ჩავდიოდით რაჭიდან, ამ დღესაც უფრო იმიტომ შევეჩერდი ბინათ მის სახლში. მეორე დღეს დილით მოვძებნე ამხანაგები მოსალაპარაკებლად. გავიგე ბარონ ბიბინეშვილის ბინა, მითხრეს, რომ ბანკში მსახურობსო. შევედი მასთან, დავავალე პასპორტის გაკეთება. ბარონი მოხერხებულათ უწყობდა ამხანაგებს პასპორტების საქმეს. მეც მალე მომიმზადა პასპორტი ვილაც ლორთქიფანიძის გვარზე და მომცა. თუმცა ეს პასპორტი ქუთაისში არ გამომადგებოდა, თუ რომ ხელთ მომიგდებდა ჟანდარმერია, რადგან უღვაშების და წვერების გაპარსვა ვერ მიშველიდა, ამ პატარა ქალაქში თითქმის ყველა მიცნობდა. ქუთაისის გარედ თუ გავიდოდი, მაშინ გზაში დროებით მაინც გამოსადეგი შეიქნებოდა ვილაც თავად ლორთქიფანიძის სახელზე დაწერილი პასპორტი.

**ამხ- ჭიქია ჭიჭინაძის და ამხ. თავაძის მიერ
თავდასხმა ამხ. იცკა რიჟინაშვილის ერთ
მკვლელ პოლიციელზე.**

გამოეყვნენ თუ არა ქუთაისის ორგანიზაციის აქტიური პირები ტერორისტებისა, მათ იწყეს კომიტეტის დამოუკიდებლათ მოქმედება.

1906 წელს აგვისტოს რიცხვებში ტერორისტთა ჯგუფმა მოახდინა არალეგალური კრება ქუთაისში, სადაც გამოიტანეს დადგენილებები ექსპრობრიაციის და სხვა და სხვა ტერორისტული აქტების მოხდენის შესახებ.

ამბ- იცა რიჩინაშვილის მკვლელ ბოქაულ ელჩიბეგოვს ქუთაისში ესროლეს ბომბა და მოჰკლეს. მეორე მკვლელი იცკასი, ელჩი-ბეგოვის მარჯვენა ხელი—მაციევი კი თავისუფლად დათარეშობდა ქუთაისში. მაციევის მოკვლა ამხანაგებს იცკას დასაფლავებიდანვე ჰქონდათ გადაწყვეტილი. საკმარისი იყო დრო შეერჩიათ, რომ ჯალათის მოსაკლავათ თავს დასხმოდენ. ერთ დღეს კიდევაც დაადგინა ქუთაისში ტერორისტულმა ჯგუფმა მაციევის მოკვლა. აქტის შესრულება თავს იდვა ორმა, იცკასთან მეტათ მეგობრულ განწყობილმა ამხანაგებმა—ქიქია ჰიკინაძემ და თავაძემ. ერთ დღეს, შუადღისას, ორივენი ერთად გამოვიდნენ სხვადასხვა ტანისამოსში გამოწყობილი და შეიარაღებული ქუთაისის ბაღში. მათ კარგით იცოდნენ, რომ მაციევი ან ერთს ჩაუფარდებოდა ხელში, ან მეორეს. ამხ. ქიქიამ იწყო სეირნობა ბაღში სწორეთ იმ გზა-ტკეცილზე, სადაც მაციევი თითქმის ყოველდღე დასეირნობდა ხოლმე, თავაძე კი ბაღის გარეთ ქუჩაზე უთვალთვალებდა მაციევს. ბაღის ირგვლივ ახლოს ჩქარი ნაბიჯით უვლიდა მესამე ტერორიტი ეპიფანე ლუკას ძე ენუქიძე. ტერორისტებს განზრახული ჰქონდათ ყოველი ღონე ეხმარათ გადაწყვეტილება შეესრულებიათ. ისინი დარწმუნებული იყვნენ: თუ ერთი მათგანი ააცილებდა ტყვიას, მეორე მაინც მოარტყამდა, სწორეთ ამიტომ განაწილდნენ სხვადასხვა ადგილზე სადარაჯოდ. მაციევი უფრო ხშირად ქუთაისის შუა ბაღში ჩაივლიდა ხოლმე სოციალისტების შესაგულებლად, დასაზვერავათ; ამიტომ იყო, რომ ამხ. ქიქიამ ბაღში შესავალ ქიშკართან იწყო სეირნობა.

მაციევმაც ჩამოიარა ქუთაისის ბულვარში, თავაძემ მოჰკრა თვალი თუ არა, მიუახლოვდა, ესროლა რევოლვერი და მსუბუქათ დასჭრა; მაციევი არ შეშინდა, იძრო ხმალი, დაედევნა გაქცეულ თავაძეს, დაეწია. უკანიდან და დასჭრა კისერში მსუბუქად. ამ ამბავზე ამოძრავდა თითქმის ქუთაისის მთელი პოლიცია-ქანდარმები, შემოერთყვნენ ირგვლივ ქუთაისის ბაღს და შეიპყრეს ორთავენი—ქიქია და თავაძე. ქიქიას გაჩხრეკის დროს გამოაძვრეს ავსტრიულ კურტკაში ამოფარებული, ღვედში უკან გარტყობილი დიდი „კაზიონი“ რევოლვერი, გატენილი თავ-დასერილი ტყვიები. თავს იმიტომ უსერავდნენ ტყვიას, რომ მას მეტად გაეგლიჯა კრილობა, მოეწამლა ორგანიზმი, რითაც ტერორისტი მიზანს მიაღწევდა, დაკოდილი მსხვერპლი სიკვდილს ძნელათ გადაურჩებოდა.

ქუთაისის „გოროდოვეები“ ქიქიას კარგად იცნობდნენ, ძლიერაც გაუხარდათ მისი შეპყრობა. ალბათ გამოელოდნენ დიდ ჯილდოს ადგილობრივი ადმინისტრაციიდან. ამხ. ქიქიასი თუმცა მათ შიში

ჰქონდათ, მაგრამ ამ დღეს თამამად წააჩიქჩიქეს პოლიციაში. ორი საათის შემდეგ შევიტყვეთ თავადის დაქრა მაცივეის მიერ და მათი შეპყრობა ჟანდარმების მიერ. ყარამან დათეშიძემ მაცნობა თუ არა ეს სამწუხარო ამბავი, იმ წამსვე გადაესწყვიტეთ რამე გზით იმ პოლიციელების და ჟანდარმების მოსყიდვა, რომლებმაც ამხანაგი შეიპყრეს. საქმე სიჩქარეს მოითხოვდა. თუ რომ პოლიცემისტერი ანტონოვი ოქმს შედგენას მოასწრებდა, ვიცოდით ქრთამს დიდს მოგვთხოვდა, რადგანაც ამხ. ქიქია კიკინაძის მამა შეძლებული პიროვნებათ ითვლებოდა მთელ ქუთაისის გუბერნიაში.

ბევრი კი არ უნდათ ქრთამით იმ ძალებს, სამ-სამი ოქროს თუმნიანი რომ მივსცეთ, როგორც გვინდა ისე შევადგენიებთ ოქმს, ან სულ გამოვაშვებინებთ—მითხრა ყარამან დათეშიძემ.

სჯობს ეხლავე შევეცადოთ, თორემ მერე, თუ გუბერნატორმა შეიტყო ქიქიას დატყვევება, ველარაფერს ეუშველით—გვითხრა ეპიფანე ენუშიძემ, რომელიც იმ დღეს დატყვევებას გადაურჩა.

ყარამან დათეშიძემ შეასრულა თავისი განზრახვა: წავიდა „გოროდოვებთან“, შე და ეპიფანეც უკან გავეყვით, შორი ახლოს თუმცა დაკინკულ ჩოხაში გამოწყობილი, წვერ-ულვაშ გაპარსული ძნელი გა მოსაცნობი ვიყავი, მაგრამ ყარამანი მაინც მიფრთხილდებოდა. ყარამანი მიუახლოვდა ქუჩაში ორ „გოროდოვოის, რომლებმაც სხვებთან ერთად შეიპყრეს ქიქია, დაუწყო მუსაიფი. პოლიციელები კარგად იცნობდნენ ყარამანს. ხშირად ისინი ყოფილან ხოლმე მისგან მომადლიერებული, მოსყიდულნი, დღესაც არ სჭირდებოდა ყარამანს ბევრი ლაპარაკი მათთან. ყარამანმა ორივე—მხრით ახალოხის ჯიბეში ჩაიყო ხელი, ამოიღო ოქროს თუმნიანები და ჩუმად ჩაუდვა ორთავეს მუჭაში. მე და ეპიფანე შორიდან უტყუროდით. ტერ-ანტონოვი წვრილი მე-ქრთამე იყო. ალბათ მისი ხელქვეითნი მას ქრთამს უყოფდნენ. კარაპეტა ალბათ მეტს გამოელოდა. ოქმი შეუდგინეს თავადეს და ქიქიას და გადაგზავნეს ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში.

შამშე ლეუვა.

ბათუმი 1901—1905 წლებში.

(ზოგიერთი მომენტი რევოლუციონურ მოძრაობიდან).

საქართველოში რევოლუციონური მოძრაობის სახელოვანი ეტაპების აწერა—მეტად მნიშვნელოვანი საქმეა მომავალი ისტორიკოსებისთვის.

ბევრი ამხანაგი სწერს მოგონებებს და სხვადასხვა რევოლუციონურ ამბებს. მიუხედავად ამისა, რაც ნაკლი არ უნდა ჰქონდეს ასეთ ნაშრომებს, ის მაინც კარგი ნედლი მასალა იქნება მომავლისთვის.

მუშათა მოძრაობა ბათუმში დიდი საყურადღებო ეპოქა იყო 1901—1905 წ.წ. ბათუმს მაშინ თვალსაჩინო ადგილი ეკირა მუშათა რევოლუციონურ მოძრაობაში, არამც თუ მარტო საქართველოში და ამიერ-კავკასიაში, არამედ—მთელ რუსეთში. ყველა დეტალები და ამბები რევოლუციონური და პარტიული მუშაობიდან მე, რა თქმა უნდა, აქ არ შექნება, აქ მხოლოდ იქნება ის, რაც სხვები-საგან გაჟოგონე მაშინ ან შემდეგ, ანდა, რომლის პირადი მოწმე ზოგიერთ შემთხვევაში მეც ვიყავი. შეცდომებისაგან დაზღვეული არავინ არის, ამიტომ, ვფიქრობ, არავინ საყვედურს არ მეტყვის, თუ აქ ზოგიერთი რამ გამომრჩება.

ბათომზე საუცხოვო მოგონება აქვს დაწერილი გრ. სოლორა-შვილს, რომელიც უმეტესად ეხება 1901 წლამდის იქ არსებულ მარქსისტულ ინტელიგენტების წრეს. ვფიქრობ, სხვებიც დასწერენ ამ საგანზე ანდა თვით გრ. სოლოროვი შეავსებს მის მოგონებას, რომელიც იმ დროის, ერთი გამოჩენილი მარქსისტი იყო ბათომში.

მე მხოლოდ 1905 წ. წინა პერიოდის მოძრაობის ამბების შესახებ მინდა გავუზიარო ამხანაგებს ჩემი მოგონება.

ბათუმი როგორც სავაჭრო- სამრეწველო ქალაქი.

ბათომი სახელგანთქმული იყო ბაქოს შემდეგ ა/კ-ში ვაჭრობა-მრეწველობით. მუშების რიცხვი დღითი დღე იზრდებოდა—ბათომის ნავთსადგური ევროპისთვის და შავზღვაზე მდებარე რუსეთის ქალაქებისთვის საუკეთესო საექსპორტო და საიმპორტო ბაზათ იყო გა-

დაქცეული, არამც თუ მარტო ამიერ-კავკასიისთვის, არამედ—სპარსეთისთვისაც.

ბაქოს ნავთის დიდი ნაწილიც ბათუმის ნავთსადგურით გაჰქონდათ, აგრეთვე ქიათურის შავი ქვის ერთი ნაწილის ექსპორტიც აქედანვე ხდებოდა, მაგრამ ეს ძლიერ მცირე იყო, რადგან შავი ქვის ექსპორტის მონოპოლია ფოთის საქმეს შეადგენდა, ნავთის კი—ბათუმის.

ბათუმში გარდა ცნობილ კაპიტალისტის როტშვილდისა იყო კაპიტალისტ მანთაშევის ქარხანა, ხაჩატუროვის, სიდერიდის, რიხნელის, წოვიანოვის და სხვების.

მუშების რიცხვი ფაბრიკა-ქარხნებში მაშინ ასეთი იყო:

1. ძმები ნობელის ამხანაგობა	249	კაცი,
2. კასპიის—შავიზღვის ნავთის წარმოების და სავაჭრო ამხანაგობა	1469	"
3. მანთაშევის და კომპანიის ზავოდი № 1 . . .	1100	"
4. " " " " № 2 . . .	594	"
5. ნავთის და ზეთის საწარმოო ამხანაგობა . . .	145	"
6. თუშაევი და კომპანია	350	"
7. კასპიის ამხანაგობა	250	"
8. შამაევი	360	"
9. სიდერიდის	350	"
10. რილსკის	120	"
11. ბურეარტის	70	"
12. რუს. კავკასიის ნავთის ამხანაგობა	50	"
13. ხაჩატუროვის	398	"
14. ვაგსტოზ და ბელატ	40	"
15. შხიანცის	120	"
16. მაღარო	50	"
17. შუტც და ციმერმანის	40	"
18. ნანოიანი	35	"
19. გილერტი	30	"
20. პისეკი	54	"
21. კაპლანი	48	"
სულ	5,678	"

გარდა ამისა ნაპირზე (ბოლაზში) მუშაობდა	2,000	მუშა
წვრილ სახელოსნოებში	1,000	"
ნოჭრები სავაჭროებში	1,000	"
მედროგეები, მეკურტნეები და ხელზე მოსამსახურენი .	1,000	"

ამრიგად ამ პერიოდის განმავლობაში სიმართლესთან ახლოს ვიქნებით თუ ვიტყვით, რომ ბათუმში ტრილებდა დაქირავებული მუშა-ხელი დაახლოებით 12 ათასამდე. ეს იმ დროს, როდესაც მცხოვრებთა მთელი რიცხვი უდრიდა 32—33 ათასამდე სულს.

ვინ გინდა და რა ეროვნების მუშა, რომ აქ არ იყო: ქართველი, სომეხი, თათარი, რუსი, ბერძენი, სპარსელი და სხვა ლუკმა-პურის მძებნელი. ყოველი მხრიდან და ქვეყნიდან მოაწყდა ბათუმს ხალხი. ბათუმის ქარხნებში უმრავლესად გურულები მუშაობდნენ, მეორე რიგში—იმერლები და მეგრელები იყვნენ, იყვნენ აგრეთვე რაჭა-ლეჩხუმიდან, ქართლ-კახეთიდან, მაგრამ ძლიერ მცირე ნაწილი. გურულების სიმრავლე აიხსნებოდა იმით, რომ ბათუმი გურიაზე ძლიერ ახლოს იყო და მეორე—გურიის ეკონომიური მდგომარეობით მისი მიწის სივიწროვით და აქედან გამომდინარე სოფლის მეურნეობის სისუსტით და თუ ამას დაუმატებთ გურულებში იმ დროში შექრილ კულტურულ ეკონომიურ მოთხოვნილებას, გურულები იძულებული ხდებოდნენ გასულიყვენ სოფლიდან ქალაქად სამუშაოდ. ამას ხელს უწყობდა ისიც, რომ გურიაში ბატონყმური ნაშთების ლიკვიდაცია ადრე მოხდა და გურია იძლეოდა დიდძალ თავისუფალ მუშა ხელს, ამას ემატებოდა უმიწა-წყლო აზნაურების რიცხვიც. სწორედ ამ მიზეზით აიხსნება, რომ ბათუმის ქარხნებში გურულებს პირველი ადგილი ექირა.

მესამე დახელები და მათი მომ- ხრენი ბათუმში.

მესამე დასს ბათუმში ჰყავდა ძლიერი ჯგუფი ინტელიგენტების, როგორიც იყო,—კარლო ჩხეიძე, ისიდორე რამიშვილი, გრ. სოლოროვი, კაპატონ გოგოლაძე, მუშა ივანე მგელაძე და სხვები, მაგრამ მუშებში ფართოდ ისინი არ იყვნენ შექრილი და მასიურ მუშაობას ვერ აწარმოებდნენ.

მათ ჰქონდათ ეგრედ წოდებული ბრძოლის კასა (პარტიული სა-
ლარო), რომელსაც ხელმძღვანელობდა ევგენია სოლოროვა (გრიშას
და); აგრეთვე მღვდელი სიმონ თოთიბაძის მეთაურობით გაიხსნა
საკვირაო სკოლა ბარცხანაში მუშებისთვის, სადაც წერა-კითხვას
ასწავლიდნენ მუშებს და თანდათანობით უახლოვდებოდნენ მათ. ამ სა-
კვირაო სკოლაში ასწავლიდნენ ისიდორე რამიშვილი, კაპიტონ გოგო-
ლაძე, ევგენია სოლოროვი და კარლო ჩხეიძე. ეს იყო დასაწყისი
ბათუმის ინტელიგენციის გამოსვლის ბათუმის მუშებში. 1901 წ.

მესამე დასის მუშებს კარგად აგვიწერს გრ. სოლოროვი (იხ. „რევ. მატინე 2 (15). გრ. სოლოროვს მაშინ იცნობდნენ, როგორც თეორიულად მომზადებულს. თავის მოგონებაში ის ამბობს, რომ ის ჩავიდა ბათუმში 1895 წ., სადაც დახვდა მარქსისტების ჯგუფი.

10 დეკემბერს 1901 წ. ბათუმის მუშებს მოეველინა აშხ. სოსო ჯულაშვილი (სტალინი). კაპიტალის კლანჭებში მყოფ მუშებს ჯერ არც წრე, არც კავშირი, არც კაპიტალისტებთან საბრძოლველი არავითარი ორგანიზაცია არ ჰქონიათ. რევოლუციონური ბრძოლისთვის საუკეთესო მასალა ჯერ კიდევ ბელუხლებელი და გამოუყენებელი იყო. მუშების პატარა ჯგუფს მხოლოდ ბრძოლის კასა ჰქონდა. ბათუმში მასიური სოც.-დემოკრატიული მუშაობის არა ისმოდა რა. საინტერესოა ამ საგანზე ჟანდარმერიის მოხსენებიდან ქვემოთ მოყვანილი ადგილი:

„Во вверепном моем наблюдению районе существовало несколько организаций; выдающееся же значение между ними имела партия социал-демократов. Противоправительственная пропаганда первоначально появилась в Батуме в 1897 году; первыми деятелями на этом поприще были еврей Георгий Франческо и мещанин Лузин; они первые при помощи Екатерины Станиславовны Согоровой, находящейся ныне в Париже, начали переводить на грузинский язык социал-демократические брошюры. К ним примкнул сейчас же смотритель Батумской городской больницы Кирил Чхеидзе и приказчик завода Ротшильда Михаил Каландадзе, но с арестом в 1899 году Франческо и Лузина развитие социал-демократического учения приостановилось и только в 1901 году из Тифлисского социал-демократического комитета был командирован в Батум рабочий, бывший ученик 6 класса Тифлисской Духовной Семинарии Иосиф Джугашвили. Благодаря ему и другим, временно приезжавшим из Тифлиса агитаторов, а также будучи поддержаны прежними членами этой партии, не проявлявшими открытой деятельности после вышеказанного ареста в 1898 году Батумская партия начала быстро распространять свое учение между заводскими рабочими и наконец перешла в другие города и уезды Кутаисской губернии.

В 1901 году начались забастовки и беспорядки в Батуме, а в 1902 году была продолжительная забастовка на заводе

Ротшильда и 9 марта произошло первое столкновение между войсками и рабочими, причем убито было 15 и ранено около 20 человек. После этой забастовки несколько сот рабочих были административным порядком высланы на родину". (ქუთაისის გუბრნ. ქანდარ. სამმარ. მოხსენება პოლიციის უფროსს კავკასიაში 26/III—1906 წ. № 1105).

მუშების პირველი კრება.

მუშების წარმომადგენელთა პირველი კრება სოსოს ხელმძღვანელობით მასიური მუშაობის დასაწყებათ შესდგა ქედლოვის სახლში. დაესწრნენ როტშილდის ქარხნიდან ირაკლი კოტრიკაძე, პორფილე ქუროძე, იოსებ დუდუჩავა, გერმანე ხვიჩია. ესენი იყვნენ სახერხი ცეხიდან, იმავე ქარხნის სათუნუქე ცეხიდან; გერასიმე კალაძე და სხვ. მანთაშევის ქარხნიდან: მინა გაბუნია; ხაჩატუროვის ქარხნიდან: კრებას არაყინ დასწრებია, რადგანაც აქ მუშაობდნენ სომხები და მანთან კავშირი ჯერ არ ყოფილა გაბმული. სიდერიდის ქარხნიდან დაესწრო მუშა ჩხაიძე, თუჯის ჩამოსასხმელი განყოფილებიდან—ქ. კანდელაკი.

ქარხნების წარმომადგენლებს ამხ. სოსომ შესაფერი პროპაგანდის გაწევის შემდეგ დაავალა, რომ თვითეული მუშა დაახლოვებოდა ათ მუშას და შეეკრა მათი წრე და ყოველ ამ ათის თავს დაუკავშირდებოდა თვითონ. ეს წარმომადგენელი წაიყვანდა მას წრეში სამაცადინოთ.

ამრიგად ერთ წრეში პროპაგანდას ეწეოდა ამხ. სოსო, ყოველ კვირაში თვითეულ წრეში მისვლა და მეცადინეობა სოსოს უთუოდ ერთხელ მაინც უნდა მოესწრო. მუშები იმ დროს მუშაობდნენ საღამოს 9-10 საათამდის. რის შემდეგ იწყებოდა მათი მეცადინეობა. ასე დაიწყო ბათუმში სოციალ-დემოკრატიული მასიური მუშაობა.

ვიწრო ჯგუფიდან მარქსისტული იდეის მასაში გადატანა ეკუთვნის ამხ. სოსოს.

ხანძარი როტშილდის ქარხანაში მუშების შეკავშირების საშუალება ბა შეიქნა.

1902 წ. იანვარში როტშილდის ქარხანაში ფიცრის განყოფილებაში ცეცხლი გაჩნდა. ხანძრის ჩასაქრობად მუშები იძულებით აამუშავა ადმინისტრაციამ, ქირა არ მისცა. სოსო ამ ცეცხლის ჩა-

ქრობის დროს მუშებთან იყო, მათ ხელმძღვანელობას უწევდა, რომ შემდეგ მუშებს აერჩია კომისია, შეედგინა სია თუ ვინ იღებდა ხანძრის ჩაქრობაში მონაწილეობას. აქ პირველად გამოვიდნენ სხვადასხვა ეროვნების მუშები ერთნაირი მოთხოვნებით. სიაში ამხ. სოსოც შეიტანეს მუშებმა. ადმინისტრაცია იძულებული შეიქნა მუშების მოთხოვნები დაეკმაყოფილებია; ამ პირველმა გამარჯვებამ მუშები სულიერად ასწია. კაპიტალისტებთან ბრძოლის მაღა გაუხსნა. სოსოს, როგორც ხანძრის ჩაქრობის მონაწილეს, ერთი მანეთი ერგო, რაც მან პარტიული საღაროსთვის გადასდო.

კრება ახალი წლის შეგებების სახით.

გოროდოვში, სილიბისტრო ლომჯარიას სახლში, ახალი წლის შეგებების სახით თავი მოიყარა სუფრაზე 25-დე მოწინავე მუშამ სხვადასხვა ქარხნიდან. სოსო აქ კიდევ უფრო დაუახლოვდა მუშებს, მან ეს პატარა სუფრა გადააქცია მიტინგათ და ფართოდ გააცნო მათ მუშათა კლასის ბურჟუაზიისა და კაპიტალისტების მიერ ჩაგვრა-ყველევა.

სოსო მუშების საყვარელი პიროვნება იყო. „თვალში, რომ ჩაუვარდეს, ხელს არ მოისვამსო“ რომ იტყვიან, სწორედ ასეთი იყო სოსო. მისდამი პატივისცემა და სიყვარული განუსაზღვრელი იყო მუშებს შორის. კონსპირატიული მოსაზრებით მას „მოძღვარს“ ეძახდნენ. „მოძღვარი მოდისო“—იტყოდნენ ხოლმე მუშები, როცა სოსოს დაინახავდნენ.

მუშების თანდათანობით გააქტივებამ, ხანძრის ისტორიამ ადმინისტრაციის და მთავრობის ყურადღება მიიქცია. მთავრობა შეუდგა მუშების თავყრილობის გამართვას, მათთან საუბარს, რათა გამოერკვია მღელვარების მიზეზი, მეტაური მუშები ადმინისტრაციის მიწვევაზე მიდიოდნენ სოსოს ღირექტივებით, თუ რა და როგორ ეპასუხნათ.

26 თებერვალს 1902 წ. როდესაც როტშილდის ქარხნის მუშები სამუშაოდ გამოცხადდნენ, ნახეს გაკრული სია, ქარხნის ღირექტორის ვანშტეინის მიერ, რომელშიაც ჩამოთვლილი იყო 382 დათხოვნილი მუშა. მუშები უნდა დაეთხოვათ სამუშაოდან ორი კვირის შემდეგ. ყველა ესენი მოწინავე და ძველი მუშები იყვნენ.

მუშებმა საკუთარი ინიციატივით მუშაობას თავი გაანებეს, გამოვიდნენ ქარხნის ეზოდან და გამართეს მიტინგი ბარცხანაში. ილაპარაკა კოწია კანდელაკმა.

ქარხნის ადმინისტრაციამ მუშებთან მოსალაპარაკებლად გაგზავნა ნოქარი ხარაზოვი, მაგრამ მუშებმა უარი უთხრეს მოლაპარაკებაზე და წარუდგინეს შემდეგი მოთხოვნები: დათხოვილი მუშების უკანვე მიღება, ნარდი სამუშაოს მოსპობა და ნაცდურის ანაზღაურება.

ამ დროს სოსო ტფილისში იყო წასული საიდუმლო სტამბის საქმეზე. რადგანაც ბათუმში საიდუმლო სტამბა არ ყოფილა მას ეს საქმე სასწრაფოდ უნდა მოეგვარებია. ბათუმიდან მუშებმა სოსოსთან სასწრაფოდ კაცი აფრინეს, რათა ის საჩქაროდ ჩამოსულიყო. სოსო ბათუმის მუშებში მეორე დღესვე გაჩნდა და მუშებს თავიანთი მოთხოვნილება შეავსებინა 8 საათის სამუშაო დღის მოთხოვნით და ადმინისტრაციის მხრით ზრდილობიანი მოპყრობით.

როტშილდის ქარხნის მუშების „ბუნტმა“ სერიოზულად მიიქცია მთავრობის ყურადღება. ლევან გურიელმა 33 მუშა დააპატიმრა. მათ შორის: ივანე მგელაძე, კოტე კალანდაროვი, ირაკლი კოტრიკაძე, მოსე წეროძე, ალექსი ზამბახიძე და სხვები. ეს იყო 6 მარტს 1902 წ. 8 მარტს კი ყველა ქარხნის მუშებმა მუშაობა აღკვეთეს და გაეშურენ იქ, სადაც დატუსაღებული მუშები იყვნენ.

ახლა უკვე საფუძვლიანად შეირყა ბურჟუაზია—კაპიტალისტების „მშვიდობიანი“ ბათუმი.

მუშების მოზრდილი ჯგუფი ერთი აზრითა და ენტუზიაზმით აღჭურვილი, უიარაღოთ, ბათუმის ციხის კარებს მიიდგა და მოითხოვა: „ჩვენც ისეთი დამნაშავე ვართ, როგორც დაპატიმრებულები, გაანთავისუფლეთ ისინი, ან ჩვენც მათთან ერთად დაგვაპატიმროთ“. შეძრწუნდა მთავრობის წრეები. მუშათა რევოლუციის აჩრდილი თვალწინ დაუდგა მათ, და მშვიდობიანი მუშების წინააღმდეგ მეფის რეგულიარული ჯარი გამოიწვიეს. თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული ჯარის წინააღმდეგ უიარაღო მუშები არამც თუ შეშინდნენ, არამედ—ლომკაცებათ გადაიქცნენ.

მუშები ადგილიდან არც კი დაძრულან. ჩაჰყიდეს ხელები ერთმანეთს, შეჰკრეს წრე. სალდათები დაერივნენ მუშებს თოფის კონდახებით. მუშების სიმამაცე იქამდის მივიდა, რომ ისინი ჯერ ართმევდნენ სალდათებს ვინტოვკებს და შემდეგ იქვე უბრუნებდნენ. მუშებში ბევრი იყო ჯარისკაცად ნაყოფი, რომელთაც კარგათ ჰქონდათ შესწავლილი სამხედრო საქმე. ყველაზე გაბედულათ აქ მუშაობდნენ მუშები: ვაჩეიშვილი, სალაყაია, ჯოლია და სხ. ამ გარემოებამ გუბერნატორი ძალაზე გააცოფა, მან განკარგულება გასცა ყველა მუშები დაეპატიმრებიათ.

ციხეში თავისუფალი ადგილი აღარ აღმოჩნდა. ციხიდან ის მუშებიც კი გამოიყვანა ადმინისტრაციამ, რომლების გასანთავისუფლებლად მუშები მივიდნენ და ყველანი ერთად ჯარის ყაზარმებში გარეკეს. აქ საქმეში (გზაში) ამხ. სოსო ჩაერია, ის მუშებს ამხნევებდა.

სხვადასხვა ეროვნების მუშათა სიმღერა გულს უღონებდა მუშების მტრებს, მოყვარეთ კი ბრძოლისაკენ იწვევდა. მუშები ყაზარმაში შერეკეს, გარედან სალდათების ალყა შემოარტყეს. ჩქარა ამ ყაზარმებს გარეთ დარჩენილი მუშები, ხელოსნები და მუშების თანამგზავნი მოქალაქენი მოადგა: „ან გაანთავისუფლეთ, ან ჩვენც დაგვაპატიმრეთ“.

ამ უსამართლობის საპროტესტო ქალაქში საყოველთაო გაფიცვა გამოცხადდა.

ქალაქის მაჯისცემა შესწყდა. მთავრობამ და სამხედრო უწყებამ „თავი დაჰკარგა“...

სისხლისმღვრელი შეტაკება.

ოფიცერი ესტატე ანთაძე.

ანთაძემ განკარგულება მიიღო, რათა სასტიკი ზომები ეხმარა მუშების წინააღმდეგ. ჯერ ჯარი მშვიდობიან მუშებს დაერია. დატრიალდა ჯოჯოხეთი. მუშებმა აყარეს ქუჩაში ქვაფენილი და შეუტყეს ჯარს. ყაზარმაში მომწყვდეულმა მუშებმა ველარ მოითმინეს მათთან საშველად მოსულ მუშების ცემა, გასტეხეს ალაყაფის კარები და დაერივნენ სალდათებს.

ესროლეთ გაისმა „კომანდა“ და ძირს დაეცა მუშების პირველი რიგი, რიცხვით 18 კაცი. ტყვიამ გული გაუგმირა მუშა შანიძეს, დაიჭრა გერონტი ირქლის ძე კალანდაძე.

პირველად დაიღვარა ბათომის ქუჩებში მშრომელი ხალხის შეილების უმანკო სისხლი.

9 მარტი, დილის 11—12 საათი, შეიქნა მეფის ჯალათების სისხლის აღების დღეთ ბათომის მუშებზე... მაგრამ ბათომის მუშების საბედისწერო ჯამი და ეს დიდი მსხვერპლი ამავე დროს იყო მუშების თვალის ახელის დღე.

სულ ადრე, როგორც ამბობდნენ, ანთაძის ასეული უნდა შეეცვალა დავით კლდიაშვილის ასეულს. სწუხდნენ, რომ კლდიაშვილმა დროზე ვერ მოუსწრო. ფიქრობდნენ, ის რომ ყოფილიყო, სისხლის ღვრამდე საქმე არ მივიდოდაო.

მეორე დღეს ბათომს მოეფინა სამგლოვიარო ფურცელი, რო-

შელიც ასე იწყებოდა: „მადლი იმ ძუძუებს, რომლებმაც აღზარდა გმირები“... (ლაპარაკია დახოცილ მუშებზე).

13—14 მარტს ბათუმის მუშები ეტაპით გაგზავნეს თავიანთ სოფლებში. აქ იყვნენ გურულები, მეგრელები, იმერლები და სხ.

5 აპრილს პოლიციამ მიაგნო ბათუმის მუშების ბელადის კვალს. სოსო დააპატიმრეს, მუშებს ხელმძღვანელი აღარ ჰყავდა, რომ დაწყებული ბრძოლა განეგრძოთ. სოსო ციხიდან აცნობებდა ამხ. გიორგი ელისაბედაშვილს, რომ წასულიყო ბათუმში სამუშაოდ. ბათუმში წავიდა მაშინ აგრეთვე სამუშაოდ დათიკო ლამბაშიძე, შემდეგ დათიკო მოხევე, უკანასკნელი ვერ შეუთანხმდა მუშაობაში ამხანაგებს, რის გამო „სკლოკის“ ამოსაწურავად გამოწვეულ იქნა თბილისიდან კომისია.

ამხ. სოსო ბათუმის ციხიდან ქუთაისში გადაგზავნეს (1903 წ. ქუთაისის ციხეში მეც მასთან მოეხვედი), სადაც მან 16 თვე დაჰყო. ამ ხნის განმავლობაში ის ამზადებდა, აკავშირებდა, — ტუსალებს, ასწავლიდა, თუ როგორ ემუშავნათ როცა გაანთავისუფლებდნენ და როგორ უნდა მოწყობილიყო ორგანიზაციები.

ქუთაისის ციხე მაშინ გადაიქცა უნივერსიტეტად. ციხემ „გამო-უშვა“ მთელი კადრი მომზადებული პროპაგანდისტების და ორგანიზატორების.

ჩვენში იმ ხანებში ლეგალურ პრესაში თითქმის არაფერი დაწერილა ბათუმის ამბებზე. არალეგალურ პრესაში კი როგორც ჩვენში, ისე საზღვარგარეთ ბევრი დაიწერა, სხვათა შორის, გაზ. „საქართველო“ სწერდა:

ბათუმი. ჩვენ გვწერენ: როცა ხალხში შეგნება გაიღვიძებს, მისს ძალას წინ ვერაფერი დაუდგება. ხალხს არც ციხე აშინებს, არც მათრახი, აღარც ტყვია. ბათუმის მუშებმა ეს აშკარად დაგვიმტკიცეს. შარშან მშვიდობიან და უიარაღო მუშებს ჯარის-კაცები მიუ-სიეს. ჯარის-კაცებმა უდანაშაულოდ 13 კაცი მოჰკლეს. ბევრი მძიმედ დასჭრეს და ბევრიც ციხეში ჩასვეს. ყოველივე ეს იმიტომ ჩაიდინეს, რომ მუშები გაფიცვის მოხდენის უფლებას ითხოვდნენ. გავონილა, მითომ რა დანაშაულობაა, როცა მე ჩემი საკუთარი ძალ-ღონე, შრომა ჩემთვის მინდა შევირჩინო, აღარ მსურს მუშაობა... რატომ უნდა დამაძალონ მუშაობა მაშინ, როცა ეს მუშაობა მღლის, მტანჯავს და სამაგიეროს ხეირს კი არაფერს მაძლევს. ნუ თუ გასამათრახებელი და მოსაკლავი ვარ ამისთვის.

იმ საძაგელ ხოცვის შემდეგ ხალხის გულში მტრობამ დაიბუდა. ყველასათვის აშკარა შეიქნა, რომ მტრის წინაშე ქედის მოდრეკა

შეუწყნარებელია. და აი, წრელსაც გამოაშკარავდა, ყველასათვის თვალსაჩინო შეიქნა ხალხის აზრი და მისწრაფება. როცა მუშები თავიანთ დამცველებს (ადვოკატებს) აცილებდნენ, სადგურს და ბათომის ქუჩებს მოეფინენ, ვაშას ძახილით გარს შემოერტყნენ მატარებელს და აფრიალებულ წითელის დროშით ესალმებოდნენ თავიანთ დამცველებს. ამის შემდეგ, ზღვასავით წამოვიდნენ ქალაქისაკენ, ჰგმობდნენ თვითმპყრობელობას, მღელვარებდნენ და ემუქრებოდნენ მთავრობას.—ყოველი ადამიანი, ამ სურათის მაყურებელი, გრძნობდა ხალხის ძალას, შეგნებულობას, ძლიერებას. დავრწმუნდით, ან უკეთა ვსთქვათ, ხალხმა დაგვარწმუნა, რომ როცა აზრი შეებრძოლება ხმალს და ტყეიას, გამარჯვება ბოლოს ამ აზრს უნდა. დარჩეს. გაზეთებიდამ უკვე იცით, რომ სასამართლომ 21 კაციდამ მხოლოდ 8 იცნო დამნაშავეთ. სხდომის ოქსს შემდეგ ნომრისათვის გამოგიგზავნით. („საქართველო“ № 2—1903 წელი.).

სასამართლო პროცესი; საბრალმდებლო ოქმი 8—9 მარტის შესახებ.

8 და 9 მარტის ამბების კვლევა-ძიებას შეუდგენ თვითმპყრობელობის აგენტები,—პოლიცია და ჟანდარმერია. აქ მათ უნდა დაემტკიცებიათ, რომ სამართლიანი იყო მუშების დახოცვა, რომ მუშები „ბუნტოვნიკები“ იყვნენ. დააპატიმრეს და პასუხისგებაში მისცეს მუშების ერთი ჯგუფი, რომელთაც ფაქტიურად ვერაფერი დაუმტკიცეს და ერთი წლით ციხეში ჯდომის შემდეგ ყველანი განთავისუფლებულ იქნენ. საინტერესოა ამ საქმის საბრალმდებლო ოქმი, რომლის თარგმანი აქვე მოგვყავს:

თეოფილე გოგიბერიძისა, მიხეილ ხიშირიანცისა, იესე ხუნდაძესა, ალექსი ზამბახიძესა, გერონტი კალანდაძესა, თეოფილე თევზაძესა, გერასიმე თოდუასა, ბართლომე პაიქაძესა, ბარნაბა დოლიძესა, ექვთიმე პერტიასა, სამსონ გოგუასა, არუთიუნ ამბარცუმიანსა, ანდრია შანიძესა, იაგორ ბახტაძესა, მელიტონ ჯანგველაძესა, აქვსენტი ნადარეიშვილისა, იოსებ ჭანტურიასა, მოსე ხომერიკსა, ილია კალაძესა, გრიგოლ კოპალეიშვილისა და პეტრე ნინიძის შესახებ.

1902 წლის თებერვლის 26-ს ქ. ბათუმში როტშვილდის (კასპიის შავი ზღვის ნავთის მრეწველობის საზოგადოება) ნავთის წარმო-

ების ქარხანაში, სალამოს მუშაობის დამთავრების შემდეგ, გამოკიდულ იქნა განცხადება 12 მარტიდან 389 მუშის დათხოვნის შესახებ (სულ მუშაობს 900 კაცი); მუშების დათხოვნის მიზეზად მოყვანილი იყო ნავთის ყუთებით გაგზავნის შემცირება. განცხადებასთან ერთად გამოკიდული იყო დასათხოვნ მუშათა სია.

ეს განკარგულება გახდა საბაზი საერთო გაფიცვისა როტშილდის ქარხანაში.

მეორე დღეს, ე. ი. 27 თებერვალს, გამოცხადდნენ რა მუშები ქარხანაში და გაეცნენ საქმის ვითარებას, მიატოვეს სამუშაო და დაიშალნენ.

შემდეგში წარმოებულმა მოლაპარაკებამ მუშებთან არავითარი ნაყოფი არ გამოიღო, მუშები მოითხოვდნენ, რომ არავინ დაეთხოვათ და თუ სამუშაო ყველასათვის არ იქნებოდა, შემოღებული ყოფილიყო მორიგეობით მუშაობა, ამასთან იმ მუშებს, რომლებიც მუდმივად მუშაობდნენ, მიეღოთ სრული ხელფასი და რიგს გარეშე დარჩენილ მუშებს კი, რომლებიც უმუშევრად რჩებოდნენ, მიეღოთ ამ ხელფასის ნახევარი.

3 მარტს ბათუმში ჩამოვიდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი, რომლის განკარგულებითაც, მეტად გაჭირვებით, შეკრებილ იქნენ მუშები. გუბერნატორის რჩევას არავითარი გასავალი არ დაურჩა, მიუხედავად იმისა, რომ მან გამოაცხადა—ყველა ისინი, ვინც 4 მარტიდან არ შეუდგება მუშაობას, ჩაითვლებიან გაფიცულებათ და, როგორც ასეთები, ეტაპით გაიგზავნებიან სამშობლოში.

ამ განკარგულების შესასრულებლად რიკტშილდის ქარხნის ადმინისტრაციის ჩვენებით, პოლიციამ 8 მარტს დააპატიმრა ეტაპით გასაგზავნათ 32 კაცი, რომელნიც მოთავსებულ იქნენ ბათუმის საპყრობილეში.

8 მარტს ნაშუადღევს, ბათუმის პოლიციის სამმართველოს მიადგა ბრბო, 400 კაცისაგან შემდგარი (უმთავრესად მუშები) და მოითხოვა დაპატიმრებული ამხანაგების განთავისუფლება.

პოლიციის სამმართველოდან ბრბო წავიდა საპყრობილის შენობისკენ, სადაც იქ მისულ სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწეს პოლკოვნიკ დრიაგინს წარუდგინა მოთხოვნილება: ან გაენთავისუფლებინათ დაპატიმრებულნი, ან ისინიც ე. ი. მისული მუშებიც დაეპატიმრებინა მათთან ერთად.

პოლკოვნიკ დრიაგინის განკარგულებით გამოწვეულ იქნა მე-7 კავკასიის მსროლელი ბათალიონის როტა და როცა მისი განკარგულებით ჯარისკაცებს უნდა დაეშალა ბრბო, ზოგიერთებმა ბრბოდან

ჯარისკაცებს ხელი უტაცეს თოფებს; ამავე დროს საპყრობილეს პირდაპირ მდებარე ბაღიდან ჯარისკაცებს დაუშინეს ქეები. ალბათ იფიქრეს ჯარი იერიშით მოდისო თუმცა ბრბოს განწყობილება მშვიდობიანი ხასიათისა იყო და გამოიხატებოდა პოლ. დრიაგინთან მოლაპარაკებაში.

დაბოლოს, დრიაგინმა მისკა გაფრთხილება, რომ, თუ ხალხი არ დაიშლებოდა, დაპატიმრებული იქნებოდნენ. ამასთან დრიაგინმა განუმარტა ხალხს, რომ დაპატიმრებულთა განთავისუფლება მას არ შეუძლია, არ შეუძლია აგრეთვე მთელი ბრბოს საპყრობილეში მოთავსება ადგილის უქონლობის გამო, მაგრამ თანახმაა, როგორც ციხეში დაპატიმრებულნი, ისე ეს ბრბო მოათავსოს გადასაგზავნ ყაზარმებში.

ამის შემდეგ საპყრობილედან გამოყვანილ იქნა 32 დაპატიმრებული მუშა და ჯარისკაცების მიერ გარშემორტყმულ ბრბოსთან ერთად წაყვანილ იქნა გადასაგზავნ ნაწილში.

გადასაგზავნ ყაზარმებში დაპატიმრებულთა რიცხვი აღმოჩნდა 348 კაცი. მათ სადარაჯოთ გამოწვეულ იქნა ერთი როტა მიხეილის მეციხოვნე ბათალიონისა.

9 მარტს, დილის 9 საათზე, გადასაგზავნ ნაწილს, — როცა იქ იმყოფებოდა სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწე, — ბეზიმიანის შესახვევიდან მოადგა მუშების მრავალრიცხოვანი ბრბო, რომელსაც წინ მოუძღოდნენ ბელადები. მოდიოდნენ მუშები მწყობრათ, სიმღერით, სტეკნითა და ხმაურობით. გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად პოლკოვნიკ დრიაგინმა ბრბო შეაჩერა. ბრბოს მეთაური როტაშეილდის ქარხნის მუშა მიხეილ ბერაოსძე ხირიმიანცმა, რომელსაც უწოდებდნენ „გლდანდელსაც“ და აგრეთვე მუშა თეოფილე აღმასხანისძე გოგბერიძემ განუცხადეს სამხ. გუბ. თანაშემწეს ხალხის სახელით: ან გაენთავისუფლებინა დაპატიმრებულნი (გაფიცულნი) ან მათთან ერთად დაეპატიმრებინა ისინიც. პოლკოვნიკ დრიაგინმა უპასუხა, რომ დაპატიმრებულთა საქმის შესახებ უნდა დაუცადოთ მთავარ მართებლის განკარგულებასო და წინადადება მისკა ხალხს დაშლილიყო, მაგრამ ამაზე არ დათანხმდნენ. მიხეილ ხირიმიანცს თავი თავხედათ ეჭირა, გოგბერიძე კი — ხან მოდიოდა მოსალაპარაკებლათ, ხან ისევ ხალხში იმალებოდა. რადგანაც ბრბო უარს ამბობდა მოშორებოდა გადასაგზავნ პუნქტს, გუბერნატორის თანაშემწემ განკარგულება გასცა დაუყონებლივ გამოეწვიათ მე-7 კავკასიის მსროლელთა ბათალიონის როტა ადგილობრივად მყოფ მიხეილის მეციხოვნე ბათალიონის ჯარისკაცთა დამხმარეთ. როტის უფროსმა კაპიტანმა

ანაძემ მოიყვანა როტა, აღდგის ქუჩაზე ელექტრონის შესახვევის მხრიდან, და, როცა მას გადასცეს გუბერნატორის თანაშემწის განკარგულება ბრბოსაგან გაეწმინდა გადასაგზავნი ნაწილის მახლობელი ქუჩა, მან დასტოვა რა ნახევარი როტა პორ. გუსაკოვის უფროსობის ქვეშ, მეორე ნახევარი როტით წაიწია წინ და უბრძანა ჯარის კაცებს მისწოლოდნენ მუშებს და თუ ვერასფერს გახდებოდნენ, გაერეკათ თოფის კონდახებით. პირველმა „ეზვოდმა“ გაიარა გადასაგზავნი ნაწილის ქაშკარის მახლობლად, მას შეუერთდა მეორე „ეზვოდი“. ამ დროს ერთმა გაფიცულთაგანმა გადასაგზავნი პუნქტის მოაჯირიდან დაიწყო სიტყვის წარმოთქმა: „ძმებო, ნუ შეგეშინდებათ, ისინი ჩვენ ვერ გვესვრიან; ღვთის გულისათვის გაგვანთავისუფლეთ“. ენდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწის პოლკ. ზეიდლიცის, გებერნატორის თანაშემწისა, ბოქაულ არსენიშვილისა და სხვა თანამდებობის პირთა ირგვლივ მყოფი ბრბო აღელდა და შენიშნა რა გაშლილი ფრონტით მომავალი მსროლელთა ბათალიონის ჯარისკაცები, ყვირილითა და ქვების სროლით თეოფილე გოგიბერიძის მეთაურობით, ეკვეთა ჯარისკაცებს. ბრბოს ნაწილმა კი, დაამსხვრია რა, გადასაგზავნი ნაწილის პირდაპირ მდებარე ღობე, ფიცრებათ ხელში, შეუტია ჯარისკაცებს. მუშები შეეცადნენ წაერთმიათ თოფები ჯარისკაცებისთვის, მოისმოდა ასეთი უფირალი: „სკემეთ მაგათ, წაართვით თოფები, ისინი ჩვენ ვერ გვესვრიან“. ყოველი მხრიდან ესროდნენ ჯარისკაცებს ქვებსა და ფიცრებს, სახლების სახურავებიდან კი—კრამიტს. კავკასიის ბათალიონის მე-4 როტის უნტერ-ოფიცერმა მიხეილ პეტრენკომ მარჯვენა ღოჯაზე მოხვედრილი ქვისაგან მიიღო ჭრილობა და მის თოფს ბრბოდან სამმა კაცმა სტაცა ხელი, მაგრამ მეორე ჯარისკაცმა ისინი თოფის კონდახით გარეკა. ოთხი კაცი ბრბოდან შეეცადა ვინტოვკა წაერთმია უნტერ-ოფიცერ ვისილი აკიშანისათვის, რისთვისაც მას ხელზე კეტი დაჰკრეს. 4 თუ 5 კაცმა ბრბოდან ხელი უტაცა ხიშტზე უნტერ-ოფიცერ ირაკლი კვაჭანტირაძეს, ქვების სროლით გადაუგდეს მას ქუდი. ქვის სროლა იმდენად ხშირი იყო, რომ შტაბს-კაპიტანი იმნაძე იძულებილი იყო ყოველთვის დახრილიყო და ასე აეშორებია ის. მე-4 როტის ჯარის კაცებმა იწყეს უკან დახევა და ხელ-ახლა გაიარეს გადასაგზავნი ნაწილის ჭიშკრის მახლობლად. ბევრი დაპატიმრებულთაგანი გადასაგზავნი ნაწილიდან, რომლებიც ეზოში იმყოფებოდნენ, ქვებს ესროდნენ ჯარისკაცებს და ემზადებოდნენ ქუჩაში ბრბოს მისაშველებლად. დაბოლოს დაპატიმრებულებმა გააღეს გადასაგზავნი ნაწილის ჭიშკარი და ასამდე კაცი გამოვიდა ქუჩაში. მათ ჭიშკარის მახლობლად მდგომი უბა-

ნის ზედამხედველი კარდაშევი შუა-გულ ქუჩამდე მიათრიეს, შეუერთდნენ ბრბოს, დაუწყეს ქვების სროლა ჯარისკაცებს და შეეცადნენ მათთვის იარაღის წართმევას. 15 კაცი ბრბოდან თავს დაესხა უფროს უნტერ-ოფიცერს ტრეპეტუნოვს, სამმა კაცმა ხელი უტაცა ვინტოვკას, მაგრამ უნტერ-ოფიცერმა პოტოცკიმ ერთ მათგანს დაარტყა თოფის კონდახი და გარეკა ისინი. ბევრი ქვა მოხვდა პირველი ვზოდის ჯარისკაც იოსებ სახნოვსკის, პეტრე ელისაევს, ივანე შულგინს, ნიკოლოზ ლემენს, კრესონ კოზნის და სხ. დაპატიმრებულთა შეერთების შემდეგ ბრბო კიდევ უფრო გამხნევდა და იწყო შეტევა. მუშები თოფებში ხელს უტაცებდნენ და ქვებს ესროდნენ აგრეთვე გადასაგზავნ პუნქტის მახლობლად ტუფან ბების ეზოს გასწვრივ გაჩერებულ მიხეილის მეციხოვნე ბათალიონის ჯარიეცაცებს. ანთაძეს ქვები ზურგში მარცხენა ხელზე და თავზე მოხვდა. თავზე მას ქრილობაც კი აღმოაჩნდა. ერთმა მუშამ წაიწია მიხეილის ბათალიონის შტაბსკაპიტან თავ. ალექსანდრე ვანაძისაკენ, მაგრამ ჯარისკაცმა ამ მუშას თოფის კონდახი დაარტყა; მეორე მუშამ რევოლვერიდან გაისროლა; ერთმა ტყვიამ კაპიტან ანთაძეს სახელო გაუხვრიტა. კაპიტან იმნაძეს ქვები მოარტყეს მარცხენა მხარში და, როცა ის მიუბრუნდა კაპიტან ანთაძეს კითხვით, ვისროლოთ თუ არაო—ამ დროს კიდევ ზურგში მოარტყეს ქვა.

მაშინ ანთაძემ უბრძანა, რომ არ დაეხიათ. კაპიტან ანთაძის ნებართვით, შტაბის კაპიტანმა იმნაძემ უბრძანა ჯარისკაცებს ესროლათ შიგადაშიგ, მაღლა. ჯარისკაცებმა სროლა იწყეს მაღლა, მაგრამ ამან არაერთგვაროვნება გამოიწვია, დაეცა ჯარისკაცი რომან პოლსკი, რომელსაც ქვა მოარტყეს ლოყაში. შტაბს-კაპიტანმა იმნაძემ ბრძანება გასცა ესროლათ დაბლა, რის შემდეგ დაეცნენ მოკლულნი და დაჭრილნი, ბრბოც გაიქცა და სროლაც შეწყდა. ყველა დაჭრილ-დახოცილნი მოთავსებულნი იყვნენ ჯარისკაცების მახლობლად გადასაგზავნ პუნქტთან. მომხდარი ამბის ალავას მოკრებილ იქნა 7 გვამი, 5 კაცი საავადმყოფოში მიყვანისთანავე გარდაიცვალა და ორიც მოკვდა ქრილობისაგან რამდენიმე დღის შემდეგ. დაჭრილნი მიყვანილ იქნენ ქალაქის საავადმყოფოში და სამხედრო ჰოსპიტალში, ზოგიერთები სახლში წავიდნენ. იმ ადგილმდებარეობის დათვალიერების შემდეგ, გამომძიებლის მიერ, სადაც სროლა იყო, აღმოჩნდა, რომ გადასაგზავნ ნაწილის პირდაპირ მდებარე მიხეილ დავიდოვის და ისმაილ ეფენდის სახლების ეზოს ღობე დარღვეული იყო, ქუჩაზე აღმოჩნდა ბევრი ფიცრები, ქვები და ფიცრების ნაჭრები. შემოწმების შემდეგ გადასაგზავნ ნაწილში არ აღმოჩნდა 92 ტუსადი, ამათ-

გან საავადმყოფოში აღმოჩნდნენ ბათლომე პაიჭაძე, ანდრია შანიძე, ბარნაბა დოლიძე, იაგორ ბახტაძე, მელიტონ ჩაგველაძე, ალექსი ზამბახიძე და აექსენტი ნადარეიშვილი. ბართლომე პაიჭაძეს ტყვია აღმოაჩნდა წვივზე (წინიდან), ანდრია შანიძე, იაგორ ბახტაძე და მელიტონ ჩაგველაძეც წინიდან აღმოჩნდნენ დაჭრილნი ტყვიით. ალექსი ზამბახიძე დაჭრილი აღმოჩნდა ტყვიით გვერდში და აექსენტი ნადარეიშვილი—მარცხენა წვივში. ყველა ეს მუშები სხვა 348 კაცთან ერთად დაპატიმრებული იყო 8 მარტს გადასაგზავნ ნაწილში და სროლაში მოხედნენ მას შემდეგ, როცა ბრბოს მიეშველენ ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლაში. სხვა მიზანი ამ მუშებს არც შეიძლება ჰქონოდა, რადგანაც 348 მუშას 9 მარტს ღამით შეეძლო გაქცევა თუკი მათ ამის განზრახვა ექნებოდათ, როცა მათ იცავდა 4 გოროდოეოი. ამას გარდა, როგორც სჩანს ადგილობრივ მომხდარი დათვალიერების ოქმიდან, დაპატიმრებულთ შეეძლოთ გაქცევა ადესის ქუჩის პირდაპირ მდებარე შინდორში, აქ მათ მოუხდებოდათ ერთი საუენი სიმაღლის ღობეზე გადახტომა, ღობესთან მდებარე კუნძების საშვალეებით გაქცევა საკომენდატო სახლისაკენ, აქ გადახტებოდნენ ერთი არშინის სიმაღლე ღობეზე. მთარგმნელი მიხეილ კილიაკოვის ჩვენების თანახმად დაპატიმრებულთ შეეძლოთ გაქცევა ქუჩით, თხრილის მარჯვენა მხარეზე, მაგრამ მათ გააღეს რა კიშკარი, თანახმად ამავე კილიაკოვის, უბნის ზედამხედველის კარდაშევის და უნტერ-ოფიცრის ტრეპეტუნის ჩვენებისა შეუერთდნენ ბრბოს და შეეცადნენ თოფები წაერთმიათ ჯარისკაცებისთვის და აგრეთვე დაუწყეს ქვების სროლა ჯარისკაცებს. ბართლომე პაიჭაძის, ბარნაბა დოლიძის და ალექსი ზამბახიძის მონაწილეობა ჯარისკაცებზე თავდასხმაში დაადასტურა აგრეთვე ბოქაულმა არსენიშვილმა. როცა სხვებთან ერთად არსენიშვილს ეს მუშები აჩვენეს, მან დაადასტურა, რომ ბართლომე პაიჭაძე 8 მარტს იყო პოლიციის სამმართველოს პირდაპირ და 9 მარტს გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად ყველაზე წინ ბარნაბა დოლიძესთან ერთად, ალექსი ზამბახიძეც მონაწილეობდა აგრეთვე ბრბოში 9 მარტს, ამასთან ეს უკანასკნელი, აგრეთვე ბარნაბა დოლიძე, 8 მარტს გადაყვანილ იქნენ გადასაგზავნ ნაწილში. იმავე ბოქაულ არსენიშვილმა, როცა მას გადასაგზავნ ნაწილში დაპატიმრებული მუშები აჩვენეს, ხელი დაადო პეტრე ნინიძეს, გრიგოლ კოპალეიშვილს, ილია კალაძეს და მოსე ხომერიკს, და განაცხადა, რომ დაინახა ისინი 9 მარტს ბრბოში გადასაგზავნ პუნქტის მახლობლათ კიშკართან, იქიდან ისინი, როგორც დაპატიმრებულნი, გამოვიდნენ და შეუერთდნენ იმ ბრბოს, რომელიც თავს დაესხა ჯარის-

კაცებს. მუშა მოსე ხომერიკი უნტერ-ოფიცერ მიტროფანოვმა დაინახა ბრბოში 9 მარტს. მისი სიტყვით ხომერიკი გადმოხტა გადასაგზავნ პუნქტის ლოზეზე და დაემუქრა რა მუშტის ჩვენებით უბნის ზედამხედველს, მიიმალა ბრბოში. დაპატიმრებულთაგან გადასაგზავნ პუნქტიდან ბრბოს შეუერთდა 9 მარტს იოსებ ჭანტურია და იესე ხუნდაძე. იოსებ ჭანტურია დაინახა უბნის ზედამხედველმა ფილიმონოვმა 8 მარტს სალამოთი გადასაგზავნ ნაწილში და ესაუბრა მას, როგორც მუშების მიერ არჩეულ არტელშიკს, 9 მარტს კი იოსებ ჭანტურია ბრბოსთან ერთად გამოხტა გადასაგზავნ ნაწილის ჭიშკრიდან აღდგის ქუჩაზე—ფილიმონოვი შეეცადა დაეკავებია ის, მაგრამ ვერ შესძლო. მაშინ ჭანტურიას ტანით ეცვა პალტო და ეხურა ქუდი და არა ჩერქესკა, როცა სროლის შემდეგ გადასაგზავნ ნაწილისაკენ შემობრუნდა თმები დაიგლიჯა. იოსებ ჭანტურიამ, როცა ის წარუდგინეს ფილიმონოვს, აღიარა რომ მართალია ის, რომ ელაპარაკა ფილიმონოვს როცა „არტელშიკათ“ იყო და 9 მარტს იმყოფებოდა რა გადასაგზავნ ნაწილში, ეცვა პალტო და 10 მარტს ჩაიცვა ჩერქესკა, მაგრამ ფიქრობს, რომ ფილიმონოვი არ ლაპარაკობს სიმართლეს. იესე ხუნდაძე, რომელიც ქარხნის მუშა, გაგზავნილ იქნა გადასაგზავნ ნაწილში 8 მარტს სალამოთი ციხიდან 32 მუშასთან ერთად. უბნის ზედამხედველმა კარდაშევმა დაინახა, თუ როგორ გადმოხტა ხუნდაძე გადასაგზავნ ნაწილიდან 9 მარტს და შეუერთდა იმ ბრბოს, რომელიც თავს დაესხა ჯარისკაცებს. ჯარისკაცების ბრბოსთან შეტაკების დროს ხუნდაძე სხვებთან ერთად მივარდა ბოქაულ არსენიშვილს, რომელმაც მას თავდაცვის მიზნით რევოლვერი დაარტყა სახეში, რის შემდეგ ხუნდაძე შეუერთდა გაქცეულ ბრბოს. 32 დაპატიმრებულთან ერთად ჯერ ციხეში და შემდეგ გადასაგზავნ ნაწილში იმყოფებოდა აგრეთვე როტშილდის ქარხნის მუშა თეოფილე გოგიბერიძე. უკანასკნელი მე 4 უბნის ბოქაულის ჩიხვაძის მიერ აგენტურის საშუალებით შეკრებილი ცნობების თანახმად, აქეზებდა მუშებს 9 მარტს მიხეილ ხირიმიანცთან ერთად, რომ თავს დასხმოდნენ მსროლელი ბათალიონის ჯარისკაცებს. როცა თეოფილე გოგიბერიძე და მიხეილ ხირიმიანცი წარუდგინეს პოლკ. დრიაგინს, როტმისტრ ზეიდლიცს, ბოქაულ არსენიშვილს, კაპიტან კლდიაშვილს და უბნის ზედამხედველს კარდაშევს მოწმეებმა აჩვენეს,—პოლ. დრიაგინმა: როგორც გოგიბერიძე, ისე ხირიმიანცი 9 მარტს გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად აწარმოებდნენ მასთან მოლაპარაკებას ბრბოს სახელით და გოგიბერიძე ლაპარაკობდა ალელეებულთ. კაპიტანმა კლდიაშვილმა, კარდაშევმა და არსენიშვილმა დაადასტურეს პოლ.

დრიაგინის ჩვენება, ამასთან არსენიშვილმა განაცხადა, რომ ხიში-რიანცი იყო იმ ბრბოს მეთაური, რომელიც 9 მარტს მივიდა გადასაგზავნ ნაწილთან და მოლაპარაკების შემდეგ გუბერნატორის თანა-შემწესთან ბრბოსთან ერთად წაიწია ჯარის კაცების მხარეზე. როტ-მისტრმა ზეიდლიცმა დაინახა, რომელიც იმყოფებოდა წინა რიგებში და მსროლელი ბათალიონის ჯარისკაცების მოსვლის შემდეგ ყვირი-ლით ეკვეთა ჯარისკაცებს.

იმათგან, რომლებიც დაპატიმრებული არ იყვნენ გადასაგზავნ ნაწილში, მაგრამ დაიჭრენ 9 მარტს, ბოქაულ არსენიშვილმა იცნო გერონტი კალანდაძე, თეოფილე თავაძე და გერასიმე თოდუა. ბო-ქაულმა არსენიშვილმა განაცხადა, რომ ეს სამი პირი იმყოფებოდა ბრბოში 8 მარტს ციხის ახლოს, გამოვიდნენ მოსალაპარაკებლად მუ-შათა სახელით, თავხედობდნენ და განსაკუთრებულ ყურადღებას იმყ-რობდა კალანდაძე. ზედამხედველმა კარდაშეგმა, როცა მას აჩვენეს 9 მარტს დაჭრილი მუშები, მიუთითა ექვთიმე პერტიაზე და დაადას-ტურა, რომ ის გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად იყო ბრბოში 9 მარტს, სადაც ბრბო შეეტაკა ჯარისკაცებს. უნტერ-ოფიცერმა პეტ-რენკომ და ჯარისკაცებმა შულგინმა და ვოზნიმ დაადასტურეს, რომ 9 მარტს გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად დაჭრილი ა/კ. რკ. გზ. დარაჯი სამსონ გაგუა, რომელიც წინად მსახურობდა მათთან ერ-თად ბათალიონში, 9 მარტს იმყოფებოდა ბრბოს პირველ რიგში, ჰყვიროდა, ესროდა განუწყვეტლევ ქვებს ჯარისკაცებს და ცდილობ-და იარაღის წართმევას ჯარისკაცებისათვის. ხსენებულ დაჭრილ მუ-შების საექიმო შემოწმების დროს აღმოჩნდა, რომ გერონტი კალან-დაძეს წინიდან აქვს ორი კრილობა (ტყვიით)—მარცხენა მხარეზე, თეოფილე თევზაძესაც აღმოაჩნდა ტყვიით მიყენებული კრილობა მარჯვენა მხარეზე; გერასიმე თოდუასაც კრილობა აქვს წინიდან. ევ-თიმე პორტიას კრილობა აქვს მარცხენა მხარეზე წინიდან. სამსონ გაგუას ზემო ტუჩის მარცხენა მხარეზე და კისრის მარცხენა მხარე-ზე. შემდეგ, 18 მარტს, პოლიციის დარაჯთა ჟრიადნიცმა ასლან ბეგ აბაშიძემ დააპატიმრა სომეხი, რომელიც იმყოფებოდა რა გადასა-გზავნ ნაწილის მახლობლად ბრბოში, ქვებს ესროდა ჯარისკაცებს და თუმცა აბაშიძე მას აგდებდა, მაგრამ ის მაინც არ მიდიოდა, ეს მუშა სომეხი აღმოჩნდა ხაჩატუროვის ქარხნის მუშა არუთიუნ სტე-ფანეს ძე ამბარცუმიანი.

საექიმო-სასამართლოს გამოკვლევიდან სჩანს, რომ ჯარისკაცებს: რომან პოლსკის კრილობა აქვს (ქვით მიყენებული) პირისახეზე. კა-პიტან ანთაძეს თავის ქალაზე 4 კრილობა აქვს; უნტერ-ოფიცერ პე-

ტრენკოს კრილობა აქვს მარცხენა ლოყაზე და ხელზე; ჯარისკაცს ვოზნის კრილობა აქვს თავზე, ჯარისკაცს ლუბენს—ხელზე, ივანე შულგინს—დაზიანებული აქვს თითი.

10 ვინტოვკა, რომელიც 9 მარტს გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად კავკასიის ბათალიონის ჯარისკაცებს ეჭირათ ხელში, დათვალეირების შემდეგ აღმოჩნდა დაზიანებული როგორც ხის, ისე ლითონის ნაწილები ქვის სროლისაგან. ვინტოვკა 439,031-ს კი არ აქვს ჩახმახის დასაცავი ლითონის ნაწილი.

ამ მოყვანილი დადასტურებულია ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწის პოლკ. მიხეილ ნიკოლოზის ძე დრიაგინის, ქუთაისის საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწის ვლადიმერ ედვინის ძე ზეიდლიცის, მე-7 მსროლელი ბათალიონის კაპიტან ესტატე ანთაძის, შტაბს-კაპიტანის ნიკოლოზ იმნაძის, შტაბს-კაპიტან თავ ვაჩნაძის, მიხეილის მეციხოვნე ბათალიონის კაპიტ. დავით კლდიაშვილის, მე-7 მსროლელი ბათალიონის პორუჩიკის ივანე გუსაკოვის, თარჯიმანის მიხეილ კილიაკოვისა, პოლიცმეისტერის თანაშემწის (ქ. ბათუმისა) ივანე კურდიაშოვის, მეორე უზნის (ქ. ბათუმის) ილია არსენიშვილის, ბოჭაული გრიგოლ ჩხიკვაძის, უზნის ზედამხედველის უჯრაბეგ ყარდაშოვის, უზნის ზედამხედველის გრიგოლ ფილიმონოვის, სტრაჟების ურიადნიკის ასლან ბეგ აბაშიძის, რომან პოლსკის, მიხეილ პეტრენკოს, ივანე შულგინის, კროსან ვოზნის, უნტერ-ოფიცრის ვასილი აკიშინის, თეოფილე პოტოცკის, ირაკლი კვაჭანტირაძის, ჯარისკაცების ნიკოლოზ ლუბინის, პეტრე ელისეევის, უფროსი უნტერ-ოფიცრის ონისიმე ტრეპეტოვის, ანდრია ხოროშევის (ეფრეიტორი), უნტერ-ოფიცრის ლუკა კოლესნიკოვის, ჯარისკაცის პეტრე კოვალენკოს, უფროსი უნტერ-ოფიცრის პეტრე მიტროფანოვის, დატოშის, პოპოვის ჩვენებით ადგილობრივად მომხდარი დათვალეირების შემდეგ შედგენილ ოქმებში, 348 დაპატიმრებულთა სიით გადასაგზავნ ნაწილში, 92 გაქცეული მუშის (გადასაგზავნ ნაწილიდან) სიით და სასამართლო-საექიმო ოქმებით, რაც შედგენილია 9 მარტს დაჭრილ მოკლული მუშების გასინჯვის შემდეგ, აგრეთვე რომან პოლსკის, სამსონ გაგუას და კაპიტონ ანთაძის და 30 ჯარისკაცის შემოწმებით და ვინტოვკების გასინჯვა-შემოწმებით.

პასუხისგებაში მიცემულმა პირებმა: თეოფილე აღმასხანის ძე გოგიბერიძემ, მიხეილ ხირიმიანცმა, იესე ხუნდაძემ, ალექსი ზამბახიძემ, გერონტი კალანდაძემ, თეოფილე თევზაძემ, გერასიმე თოდუამ, პართლომე პაიჭაძემ, ბარნაბა დოლიძემ, ევთიმე პორტიაშვილმა, იავორ ბახტაძემ, მელიტონ ჭანკვეტაძემ, აქესენტი ნადარეიშვილმა, იოსებ

კანტურიამ, მოსე ხომერიკმა, ილია კალაძემ, გრიგოლ კოპალეიშვილ-
მა და პეტრე ნინიძემ თავი დამნაშავედ არ სცნეს და აჩვენეს: გო-
გიბერიძემ—რომ ის იყო წარდგენილი დასათხოვნად როტშვილდის
ქარხნიდან და 9 მარტს მხოლოდ შეეკითხა გუბერნატორის თანაშემ-
წეს, უშვებს ის დაპატიმრებულთ თუ იქერს მასთან მოსულ გოგიბე-
რიძეს და მუშებს და იმ წამსვე წავიდა. ხირიმიანცმა აჩვენა, რომ
ის წარდგენილი იყო ქარხნიდან დასათხოვნად და ხალხის სახელით
სთხოვა გუბერნატორს გაენთავისუფლებინა დაპატიმრებული და შემ-
დეგ წავიდა. ხუნდაძემ—აჩვენა, რომ ის მოთავსებულ იქნა ციხეში
32 მუშასთან ერთად, როგორც გაფიცულები. 8 მარტს გადაყვანილ
იქნა გადასაგზავნ ნაწილში და 9 მარტს, როცა ის სროლის შემ-
დეგ გადასაგზავნ ნაწილიდან გამოვიდა, ბოქაულმა არსენიშვილმა
მას ხელზე რევოლვერი დაჰკრა; ზამბახიძემ აჩვენა, რომ წარდგენილი
იყო როტშვილდის ქარხნიდან დასათხოვნად, ციხეში ა/წ. მოთავსე-
ბულ 32 მუშასთან ერთად, გადაყვანილ იქნა გადასაგზავნ ნაწილ-
ში და 9 მარტს, როცა კიშკარი გაიღო, ის გამოვიდა ქუჩაში და
დაჭრილ სქნა მარცხენა გვერდში, რის შემდეგ დაანგრია ლოზე
და სხვებთან ერთად წავიდა; კალანდაძემ აჩვენა, რომ ის წარდგენი-
ლი იყო როტშვილდის ქარხნიდან დასათხოვად და 8 მარტს იყო ცი-
ხის ახლოს, მაგრამ გადასაგზავნ ნაწილში ვერ მოხვდა და 9 მარტს
იმყოფებოდა გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლათ, უნდოდა წასვლა
როცა ჯარები მოვიდა, მაგრამ ჯარმა დაიგვიანა და დაჭრილ იქნა,
ჯარისკაცებისთვის ქვა არ უსროლია. თევზაძემ აჩვენა, რომ ის მუ-
შაობდა როტშვილდის ქარხანაში და დაახლოებით 6 მარტს იმყოფე-
ბოდა გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად, ბრბოს არ შეერთებია,
მაგრამ კაპიტანმა ანთაძემ შეაფიქროვა როგორც ის, ისე სხვები. რო-
ცა სროლა ასტყდა, ის გაიქცა და დაიჭრა ზურგში. თოდუამ—რომ
მას ბრალს სდებენ როტშვილდის ქარხნის მექანიკის შტიუბნერის მო-
კვლის განზრახვაში და გამოძიების დამთავრების შემდეგ განთავისუ-
ფლებულ იქნა ციხიდან; 9 მარტს ის გადასაგზავნ ნაწილის მახლობ-
ლად ეძებდა პროკურორს და დაჭრილ იქნა; პაიჭაძემ—რომ ის მუ-
შაობდა როტშვილდის ქარხანაში და გაიგო რა, რომ უმიზეზოთ არის
დაპატიმრებული 30 კაცი, სხვებთან ერთად მოითხოვდა დაპატიმრე-
ბულთა განთავისუფლებას, მაგრამ ყველა ისინი დაპატიმრეს გადა-
საგზავნ ნაწილში და როცა 9 მარტს 1000 კაცისაგან შემდგარი
ბრბო მოითხოვდა მათ განთავისუფლებას, ვილაც ბოქაულმა გააღო
გადასაგზავნ ნაწილის კიშკარი, ის გამოვიდა და დაჭრილ იქნა ფეხ-
ში; დოლიძემ—რომ ის დაპატიმრებული იყო 32 მუშასთან ერთად

ციხეში, გადაყვანილ იქნა გადასაგზავნ ნაწილში და 9 მარტს გამოვიდა პურისტების იმ დროს, როცა ქუჩაში ხალხი იდგა, ამ დროს ის შუაგულ ქუჩაში დაქრილ იქნა ფეხში; პორტიამ—რომ მან შესწყვიტა მუშაობა როტშილდის ქარხანაში და როცა მისი ბიძაშვილა აწ უკვე მოკლული ალექსი პორტია მოათავსეს გადასაგზავნ ნაწილში, ის წავიდა ამბის გასაგებათ და დასკრეს მხარში; გოგუამ—რომ ის მსახურობდა დარაჯათ ა/კ. რკინის გზაზე, 9 მარტს გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად ეძებდა ბიძაშვილს, ის დასკრეს; ამბარცუმიანმა—რომ ის ბრბოში იყო 9 მარტს, გადასაგზავნ ნაწილის მახლობლად, მის წინ ქვას ესროდნენ, მაგრამ მას არ უსვრია, და ურიადნიკი აბაშიძე შესცდა; შანიძემ—რომ ის იმ მუშათა რიცხვში იმყოფებოდა, რომელთა დათხოვნა იყო განზრახული როტშილდის ქარხნიდან, ის აიძულეს მუქარის ქვეშ 8 მარტს წასულიყო ციხესთან, რომ გაენთავისუფლებიათ ქუჩაში დაპატიმრებული მუშები, იქ ის დაქრილ იქნა ფეხში; ბახტაძემ—რომ ის იყო დასათხოვენ მუშათა სიაში როტშილდის ქარხნიდან, ციხის მახლობლად 8 მარტს ის შეიპყრეს და წაიყვანეს გადასაგზავნ ნაწილში, როცა კიშკარი გააღეს 9 მარტს, ის გამოვიდა სხვებთან ერთად ქუჩაში და დაქრილ იქნა ფეხში; ჯანგველიძემ—რომ ის წავიდა ციხესთან 8 მარტს, რომ გაეგო ბიძაშვილის ამბავი და მოხვდა გადასაგზავნ ნაწილში და მოთავსებულ იქნა იქ სხვებთან ერთად და 9 მარტს ღიღით წავიდა სამუშაოს საძებრად; როცა ბრბო მოდიოდა გადასაგზავნ ნაწილთან, შეუერთდა მას და დაქრილ იქნა ფეხში იმ დროს, როცა მოშორებით იმყოფებოდა გადასაგზავნ ნაწილიდან; ქანტურიამ—რომ ის 8 მარტს იმყოფებოდა ციხის მახლობლად და მოხვდა გადასაგზავნ ნაწილში; ხომერიკმა—რომ ის 42 მუშასთან ერთად 8 მარტს გადაყვანილი იყო ციხიდან გადასაგზავნ ნაწილში და ჯარისკაცთა ბრბოსთან შეტაკების დროს არ გამოსულა გადასაგზავნ ნაწილიდან და გამოვიდა შემდეგ, რის დადასტურება ითხოვა კაპიტან კლდიაშვილის დაკითხვით, მაგრამ ამ უკანასკნელმა აჩვენა, რომ ზომერიკი მან ნახა გადასაგზავნ ნაწილის ეზოში შეჯახების დამთავრების შემდეგ და რომ ის ყვიროდა, რომ მოჰკლეს მისი ძმა; კალაძემ—რომ მან ითხოვა ციხის მახლობლად 8 მარტს გაენთავისუფლებიათ დაპატიმრებული მუშები და ის წაყვანილ იქნა გადასაგზავნ ნაწილში, საიდანაც გამოვიდა 9 მარტს სროლის შემდეგ; ნადარეშვილმა—რომ 8 მარტს იყო ციხის ახლოს და რომ ის წაიყვანეს გადასაგზავნ ნაწილში, საიდანაც ბრობს შეტაკების დროს ჯარისკაცებთან არ გამოსულა; ნინიძემ—რომ 8 მარტს ის იყო ციხის ახლოს და აქედან მოხდა გადასაგზავნ

ნაწილში, საიდანაც შეჯახების დროს არ გამოსულა; ბრალდებულთა ახსნა-განმარტებას უარყოფს ზემოდმოყვანილი საბუთები. ბრალდებულნი იმყოფებოდნენ ბრბოში ჯარისკაცებთან შეტაკების დროს, რადგანაც მოწმეებს: არსენიშვილს, ფილიმონოვს კარდაშევს და აბაშიძეს არ შეეძლო მათი დანახვა და დაიჭირეს გადასაგზავნი ნაწილის კიშკარის ახლოს ქუჩაში, სადაც ქვებისა და თოფებიდან სროლაში ცნობისმოყვარე ხალხი არ გაჩერდებოდა. ყველა მუშები, რომლებიც გადმოვიდნენ გადასაგზავნი ნაწილის კიშკრიდან შეჯახების დროს შეუერთდნენ, მოწმეთა ჩვენების თანახმად, ბრბოს, რომელიც თავს დაესხა ჯარისკაცებს. ისინი მონაწილეობდნენ თავდასხმაში გადასაგზავნი ნაწილში. დაპატიმრებულთ ბრალი ედება იმაში, რომ ისინი გამოვიდნენ შეჯახების დროს კიშკრიდან და მონაწილეობა მიიღეს თავდასხმაში, ეს დამტკიცებულია მოწმეთა ჩვენებით და იმ კრილობებით, რაც მათ მიიღეს ქუჩაზე. ზემომოყვანილის თანახმად ოზურგეთის მაზრის ს. ბასილეთის მცხოვრები თეოფილე აღმასხანისძე გოგობერიძე 26 წლის, ტფილისის მაზრის—ს. გლდანის მცხოვრები მიხეილ ბეროსძე ხირიმიანცს 31 წ. ოზურგეთის მაზრის ს. საჯევანოს მცხოვრებს, იესე ალექსანდრეს ძე ხუნდაძეს 27 წლის, ოზურგეთის მაზრის ს. ამალლების მც. ალექსი გაბრიელის ძე ზამბახიძეს 20 წლ., იმავე მაზრის ს. ბასილეთის მცხ.-თეოფილე გიორგისძე თევზაძეს 20 წ. ოზურგეთის მაზრის სოფ. ერკეთის მცხ.-ბართლომე მაქსიმეს ძე პაიქაძეს 22 წ. ოზურგეთის მაზრის ს. ამალლების მცხ. ბარნაბა აღმასხანისძე დოლიძეს 23 წლ., სენაკის მაზრის ს. აბაშის მცხ. ევთიმე ივანესძე პორტიას 28 წლ. ოზურგეთის მაზრის ს. ჯურუყყეთის მცხ. სამსონ დავითისძე გაგუას 25 წლ. თურქეთის ქვეშევრდომს ბაიბურთის მცხოვრებს არუთინ სტეფანესძე აბარცუმიაძეს 19 წლ., საპატიო მოქალაქე მცხოვრები ოზურგეთის მაზრის სოფ. ნანეიშვილისსეულისა ანდრია მალაქიასძე შანიძეს 22 წ. ქუთაისის მაზრის ს. ქუჭუშის მცხ.-იაგორ თედორესძე ბახტაძეს 17 წლისა, ქუთაისის მაზრის ს. მაიდანის მცხ. მელიტონ გიორგისძე ქანკვეტაძეს 36 წლ. სენაკის ს. ოზეტონის მცხოვრები აქესენტი დავითისძე ნადარეიშვილს 21 წ. სენაკის მაზრის ს. ეწერის მცხოვ.—იოსებ მიხეილისძე ქანტურიას 20 წლ. ოზურგეთის მაზრის ს. ვაკეს მცხოვ.—მოსე მაქსიმესძე ხომერიკს 22 წ. ქუთაისის მაზრის ს. ეწერის მცხ. ილია ნიკოლოზისძე კალაძეს 20 წ. იმავე მაზრისა და სოფლის მცხოვ.—გრიგოლ ქველისძე კოპალეიშვილს 24 წლ., ოზურგეთის მაზრის ს. ასკანის მცხ.—პეტრე ბეჟანისძე ნინიძეს 30 წლ. ბრალი ედებათ: გოგობერიძეს და ხირიმიანცს იმაში რომ წინასწარი შეთანხმებით

სხვა დამნაშავეებთან ერთად მეთაურობდნენ ბრბოს, რომლის მოქმედება მიმართული იყო მთავრობის საწინააღმდეგოთ იმ მიზნით, რომ გაენთავისუფლებიათ როტშილდის ქარხნის დაპატიმრებული მუშები, რომლებიც მოთავსებული იყვნენ გადასაგზავნ ნაწილში ბათუმში მომხდარ გაფიცვაში მონაწილეობისათვის. ბრალდებულნი გამოცხადდნენ 1902 წლის მარტის 9-ს გადასაგზავნ ნაწილთან მრავალრიცხოვან ბრბოსთან ერთად, მივიდნენ გადასაგზავნ ნაწილთან და წარუდგინეს ხსენებული მოთხოვნები ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწეს პოლკ. დრიაგინს დაპატიმრებულთა განთავისუფლების შესახებ; მათ უარი თქვეს წასულიყვნენ უკანვე, გაეწმინდათ ქუჩა, უსისიანებდნენ ხალხს მოეხდინათ უწყსოება და მიემართათ ძალადობისთვის. ბრბოც მათთან ერთად ეკვეთა კავკასიის მსროლელი ბათალიონის როტას, რომელიც მოწვეული იყო გუბერნატორის თანაშემწის მიერ დაპატიმრებულ გაფიცულ მუშების დასაცავად. ოფიცრებს და ჯარისკაცებს დაუშინეს ქვები, აგურის ნატეხები და სხ., შეეცადნენ წაერთმიათ ჯარისკაცებისთვის თოფები, ქვით ზიანი მიაყენეს კაპიტან ანთაძეს, ჯარისკაც პოლსკის და სხვ. დანარჩენთ ბრალი ედება იმაში, რომ გოგებრიძესთან და ხირიმიანცთან შეთანხმებით და მათთან ერთად მონაწილეობა მიიღეს მთავრობის საწინააღმდეგო გამოსვლაში, რაც გათვალისწინებულია სასჯელთა დებულ. 13,264 და 1 ნაწ. 264 მუხ.

ამიტომ სასჯელთა დებულება 200 და 1260 მუხ. ძალით ბრალდებულთა საქმე უნდა გაირჩეს ქუთაისის საოლქო სასამართლოში.

შედგენილია 1902 წ. აპრილის 12-ს ქ. ბათუმში. ბრალდებულის ამხანაგი **ორლოვსკი**.

სია იმ პირთა, რომელნიც გამოწვეული უნდა იქნან სასამართლოს სხდომაზე. **ბრალდებულნი:** 1) თეოფილე ალმასხანის ძე გოგებრიძე, 2) მიხეილ ბეროს ძე ხირიმიანცი, 3) იესე ალექსანდრეს ძე ხუნდაძე, 4) ალექსი გაბრიელის ძე ზამზახიძე, 5) გერონტი ირაკლის ძე კალანდაძე, 6) თეოფილე გიორგის ძე თევზაძე, 7) გერასიმე ლუკას ძე თოდუა, 8) ბათლომე მაქსიმეს ძე პაიჭაძე, 9) ბარნაბა ალმასხანის ძე დოლიძე, 10) ევთიმე ივანეს ძე პორტია, 11) სამსონ დავითის ძე გაგუა, 12) არუთინ სტეფანეს ძე ამბარცუშნიანი, 13) ანდრია მალაქიას ძე შანიძე, 14) იაგორ თედორეს ძე ბახტაძე, 15) მელიტონ გიორგის ძე ჭანკვეტაძე, 16) აქესენტი დავითის ძე ნადარეიშვილი, 17) იოსებ მიხეილის ძე ჭანტურია, 18) მოსე მაქსიმეს ძე ხომერიკი, 19) ილია ნიკოლოზის ძე კალაძე, 20) გრიგოლ ქველაიას ძე კოპალეიშვილი, 21) პეტრე ბეჟანის ძე ნინიძე.

მოწმეები: 1) ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწე პოლ. მიხეილ ნიკოლოზის ძე დრიაგინი, 2) ქუთ. საგუბ. ჟანდარმ. სამმ. უფროსის თანაშემწე როტმისტრი ვლადიმერ ედვინის ძე ზეიდლიცი, 3) კაპიტანი ესტატე ანთაძე, 4) შტაბს კაპიტანი იმნაძე, 5) შტაბს კაპიტანი თავ. ალექსანდრე ვაჩნაძე, 6) კაპიტანი დავით კლდიაშვილი, 7) პორუჩ. ივან გუსკოვი, 8) ჟანდარმთა სამმართველოს თარჯიმანი კილიკოვი, 9) ბათუმის პოლიცმეისტ. თანაშემწე ივანე კურდიუმოვი, 10) ქ. ბათუმის მე-2 უმნ. ბოქაული ილია არსენიშვილი, 11) მე-4 უბნის ბოქაული (ქ. ბათუმის) გრიგოლ ჩხიკვაძე, 12) უბნის ზედამხედველი უჯრან ბეგ კარდაშევი, 13) უბნის ზედამხედველი გრიგოლ ფილიმონოვი, 14) საპოლიციო დარაჯთა ურიადნიკი ასლან ბეგ აბაშიძე, 15) ჯარისკაცი რომან პოლსკი, 16) უნტერ ოფიცერი მიხეილ პეტრენკო, 17) ჯარის კაცი ივანე შულგინი, 18) ჯარისკაცი კრესან ვოზნი, 19) უნტერ-ოფიცერი ვასილის აკიშინი 20) უნტერ-ოფიცერი თეოფილე პოტოცკი, 21) უნტერ ოფიცერი ირაკლი კვაპანტირაძე, 22) ჯარის კაცი ნიკოლოზ ლუბენი, 23) ჯარისკაცი პეტრე ელისევი, 24) უფროსი უნტერ ოფიცერი ონისიმე ტრეპეტუნი, 25) ეფრეიტორი ანდრია ბორიაშევი, 26) უნტ. ოფ. ლუკა კოლესნიკოვი, 27) ჯარისკაცი პეტრე კოვალენკო, 28) მესანგრეთა როტის უფროსი უნტერ ოფიცერი პეტრე მიტროფანოვი, 29) უფროსი უნტერ ოფიცერი პოპოვი. ბრალდებულის ამხანაგი **ორლოვსკი** სწორეა: მდივნის მაგიერი (გაურჩეველია) შეამოწმა: მდივნის თანაშემწე. თან. აღ. კალანდაძე.

განაჩენი.

ბათუმში 6-8 მარტს ქუთაისის საოლქო სასამართლოს სესიამ გაარჩია საქმე 21 მუშისა, რომელნიც პასუხისგებაში იყვნენ მიცემულნი წარსულ წლის მარტში როტშილდის ქარხანაში მომხდარ არეულობის გამო. ბრალდებულებს იცავდნენ ვეჟილებინ. კ. მურავიოვი, ა. სტალი, ა. ბჟლორუსოვი. (მოსკოვიდან), მაკევეი (ვოლოგდიდან), ბ. იოვანსოი (სმოლენსკიდან) 5. ელიავა და ხომენტოვსკი (ტფილისიდან). გელაზაროვი (ქუთ), ლ. ანდრონიკოვი და მ. იორლშინი (პეტერბურგიდან). საოლქო სასამართლომ 21 კაციდან მხოლოდ 8 იცნო დამნაშავეთ და მიუსაჯა სატუსალოში დაპატიმრება: სამსონ გაგუას 6 თვით, არუთინ ამბარცუმოვს 3 თვით, ექვთიმე პერტიას, მიხეილ ხირიმიანცს, თერფილე გოგობერიძეს, თეოფილე თევზაძეს, გერასიმე თოდუას 2 თვით. გერონტი კალანდაძეს—1 თვით. სასამა-

რთლმ გაამართლა: ალექსანდრე აბზიანიძე, იესე ხუნდაძე, მელიტონ ჭანგველაძე, ბათლომე პაიჭაძე, ანდრე შონია, იაგორ ბახტაძე, იოსებ ჭანტურია, მოსე ხომერიკი, ილია კალანდია, გრიგოლ კოპალეიშვილი, პეტრე ნინიძე. ბარნაბა დოლიძე, ავქსენტი ნადარეიშვილი. („კვალი“ № 12—1903—მარტი).

მუშების დახოცვის წლისთავი.

წლისთავის წინა დღით ბათომში ჩავედი გურიიდან. მე და ირაკლი კოტრიკაძემ ვინახულეთ ბენია ჩხიკვიშვილი და გავიგეთ, თუ როგორ და სად ეწყობოდა დემონსტრაცია.

წითელ ქალალზე დაწერილი მოწოდებები ღამით გავრცელდა. მატარებლის წასვლისას სადგური მუშებით გაივსო—ქანდარმები ჯერ ვერაფერს ამჩნევდნენ, მხოლოდ უკვირდით ამდენი მგზავრების თავმოყრა სადგურში, მაგრამ ისინი ალბათ ამას ხსნიდნენ იმიტომ, რომ დამცველებს აცილებენო (მუშების გასამართლება სწორედ წლის თავზე მოხდა). დამცველები იყვნენ სხვა ქალაქებიდან, ბეტერბურგიდანაც კი. დაიძრა თუ არა მატარებელი, მუშებმა „ურა“ დასცახეს და რამოდენიმე ათასი მუშა რკინის გზის ლიანდაგისკენ გაექანა. ამ დროს სასაცილო იყო ქანდარმების გაქცევა და მათი უეცარი დაფრთხობა ამ მათთვის მოულოდნელი და უეცარი ამბავის გამო.

აქვე მოგვყავს ოფიციალური ცნობა ამ დემონსტრაციის შესახებ:

ოფიციალური გამოცხადება არეულობათა შესახებ ბათომში.

„გაზეთ „კავკაზ“-ში დაბეჭდილია: ქალაქ ბათომში, 9 მარტს, დილით დიდძალმა მუშებმა თავი მოიყარეს სადგურზე იმ დროს, როდესაც მატარებელი უნდა წასულიყო. მუშები შეიკრიბნენ იმ ვეჟილების გასაცილებლად, რომელნიც სამართალში მიცემულ მუშებს იცავდნენ. როდესაც მატარებელი დაიძრა, ხალხმა ააფრიალა წითელი დროშა და „ურას“ ძახილით ლიანდაგს აქეთ-იქიდან მატარებელს გაჰყვა.

რაიმე უბედურების თავიდან ასაცილებლათ მემანქანემ მატარებელი გააჩერა, რომელიც რამდენსამე წუთის შემდეგ ხელ-ახლა დაიძრა, როდესაც ხალხმა ლიანდაგი დასცალა.

სადგურიდან ხალხი მარინის პროსპექტით გაემართა. გზაზე მუშებმა კიდევ ააფრიალეს რამდენიმე დროშა, რომელზედაც მთავრობის საწინააღმდეგო წარწერები იყო. პროსპექტზე რამდენჯერმე კიდევ გაისროლეს რევოლვერები, მაგრამ ენება არავისთვის მიუყე-

ნებისათ, მხოლოდ ჩაამტერიეს ფანჯრები „ჩერნომორსკი ეესტნიკ“-ის რედაქციისა და ბ-ნ ერნისა და ამერიკის ელჩის სადგომებში.

ამის შემდეგ, როდესაც დაინახეს სამხედრო რაზმის მოახლოება, ხალხი დაიშალა. („კვალი“ № 13—1903 წ. მარტი).

1902 წ. კაპიტან ანთაძის მიერ მუშების დახოცვამ ვერ შეაშინა ბათუმის მუშები: კაპიტალისტებმა ვერ დაიმორჩილეს მუშები ვერც გადასახლებით, ვერც გასამართლებით. მუშებში შეიქნა კონსპირატიული სოც.-დემოკრატიული ორგანიზაცია, გაძლიერდა პარტიული მუშაობა, პროპაგანდა-აგიტაცია. თუ რამდენად ძრიელი იყო მუშათა ორგანიზაციების საწინააღმდეგო მუშაობა, ეს სჩანს „კვალში“ მოთავსებულ ცნობებიდან, რომელიც მიუხედავად სასტიკი ცენზურისა, მაინც ახერხებდა რევოლუციონური ამბების მოთავსებას.

მუშების დახვრეტის და ხსენებული დემონსტრაციის შემდეგ შესდგა კავკასიის საკავშირო კომიტეტის საშვალეებით (კოოპტაციით) ბათუმის კომიტეტი, რომელშიაც შევიდნენ: ჩხეიძე კარლო—(ინტელიგენტი); კალაძე გერასიმე—(როტშვილის ქარხნის მუშა); მგელაძე ივანე—(როტშვილის ქარხნის მუშა); კოპალეიშვილი ილიკო—(ხეივანი); ჩხიკვიშვილი ბენია—(ინტელიგენტი).

1903 წელს თათრის ბაზრის მოედანზე მოწყობილ იქნა დიდი მიტინგი, რომელშიაც მონაწილეობა მიიღო ყველა ქარხნების მუშებმა. ამ მიტინგზე სიტყვით გამოვიდა რაფიელ ჩიხლაძე. მიტინგის ჩატარებამ გამოიწვია, როგორც მოსალოდნელი იყო, რეპრესიები. დაიჭირეს კომიტეტის შემდეგი წევრები: კალაძე გერასიმე, მგელაძე ივანე და კოპალეიშვილი ილიკო. ჩხიკვიშვილმა გურიაში მიმალვა მოასწრო, კარლო ჩხეიძე გადარჩა დაქერას.

კომიტეტი შეესებულ იქნა შემდეგი ამხანაგებით: სოლორაშვილი გრიშა—(ინტელიგენტი), წულაძე ავთონი—(ინტელიგენტი), თავართქილაძე სიმონ—(როტშვილის ქარხნის მუშა), ლომინაძე ელისო—(ინტელიგენტი), ხომერიკი ნოე (ხუნზუზა—ინტელიგენტი), რამიშვილი ნოე—(ინტელიგენტი), ჩიხლაძე რაფიელ—(ინტელიგენტი).

კომიტეტის ასეთ შემადგენლობას ისტორიამ არგუნა ბედი ემსჯელა იმაზე, თუ ვინ უნდა წასულიყო დელეგატთა მეორე პარტიკულილობაზე. ბათუმის კომიტეტის ერთ-ერთ სხდომაზე გადაწყდა ბათუმს თავისი საკუთარი დელეგატი არ გაეგზავნა, არამედ—თავისი ხმა გადაეცა ყრილობაზე მიმავალ ნოე ჟორდანიასა და დიომიდე თოფურიძისთვის.

ყრილობის შედეგების შესახებ მოხსენება გააკეთა დიომიდე თოფურიძემ და აი, აქ გადაწყდა მენშევიზმ-ბოლშევიზმის ბედი.—მოხსენება

გაკეთდა აქტივის კრებაზე. საკითხი, რომელმაც მიიპყრო ფართე მასის ყურადღება, იყო—თუ როგორი უნდა იქნეს პარტიის ორგანიზაციული წყობა—ქვევიდან, თუ ზევიდან. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ ბათუმის მუშებისთვის ყველაზე უფრო პოპულარული იყო ეს საკითხი. დანარჩენ საკითხებში ძლიერ სუსტად ერკვეოდნენ. ამ საკითხში მუშები ხედავდნენ თავისი ინტერესების გამოხატულებას და ამის გამო, გარდა გრიშა სოლოროვის, აფთონ წულაძის და ელისო ლომინაძისა ერთ მშვენიერ დღეს ყველა მენშევიკებს მიემხრო.

გრიშა სოლორაშვილმა, რომელმაც არ ჩააბარა მენშევიკებს პარტიული ბეჭედი და ქონება, გამოცხადებულ იქნა დატყვევებულად და რამდენიმე საათის შემდეგ იძულებული შეიქნა ჩაებარებია ქონება.

მენშევიკურ პრინციპის მიხედვით ჩატარდა უჯრედებში არჩევნები და უჯრედების წარმომადგენლობის ყრილობას ეწვოდა კოლექტივი. 24 პირი შედიოდა ამ კოლექტივში. მომყავს სია იმ ამხანაგების: 1) ჯიბლაძე ვლადიმერი—(ზეინკალი), 2) დგებუაძე ალექსანდრე—(მუშა), 3) მგელაძე ივანე—(მუშა), 4) თავართქილაძე სიმონა—(მუშა), 5) არსენიძე (რაქდენიძე) მიშა—(ინტელიგენტი), 6) ყუფარაძე სერგო—(მუშა), 7) კანდელაკი კოწია—(მუშა), 8) ნინუა ფარნა—(მჭედელი), 9) ივანიაძე სილოვანი, 10) კალაძე გერასიმე—(მუშა), 11) ფეოდოროვი მიშა—(ზეინკალი), 12) ლოზინი კოლია—(ზეინკალი), 13) მესხრიკაძე სანდრო—(მუშა), 14) თურმანიძე თეოფილე—(ინტელიგენტი), 15) დოლბაია პავლე—(მუშა), 16) ჩხაიძე ნოე—(მუშა), 17) ჩიქავა ფილიპე—(მუშა), 18) ნათაძე ლეო—(ინტელიგენტი), 19) არუთინოვი „კამბულა“—(ინტელიგენტი), 20) კოპალეიშვილი ილიკო—(ზეინკალი), 21) იმნაიშვილი გერმანე—(ინტელიგენტი), 22) ჩემია არტემი—(მუშა), 23) მაშკევაიზი მიშა—(თუჯის ჩამომსხმელი), 24) მანჯგალაძე ილიკო—(მუშა)*).

კოლექტივმა აირჩია აღმასრულებელი კომიტეტი შემდეგი შემადგენლობით: ჯიბლაძე ვლადიმერი, მგელაძე ივანე, კალაძე გერასიმე, ფეოდოროვი მიშა და მესხრიკაძე სანდრო.

ამნაირად, როგორც ვხედავთ, ორგანიზაციის შენება ჩატარდა მენშევიკურ ყაიდაზე, მაგრამ ვინაიდან კოლექტივის და აღმასრულებელი კომიტეტის უმრავლესობა მუშები იყვნენ, ისტორია სწორი იქნება თუ ვიტყვით, რომ თეორიაში ორგანიზაცია მენშევიკური, საქმით ბოლშევიკური იყო. მაგალითისთვის ავიღოთ მზადება აჯანყ-

*) აქ მოყვანილი ზოგიერთი ცნობები მოწოდებულია ამა. ს. ყუფარაძის და ი. კოტრიკაძის მიერ.

ვისთვის. როგორც ვიცით, მენშევიზმის იდეოლოგები მზადების და აჯანყების მოწყობის წინააღმდეგი იყვნენ. ბათუმის მენშევიკურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა კი გამოყო კომისია ჯიბლაძის, კალაძის და თავარაქილაძის სახით, რომელმაც აწარმოვა აჯანყებისთვის ფულის შეგროვება, შეისყიდეს დიდძალი იარაღი და დაამზადეს საკმაო რაოდენობის მაკედონიის სისტემის ხელით სასროლი ყუმბარები. გარდა ამისა, როდესაც 1905 წ. ბათუმში იფეთქა აჯანყებამ, მის დასაცხრომათ კი არ მოუწოდებდა ორგანიზაცია ბათუმის მუშებს, არამედ—აჯანყების გასაღრმავებლად, რასაც მოწმობს ქვემოთ მოთავსებული შემდეგი ფურცელი:

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

ამხანაგებო და მოქალაქენო. რევოლიუცია იზრდება. რუსეთის გული შეირბა რევოლიუციის ძალეში გაქანებით. ლეღავენ ყველა ქალაქები, გაფიცულია ყველა რკინისგზები. პოლიტიკურმა პროცესმა მოიცვა მთელი სამრეწველო ცენტრები და ჩამორჩენილი სოფლებიც კი. მოსკოვი, პეტერბურგი, ვარშავა, ლოძი, ეკატერინოსლავი და სხვ. ქალაქები სულ ახალ-ახალ მებრძოლთ აგზავნიან სახალხო ჯარის რიგებში, რომელმაც გადამწყვეტი ბრძოლა იწყო მეფის თვითმპყრობელობასთან. თვითმპყრობელობა ცახცახებს. სიკვდილის პირად მისული, ის თავის უკანასკნელ ჯოჯოხეთურ ძალებს იკრებს, რომ სისხლში ჩააღრმავოს აჯანყებული ხალხი და სისხლითვე მორწყოს ჩვენი თვალწმენილი სამშობლო. ხდება ჯარების მობილიზაცია, იწვევენ და იარაღს ურიგებენ ხულიგანებს იმ მოქალაქეთა დასახოცავად, რომელნიც იცავენ თავიანთ პატივს, სიცოცხლეს და თავისუფლებას. რევოლიუციონურ კავკასიაზე გააფთრებული იერიშები მიაქვთ მთავრობის ურდოებს. მეფის მთავრობის მსახურნი იჩქარებენ დააბნელონ ხალხის შემეცნება უაზრო მუქარებით და წაართვან ყველაფერი ის, რაც ხალხს მოუპოვებია, ურიცხვი მსხვერპლის და სისხლის გაღების მსხვერპლით მძიმე ბრძოლაში.

ამხანაგებო და მოქალაქენო. მთავრობა უძლურია ხალხთან ბრძოლაში, რევოლიუცია მოსპობს ძალადობას. დადგა დრო, როცა თავისუფლების წითელი დროშის გარშემო შემოკრებილნი დაანგრევენ თვითმპყრობელობის საუკუნებრივ მონობას. საჭიროა, რომ კავკასიის ყველა ქალაქებისა და სოფლების მცხოვრებნი ერთად დაესხან თავს

თვითმპყრობელობის იმ ძალებს, რომლებიც მათ ემუქრებათ. როგორც ქეჩა-ქუხილი დაიჭექებს ხოლმე, დეე ისე დაიჭექოს კავკასიის საყოველთაო გაფიცვაში.

დაანგრით რკინის გზა, სატელეგრაფო კავშირი, რათა მთავრობამ ვერ მოახერხოს ჯარების გადაყვანა და თვისი ბრძანების შესრულება ხალხის დარბევის შესახებ.

მოიმარჯვეთ ყუმბარები, თოფები, ცულები და რევოლვერები, დახოცეთ ყოველი მტერი, თავს დაესხით პოლიციელებსა და ყაზახებს. დეე შედრკეს ბოროტება. ჩვენი დაკოჭრებული ხელების დარტყმით მოვიშორეთ საზიზღარი მონობის ბორკილები, გავიმართოთ წელში, ამოვისუნთქოთ თავისუფლად:

გაიფიცეთ და მოითხოვეთ:

1. ეგზეკუციის გაუქმება.

2. გაძლიერებული დაცვისა და სამხედრო წესების მოხსნა.

3. ყველა იმ ჯარის ნაწილებისა და ყაზახების უკან გაწვევა კავკასიიდან, რომლებიც გამოგზავნილია აჯანყებული ხალხის წინააღმდეგ.

4. ყველა იმ პირთა განთავისუფლება, რომლებიც დაიტანჯნენ პოლიტიკური დანაშაულისთვის, უმთავრესად უკანასკნელ ხანებში, გორის და დუშეთის მაზრებიდან გადასახლებულთა განთავისუფლება. ძირს მეფის თვითმპყრობელობა.

ძირს მისი დამცველები.

ძირს რუსეთის ჩაგვრა.

გაუმარჯოს საყოველთაო გაფიცვას.

გაუმარჯოს სახალხო აჯანყებას.

გაუმარჯოს რევოლუციას.

გაუმარჯოს რ. ს. დ. მ. პარტიას.

ბათუმის კომიტეტი.

დაბეჭდილია 100 ცალი. 14 ოქტომბერი 1905 წელი.

ბათუმის კომიტეტის სტამბა.

1903 წლის მაისის დამლევს და ივნისის პირველ რიცხვებში ქ. ბათუმში ქართული სკოლის შენობაში შესდგა გურიის სოც. დემ. ორგანიზაციების პირველი ყრილობა, რომელმაც დაჰყო გურია ხუთ რაიონად, შემოიღო ათვისაგებისა და ასისთავების სისტემა და პარტიის თითო წევრზე დააწესა საწევრო გადასახადი თითო აბაზი. ამავე ყრილობამ უარყო ტერორი. შედგენილ იქნა გურიის კომიტე-

ტი, რომელშიაც შედიოდნენ: 1) ისიდორე რამიშვილი, 2) ნ. რამიშვილი, 3) გოგილო ცინცაძე, 4) ნ. ხომერიკი და 5) ბ. ჩხიკეიშვილი. ამ ყრილობის მონაწილენი არიან: 1) ის. რამიშვილი, კოლია ქარცივაძე, იასონ მეგრელიძე, ვარლამ კალანდაძე, თენგიზ ჯღენტი, ნ. რამიშვილი, ნ. ხომერიკი, გრ. ურატაძე, არონ ჩხაიძე, ბაბი გურგენაძე, სოფო გურგენაძე, სამსონ კალანდაძე, გრიგოლ ცინცაძე, ეპიფანე მგელაძე, იესიხი სალუქვაძე, ბენია ჩხიკეიშვილი, ჭოლა ლომთათიძე, ალ. მითაიშვილი, ლუკა მეგრელიძე, მირიან რამიშვილი და ელასა მამალაძე.

გურიის ს.-დ. ორგანიზაციების პირველი ყრილობა.

აი როგორ იყო დაბეჭდილი ამ ყრილობის ანგარიში „ისკრაში“:
„... 1903 წელს ეწყობა გურიის კომიტეტი, რომელიც ამავე წლის მაისში იწვევს პირველ ყრილობას. ყრილობაზე აგიტატორებს გარდა მონაწილეობენ გლეხები, რომელთაც მომავალში შეეძლებოდათ მუშაობა გურიაში. ამით აიხსნება თვით ყრილობის ხასიათიც. ყრილობაზე არჩევენ კომუნისტურ მანიფესტს; იხილავენ სოციალისტ-რევოლუციონერების პროგრამას, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ ტერორს; კითხვა ისმება გურიაში ორგანიზაციების მოწყობის შესახებ. გადაწყდა მთელი გურია დაყოფილ იქნას 5 რაიონად; ყოველ რაიონში იქნება წარმომადგენელი დანიშნული კომიტეტის მიერ. ყრილობაზე იქნა ისინი დანიშნული. რაიონის წარმომადგენლებს უნდა კავშირი გაებათ ყველა საზოგადოებებთან და აერჩიათ ყველა საზოგადოებებში თავისი წარმომადგენლები. რაიონის წარმომადგენელთა მუშაობაში მონაწილეობდნენ პროპაგანდისტებიც. მათ მოაწვეეს საკასო ჯგუფები, რომელთა შორის სწარმოებდა პროპაგანდა, მართალია, შემთხვევითი ხასიათისა; ამ ხნიდან იწყება გურიის დაყოფა საათისთავეობათ (საკასო ჯგუფი, ათი კაცი თითოეულში). რაც შეეხება მუშაობას, ძალთა უყოლობის გამო დასავლეთ გურიაში ის სრულიად შესწყდა; სექტემბერში კი დასავლეთ გურიაში ეწყობა დიდი მიტინგები—ერთში 900 კაცი ღებულობს მონაწილეობას, მეორეში (ჩოხატაურში) 600 კაცამდე დროშითა და სროლით. ყრილობის შემდეგ 1903 წ. ოქტომბერში ჩოხატაურში მოეწყო ჯარში გასაწვევთა პირველი დემონსტრაცია დროშით, მონაწილეობდა 70 კაცი. ამ პატარა დემონსტრაციას უდიდესი მორალური მნიშვნელობა ჰქონდა, მან პანკა გამოიწვია მთელს აღმინისტრაციაში, რადგანაც ამ

დრომდე ადმინისტრაცია დღესასწაულობდა გამარჯვებას, მას ეგონა, რომ მიღებული რეპრესიების შემდეგ არაერთარი დემონსტრაცია აღარ მოხდებოდა. 1904 წლის იანვრის პირველ რიცხვებში შესდგა გურულების მეორე ყრილობა. დღის წესრიგი ასეთი იყო: ანგარიში რ. ს. დ. მ. პ. მეორე ყრილობის შესახებ, რ. ს. დ. მ. პ. პროგრამის შესახებ, მოხსენება ტერორის შესახებ. („ისკრა“—1903 წ. № 104).

მიტინგი სომეხ-თათართა

შუღლის მოსასპობათ.

თებერვლის 20-ს (1905 წ.) გაიმართა დიდი მიტინგი სომეხების ეკლესიის ახლოს. მიტინგზე გამოცხადდნენ მუშები და ბათუმის მოქალაქეთა უმრავლესობა. მიტინგის მიზანი იყო პროტესტი გამოცხადებია პოლიციის უმოქმედობისათვის ბაქოში დაწყებულ სომეხ-თათართა ჭელის გამო და ზომები მიეღო, რომ ასეთი უღეტა ბათუმში არ დაწყებულიყო. მთავრობის ასეთი პროვოკაციისთვის ნიადაგი იყო ბათუმში.

მიტინგზე გამოვიდნენ სოც. დემოკრატების ორატორები: ბ. ჩხიკვიშვილი და ფეოდოროვი. ორატორებმა დაასურათეს თვითმპყრობელი მთავრობის მორიგი პროვოკაცია და ფართოდ აუხსნეს ზღვა ხალხს თვითმპყრობელი რეჟიმის დამხობის აუცილებლობა. მიტინგზე ვერც პოლიცია და ვერც სამხედრო უწყების წარმომადგენლები ვერ გამოცხადდნენ. აქა-იქ გოროდოვოი თუ გამოჩნდებოდა, მათ იარაღს აცლიდნენ. მახსოვს, როგორ სტაცა ხელი ვარლამ შარაშიძემ „გოროდოვოის“ და სასწრაფოთ აართვა იარაღი.

ჯერ მიტინგი არ იყო დასრულებული, წითელი დროშა მაღლა ფრიალებდა, შორს სახლის თავებიდან ბავშვები და ქალები მიტინგს უყურებდნენ, ფეოდოროვს სიტყვა არ დაემთავრებინა, რომ ვიღაცამ პროვოკაცია გასწია: „კაზაკები მოდიანო“ და თან თოფის სროლის ხმაც მოისმა. არავინ იცოდა, თუ რაში იყო საქმე, ხალხი ერთიმეორეს მიაწყდა, ქალების წივილ-კივილი და აურ-ზაური გამეფდა, ხალხი დაიძრა. ერთი ნაწილი დროშას არ მოშორდა და ის ბარცხანის მიმართულებით გამოაქროლა (დროშას მეც მოვსდევდი), სასწრაფოთ ქუჩები გაივსო ჯარისკაცებით, ჰამოდენიმე ზარბაზნის ტყვიამაც იგრილა, —თურმე ეს იყო ნიშანი: დაერიეთ დემონსტრანტებსო. სასწრაფოთ გარბოდა „ნოვი სვეტისაკენ“ დემონსტრანტების ერთი ნაწილი, ნაწილი ქალაქის ქუჩებში დაიფანტა. ჩვენი გამოუცდელობა იმაში გამოიხატა, რომ მუშათა უბნისაკენ ამ დროს არ უნდა გავქცეულიყავით. საბედისწერო იყო ეს წუთები—უკან მოვიხედეთ,

მოგესდევდა ცხენოსანი კაზაკების ასეული, რომლებიც შეუბრალებლათ გაქანებულ ცხენებიდან გვაყრიდნენ „ხალხს“. ღუქნები ყოველგან დაკეტილი იყო, შესვლა არსად აღარ შეიძლებოდა, ინსტიქტიურად იქვე ეზოში შეგცვივდით ერთი ნაწილი და სწორეთ ამ ეზოში დატრიალდა ჯოჯოხეთი. კაზაკები შემოცვივდნენ, ამეზოს და სახლს ტყვიები დააყარეს. შეიქნა უმოწყალო წივილ-კივილი, მუშა ზაქარიძე საშინლად იტიანებოდა, მას ტყვია მუცელში მოხვდა. მოწაფე უჯმაჯურიძეს ორივე მკლავები ტყვიამ გაუხვრიტა. იქვე ორი რუსის ქალი (გვარები არ ვიცი), რომლებიც არაფერ შუაში იყვნენ, ტყვიებით გაგმირეს კაზაკებმა. ერთი ნაწილი ამხანაგებისა ორსართულიან სახლში შეცვივდა, მე კი სახლში შესვლა ვერ მოვასწარი, იქვე ერთი დანგრეული ღუქანი იყო და იქ შევედი. მედღუნის დახმარებით ღუქნის სახურავზე ავედი. კაზაკების მუშებზე თარეშს იქიდან კარგათ ვხედავდი. ერთი უცნობი მუშა გაჩნდა ჩემთან, რომელმაც ჩხუბიც დამიწყო: „არ გვესვრიან კაზაკები, ჩვენია იძახდით და ეხლა უყურე როგორ გეხოცავენია“. კაზაკებზე უფრო ამ უცნობმა შემაწუხა საყვედურებით, მაგრამ რას ვიზამდით: ორივე მიმაღული ერთი მეორეს ვუთმენდით. რაღაც იღბლათ იქ, სადაც ჩვენ ვიყავით, ტყვია ნაკლებათ მოდიოდა. იქვე სახლი კი სულ დაიხვრიტა ტყვიებით. მალე სროლა შეწყდა. იქვე ახლოს მიმაღული სიკვდილს გადარჩენ პროკოფია დოლიძე, ალექსანდრე გოგობერიძე და სხვ. დაჭრილები და დახოცილები საჩქაროთ ეტლებით საავათმყოფოში გაიგზავნა, თითქოს ჩვენ ახლად მოსული ვიყავით და დემონსტრაციასთან არავითარი კავშირი არ გვქონია. შევეუერთდით მოსულ ხალხს.

ამ დემონსტრაციის შესახებ მთავრობის ოფიციალურ დოკუმენტში შემდეგს ვკითხულობთ: „в армянской церкви отслужена панихида по павшим в Баку во время армяно-татарских столкновений армянам; по окончании панихиды в ограде церкви состоялся митинг, на котором с речами выступило несколько ораторов, 7—8-тысячная толпа поддерживала образцовый порядок, во время митинга раздался выстрел. Как достоверно утверждая, стрелял офицер с тремя солдатами. выстрели раздались также и в других местах, во время перестрелки ранено несколько человек, убито семь.

ვინ მოჰყლეს გამხეცებულმა კაზაკებმა მაშინ: ბახტაძე ვლადიმერ, შუბლაძე ალექსანდრე, ზაქარიძე ნიკა, ბერიძე დიმიტრი და იმ ეზოში მცხოვრები ქალი იადვიგა ზაინკოვსკაია...

დასკრეს: სანდრო კალანდაძე, მუტერია იონა, ვასილ ჩიბერი,

ლომინაძე გიგო, შუბლაძე რომანოზი, უჯმაჯურიძე კირილე და ოვანესოვი ავაკი.

ბოლაზის მუშების ეკონომიური პირობების გაუმჯობესება

ბოლაზის მუშები ძლიერ ცუდ პირობებში მუშაობდნენ. ეს იმით აიხსნებოდა, რომ აქ ბევრი ნაძირალი იყო თავმოყრილი და თან თავზე ხელაღებული პირები; მუშაობას აქ მუდმივი ხასიათი არ ჰქონია: დროგამოშვებით სამუშაო იყო, ამიტომ მუშური ორგანიზაციის აქ მოწყობა ხეირიანად გვიანობამდის არ მოხერხდა.

1905 წლის დასაწყისში აქ დიდძალი მუშა ბელი მუშაობდა: ზედიზედ იტვირთებოდა გემები ნავთის ყუთებით. თუ წინა დღეებში მომუშავენი ღებულობდნენ 60-80-90 კ., ახლა ხელფასი უკვე ასულიყო 1 მ. 60 კ.—1 მ. 70; ევრეთწოდებულ „ბერძნის პარახოდზე“ მეც მიმილეს მუშებმა, სადაც ვღებულობდი რვა აბაზ ნახევარს. ემუშაობდით 8 საათს. მუშები კატეგორიებათ ასე იყო დაყოფილი: კურტნის მუშები, ტრიუმის მუშები, ფიცარზე ჩამოშვებნი და სხვა. უნდა ვთქვა, რომ მუშაობა ძნელი არ იყო. აქ მუშაობდა მაშინ ისაქი ვასაძე (უფროსი მუშა იყო). ისე დაშინებული ჰყავდა ადმინისტრაცია, რომ მას ფეხქვეშ ეგებოდნენ. მუშაობდა აგრეთვე ზაქარია გოგვაძე, ევგრაფოს მამულაიშვილი, რაფიელ ჩახლაძე (ეს მეორე რაფიელ არის, რომელიც მოკვდა საკატორლო ციხეში რუსეთში). ადრე ნაპირის მუშებში დაარსდა ძლიერი სოც.-დემოკ. წრეები და ნაპირის მუშების დიდი უმრავლესობა დაუკავშირდა პარტიას.

1904 და 5 წელს ბათუმს ახასიათებს ფართე მასიური მოძრაობა და ტერორისტული აქტები. ბათუმის პოლიცია წელში გატყდა, ის უძლური შეიქნა „წესრიგის“ აღდგენაში. სამხედრო უწყებას რომ თავისი რეგულიარული ჯარით, თოფებით და ზარბაზნებით დახმარება არ გაეწია პოლიციისთვის, ბათუმში ძალა-უფლება მუშების ხელში გადავიდოდა, მაგრამ როგორც ციხე-სიმაგრე, მუდამ საომარ წესებზე იყო გამოცხადებული, თვალსაჩინო ხულიგან პოლიციელთა მუშები არ ინდობდნენ: ათობით ასალმებდნენ სიცოცხლეს...

ბათუმში მრავალი ტერორისტული აქტი მოხდა, ერთი თვალსაჩინო აქტი იყო „სტრახნიკების ურიადნიკის“ ლევან გურიელის მოკვლა. „მანთაშევის გადასასვლელთან“ გურიელს თავს დაესხნენ ბიქტორა ძიძიგური და ენუქა მელაძე და ბერდანის ტყვიით მოჰკლეს. იქვე ახლოს მყოფი უზნის ზედანხედველი ინჟირველი დაიბნა. ეს ზედანხედველი იყო სტიოპა ინჟირველის ძმა. მასზე იადენათ იმოქ-

მედა ამ აქტმა, რომ მალე პოლიციაში სამსახურს თავი დაანება. მთავრობის ოფიციალურ მიმოწერაში ამ აქტის შესახებ შემდეგს ვკითხულობთ „*Батум: На улице выстрелом из ружья убит заведующий полицией в окрестностях Батума старший урядник кн. Гურიели из мести за неутомимую служебную деятельность*“. როგორც სჩანს მთავრობის ცნობიდან, გურიელი მოუკლავთ როგორც ერთგული ძალის თვითმპყრობელობის. ამ დაფასებაში სავსებით უნდა დავეთანხმოთ მთავრობის ცნობას.

ლევან გურიელის გურიაში წასვენების დროს ქალაქში არც ერთი ეტლი არ გამოსულა. გაცილებით ხომ არც ერთს მოქალაქეს არ გაუცილებია. სად. ნატანებში ეტლი ვერ იშოვეს; ხსენებული ტერორისტული აქტის გავლენა იმდენათ დიდი აღმოჩნდა და თან რევოლუციონური სიტუაციაც ისეთი იყო მაშინ, რომ თუ ვინმე პოლიციელთაგანი მიჰყვებოდა ლ. გურიელის კუბოს, ისიც შიშით უკან იხედებოდა... ამ პროცესიას შორი-ახლოდან თვალყურს ვადევნებდი. აგრეთვე „ჩასოვნიაში“, სადაც გურიელი ესვენა წინა დღით, ამბავის გასაგებათ შევედი მე და ირ. კოტრიკაძე. საყურადღებო ტერორისტული აქტი იყო კიდევ ბათუმში უბნის ზედამხედველის შმიკინის მოკვლა. პეტროგრადის ქუჩაზე მას თავს დაესხნენ ისაკი ჭიქავა, ალექსანდრე დგებუაძე და დიომიდე ლლონტი.

1904 წ. კათოლიკეთა ეკლესიასთან მოკლულ იქნა ეანდარში (რომლის გვარი არ ვიცი. მას თავს დაესხნენ პლატონა გიორგაძე და ერისტო ჯორბენაძე. (ერისტო ჯორბენაძე შემდეგში მოჰკლეს სტრაენიკებმა გურიაში თავის სახლში).

„სიშიკი“ გლახუნა ურუშაძე ცნობილია მაშინდელი რევოლუციონერებისათვის. ამ „სიშიკით“ კარგად სარგებლობდნენ პოლიციელები. ის დაბრძანდებოდა ჩოხით და რევოლვერით; ისეთი საზიზღარი კაცი იყო, რომ შვილმაც არ დაინდო. ერთ დღეს მისმა შვილმა და პლატონ გიორგაძემ ესროლეს და მსუბუქათ დასკრეს. სროლის დროს შვილი იცნო გლახუნამ. დააპატიმრებია და გადაასახლა.

გლახუნა შემდეგში ვგონებ ალექსა თუშმა რამდენიმე ტყვიით დასკრა, რის გამო მან საშინელ წვალებაში დალია სული.

1905 წ. შემოდგომაზე უკვე აშკარად და თავისუფლად მოქმედობს ბათუმის პროლეტარიატი. ყოველ დღე სხვადასხვა პრძანებებს და განკარგულებებს აკრავს სამხედრო უწყება, მაგრამ სავალდებულო დადგენილებანი და სხვა რეპრესიული ზომები არავის აშინებს, მას ყურადღებას არ აქცევენ მუშები და მათი ხელმძღვანელები. მოგვყავს აქ ზოგიერთი ოფიციალური განკარგულებანი სამხედრო უწყებისა.

განცხადება.

ქ. ბათუმის და კინტრიშის ნაწილის (ბათუმის ოლქი) დროებით გენერალ-გუბერნატორისა.

რადგანაც შენიშნულია, რომ ქ. ბათუმის ქუჩებში, ქალაქის მიდამოებში და მოედნებზე ხშირად თავს იყრის ხალხი

მოვეწოდებ მცხოვრებთ ნუ შეიკრიბებიან და დაიშალონ პოლიციის პირველსავე მოთხოვნილებაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში თავყრილობა დაშლილი იქნება პოლიციის ზომებით და უკეთეს პოლიციის მოთხოვნილება არ იქნება შესრულებული და გაწეული იქნება წინააღმდეგობა — გამოყენებული იქნება სამხედრო ძალა და ნახმარი იარაღი. დრ. გენ. გუბერნატორი გენ. მაიორი ფონ-პარკაუ.

17 ოქტომბერი

1905 წ.

ქ. ბათუმი.

სავალდებულო დადგენილება.

გამოცემული მე-23 მუხ. თანახ. 2 ტ. ქალ. ბათუმისა და კინტრიშის ნაწილისთვის, სადაც გამოცხადებულია სამხედრო წესები.

რადგანაც ამ უკანასკნელ ხანებში რამდენჯერმე მოხდა თავდასხმა გარნიზონის ჯარისკაცებზე, საზოგადოებრივ უშიშროების და მყუდროების დასაცავად ვადგენ:

1. აეკრძალოს მცხოვრებთ საღამოს 6 საათიდან გათენებამდე ქუჩებში გამოსელა.

2. აკრძალულია ქ. ბათუმში და კინტრიშის ნაწილში ველოსიპედით სიარული, ჯოხის ტარება და ნაბდით სიარული, როგორც დღისით, ისე ღამით.

3. ამ სავალდებულო დადგენილების დამრღვევ პირთ თანახმად მე-19 მუხ. 2, რომელიც შეეხება იმ ადგილებს, სადაც გამოცხადებულია სამხედრო წესები, ჯარიმა გადახდება 3000 მან. ან დაპატიმრებული იქნება ციხეში 3 თვემდე, ჯოხები და ნაბდები კი ჩამოერთმევათ. დედანს ხელს აწერს ქ. ბათუმის და კინტრიშის ნაწილის დროებით გენ. გუბერნატორი გენ.-მაიორი ფონ-პარკაუ.

18 ოქტომბერი

1905 წ.

ქ. ბათუმი.

ბათუმის პროლეტარიატის შეტევაზე გადასვლას კარგათ მოგვითხრობს ანხ. სერგო ყუფარაძე წიგნში — „ბარიკადები ბათუმში“.

„როგორც მტრისათვის — სწერს ის — ისე მოყვრისთვის აშკარა იყო, რომ დღეს თუ არა ხვალ ქუჩებზე ბრძოლა უნდა დაწყებულიყო. ატმოსფერო გაიჟღენთა თოფის წამლის სუნით. ყველა გაფაციცებით იარაღს ისხამდა, ბათუმის კომიტეტში გადაწყდა ზოგიერთ აქტიურ შავრაზმელ პოლიციელების თავიდან მოშორება.

„გადაწყდა პოლიტიკური ტერორის შემოღება და ამ გზით ქუჩებში შეიარაღებული გამოსვლის გაადვილება.

„ამ მოსაზრებით მოიკლა მესამე უბნის „აკოლოდონიკი“ შმიკინი, გოროდოვოი“ პავლე გეგელია და ქანდარმის უნტერ-აფიცერი ივანე ბაროვსკი.

„დაიჭრა გოროდოვოები:

„ივანე ველიჩქო, სიმონ ბელოკოსი, ბიკტორ დაშკევიჩი, ბათუმის სატუსალოს ზედამხედველი კონსტანტინე ალექსეევი და სხვები.

„ყველა ამათზე უფრო საგულისხმიეროა ტერორი, რომელიც დაენიშნა ბათუმის პოლიცემისტერ სკვორცოვს.

„ბათუმის კომიტეტმა მიიღო ცნობა, რომ სკვორცოვი 18 ოქტომბერს, დაახლოებით დღის 12 საათზე, „გოროდოვში“ გაემგზავრებოდა ეტლით.

„ტერორისტულ აქტის შესრულება იკისრეს ამხანაგებმა: ვასილა შარაშიძემ, სილევან ივანიაძემ, ალექსანდრე დგებუაძემ და ისაკი ქიქავამ. აღნიშნული ამხანაგები გაიშალნენ „გოროდოვში“ მიმავალ გზაზე, ეხლანდელი ნავთინდიკატის წინ.

„როდესაც ეტლი გაუსწორდა პირველ ამხანაგს, ეტლის ქვეშ გაგორდა მაკედონიის სისტემის ყუმბარა, მარა არ გასქდა.

„მეორე ამხანაგმაც იგივე გაიმეორა, რასაც იგივე შედეგი მოჰყვა...

„დაინახეს რა, რომ ყუმბარა არ სქდება, იძვრეს რევოლვერები და ეტლს დაედევნენ.

„სროლის ხმაზე მოვიდა იქვე ახლოს მდგარი სალდათების ერთი „ეზვოდი“ და დაუშინეს ჩვენს ამხანაგებს. სროლის დროს ვასილა შარაშიძე დაიჭრა ფეხში, ერთმა გამხეცებულმა ჯარისკაცმა დაჭრილი ფეხი მას ნაჯახით დაუჩიქა.

„სილევან ივანიაძეს ტყვიამ ფილტვში გაუარა. დაიჭრა მაქავარიანი. სკვორცოვი აღმოჩნდა თავში მსუბუქათ დაჭრილი და იმასთან ერთი კაზაკი, ერთი ქართველი მუსულმანი სტრაჟნიკი და ერთი ჯარის კაცი. დანარჩენი ჩვენი ამხანაგები უვნებლად გადაარჩენ.

„დაჭრილი ჩენი ამხანაგები დაყარეს დროგზე და გაგზავნეს ქალაქის საავადმყოფოში.

„ქალაქის კომიტეტისთვის აშკარა იყო, თუ რა ბედი მოელოდა დაჭრილ ამხანაგებს. გონს მოსული პოლიცია მათ ციხეში გადაიყვანდა და სიკვდილით გაუმასპინძლდებოდა; ამიტომ გადასწყვიტა იმავე ღამეს მათი საავადმყოფოდან ნებით თუ ძალით გაყვანა და სადმე გადამაღვა.

„საავადმყოფოში არსებულ პარტუჯრედმა იკისრა წინასწარი სამზადისი (მაშინ საავადმყოფოს ზედამხედველათ იმყოფებოდა კარლო ჩხეიძე). საღამოს დაახლოებით რვა საათზე, შეიარაღებული რევოლუციონერები, რომელთა შორის იყვნენ ვლადიმერ ჯიბლაძე, ალექსანდრე დგებუაძე, სანდრო მსხრიკაძე, კოწია კანდელაკი, სერგო ყუფარაძე, გერმანე იმნაშვილი და სხვები, მიადგნენ საავადმყოფოს ეზოს უკანა კარებით, გაიყვანეს დაჭრელები და წავიდნენ ქაობით და მინდვრებით აქარის მიმართულებით. გვარიანი დიდი მანძილის გავლის შემდეგ შეტრიალდნენ მარცხნივ, გადაიარეს პატარა ტყე და გავიდნენ ურეხში მიმავალ გზაზე. იქიდან შევიდნენ სახოლერო ბარაკების შენობაში.

„სახოლერო ბარაკებს მაშინ განაგებდა ფერშალი მელიტონ ფარეიშვილი. ფარეიშვილი ჩენი საუკეთესო ამხანაგი იყო, რომელმაც იკისრა დაჭრილების მოვლა-პატრონობა, ავადმყოფების ექიმობა კი იკისრა სოციალ-დემოკრატმა, ქალაქის საავადმყოფოს ქირურგმა, ფილკენშტენმა.

„ორივე ამხანაგი სიკვდილს გადარჩენ, მხოლოდ ვასილ შარაშიძემ დაჰკარგა ცალი ფეხი.

„21 ოქტომბერს გაფიცვა შესწყდა.

24 ოქტომბერს რკინის თეატრში შესდგა ნებადაურთველი მიტინგი, რომელზედაც ორატორები მოითხოვდნენ სამხედრო წესების მოხსნას, ჯარების ქუჩებიდან ყაზარმებში შეყვანას, კაზაკების ქალაქიდან გაყვანას, გურიაში რეპრესიების შეწყვეტას. პასუხის მიღებამდე მიტინგმა გადასწყვიტა გაფიცვა, რომელიც დაიწყო საღამოს ხუთი საათიდან.

„გაფიცვას მიემხრო ყველა სასწავლებლები. მეორე დღეს მოწაფეები დემონსტრაციით გამოვიდნენ ქუჩაში და აიძულეს ყველა დაწესებულებები შეეწყვიტათ მუშაობა.

„შეწყდა მუშაობა ბანკებში, საბაჟოში, ფოსტა-ტელეგრაფში. იმავე ღამეს შესდგა ქალაქის საბჭოს სასწრაფო სხდომა, რომელმაც გაიმეორა თეატრში გამოტანილი რეზოლიუცია.

ფონ-პარკაუ ხალხს ლიბერალური სიტყვებით ეარშეებოდა და

იმავე დროს ყველა ადგილებიდან იწვევდა თავისუფალ ჯარისკაცებს თუ სტრაჟნიკებს ბათუმის გასამაგრებლათ.

„მისი საქმეთა მმართველი მუატი ართენის ოლქის უფროსს დეპეშით ეძახის მოაშველოს თავისუფალი სტრაჟნიკები და ისიც ატყობინებს: „ვაგზავნი 6 ცხენოსან სტრაჟნიკს, მეტი არ შემიძლია“. (ალბათ იმასაც უჭირდა).

„29 ნოემბერს, დილით, გაფიცვა შეწყდა, მაგრამ ვინაიდან კაზაკებმა ცარცვა დაიწყეს, ვაჭრებმა მალაზიები ისევ დახურეს და ქალაქის საბჭოს დარბაზში კრება გამართეს. მოითხოვდნენ ქუჩებიდან კაზაკების მოხსნას. მოთხოვნილება დაკმაყოფილებულ იქნა, რის შემდეგ მალაზიები კვლავ გაიღო.

„28 ნოემბერს ვილაც ურუშაძემ თბილისის ქუჩაზე მიმავალ კაზაკს თოფი წაართვა. ბათუმის კომიტეტმა მიიღო თუ არა ეს ცნობა, მაშინვე განკარგულება მოახდინა მოენახათ ურუშაძე, თოფი ჩამოერთვათ და რაიმენაირათ პატრონისთვის ჩაებარებიათ. ასეთი საქციელი გამოწვეული იყო იმ მოსაზრებით, რომ მაშინ კომიტეტი გაცხარებულ აგიტაციას აწარმოებდა ჯარში და ასეთი რამ კი გამოიწვევდა უკმაყოფილებას, ვინაიდან თოფის დაკარგვისთვის კაზაკს სიკვდილით სასჯელი მოელოდა. კომიტეტის განკარგულების სისრულეში მოყვანა იმ დღეს არ მოხერხდა. საღამოს კი, დაახლოებით 8 საათი იქნებოდა, თათრის ბაზარში, სადაც ახლა ართენის ბაზარია, გამოვიდა კაზაკის ერთი მოზრდილი ნაწილი და ვინც კი ადგილობრივ მცხოვრებელ შეამჩნია, ხანჯლებით აკლეს.

ეტყობოდა, რომ წინასწარ შემუშავებულ გეგმით მოქმედებდნენ, ცივ იარაღს ხმარობდნენ, ალბათ განზრახვა ჰქონდათ დიდი ხმაურობა არ გამოეწვიათ, სისხლის ღვრის შემდეგ მიმალულიყვნენ და პროვოკაცია გაეწიათ თითქმის ეროვნებათა შორის შეტაკება მოხდოდა.

„ნახევარი საათის კაზაკების თარეშის შემდეგ ქალაქის საავადმყოფოში მიიტანეს 9 მიცვალებული და ოთხი მძიმედ დაჭრილი.

„იმავე ღამეს გამოიკცა, რომ კაზაკებს გამოქცეოდა ხანჯლით ნაწამები კაცი — სამსონ ურუშაძე.

„დილას — კი სანიტარულ ტრანსპორტის შენობის ახლო, სადაც მაშინ ერთი ასეული საპიორის პოლკის კაზაკები იდგა, ნახეს ორი მიცვალებული ნაწამები და შემდეგ გადმოგდებული ქუჩაში.

„იმ ღამეს ქალაქის თვითმართველობის დარბაზში საბჭოს კრება უნდა შემდგარიყო.

„თავზარდაცემული მოქალაქენი გაეშურნენ თვითმართველობის შენობისაკენ შეელის საძებრათ. საბჭოს სხდომა მიტინგათ გადაიქცა

მიტინგმა აჯანყება გამოაცხადა და ქუჩები ბირიკადებით დაიფარა.

„აჯანყებული ხალხი მოედო ყველა დაწესებულებებს თუ მთავრობის პირებს და იარაღი აყარა. ბათუმის საბაჟოდან გაიტანეს 5 რევოლვერი და 600 პატრონა. გაცარცვეს რკინის გზის ჟანდარმის სამმართველო და გაიტანეს დიდძალი იარაღი, გაცარცვეს პოლიციის სამმართველო და ყველა საპოლიციო უბნები. მეორე საპოლიციო უბნის გაცარცვის დროს კაზაკებმა დასჭრეს ბიკტორ რამიშვილი და ალექსანდრე ხუხუნაშვილი, ერთიც მოჰკლეს.

დილით, 29 ნოემბერს, ფონ-პარკაუმ უფლება ჩააბარა ბათუმის ციხე-სიმაგრის კომენდანტ პოჟიდაევს. ამ უკანასკნელმა შემდეგი განცხადება გამოაქრა:

განცხადება.

„მკხოვრებთა აშკარა აღშფოთების გამო, რაც გამოიხატა ჩემდამი რწმუნებულ გარნიზონის ჯარისკაცებზე თავდასხმაში და ამავე დღეს ბირიკადების აღმართვაში ქუჩებში იმ დროს, როცა ამისთვის ჯარს არავითარი საბაზი არ მიუცია, მე თანახმად მე 53 მუხ. დებულებისა ციხე—სიმაგრეთა შესახებ, რაც გამოცხადებულია სამხ. უწყ. 1901 წ. ბრძანებაში (№ 358), უმაღლესად ჩემდამი ჩაბარებულ ციხე-სიმაგრეს ციხის რაიონითურთ ვაცხადებ სააღყო წესებზე.

„ამის თანახმად წინადადებას ვაძლევ ქალაქ ბათუმის მცხოვრებთ, გარდა აფიცრებისა, სამხედრო უწყებების მოხელეთა და პოლიციისა, ნუ გამოვლენ ქუჩებში საღამოს 6 საათის შემდეგ დილის 6 საათამდე.

ნოემბრის 30-სა დღესა 1905 წ. ქ. ბათუმი.

ხელს აწერს მიხეილის ციხე-სიმაგრის კომენდანტი **პოჟიდაევი**.

ამავე დღეს მეორე ბრძანებით მან შეადგინა თავდაცვის საბჭო, რომელშიაც წევრებათ დანიშნა შემდეგი პირები: 1) არტილერიის უფროსი გენერალ-მაიორი შენდიუკი, 2) ინჟინერების უფროსი გენერალ-მაიორი გალერეი, 3) 260 ქვეითა სამარქაუო—არდაგნის პოლკის უფროსი პოლკოვნიკი გარიევი, 4) 130 ქვეითა ხერსონის პოლკის უფროსი, გენერალურ შტაბის პოლკოვნიკი კრილოვი, 5) საზღვრების დამცველი რაზმის უფროსი პოლკოვნიკი ელსნერი, 6) მიხაილოვის ქვეითა ბატალიონის უფროსი პოლკოვნიკი მენტენგერნი, 7) ლაზინის კაზაკთა მე-2-რე პოლკის უფროსი სტაიანოვსკი, 8) ბათუმის ციხე-სიმაგრის შტაბის უფროსი კაპიტანი ვასილიევი და 8) ჟანდარმი ჯაყელი.

კომენდანტმა პატიდაცემა არც სალდათები დაივიწყა და შემდეგი ბრძანებით მიმართა:

„ბათუმის გარნიზონისადმი.

ბ. ბ. ოფიცრებო და ძმანო ჯარისკაცნო ჩემდამი რწმუნებულ ციხე-სიმაგრის გარნიზონისა.

ადგილობრივი რევოლუციონური ელემენტები ცდილობდნენ მთელი ძალებით გამოეწვია უწყსოება გარნიზონის ჯარებში, რომ ასე ადვილად მიეღწიათ თავიანთი დანაშაულებრივი მიზნებისთვის.

როცა მათ ვერ მოახერხეს თქვენი შეცდომაში შეყვანა, რადგანაც თქვენ წმინდათ იცავდით იმ მოვალეობას, რომელსაც გაკისრებდათ ფიცი, მათ გააჩაღეს ქალაქში აჯანყება, აღმართეს ბარიკადები, საიდანაც გესვროდნენ თქვენ თოფებიდან, ყუმბარაც კი გადმოაგდეს, რითაც დაჭრილ იქნა პრაპორშჩიკი დუნდუკი და მე-13 ხერსონის ქვეითი პოლკის 3 ჯარისკაცი.

დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენი მეტის-მეტად პატიოსნური დამოკიდებულება სამსახურისადმი უფლებას მაძლევს ვიმედოვნო, რომ ციხე-სიმაგრის რაიონში საალყო წესების გამოცხადებით თქვენ გადალახავთ ყველა დაბრკოლებებს და იქნებით გმირები ციხე-სიმაგრის და მშვიდობიან მცხოვრებთა დაცვის საქმეში. ხელს აწერს: გარნიზონის უფროსი, გენ. მაიორი პოტიდაევი.

29 ნოემბერს დილით ბათუმის ოლქის უფროს „ურიადნიკს“ ედიგაროვს ლუკა ანდლულაძემ, რომელიც მაშინ უფროს „ურიადნიკათ“ მსახურებდა გაუფიცა „სტრაჟნიკები“, წამოიყვანა ყველა ისინი და ერთ ბარიკადას მისი რაზმით იცავდა.

ანდლულაძის რაზმში იყვნენ შემდეგი ქართველი მუსულმანი ამხანაგები: თოფუზ — ველი-ოლლი, რომელიც ყველაზე უფრო აქტიურ როლს თამაშობდა, ასლან ველი-ოლლი, ხუსეინ ქემალ-ოლლი, დემურ ალი — ველი ოლლი, სეფერ ხაზნედორ-ოლლი და მახმუდ ბერიძე.

რუსმა სტრაჟნიკებმა კი ყველამ მიატოვა სამსახური და წაყვანილნი იყვნენ. აჯანყების პირველივე ღამეს კომიტეტი შეეცადა დაეჭირა მკიდრო კავშირი ჯარის ნაწილებთან. ამ მიზნით ამხ. მიშა ფეოდოროვი გაეშურა მინის როტის ყაზარმისაკენ.

მინის როტა ერთი საუკეთესო ჯარის ნაწილი იყო მაშინ ბათუმში. ამ როტაში შემდეგი ამხანაგები იყვნენ ციხულნიკოვი, ზინენკო, მახვილაძე მიხა და სხვები... მათი მეთაურობით როტა, როგორც ერთი კაცი, გადმოვიდა ხალხის მხარეზე და შეიარაღებული მოვიდა ქალაქის თვითმართველობაში, მარა მისი დიდი ნაწილი შემდეგ

შედრკა და გაბრუნდა ისევ ყაზარმაში, ვინაიდან დაინახა, რომ სხვა ჯარის ნაწილები არ გამოეხმაურენ აჯანყებულებს.

ბათომის ს.-დ. ორგანიზაციას მაშინ ხელმძღვანელობდა 27 კაცი-საგან არჩეული კოლექტივი, რომლის წევრებათ ითვლებდნენ: ჯიბ-ლაძე ვლადიმერი, მიშა ფეოდოროვი, ივანე მგელაძე, გერასიმე კა-ლაძე, ყუფარაძე სერგო, მსხრიკაძე სანდრო, თავართქილაძე სიმონა, კანდელაკი კოწია, იმნაიშვილი გერმანე, ჩხაიძე ნოე, კაკაბაძე გიორ-გი, ფარცხალაძე ზიქტორი, შუბლაძე სამსონა, დგებუაძე ალექსანდრე და სხვები. კოლექტივში უმეტესობა მუშები იყვნენ. კოლექტივი ერ-თობ მრავალრიცხოვანი იყო, რომელიც მოქნილად ვერ უხელმძღვა-ნელებდა აჯანყებას; ამიტომ ერთ-ერთ სხდომაზე კოლექტივმა გამო-ყო ხუთი კაცისაგან შემდგარი აღმასრულებელი კომიტეტი. აღმა-სრულებელ კომიტეტში არჩეულ იქნენ: ჯიბლაძე ვლადიმერი, მსხრი-კაძე სანდრო, იმნაიშვილი გერმანე, ნოე ჩხაიძე და კოოპტაციის სა-შვალეებით—კარლო ჩხეიძე.

კაზაკები და ჯარისკაცები ჩაიკეტნ თავიანთ ყაზარმებში და მოეშადნენ თავდასხმის მოსაგერებლათ. აჯანყებულებმა შეამჩნიეს ლა-ბინის კაზაკების ყაზარმის ახლო მიმავალი კაზაკი და აუტეხეს სრო-ლა, რომელსაც წამოეშველენ ამხანაგები და გაიტაცეს ყაზარმისაკენ. ბურუნ-ტაბიეს ახლო, საიდანაც გაჩნდა ერთი როტა ხერსონის პოლ-კის ჯარისკაცები პრაპორშჩიკ დუნუკის მეთაურობით აუტეხა სროლა აჯანყებულებს, რომლებიც იცავდნენ ქუჩებს,—მიმავალს აზი-ზიეს მოედნიდან ქალაქში.

აჯანყებულების მიერ გასროლილმა ყუმბარამ მძიმედ დასჭრა პრაპორშჩიკი დუნდუკი და სამი ჯარისკაცი, რის შემდეგ როტამ იკადრა უკან დახევა; ქალაქში იმავ წამს მოეწყო სანიტარული რაზმი ქალაქის თავის ანდრონიკაშვილის მეუღლის მეთაურობით.

გადამწყვეტი ბრძოლის წინციატივის აღებას ორივე მხარე გაურ-ბოდა და მთელი ორი დღის განმავლობაში კბილებს უსინჯავდნენ ერთმანეთს. ასეთივე მდგომარეობა იყო ოლქშიაც.

ბათომის ბურჟუაზია შეეცადა საქმე მორიგებით მოეგვარებია, ამიტომ გამართა მოლაპარაკება მთავრობასთან და მოითხოვდა კა-ზაკების ქალაქიდან გაყვანას. მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ ქალაქის თავი ანდრონიკაშვილი, ქალაქის გამგეობის წევრი გრიგოლ ვოლსკი და ვეჭილი დინინი (ეს უკანასკნელი რეაქციის დროს კაზაკებმა გა-იყვანეს სახლიდან და ქუჩაში მოჰკლეს). მოლაპარაკებამ ის შედეგი მოიტანა, რომ მთავრობის მიერ შექმნილმა თავდაცვის საბჭომ და-ადგინა:

„ეთხოვოს ნამესტნიკს ვორონცოვ-დაშკოვს გაიყვანოს კაზაკები ქალაქიდან. სანამ პასუხი მოვიდოდეს, შეწყდეს სამი დღით საომარი მოქმედება“.

დელეგაცია ქალაქის თავის მეთაურობით იმ სალამოსვე თბილისში გაემგზავრა, მაგრამ აჯანყებულმა ხალხმა მეორე დღეს დააპირა დახოცილების ქუჩაში გამოტანა და დემონსტრაციის მოხდენა. ეს განზრახვა სისრულეში ვერ იქნა მოყვანილი, ვინაიდან ქუჩებში ბრძოლა განახლდა.

30 ნოემბერს, სალამოს, გამოირკვა, რომ ჯარები არა თუ ხალხის მხარეზე გადმოვიდა, არამედ—აჯანყების გაგრძელების შემთხვევაში ჯარის მოზრდილი ნაწილები აქტიურად გამოილაშქრებდა აჯანყებულთა წინააღმდეგ; ამასთან ერთად მიღებულ იქნა ცნობა, რომ სხვა ადგილებში აჯანყება დამარცხდა. ამიტომ გადაწყდა ბრძოლა დროებით შეწყვეტილიყო და იარაღი გადაგვემალა. 30 სალამოს გაიცა განკარგულება ბარიკადების მიტოვების და იარაღის გადამალვის შესახებ, რაც საუცხოვოთ ჩატარდა.

საქირო შეიქნა დროებით უკან დახევა და რ. ს. დ. მ. პარტიის ბათუმის კომიტეტმა უკან დახევა თითქმის უმსხვერპლოთ ჩატარა.

ერთხანს სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა. ბევრის იმედები გაცრუვდა, ბევრმა ნიშნის მოგებითაც დაიწყო ლაპარაკი: „შენ მოერევი რუს“-სო. ინტელიგენციამ ორგანიზაციიდან მოკურცხლა. ბათუმის ორგანიზაციაში ამ დროს არც ერთი ინტელიგენტი არ მოიძებნებოდა. როგორ წარმოიდგენდა ზოგი გულუბრყვილო, რომ ბათუმის პროლეტარიატი ამის შემდეგ რაიმეს გაზედავდა, მაგრამ 27 დეკემბერს კომიტეტმა შემდეგი ფურცელი გამოუშვა:

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

ამხანაგებო, ფოსტა-ტელეგრაფის მოსამსახურენო!

დიდხანს იყავით თქვენ გაჩუმებულნი და ქედ-მოხრილთ გადაგქონდათ საძულველი თვითმპყრობელობის მძიმე უღელი, მაგრამ დადგა ისეთი მომენტი, როცა თქვენ აღსდევით და გამოაცხადეთ გაფიცვა. ხალხი თქვენ თანაგრძნობით შეგხედა და მხარი დაგიჭირათ. გავიდა თვე. რევოლუციონური ბრძოლა ღვივდება, უნდა მო-

ვიკრიბოთ ყველა ჩვენი ძალები, რომ გადამწყვეტ ბრძოლაში დავა-
 მარცხოთ მტერი. ახლა მთელმა რუსეთმა გამოაცხადა გაფიცვა და
 ბევრ ქალაქებში ხალხი ჩაება მტერთან აშკარა ბრძოლაში, მაგრამ
 მთავრობა პროვოკაციას ეწევა და ზოგიერთ ადგილებში ის კიდევ
 ჩაშალა. იგივე ხდება ჩვენში, ბათუმში. ტიპოთე ვერნიგორი და ქ-ნი
 ლუშკარევა შეუთანხმდნენ გენ. რეშეტინს იმ მიზნით, რომ ჩაშალონ
 ბათომში ფოსტა-ტელეგრაფის გაფიცვა.

სწორედ იმ მომენტში, როცა ყველამ მხარი უნდა დაუჭიროს
 განმათავისუფლებელ მოძრაობას, ამ დროს გაფიცვის შეწყვეტას ხალ-
 ხი დაარქმევს ღალატს. შემოვკრებით მჭიდროთ, შევაესოთ დანაკლი-
 სი, ნუ მივაქცევთ ყურადღებას მარცხს, გაეწიოთ წინ და მოვიპო-
 ვებთ თავისუფლებას.

ამხანაგებო, ენერგიული წინააღმდეგობა გაუწიეთ პროვოკაციას
 და ნებას ნუ მისცემთ მას გაიმარჯვოს. გახსოვდეთ, რომ თავისუფა-
 ლი რუსეთი სამარცხვინო ზომზე გააკრავს შტრეიკბრებერებს. ვინც
 ხალხთან ერთად არ არის, ის ხალხის წინააღმდეგია.

ძირს თვითმპყრობელობა

გაუმარჯოს თავისუფალ რუსეთს.

რსდმპ ბათუმის კომიტეტი

დაიბეჭდა 300 ეკზ. 27 დეკემბერი 1905 წ.

სტამბა ბათუმის კომიტეტისა.

ამ ფურცლის გამოშვება გამოიწვია შემდეგმა გარემოებამ.
 მთელს რუსეთში 1905 წ. 16 ნოემბერს გამოცხადებულ იქნა ფოსტა-
 ტელეგრაფის მოსამსახურეთა გაფიცვა. მას წამოეწია 20 დეკემბრის
 მოსკოვის აჯანყება. გაიფიცა ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფის სამმარ-
 თველოც, მარა ზოგიერთი შტრეიკბრებერების წყალობით, როგორიც
 იყვნენ: ფოსტა-ტელეგრაფის უფროსი ჩიეიკი, ფოსტის მოხელენი
 ქდანოვიჩი, პონამარენკო, გერნიგორა და ლუშკარიოვა, ამ გაფიცვამ
 დიდხანს ვერ გასტანა.

ფოსტა-ტელეგრაფის გაფიცვას ხელმძღვანელობდნენ: საშა ავა-
 ლიშვილი, ალექსანდრე მეზურიშვილი, სტეფანე მღებრიშვილი, გი-
 ორგი ლომიხაძე და მაზურიკი. ამ გაფიცვისთვის დაიჭირეს და დიდ-
 ხანს იჯდა ქუთაისის ციხეში საშა მეზურიშვილი. დანარჩენები სამ-
 სახურიდან დაითხოვეს. მაზურიკმა გადამალვით თავს უშველა.

ბათუმის 1905 წლის და მისი წინა ხანის რევოლუციონური
 მოძრაობის შესახებ ხსენებული ცნობები და ამბები მხოლოდ წვეთია

ზღვაში. ბათომში მრავალ რევოლუციონურ აქტს ქონდა ადგილი, ბათომი რევოლუციის აკვანია, ის ძველი რევოლუციონერებისთვის საყვარელი კუთხეა—აქ მიიღო მრავალმა მუშამ და ინტელიგენტმა რევოლუციონური ნათლობა, რომლებიც შემდეგში გახდნენ მეთაური საქართველოში რევოლუციონური ბრძოლის—ამიტომ ბათუმის მუშების ისტორია თანდათანობით უნდა შეივსოს. ამ მუშაობაში ყველამ უნდა შეიტანოს თავისი წვლილი ვისაც რა ახსოვს, თავის დროზე უნდა დასწეროს—ვინც რას აკეთებდა, იმის შესახებ უნდა დასწეროს. შეიძლება მაშინდელი მოღვაწეთაგანი ახლა თვალსაჩინო პიროვნება იყოს, მაშინ კი—არაფერი: სწორედ არაფერი არ უნდა დაიწეროს იმაზე. საზოგადოდ უყვარდა წერა დღევანდელი შთაბეჭდილებით, ეს არ შეიძლება—ისტორია საპატიო და უძლიერესი იარაღია კაცობრიობის განვითარებისთვის, აქ ობიექტივიზმია საჭირო და ვინც ამას ასცდება ის შემთხვევითი ელემენტია, კუქისტია, ცხოვრებაში პირმომთნე და სარგებლობის მაძიებელი.

ამიტომ ასეთ ადგილებს და მწერლებს, თავის მაქებართ, რომლებიც ითვისებენ იმას, რაც არ იყვნენ მაშინ, ბრძოლა უნდა გამოეცხადოს და ვინც იყო, მისი როლი და მნიშვნელობა უნდა გაშუქდეს.

თენგიზ ჟღენტაი.

მეორე ყრილობის შემდეგ.

(მოგონება)

1903 წელს, როცა ლონდონში რუსეთის სოც.-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მეორე ყრილობა მოხდა, ლეიბციგში ვიმყოფებოდი. უნივერსიტეტის საგნების სწავლას ნაკლებ ყურადღებას ვაქცევდი და გონება მუშათა მოძრაობისაკენ მქონდა მიქცეული.

ლეიბციგი, ეს საქსონიის დედა ქალაქი, მთელ გერმანიაში მაშინ მუშათა მოძრაობის ცენტრად იყო ცნობილი. საქსონია მთლიანად სოციალ-დემოკრატიულ დეპუტატებს იძლეოდა, როგორც საქსონიის ლანდტაგში, აგრეთვე გერმანიის რეიხსტაგში. ამავე დროს ლეიბციგის სოციალ-დემოკრატიული ორგანო „ფოლკსკაიტუნგი“ ორტოდოქსალური მარქსიზმის გამომხატველი იყო და მასში მონაწილეობდენ მაშინდელი ცნობილი მემარცხენე სოციალ-დემოკრატები, — მერინგი, ლედებური და სხვები.

რუსეთიდან ლეიბციგში სასწავლებლად ჩამოსულ ამხანაგებისგან დაარსებული იყო რუსული „კოლონიის“ სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის დამხმარე ჯგუფი. ამ ჯგუფში, რუს ამხანაგებთან ერთად, ქართველებიდან შედიოდნენ — მიხ. დავითაშვილი, დავით ლამბაშიძე, ალექსანდრე სვანიძე, მ. ტოროშელიძე და ამ სტრიქონების დამწერი. მეორე პარტიულ ყრილობის შემდეგ, ეს ჯგუფი მთლიანად მიემხრო ბოლშევიკურ მიმდინარეობას.

როცა ყრილობა დამთავრდა და განხეთქილება გამწვავდა, მენშევიკებმა თივანთი დელეგატები საზღვარ გარეთის კოლონიებში დაგზავნეს მოხსენებების გასაკეთებლად და მომხდარ უთანხმოების გასაცნობათ. ვ. ნეესკი თავის წიგნაკში — მე-III ყრილობა სწერს: „რუსული კოლონიების უმრავლესობა იმდროს შედგებოდა ბურჟუაზიულ სტუდენტობისაგან და გასაკვირი არ არის ამიტომ, რომ თითქმის ყველგან მენშევიკებს უხდებოდათ გამოეტანათ რეზოლიუციები ცენტრალურ კომიტეტის და ცენტრ. ორგანოს რედაქციის წინააღმდეგ და მხოლოდ ზოგიერთ ადგილას ბოლშევიკებმა შესძლეს

ჩამოერთმიათ მათთვის თანამგრძნობი ჯგუფები—მაგალითად, პარიზში, სადაც ბოლშევიკებს მიემხრო ლინდოვი, ბერლინში, სადაც მუშაობდა პლატნიცკი, მიუნხენში, სადაც მაშინ სცხოვრობდა მიხაილოვი (პოლიტიკუსი), ლეიპციგში, —სადაც სწავლობდა ს. შაუმიანი“.

ეს უკანასკნელი ცნობა შაუმიანის შესახებ, სიმართლეს მოკლებულია. შაუმიანი იმ ხანად ლეიპციგში არ სწავლობდა. ის სწავლობდა ბერლინში და მასთან დამოკიდებულებაც გვქონდა, ხოლო ლეიპციგში მას არ უცხოვრია და მაშასადამე, ვერც მის დამხმარე ჯგუფში მიიღებდა მონაწილეობას.

ლეიპციგის ჯგუფის მეთაური იყო ვინმე მალინოვსკი, ენერგიული მომუშავე და გატაცებული სოციალ-დემოკრატი. ის სტუდენტთა ტიპს ეკუთვნოდა, ცხრაასიან წლებში სტუდენტურ მოძრაობის დროს, აღმინისტრაციული წესით რომ ისჯებოდენ, უნივერსიტეტს თავს არ ანებებდენ და პარტიულ მუშაობას აგძელებდენ. მუდმივ სტუდენტთა რჩებოდენ და უნივერსიტეტის გათავებას არ ჰლამობდენ — გრძელი თმა, მოშვებული წვერი, ხალათი, წაღები — მას საზღვარ გარეთაც არ ჰქონდა მიტოვებული და მუდამ ხელში დაკავებული ჩანთიო იარებოდა, რომელშიც საზღვარ გარეთ გამოსული პარტიული ლიტერატურა ეწყო.

მისგან გავიგონე პირველად ლენინის დახასიათება: „იცი, ლენინი, რომ პირველად ენევეაში ჩამოვიდა, რა შთაბეჭდილება მოახდინა პლეხანოვზე? ოო!.. ის ისეთი პრაქტიკული მომუშავეა, ენერგიული და ამავე დროს თეორეტიკულად მომზადებული, რომ ეხლა მას ბადალი არ ჰყავს ჩვენ პარტიაში. თურმე პლეხანოვს უთქვამს ასეთი პირისაგან მოსალოდნელია რობესპიერიო“... როცა ამხანაგი ლენინზე ლაპარაკობდა, მისი თვალები ციმციმებდენ და სახე ბავშვივით უღიმოდა. „წინად ლენინი პეტერბურგში მუშაობდა, მას კარგად იცნობენ იქაური მუშები. ჩვენ უნდა ვეცადოთ ჩამოვიყვანოთ აქ რეფერატის წასაკითხად“...

ასე ახასიათებდა მას ამხანაგი და მე იგი შესახებობდა, როგორც დაუძლეველი გმირი და რევოლუციის ღირსეული ბელადი. ლენინი უნდა ყოფილიყო ისეთი აღამიანი, რომელსაც ისე მიენდობი და დაეყრდნობი, რომ დარწმუნებული იქნები დასაყრდნობი ალაგი მტკიცეა, უდრეკი და გამტანი.

მეორე ყრილობის შემდეგ, როცა პარტიული უთანხმოება უმრავლესობასა და უმცირესობის შორის საზღვარ გარეთის დამხმარე ჯგუფებში საკამათოთ დაისვა და ჩვენი ჯგუფიც ამა თუ იმ მიმ-

დინარეობას უნდა მიჰყვებოდნენ—ჩვენ უწყყმანოდ ლენინის მხარე დაეჭირეთ და უმრავლესობის (ბოლშევიკურ) ჯგუფად გავხდით.

ჩვენი ჯგუფის დახმარება პარტიისადმი სხვათა შორის იმაში გამოიხატებოდა, რომ ქენევიდან შიცემული მისამართებით, რუსეთში ვგზავნიდით „ისკრას“, შემდეგ „პრავდას“. ჟანდარმების თვალის ასაბნევად ერთნაირი ხერხი გვქონდა გამოგონილი. მილის მსგავსად დავახვევდით სქელ ქაღალდს, ზედ რამდენიმე ცალ „ისკრას“ შემოვახვევდით, ნაპირებამდის დანჩენილ ალაგას, —ოთხი თითის სიგანით,—რომ გახეთის ნაპირები არ გამოჩენილიყო,—იმავე სქელ ქაღალდს ვაკრავდით და მერე ზევიდან ერთ პირათ კვლავ ქაღალდს ვახვევდით. ამნაირათ „ისკრის“ ნომრები შუაში რჩებოდა, ზევიდან და ქვევიდან შემოხვეული ქაღალდით. მივიღებდით ქაღალდის მილს. მილში ვდებდით რაიმე ილიუსტრაციას, სურათს, ნახატს და თითქმის მილის დანიშნულება სურათის დაცვა იყვესო—ვგზავნიდით რუსეთში ქენევიდან მოცემული მისამართით. იქ მისული მილი დაიშლებოდა და შიგნიდან გადმოცვივდებოდა „ისკრის“ ნომრები.

ეს მუშაობა ჩვენ გვიტაცებდა, გვახალისებდა. ეცდილობდით რაც შეიძლება მეტი ნომრები ჩაგვედო შიგ. ამიტომ ამისათვის საგანგებოდ პაპიროსის ქაღალდზე დაბეჭდილი „ისკრა“-ს ვაუთოვდით, რომ რაც შეიძლება შიგ მეტი ჩაგვედო. თვითვე მილში, ამნაირად შეიღ-რვა „ისკრას“ ვტევდით.

ჩვენ ძალიან გვინდოდა, რომ ლეიპციგში ლენინი ჩამოსულიყო რეფერატის წასაკითხად, მაგრამ დროს უქონლობის გამო, ვერ მოახერხა. უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეორე ყრილობის დამთავრების შემდეგ, როცა პარტიული უთანხმოება ძალიან გამწვავდა ამის გამო პარტიული მუშაობა ინტენსიური შეიქნა,—მენშევიკების ძალები საზღვარ-გარეთ უმრავლესობაში აღმოჩნდა და თითქმის მარტო ლენინს აწვა თავზე მთელი სიმძიმე მუშაობისა, მენშევიკების წინააღმდეგ. მალე პლებხანოვი მენშევიკების ჯგუფში გადავიდა. ლენინი „ისკრას“ რედაქციის შემადგენლობიდან გამოვიდა. აქედან დაიწყო ლენინის გააფთრებული ბრძოლა და აბა, ჩვენთვის სადღა ეცალა.

მალე ლენინმა გამოუშვა ცნობილი წიგნაკი „ნაბიჯი წინ, ორი უკან“. ლენინის მტკიცე პოზიცია გეხიზავდა, მისი გაბედული ნაბიჯები გვიტაცებდა. წიგნაკში გამოთქმული აზრები, ორგანიზაციულ საკითხების შესახებ მოგვწონდა. ყველაზე სადავო და საკამათო საკითხი, წესდების პირველი მუხლის, პარტიულ წევრების შესახებ იყო. „რამდენათაც უფრო მაგარი და მტკიცე იქნება პარტიული ორგანიზაცია შიგ შემავალი ნამდვილი სოციალ-დემოკრატებით, რაც

უფრო ნაკლები რყევა და ორჭოფობა იქნება პარტიის შიგნით, მით უფრო ფართე, მრავალმხრივი, მდიდარი და ნაყოფიერი იქნება მისი გავლენა მუშათა მასებზე“... ასე ამბობდა ლენინი.

ჩვენ ვტყობილობდით ენევიდან, რომ განხეთქილება თანდათან მწვადებოდა. გავიგეთ, რომ ლენინი გამოვიდა „ისკრას რედაქციის“ შემადგენლობიდან, რადგან პლენანოვმა, წინააღმდეგ ყრილობის დადგენილებისა, რედაქციაში კოოპტაციის ძალით შეიყვანა მარტოვი, პოტრესოვი და ზასულინი.

შემდეგ ჩვენ გავიგეთ რომ მენშევიკებმა ხელში ჩაიგდეს პარტიის საბჭო. მალე მოხდა ბოლშევიკების „22“-ის კონფერენცია, მესამე ყრილობის მოწვევის აუცილებლობის შესახებ.

საზღვარ გარეთ რომ პარტიული ბრძოლა იყო გაქხარებული, რუსეთიდან ამ დროს მოდიოდა ცნობები მუშათა მოძრაობის გაძლიერების შესახებ. გაფიცვები, დემონსტრაციები, ტერორი ფართე ხასიათს ღებულობდა და ცხრა იანვარს 1906 წ. პეტერბურგში რომ მუშები გაპონის წინამძღოლობით მეფის სასახლისკენ წავიდნენ სიმათლეს და პურის მოსათხოვად—ამის მაგიერ კი ტყვიები მიიღეს—ამ მუშების გამოსვლამ საზღვარ გარეთ, დიდი შთაბეჭდილობა მოახდინა და ჩვენ იგი ნამდვილ რევოლიუციად მივიღეთ. (რასაკვირველია, ეს გამოსვლა, რუსეთის რევოლიუციის პროლოგათ შეიქნა).

იქ გამოსული „ექსტრაბლატები“ ასეთ შთაბეჭდილებას ქმნიდნენ. პარტიამაც ასე მიიღო იგი და მოგვიწოდებდა რუსეთში გასამგზავრებლად. მთელი რუსული კალონია დღე და ღამ ფეხზე იდგა „ექსტრაბლატების“ მოლოდინში და აღგზნებული, გატაცებულნი ყველა ერთხმად იძახდა: „რალა დროს სწავლაა, რუსეთში რევოლიუცია დაიწყო. უნდა იქით გავწიოთ...“

რამდენიმე ქართველმა გადავწყვიტეთ სწავლის თავის დანებება და რევოლიუციაში მონაწილეობის მისაღებად რუსეთში დაბრუნება. ამ დროს ენევაში უკვე შემდგარი იყო—„ბოლშევიკურ კომიტეტების ბიურო, რომლისგანაც ჩვენ მოგვივიდა პარტიული კონსპირატიული მისამართი (ЯВКА) ტფილისის ამხანაგებისა, აღარ დაგვიყოვნებია და მალე გავწიეთ საქართველოსაკენ.

ვარშავაში რომ გამოვიარეთ, წინ დღით ცხრა იანვრის გამოცახილი—დემონსტრაცია მომხდარიყო და ყველა დუქნების დარაბები დაკეტილი იყო. ახლა ებრაელების დარბევას მოელოდნენ და ამიტომ ქრისტიანების მალაზიის დარაბებზე ყველგან ხატები იყო დაკიდებული. ამ გარემოებამ ჩვენ გაგვაოცა. არ ვიცოდა მოხდა თუ არა

ვარშავაში ებრაელების დარბევა,—ჩვენ იმ დღესვე გამოვედით იქიდან, ხოლო მოველოდით რუსეთის ყველა დიდ ქალაქებში დემონსტრაციები და გაფიცვები იქნებოდა, მაგრამ ჩვენი რევოლუციონური აღფრთოვანება თანდათან ცხრებოდა, რადგან რუსეთის შიდა გუბერნიებში ვერ ვამჩნევდით ვერავითარ რევოლუციონურ დუღილს და იყო ჩვეულებრივი მეშჩანური ცხოვრება...

ტფილისში ჩამოსვლისთანავე მოცემული მისამართით ჩვენ დაუკავშირდით კავკასიის კავშირის კომიტეტს. კავშირის კომიტეტში მაშინ შედიოდნენ: ჯულაშვილი (სტალინი), მიხა ცხაკაია, კამენევი, ს. წულუკიძე, მიხა ბოჭორიშვილი და სხვები.

კომიტეტმა ჩვენ მიგვიწვია თავის სხდომაზე. საუბარი იყო მონეტის და მენშევიკების წინააღმდეგ ტაქტიკური მოქმედების შესახებ. ჩვენ გავაკეთეთ ინფორმაციული მოხსენება საზღვარ-გარეთის მდგომარეობის შესახებ. უნდა აღენიშნო, რომ ფრაქციულ განხეთქილებას არ ჰქონდა ისე მწვავე ხასიათი და მეტი ყურადღება პრაქტიკულ მუშაობისკენ იყო მიმართული. მაშინ მოგვაგონდა ჩვენ ლენინის სიტყვები, რომ ეს კინკლაობა უფრო საზღვარგარეთის ინტელიგენციაში იყო ასე ძალუმად გამჯდარი და რომ ადგილობრივ მომუშავე ამხანაგებს ეს განსხვავება ეგრე რიგად არ იტაცებდა. ამიტომ იყო მიღებული ის დასკვნა საუბრიდან, რომ რუსეთის რევოლუცია კარზეა მომდგარი, რომ დღეს თუ არა, ხვალ იგი იფეთქებს და ამიტომ საჭიროა მასებში მუშაობა და არა განხეთქილების გამწვავება.

რაც შეეხება მენშევიკების წინააღმდეგ მუშაობას, ჩვენ გავიგეთ, რომ განხეთქილება ჯერ კიდევ არ იყო გადატანილი ფართე მასებში, თუმცა დღე-დღეზე მოსალოდნელი იყო ფორმალური განხეთქილება, რადგან ტფილისის კომიტეტის წევრთა უმრავლესობა მენშევიკებისკენ იხრებოდა და კავშირის კომიტეტი კი „მტკიცე“ ბოლშევიკებისგან შედგებოდა. ამიტომ ჩვენ გადავწყვიტეთ მუშაობის დროს მუშებისთვის თანდათანობით გაგვეცნო მომხდარ განხეთქილების შესახებ.

დავიარებოდი ერთ მკერავთა ჯგუფში. ერთად ცხოვრობდნენ ხუთი თუ შეიდი მუშა. გულმოდგინეთ ყურს მიგდებდნენ მეორე პარტიულ ყრილობაზე მომხდარ უთანხმოების შესახებ და საესებით ეთანხმებოდნენ ლენინის დებულებას პარტიის წევრობის და საორგანიზაციო საკითხების შესახებ.

განხეთქილების შესახებ მითქმა-მოთქმა უკვე ფართო პარტიულ ფენებში გადავიდა. დამოკიდებულება ტფილისის კომიტეტსა და კავ-

შირის კომიტეტს შორის გამწვავდა. კავშირის კომიტეტმა გადააყენა ტფილისის კომიტეტი და წერილიც მისწერა დაშლილიყო და ყოველივე ქონება ჩაებარებინა. ახლად შემდგარ პარტიულ კომიტეტისთვის. ამ გარემოებამ ააღელვა მენშევიკები, ტფილისის კომიტეტი დატრიალდა და მოიწვია მოწინავე მუშების გაფართოებული კრება ნაძალადევში.

წავედით ჩვენც. კრება დანიშნული იყო მუშის ერთ პატარა ოთახში. მახსოვს ოთახი ისე გაიჟედა მოსული ამხანაგებით, რომ შიგ ტევა აღარ იყო. სკამები არ გვეოფნიდა და ყველა ფეხზე ვიდგეთ. ვიწრო ოთახის ჰაერი დაბურული იყო პაპიროსის ბოლით. შუა ოთახში პატარა მაგიდაზე ძლივს ბეუტავდა პატარა ნაგთის ლამფა.

უმეტესობა კრებისა მეუმცირესე (მენშევიკ) მუშებისაგან შედგებოდა. იყვნენ მეუმრავლესე (ბოლშევიკი) მუშებიც. მეუმცირესებისაგან განწყობილება კრებას თავშივე შეეტყო.

ოთახის კუთხეებში შეიქნა ჯგუფური ლაპარაკი. გამწვავებული იბრძოდნენ მეუმცირესე მუშები კავშირის კომიტეტის წერილის გამო. კრების გიხსნას აგვიანებდნენ.

თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ანდრია (ნოე ქორდანი), დაიწყო კამათი. კამათში მონაწილეობას ღებულობდნენ ბოლშევიკებიდან ჯუღაშვილი (სტალინი), ი. კამენევი, მ. ცხაკაია, მ. დავითაშვილი, ბოჭორიძე და სხვ. მენშევიკებიდან: ნ. ქორდანი, ნ. რაძიშვილი, ნ. ხომერიკი და სხვ.

კრების წინაშე სდგას საკითხი კავშირის კომიტეტის მიერ ტფილისის კომიტეტისადმი მიწერილი წერილის შესახებ. მოხსენებას წერილის და საერთოდ „ბოლშევიზმ“-„მენშევიზმის“ შესახებ აკეთებს ნ. ქორდანი. ლაპარაკობს დემოკრატიზმზე, ორგანიზაციულ წყობაზე, პარტიის წევრობაზე და სხ. კრების ყურადღებას აქცევს კავშირის კომიტეტის წერილზე, სადაც ნათქვამია: ოცდაოთხ საათში უნდა ჩააბაროთ ახლად შემდგარ კომიტეტს ყოველივე ის ქონება, რაც თქვენ განკარგულებაშია, კომიტეტი უნდა დაიშალოს, თუნდა შეცდომებიც აღიაროს.

კრების უმრავლესობა გახსნისთანავე მენშევიკურად იყო განწყობილი და წინასწარი მუშაობაც მენშევიკების მიერ იყო წარმოებული.

ყრუდ რჩებოდა მსმენელთათვის ბოლშევიკების განმარტება კავშირის კომიტეტის უფლებების, პარტიის ცენტრალისტურ წყობის, ყალბად გაგებულ „დემოკრატიზმის“ შესახებ და სხ. დახუთულ ოთა-

ხის ატმოსფერო მოიშაშა. ბოლშევიკებისგან გამოსულ ორატორებს სიტყვას აწყვეტინებდნ და სიტყვის დამთავრებას არ ანებებდნ. ის მობოლშევიკე მუშებიც კი გადახარენ მენშევიკებისკენ, კრების დაწყებამდე, რომ ბელშევიკებს უჭერდნ მხარს.

კრება დიდხანს გაგრძელდა. უმრავლესობა მიემხრო მენშევიკებს და რევოლუციაც შესაფერი გამოიტანეს, ე. ი. ტფილისის კომიტეტი არ დაიშლება, ქონებაც მას დარჩება და მოქმედებასაც განაგრძობს.

ამ დღიდან მოხდა ტფილისში ფაქტიური და ოფიციალური განხეთქილება და პარტია გაიყო ორ ფრაქციათ. ტფილისის კომიტეტი დარჩა მენშევიკური, კავშირის კომიტეტი ბოლშევიკური, რომელმაც თავის მხრივ ბოლშევიკური ტფილისის კომიტეტი შეადგინა მუშებისგან.

განხეთქილებამ მწვავე ხასიათი მიიღო. ახალმა ბოლშევიკურმა ტფილისის კომიტეტმა გამოუშვა პროკლამაცია, როცა ეს პროკლამაციები ჩემს ნაცნობ მუშებში მივიტანე გასაერცელებლად, მათ პროკლამაციები დაიტოვეს, მაგრამ უკმეხად კი შემხვდნ, თითქო გაწყდა ის უხილავი სიმი ჩვენ რომ გვეერთებდა და თვალები აღარ იყო ისეთი სიყვარულის გამომხატველი, წინად რომ გვემჩნეოდა. როცა მეორედ მივედი მათთან სხვა ფურცლებით,—ერთი მათგანი აწითლებული სახით მეუბნება: რათ გინდა, რომ მოგაქვს, ისიც კი არ გაუერცელებიათ, წინათ რომ მოიტანე, არამედ დასწვეს..

ამ ამბავმა ჩემზე ერთნაირი გაურკვეველი და შემზარავი შთაბეჭდილება მოახდინა. მე ვიცოდი, რომ საზღვარ-გარეთის ინტელიგენციაში კინკლაობა განხეთქილებამდე მიდიოდა. წვრილმანი რამ, ბუზის ოდენა,—აქლემად იქცეოდა. ყველაფერი ეს გარდამავლად მიმაჩნდა და დარწმუნებული ვიყავი ადგილებზე ასეთ განხეთქილებას არ ექნებოდა ალაგი. ვერ მომენელებინა მუშური პროკლამაციების დაწვა. გულის ტკივილი კობას (სტალინს) გაეუზიარე. მერე ის თვითონ წავიდა იმ მუშებთან და საკმარისი ახხნა-განმარტება მისცა მათ საკციელს.

განხეთქილება გაფართოვდა და ტფილისიდან პროვინციებში გადავიდა. ამავე დროს იზრდებოდა და ვითარდებოდა მუშათა მოძრაობა, ქალაქის მუშებს სოფლის გლეხაკობა გამოეხმაურა და აქაც დაიწყო აგრარული მოძრაობა. ქართლის სოფლები მძლავრად შეინძრნ და თავიანთ მებატონეებს დაუწყეს დევნა.

კავშირის კომიტეტმაც მუშაობა გააცხოველა. ქალაქიდან პროვინციებში დაიგზავნა ამხანაგები.

ბოლშევიკებმა საგრძნობი ორგანიზაციები მოაწყვეს ქიათურა-ში, ქუთაისში და სხვაგან. ახლა უკვე თვითეული ფრაქცია ცალკე მუშაობდა. როგორც მენშევიკები, ისე ბოლშევიკები ცდილობდნენ ერთმანეთის გათიშვას. ხშირი იყო ერთმანეთისადმი პირადი შეუ-რაცყოფა და ხშირად ლანძღვა-გინებაში გადადიოდა.

ხაშურში მუშაობის დროს არ მქონდა მიზნად თავიდანვე გან-ხეთქილების შესახებ დამეწყო ლაპარაკი, არც კავშირისგან მქონდა ისეთი დავალება. მუშაობას ვეწეოდი ჩვეულებრივ სოციალ-დემოკ-რატიულ ფარგლებში და მხოლოდ შემდეგში ვაპირებდი მუშების-თვის გამეცნო პარტიული ყრილობის და მისი შედეგების შესახებ. ხოლო გლეხთა მოძრაობამ ძალიან ფართე ხასიათი მიიღო და საჭი-რო გახდა სოფლებში სიარული. ხაშურში კი მენშევიკებმა გააცხო-ველეს მუშაობა და მუშებმაც მათ დაუჭირეს მხარი, იმ მიზეზით რომ—„ტფილისის კომიტეტი და მუშებიც მენშევიკებისაკენ არიანო და აბა, ჩვენ მათ ხომ არ გამოვეყოფებითო...“

მალე კავშირის კომიტეტი მიწვეულ იქნა პარტიის მესამე ყრი-ლობაზე, რომელიც გაიხსნა ლონდონში 25 აპრილს. ეს ყრილობა მთლიანად ბოლშევიკური იყო. მენშევიკებმა კონფერენცია მოაწყეს ეენევაში.

ადგილებზე კი გახურებული მუშაობა იყო. ორი ფრაქცია ერთ-მანეთს ედავებოდა მუშურ რაიონების და გლეხთა მოძრაობის ხელში ჩაგდებას.

დ. ს.

ჩემი მოგონება.

მე მინდა მხოლოდ 1905 წლის რევოლუციის ბრძოლის პრაქტიკის ერთ-ერთ საშვალეზე, სახელდობრ, პიროვნულ ტერორისტულ აქტებზე მივაქციო ყურადღება, რასაც პარტია მიმართავდა ხოლმე როგორც დროებით აუცილებელ და უკიდურეს ბრძოლის ერთ-ერთ იარაღს... დიახ, ჩვენ სტოლიპინის რეაქციის წარმოშობის მთელ პერიოდში, ხანგამოშვებით ვხმარობდით პიროვნულ ტერორს, ზოგიერთი მეტათ შემჩნეულ და გამოცდილი პროვოკატორების თავიდან მოცილების მიზნით. ესლა გადავიდეთ გენერალ შირინკინის მკვლელობის მოწყობის აღწერაზე, მის უმთავრეს და საყურადღებო მომენტზე. მე ვმსახურებდი გრანდ-ოტელში. 1905 წლის თებერვლიდან, შეუწყვეტლათ ვრცელდებოდა ხმები, რომ გენერალ შირინკინი არის განხორციელებული პალაჩი, ვორონცოვ-დაშკოვის თანაშემწე, ადმინისტრატიული ნაწილის უფროსი. ეს დამსახურებული სატრაპი მუშების და გლეხების წინააღმდეგ სასტიკი რეპრესიული ზომების მატარებელი იყო. შირინკინის სისასტიკემ 1905 - წ. აზოხოჭრებული მუშათა კლასის წინააღმდეგ კავკასიაში სამართლიანათ გამოიწვია უაღრესი აღშფოთება, არამც თუ მარტო მუშათა კლასში, არამედ—მას გმობდენ ოდნავათ პროგრესიული და მოღიბერალო საზოგადოების ელემენტებიც კი... ამ ჯალათის თავიდან მოშორებას ითხოვდა მაშინ შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობა, მაგრამ ვინ იზამდა ამას?, რა გზით და რა საშვალეებით?. რომელი პარტიის ხელით უნდა გაკეთებულიყო ეს დიდი საქმე?. შედარებით დიდი საქმე-თქო, ესთქვი იმიტომ, რომ წვრილფეხა ჯაშუშის ანდა პროვოკატორის მოცილება, ცხადია, არ მოითხოვდა იმდენ ენერგიას, დიდ კონსპირატიულ ორგანიზაციას და მატერიალურ საშვალეებათა ხარჯს, რასაც მოითხოვდა ასეთი დიდი თანამდებობის ჯალათის თავიდან მოშორება... ტერორისტული აქტების მოხდენა მეტათ გახშირდა რევოლუციის დამარცხების შემდეგ სტოლიპინის შავბნელი რეაქციის ხანაში 1907—წ-დან 1912—წლის დამლევამდე. გენერალ შირინკინის სიკვდილი გადასწყვიტა სოციალისტ-რევოლუციონერ-

რების თბილისის კომიტეტმა 1905 წლის ზაფხულში. ამ პარტიას, როგორც ვიცით, თვითმპყრობელობის შავი რეაქციის წინააღმდეგ ძველი მთავრობის ჩამოსაგდებათ სწამდა როგორც ერთად ერთი უმთავრესი ბრძოლის იარაღი პიროვნული ტერორი. სოციალისტ-რევოლუციონერების პარტიის თბილისის კომიტეტის ეს გადაწყვეტილება გენერალი შირინკინის სიკვდილის შესახებ, სისრულეში მოყვანა დაკისრებული ჰქონდა ტფილისის მთავარ სახელოსნოს მუშას, დათიკო კაჩაურს, რომელიც 1905 წლამდე მოიბალშევიკებდა, ხოლო შემდეგ კი გახდა სოციალისტ-რევოლუციონერი.

როგორ მოეწყო ეს მკვლელობა?..

როგორც იყო აღნიშნული 1905 წლის თებერვლის რიცხვებიდან, მე ვმსახურობდი სასტუმრო გრანდ-ოტელში მესამე სართულის განკვეთ. ამ სართულის ხელზე მუშა-მოსამსახურეების შტატი შესდგებოდა სულ ხუთი თანამშრომლისაგან, ხოლო მთელი სასტუმროსი კი — სულ თხუთმეტი კაცისაგან. ჩემს ადგილზე, სანამ მე დავიწყებდი იქ მუშაობას, წინათ მსახურობდა გრანდ-ოტელში ვინმე სანდრო ცქიფურიშვილი. როგორც შემდეგ გამოირკვა, დათიკო კაჩაურის ტერორისტული ჯგუფი შესდგებოდა ხუთი კაცისაგან, რომელშიაც ეს ცქიფურიშვილიც იყო. ჯგუფის ხელმძღვანელი იყო 1) დათიკო კაჩაური, წევრებათ კი 2) ცქიფურიშვილი, 3) პავლიაშვილი, 4) კაჩანოვი და ვინმე 5) პეტროვი, რომელიც შემდეგში პროვოკატორი აღმოჩნდა... აღნიშნული ტერორისტული ჯგუფიდან მე წინათ ვერავას ვერ ვიცნობდი გარდა სანდრო ცქიფურიშვილისა, რომელიც გრანდ-ოტელში ჩემი სამსახურში ჩადგომის შემდეგ ხშირათ მოდიოდა ძველ მის ნაცნობ მოსამსახურეებთან და მეც კარგათ გავეცანი მას. ვინ იყო ის? მასთან მე არა ერთხელ მქონდა იდეური შეტაკება, ის მიმტკიცებდა, რომ ესერების პარტია ბევრათ სჯობს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ორივე ფრაქციებს, განსაკუთრებით კი მენშევიკურ ფრაქციასო. თუმცა აქვე უნდა ხაზი გაუსვა, რომ მას, ცქიფურიშვილს, არა ჰქონდა მთლიანი და საფუძვლიანი ურყევი წარმოდგენა ჩვენი პარტიის პროგრამაზე და ტაქტიკაზე. ცქიფურიშვილი მიჩნეოდა ესერების პარტიაში გადასვლას, ხოლო მე კი მას გადაჭრით ურჩევდი უკან დაბრუნებოდა სოციალ-დემოკრატიულ ბოლშევიკურ ფრაქციას.

1905 წლის ივლისის უკანასკნელ რიცხვებში ცქიფურიშვილი მოვიდა ჩემთან და სრულიათ გულწრფელათ გამომიცხადა, რომ ის მოიყვანა ჩვენს განყოფილებაში მესამე სართულში, ერთ კარგ სტუმარს, დიდ რევოლუციონერს და მთხოვა მისთვის მიმეცა ერთი

კარგი ბინა ალექსანდროვის ბაღისაქენ. ჩემთან ბაბასში მან სხვათა შორის ისიც კი განაცხადა, რომ „იმ ამხანაგს დაკისრებული აქვს დიდი საქმე და დახმარება დაგვჭირდება. ბინათ ჩვენ არჩეული გვაქვს გრანდ-ოტელი და შენს მეტი კაცი ჩვენ აქ არა გვყავს, შენ უნდა მოგვიწყოს ხელიო“... რა თქმა უნდა, ცქიფურიშვილი სრულიათ ახლოს მიცნობდა და მანდობდა ამ საქმეს განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მე ბოლშევიკური ფრაქციის მძიმედვრათ ვაცხადებდი თავს და ეს მას სრულიათ აკმაყოფილებდა. „სულ სხვა ვაჭკაცობა, თავდადება და მეტი რევოლუციონერობა მოგეთხოვებათ თქვენ, ვინემ ეს მოეთხოვება მენშევიკებსო“...—ხშირათ ამბობდა ის. ჩემი მუშაობიდან ცქიფურიშვილმა სხვათა შორის ისიც კარგათ იცოდა, თუ როგორ მოვაწყვე გაფიცვა — გრანდ-ოტელის ხაზინების წინააღმდეგ ჩემი იქ სამსახურში ჩადგომის შემდეგ, ორი თვის განმავლობაში, რომელიც ჩვენი სრული გამარჯვებით გათავდა. ცქიფურიშვილს მე განუცხადე ჩემი თანხმობა მის წინადადებაზე, ხოლო, რაში გამოიხატებოდა კონკრეტულათ, რა იყო ის დიდი საქმე, ჯერ-ჯერობით ეს ჩემთვის არ უთქვამს ცქიფურიშვილს. ის მხოლოდ ამბობდა, რომ „რაც იქნება, ამას ამ ახლო ხანში ყველა გავიგებთო“... ივლისის 26-ში თუ 27-ში დილით მოვიდა ცქიფურიშვილი შენობის უკანა შემოსავლიდან და მოიტანა ილიაში ამოღებული რალაც ქალაქში გამოხვეული, ცალ ხელში ერთი მორჩილი ჩემოდანი ეჭირა. როგორც შემდეგ აღმოჩნდა, მან მოიტანა მაკედონიის სისტემის 7 დიუმიანი ყუმბარა და მრავალი ასაფეთქებელი მასალები. იმ საღამოს გადმოვიდა თავის ბარგით თვით დათიკო კაჩაური და მოთავსდა მისთვის დამზადებულ ბინაში. მეორე დღეს კაჩაურმა მოითხოვა ამ ბინის გამოცვლა. აქედან იწყება ჩემი და დათიკო კაჩაურის ერთი მეორესთან დაახლოება, რომლის ამხანაგური და გულწრფელი კილო ჩემზე ახდენდა შეგნებული მუშის შთაბეჭდილებას, რომელიც უაღრესი ფანტიკური გატაცებით იყო აღჭურვილი ტერორისტული აქტების სისრულეში მოყვანით. მისი აზრით მეფის ტახტის სრულიათ დამსხვრევა ამ გზით შეიძლებოდა. რაც შემძლო მას უმტკიცებელი ჩვენი პარტიის უპირატესობას, ყოველ მხრით. აშკარათ სჩანდა, რომ დათიკო კაჩაური პარტიულ კითხვებში, საფუძვლიანათ იყო გაცნობილი, არამც თუ მარტო ესერების მოძღვრებაში იყო ის ღრმად ჩახედული, ამავე დროს ის ძლიერ კარგათ იცნობდა მაშინ ჩვენი პარტიის მოძღვრებას და ტაქტიკას და ფრაქციული ბრძოლის ყველა სადაო კითხვებსაც. „მოითმინეთ, ვნახოთ, თქვენი პარტიის იქნება ბურთი და მოედანი მომავალ რევოლუციაში თუ, ჩვენი პარტიისა, ბოლშევიკური ფრაქციისა—ვუ-

თხარი მე მას ერთხელ—ამას ჩვენ ისტორიის უღმრთესი განაჩენი დაგვანახებს. დღემდე თქვენ მეფის ტახტს ებრძვით ტერორის გზით და ჯერაც ვერ წაგიქცევიათ თვითმპყრობელობის დახვეწებული მთავრობა, რაც ჩვენი პარტიის აზრით უარყოფილია, როგორც ბრძოლის ერთი უმთავრესი იარაღი. მე, პირიქით, მგონია, რომ ისტორიამ „ჩვენი პარტია მთლიანად უნდა გაამართლოს და თქვენი კი უნდა დაამარცხოს“... დაახლოვებით ასეთი იყო შინაარსი ჩემი სიტყვისა, კაჩაურის მხურვალე მოწოდებაზე, რომ მე ესერების პარტი-აში გადავსულიყავი.

როცა მან შეხედა, რომ ჩემი გადაბირება არც ისე ადვილათ შეიძლებოდა, შეაბრუნა კილო თავისი მსჯელობის და მითხრა: „ამხ. დათიკო, დავანებოთ თავი პოლიტიკურ-პარტიულ სადაო კითხვებს. ის ხომ ცხადია, რომ ჩვენი პარტიები—ესდევები და ესერები ორივე ებრძვით ძველ წყობილებას, ორივე ვაკეთებთ დიდ რევოლუცი-ონურ საქმეს. თქვენ ერთი გზით, ჩვენ კი მეორე გზით. ამიტომ ჩვე-ნი მოვალეობაა ყოველნაირათ დავეხმაროთ ერთმანეთს და ხელი შე-უწყოთ ამ დიდ ბრძოლაში“... ამით დამთავრდა ჩემსა და კაჩაურს შორის დისკუსია. შემდეგ ამისა ის გადადის პირდაპირ პრაქტიკულ დავალებებზე. ივლისის 29-ში თუ 30-ში კაჩაურმა მთხოვა, რომ: „მე თქვენ ჩაგაბარებთ ბარგს და საიმედო ადგილზე შემინახეთ, სანამ ჩვენ არ მოვთხოვთ“... ეს დავალება მე სიამოვნებით მივიღე. მან გადმომცა ასაფეთქებელი ნივთიერებანი, ერთი კარგი რევოლვერი, ფოტოგრაფიული სურათები: ვორონცოვ-დაშკოვის, გენერალ შირინ-კინისა და ვატაცის (ეს ვატაცი ვორონცოვ-დაშკოვის მეორე თან-შემწე იყო). გამოხეული იყო ქალაქში და სასწრაფოთ შევინახე სასტუმროს ზევით ჭერში ისეთ ადგილას, რომ მისი ნახვა და აღმო-ჩენა ძნელათ შეიძლებოდა (ჩემი დაპატიმრების ხუთი თვის შემდეგ, როდესაც მე ციხიდან გამოვედი 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ, მოვახერხე გაქირვებით შესვლა ჭერში, სადაც სოფლიდან ჩამოტანი-ლი ერთი სანადირო თოფიც „ფილითისა“ მქონდა შენახული და ჩემს განცვიფრებას აღარ ჰქონდა საზღვარი, როცა არც ის ასაფეთქებ-ლი ნივთიერება და სხვა ბარგი იქ აღარ აღმოჩნდა და არც ეს ჩემი ფილითა თოფი. კაჩაურთან კამათის დროს ხშირად გვესწრებოდა ხოლმე ზემოთ დასახელებული პეტროვი, რომელიც შემდეგ დიდი პროვოკატორი აღმოჩნდა. ამ ნივთების ჩემზე გადმოცემის დროსაც, სამწუხაროთ, ეს პეტროვი დაგვესწრო.

იყო კიდევ ერთი შემთხვევა. ერთხელ სადილის თუ ვახშმის გა-თავების შემდეგ ანგარიშის გასწორების დროს, დათიკო კაჩაურმა

ერთ ხელზე მოსამსახურეს, ხუთი მანეთი საჩუქარი, ეგრეთ-წოდებული „ნაჩაი“ შეაძლია, ჩემთან დასწრებით, რაზედაც მე მას პროტესტი განუცხადე. კაჩაურს უთხარი, რომ: „ჩვენი მოსამსახურეები არამც თუ იდეურ ამხანაგებიდან ვერ აიღებენ „ნაჩაის“, არამედ საერთოთ, ვერც ერთი სტუმრიდან ვერ აიღებენ მეთქი, ვინაიდან ჩვენ ეს საჩუქრები მიგვაჩნია მუშა-მოსამსახურეთა ადამიანური ღირსების დამაპყრობლათ. დათიკო კაჩაური დამეთანხმა და ხუთი მანეთი საჩუქარი უკან წაიღო. ამას დაესწრო პროვოკატორი პეტროვი და ალბათ მიატყია ყურადღება, თუ რა თანაგრძნობით და განსაკუთრებული ყურადღებით ვეპრობოდი კაჩაურის ყველა წინადადებას და მე ვიყავი ერთად-ერთი მისთვის საიმედო პიროვნება ყველა თანამშრომლებში. როდესაც კაჩაურმა აღნიშნული ნივთები ჩამაბარა კონსპირატიულ ადგილზე შესანახათ, ეს ნივთები ქაღალდში უბრალოთ გახვეული, ხოლო მე კი ჩემს ოთახში კარგათ შევახვიე გაზეთში, შემოუჭირე კანაფი და ისე შევიწინა. მაშინ დავრწმუნდი, რომ მართლად იდიდი საქმე უნდა გაკეთებულიყო. ამ სამ პიროვნებაში ვორონცოვ-დაშკოვი, შირინკინი ანდა ვატაცი უნდა მოშორებოდა ამ ქვეყანას. უფრო გენერალი შირინკინი, რადგან მის წინააღმდეგ მეტი ზიზი და აშუოთება იყო ჩვენში გამოწვეული, ვინაიდან ამ ჯალათის გადაჭარბებული რეპრესია იმდენათ მძიმე იყო, რომ მისი სახელი ენაზე ეკერა ყველას და წყევლით და ზიზლით იხსენიებდა ამ მეფის საძაგელ ჯალათს...

როგორ მოხდა საქმის ჩაშლა?... ეს მოხდა 1905 წლის ივლისის 31-ს შუა დღეზე. ამ დღეს დილიდან დათიკო კაჩაურმა ჯგუფის ყველა წევრებთან ერთად, ადრევე მოიყარეს ბინაში თავი. იმ დღეს უნდა წასულიყო ყარაიაში სანადიროთ გენერალი შირინკინი, მას უნდა ჩამოეარა ალექსანდრეს ბალის გვერდზე ბარიატინის (ეხლა ჯორჯიაშვილის) ქუჩით, უნდა გაეცლო სასტუმრო ლონდონის წინ და აქ სასტუმრო „გრანდ-ოტელის“ კუთხეში უნდა აფეთქებულიყო ავტომობილში, რაც სამწუხაროთ ვერ იქნა მოყვანილი სისრულეში და აი, რატომ: ამ დღესვე დაახლოვებით 11 საათზე დილას მიმიხმო დათიკო კაჩაურმა ბინაში და მთხოვა, რომ მომეხდინა სასწრაფო განკარგულება თანამშრომლისადმი, რომ მათთვის ხუთი პორცია ჩახოხბილი მიეტანათ, რაც იქნა შესრულებული. როდესაც ყველამ გაათავა სადილი და კაჩაური შეუდგა ანგარიშის გასწორებას, მას შეაჩერებს პეტროვი და ეუბნება: „თუ თქვენ დაკმაყოფილდით სადილით, მე სრულიათ არა ვარ კმაყოფილი. ჩვენი საქმისათვის ჯერ კიდევ დრო გვაქვს და ამიტომ კიდევ ვითხოვ ჩახოხბილის მოტანასო“... პეტრო-

ვის ამ წინადადებით კაჩაური უკმაყოფილო დარჩა. მისთვის ყოველი წუთი გადამწყვეტი იყო. გარკვევით შეიძლებოდა ამ დროს, მოძრაობით და მოუსვენრობით, კაჩაურისა და მთელი ჯგუფის გამომეტყველება შეემჩნია კაცს. კაჩაური ინსტიქტიურათ გრძნობდა რაღაც არაჩვეულებრივს და ის პირველი შეეწინააღმდეგა პეტროვს და პირდაპირ უთხრა: „მეორე სადილს ველარ მოვასწრებთ, გვეჩქარება, უნდა გავიდეთ და ეხლა რაღა დროს კიდევ ჩახოხბილის გამეორებაო“... მიუხედავად კაჩაურის ამ ვანცხადებისა, სამწუხაროთ, პროვოკატორმა პეტროვმა მაინც შესძლო კაჩაურის დაჯერება, რომ მათ არ დაავგვიანდებათ. სადილსაც მოასწრებენ და საქმესაც გააკეთებენ. სჩანდა, რომ პეტროვი ჯგუფში გავლენით სარგებლობდა, დიდი საქვექონდა დავალებული და მის წინადადებას სრულ ანგარიშს უწევდნენ. როდესაც მზარეულს გადაეცა, რომ მას სადილი კიდევ მოეტანა—მე მეორე სართულში ჩავედი, სადაც იყო მოთავსებული კანტორა. უნდა წამომეღო ანგარიშის გასასწორებელი ბარათი, რასაც კაჩაური მოითხოვდა მაშინ. სულ რამოდენიმე წუთის გასვლის შემდეგ, როდესაც ანგარიში მიმაქვს, გამოვედი კანტორის კარებიდან, ამ დროს ჩემს თვალწინ გადაიშალა საშინელი სურათი. დიდი სიჩქარით, მოდიოდა ჟანდარმერია. „გოროდოვოები“, „პრისტავის“ თანაშემწეები, „პრისტავეები“ და მეხუთე პოლკის პლასტუნების ყაზახების ნაწილი. ყველა ეს ხროვა ერთად არეული ჟანდარმერიის და პოლიციისა, პოლიცეისტერი მარტინოვის და გუბერნატორის მეთაურობით, მიეშურებიან ზედა სართულში. მე ჩემი ანგარიშით ხელში გაშტერებული ვიდექი ძირს სართულში. თავდამსხმელებთან ერთად გარეთაც სასტუმრო გარშემორტყმული იყო პლასტუნების მგონი მთელი პოლკი ყაზახებით. სრულიად გაიჭედა სასტუმროს ზედა სართულის ნაწილი. მოულოდნელათ თავს დაესხენ კაჩაურს, რომელმაც სამწუხაროთ, ველარ მოასწრო ველარც სტოლზე დადებული რევოლვერის ხმარება, და რაც უმთავრესი იყო, იქვე ფეხში შენახული შვიდი გატენილი მაკედონიის სისტემის ყუმბარების აფეთქება, ვინაიდან რაღაც მოხერხებით, პეტროვს ფეხის კარების დაკეტვა მოესწრო. კაჩაურს ღია ეგულებოდა, და როდესაც უკვე თავს დაესხენ ჟანდარმერები, მაშინათვე სცემოდა ფეხის კარებს, მაგრამ უკვე გვიან იყო. კაჩაურს რომ მოესწრო ფეხიდან ყუმბარის თუ გინდ ერთის გამოღება და აფეთქება, ეს გამოიწვევდა დანარჩენი ყუმბარების აფეთქებას, რაც თავის მხრით გამოიწვევდა მთელი სასტუმროს ჰაერში გაბნევის. ტერორისტთა პრაქტიკაში ხშირათ იყო შემოღებული ავქალის

სისტემის*) ყუმბარები, ხოლო, რაც შეეძლო განადგურება გამოეწვია ექვს-შვიდ მაკედონიის სისტემის ყუმბარას, ამდენი არ შეეძლო გამოეწვია 15—20 ცალ ავქალის ტიპის ყუმბარებს. დათიკო კაჩაური შეკრეს ყველა ამხანაგებთან ერთად გარდა პეტროვისა. აქედან დაიწყო მათი საშინელი და გულშემშარავი ფიზიკური წამება...

ჯერ საშინელი წამება და შემდეგ დაპატიმრება. როგორც ზე ვით იყო აღნიშნული, ალბათ, პროვოკატორ პეტროვსაც წუთებით ჰქონდა გამოანგარიშებული, თუ როდის უნდა დასხმოდა კაჩაურს თავზე ჟანდარმერია. განზრახ აკიანურებდა თურმე სადილის დროს, რომ გამცემლობის მიზნისათვის მიეხწია, რაც მის მიერ შესრულებულ იქნა.

როდესაც მთელი პოლიციის და ჟანდარმერიის ბანდა ავიდა ზევით სართულში და თავს დაესხენ და დაიჭირეს ყველანი: კაჩაური, პავლიაშვილი, კაჩანოვი და ცქიტურიშვილი, შეკრეს და უმოწყალოთ დაუწყეს მათ ცემა. მათი ღრიალი იყო პირდაპირ გულშემშარავი... ისე მაგრათ წაეჭირებიათ ჯალათებს ხელებში და ფეხებში თოკები, რომ ზოგ იმათთაგანს სისხლი წასდენოდათ და ერთ-ერთი იმათთაგანი, რომელი იყო აღარ მახსოვს, ხმლითაც კი დაეჭრა. შეკრულები იატაკზე ეყარნენ და ჟანდარმერია კი განაგრძობდა მათ უმაგალითო წამებას... ამ დროს მე და ჩემი თანამშრომლები ზემო სართულის ასავალი კიბის თავში ვიდექით. დავინახეთ, რომ პროვოკატორი პეტროვი მიყავდა რამოდენიმე ჟანდარმს. აშკარათ ეტყობოდა, რომ ის იყო ჩვენი გამყიდველი (თუ როგორ გავიგეთ, რომ ნამდვილათ ის იყო პროვოკატორი, ამაზე ქვეით) ვინაიდან ის მიყავდათ თავისუფლათ, მხოლოდ ოდნავათ ჰკრავდნენ ხელს, ხოლო ის ძლიერ ხმა მალლა ყვიროდა: „თქვენი ღვთის გულისთვის ნუ მცემთ ასე საშინლათ, არ გაქვთ ამის უფლება“... Ради бога не бейте, не имеете право это делать“ და სხვა... დიახ, ეს იყო იუდას განზრახი ხმაურობა, ვითომც მასაც სცემენ, რომ ამით მას ვინმე უგზური შეცდომაში შეეყვანა, თითქო მას ღალატში მონაწილეობა არ ჰქონდეს. პროვოკატორი პეტროვი გაგზავნეს მეტეხის ციხეში ხელ და ფეხ შეუკრა და არც უცემიათ მისთვის.

როდესაც პროვოკატორი პეტროვი გაიგზავნა მეტეხის ციხეში, იმის შემდეგ ჟანდარმერიამ მოახდინა სასწრაფო განკარგულება, რომ სასტუმროს ყველა მოსამსახურენი, სასტუმროს მეპატრონეებთან ერ-

*) ავქალაშიც მზადდებოდა ყუმბარები და ამიტომ მათ დაერქვა „ავქალის სისტემის ყუმბარები“.

თად დაეკავებოდა ზემო სართულში, რაც სასწრაფოდ იქნა მოყვანილი სისრულეში ერთ-ერთი ქანდარმის პოლკოვნიკის მიერ, ერთ შტაცურ ტანისამოსში გამოწყობილი პირის თანდასწრებით. წაიკითხეს სია ყველა მოსამსახურეებისა და ხაზინების. კითხულობდნ მხოლოდ გვარს, სახელს და მამის სახელს. ყველა განთავისუფლებულ იქნა. დავრჩი მხოლოდ მე მათხელში. მეორე საპოლიციო უბანში, უბნის უფროსათ საშინელი, მხეცის გამომეტყველების კაცი, (გვარი აღარ მახსოვს), რომელსაც ჩააბარეს ჩემი თავი, განკარგულება გასცა მან იქვე ოთახში. იქ შემოვიდა ის ქანდარმის პოლკოვნიკი, რომელმაც სია წაიკითხა და გამოუშვა მოსამსახურეები. თან ახლდა ორი პიროვნება, (ალბათ ორივე ჯაშუში იყო), რომლებმაც დამიწყეს ცქერა... „სად გაქვს შენახული ის იარაღი, რომელიც კაჩაურისაგან ჩაიბარე შესანახათ?.. ჯერ სანამ გვიან არ არის, თუ გსურს, რომ ცოცხალი გადარჩე, ეხლავე გვითხარი—და შემდეგ კი დაუყოვნებლივ გაგიშვებო“.

ყველა მის შეკითხვებზე მე კატეგორიული უარით ვუბასუხე. დავრწმუნდი, რომ პეტროვი გამცემი იყო. ყველა ეს დეტალები სისწორით იყო პროვოკატორის მიერ გადაცემული. პირველ ორ შეკითხვაზე მე მას კატეგორიული უარი ვუთხარი.

რამდენი წელიწადია იცნობთ დათიკო კაჩაურს, რამდენი ხანია მის ჯგუფში იღებ მონაწილეობას, ვის იცნობ კიდევ სხვა მის ამხანაგებს, ყველაზე უარს ვაცხადებდი და ზოგზე სრულიად არ ვაძლევდი პასუხს. გადავსწყვიტე ამ ჯალათებისთვის წინააღმდეგობა გავეწია. უნდა მეცემა რამდენიმესთვის, მაგრამ რას უნდა გავმხდარიყავი ამდენ შეიარაღებულ ჯალათებთან. მომვარდა ერთი „გოროდოვი“, რომელსაც უნდა დავეჭირე და გავეკავებე. მას უცებ ვსტაცე ხელი, ვუჯიკავე დიდის სიძლიერით. მაშინვე აუწყეს იქვე კარებთან მდგომ პრისტავს. ამის შემდეგ მომვარდნენ ყველანი ერთად, დამაგდეს იატაკზე და დამიწყეს უმოწყალოდ ცემა, ჩეჭმის ქუსლებით, ხმლის ყუთით, სანამ სრულიად არ დავკარგე გრძნობა...

რამდენიმე დღის შემდეგ მოვედი გრძნობაზე „ტრუმში“ (ამ ბნელ საკნებს ასე ეძახდნენ). შემდეგ მოიყვანეს მეტეხში დათიკო კაჩაური ამხანაგებით ისინი მოეთავსებოდათ ახალსავე შენობაში. ეგრედწოდებულ დასახრჩობთა კამერებში ვიყავით ყველანი მოთავსებული.

იმულებული გავხდით სიმშვილი გამომეცხადებია, რომ ავეყვანეთ ზემო სართულში, ჩემს ზევით კიდევ ორი სართული იყო. სამი დღის გაფიცვის შემდეგ დავგავამაყოფილეს. ზევით ამოყვანის შემდეგ მე კარგად შევისწავლე ლაპარაკი კედლებზე კაკუნით. ამის საშვალე-

ბით და წერილების გზავნით გავიგე, რომ დათიკო კაჩაური და სხვები ჩემს ახლოს იყვნენ კამერაში. კაჩაური მწერდა: „ნუ გეშინია, ეხლა ჩვენთვის ნათელია, გავიგეთ, თუ ვინ არის ჩვენი გამცემი, მას მოსთხოვენ ჩვენი ამხანაგები გარეთ კანონიერ პასუხს, როგორც შეფერის პროვოკატორს სხვა ჩვენი ამხანაგები; გამხნევდით, ყოჩაღათ იყავით“...

დათიკო კაჩაურის გადმოცემით ეს პროვოკატორი იყო პეტროვი, რაშიაც არც მე მეპარებოდა ეჭვი. კაჩაურის საქმეზე ბევრი იყო ჩავარდნილი, მაგალითად ძმები ზუღაძეები (ექიმები), კოლია ქარცივაძე და სხვები.

ერთ ღამეს ციხის ადმინისტრაციამ გააპარა პეტროვი. გავიგეთ ეს ამბავი თუ არა, ყველასათვის აშკარა შეიქნა, რომ ის იყო ჩვენი გამცემი.

1905 წლის 17 ოქტომბრის კულ-შეკვეცილი მანიფესტით გვანთავისუფლეს 16 კაცი სხვადასხვა დროს. კაჩაურის საქმეზე ყველანი გაანთავისუფლეს, გარდა კაჩაურისა, პავლიაშვილის, კაჩანავის და ცქიფურიშვილისა, რომელნიც 1906 წლის ზაფხულში სამხედრო სასამართლომ გაასამართლა. კაჩაურს მიუსაჯეს კატორღა ათი წლით. დანარჩენებს ნაკლები ვადებით. გასამართლების შემდეგ კაჩაურმა მეტეხის ციხეში ხერელი მოაწყო და თავის ამხანაგებით გაიქცა.

ახლა დავუბრუნდეთ მეტეხის ციხეში ცხოვრების აღწერას: კაჩაურის საქმეზე წინასწარი გამოძიების დამთავრების შემდეგ ახალი შენობიდან გადაგვიყვანეს ძველ შენობაში (საერთო კამერებში); ვიჯექი მე-32 კამერაში, სადაც 50-დე პოლიტიკური იყო. იქ იყვნენ გორის და სხვა ორგანიზაციაში მომუშავე ამხანაგები. ციხე გავსილი იყო პოლიტიკური ტუსაღებით, მაგრამ პატიმართა შორის ორი მესამედი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები იყო (ორივე ფრაქციისა). პარტიებს შორის გააფთრებული კამათი იყო. ყველაზე მეტ აქტივობას ჩვენს წინააღმდეგ ესერები იჩენდნენ, შემდეგ ანარქისტები, თუმცა ეს უკანასკნელები თითზე ჩამოსათვლელი იყვნენ. გახეთქეს არ უშვებდნენ ციხეში, მაგრამ მაინც ვახერხებდით შემოტანას ზოგიერთი მეკარეების საშვალებით, რომლებიც ეგრეთვე გვაკავშირებდნენ გარეთ ამხანაგებთან. ამას გარდა დაბახანის მხრიდან მოდიოდნენ ამხანაგები და გვანიშნებდნენ, თუ რა ხდებოდა გარეთ ოქტომბრის მანიფესტის წინა ხანებში. ყველაზე უფრო იყო დახელოვნებული გარედან ნიშნებით ამბის გადმოცემაში ამ მომსვლელთა შორის ამხ. ლიუბა გოცირიძე. მაგალითად, მან მშვენივრად დაგვიხატა დაბახანიდან სახლის კედელზე ტფილისში მოწყობილი დიდი მანი-

ფესტაცია და 29 აგვისტოს ქალაქის თვითმართველობაში ყაზახების მიერ მუშების დახვეწა.

17 ოქტომბრის მანიფესტმა ფეხზე დააყენა თბილისის პროლეტარიატი, ქალაქში იმართებოდა მანიფესტაციები და მიტინგები, რის შესახებ ცნობები გარედან ციხეში მოგვდიოდა.

მოლბა ციხის ადმინისტრაცია.

კარგად აღარ მახსოვს—ვგონებ ოქტომბრის 19 თუ 20-ს მეტეხის ციხეს მოადგა გრანდიოზული მანიფესტაცია, მოითხოვდნენ ჩვენს განთავისუფლებას. ამ დროს ციხეში მოსულიყო გუბერნატორის მიერ გამოგზავნილი მოხელე, რომელსაც მოეტანა ყველა პოლიტიკურ პატიმართა სია. მართლაც, არ გასულა რამოდენიმე წამი, რომ ციხის ეზოში ხმამაღლა დაიწყეს კითხვა, თუ ვინ უნდა განთავისუფლებულიყო. პირველად ამოიკითხეს ისიღორე რამიშვილი, შემდეგ კი ყველა ისეთი პოლიტიკურები, ვინც არ იყვნენ დაპატიმრებული ტერორისტულ აქტებზე. ამოიკითხეს 50 კაცამდე. ისიღორე რამიშვილს ხელში მივაჩეხეთ წითელი ჩიითი (დროშათ). ის შესდგა პატარა ნაუცბათევად მოწყობილ ტრიბუნაზე და შემდეგი მოკლე სიტყვით მიმართა პატიმრებს და ციხის ადმინისტრაციას: „თქვენ ხედავთ ისტორიის უღმობელ განაჩენს. გაიმარჯვა პროლეტარიატმა, უნდა დაეცეს ძველი წყობილება, უნდა დამყარდეს ახალი წყობილება, სადაც უნდა გაიქედოს გაძვალტყავებული ხალხის ძალა-უფლება, მისი თავისუფლება, მისი სრულიათ განთავისუფლება საუკუნოებით დადებული მონური ბორკილებიდან... თქვენ, მიმართავს ციხის პალაჩებს—აქ ახალ ამბავს უნდა დაემორჩილოთ, ასე მოხდა საფრანგეთის დიდ რევოლიუციაში. საფრანგეთის რევოლიუციონერების სასაფლაო ციხე „ბასტილია“, დაიმსხვრა—გატყდა შიგნიდან გარედან რევოლიუციონერების მიტანილი იერიშებით... შეხედეთ, რომ ისტორია მეორდება, აი აქ რუსეთში, აქ თბილისში, აქაც მეტეხის ციხეშია. შეხედეთ ეს მოზღვაებული ხალხი რას მოითხოვს—რას გიბრძანებთ, ესენი მოითხოვენ ჩვენს განთავისუფლებას. თუ თქვენ და თქვენი ძველი მთავრობა არ გაუწევს ანგარიშს ამას, მოზღვაებულმა ხალხმა იცის შეუბრალებლათ წაღეკვა. საამისო მას ძალაც აქვს და ისტორიის მიერ მინიჭებული უფლებაც“...

5—6 დღის შემდეგ კიდევ გაგვანთავისუფლეს თექვსმეტ კაცამდე.

ციხიდან გამოშვების შემდეგ სამსახურში აღარ მიმიღეს, დავრჩი უმუშევრად მთელი ნოემბერი, დეკემბერი და 1906 წ. ამ დროს მე დავუახლოვდი იაკობ სირაძეს (მოზოლშევიკო) და რაჟდენ დოლიძეს (მენშევიკს). ესენი იყვნენ მუშა-მოსამსახურეთა შორის თვალსა-

ჩინო მომუშავენი. უმთავრესად ძალზე მაინტერესებდა მაშინ ჩვენს პარტიაში გააფთრებული ფრაქციული ბრძოლა ამ ორ ძირითად ტაქტიკურ და პრაქტიკული მუშაობის შესახებ.

1905 წლის ნოემბრის თვეში დავესწარი ერთ საყურადღებო ღია პარტიულ მრავალ-რიცხოვან კრებას, სადაც ამხ. მიხა ცხაკაია და ნოე რამიშვილი დაეჯახენ ერთმანეთს. მომხსენებელი იყო ნოე რამიშვილი: ბოიკოტი თუ სახელმწიფო დღეში მონაწილეობის მიღება. კრება გაიმართა ბარიატინისკის (ეხლა ჯორჯიაშვილის) ქუჩაზე სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების შენობაში.

ამ კრებაზე გამართულმა მეტად ცხარე კამათმა ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა დამსწრე პარტიის წევრებზე. თუ დღემდე ბუნდოვანი და ნახევრად გასაგები იყო ჩვენს პარტიაში მომხდარი განხეთქილების მიზეზები 1903 წ. ზაფხულიდან, ახლა სათათბიროს გარშემო ატეხილ კამათში ჰპოვა ერთგვარი გარკვეული სახე, პარტიის წევრთა ფართო მასისთვის. ამ კრებაზე აღარ იყო გაუგებარი და ბუნდოვანი, თუ რას მოითხოვდნენ ბოლშევიკები და მენშევიკები.

დეკემბრის პირველ ნახევარში თუ ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში ვალოდია ოკუჯავა (ანარქისტი) ქალაქის თვითმართველობის დარბაზში კითხულობდა მთელი დღე-ნახევარი რეფერატს შემდეგ თემაზე: „მარქსიზმი და პიროვნება“. მენშევიკებიდან გამოვიდნენ ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი, ბოლშევიკებიდან კამენევი, როგორც მახსოვს, ცხაკაია თუ კობა — სტალინი. ის იყო ოკუჯავას უნდა დაემთავრებია რეფერატი, რომ ამ დროს ვილაც შემოვარდა დარბაზში და განაცხადა, რომ „სომხები და თათრები ერთმანეთს ხოცავენ და თქვენ კი აქ ლაყბობთ“. სხდომა დაიშალა, დაიცალა დარბაზი. მიგმართეთ მთავარ სახელოსნოს და სხვა ფაბრიკა-ქარხნის მუშებს, რომ მოგვეწყო მუშების შემარიგებელი მანიფესტაცია.

თეთრი დროშებით გაშმაგებული ბრძოლის წინ წადგა თბილისის პროლეტარიატი: ამან იქონია დიდი გავლენა ორივე მხარეზე და არჩეული დელეგატების საშვალებით დადებულ იქნა საჯარო ფიცი, რომ ასეთი ხოცვა-ჟლეტა მოისპობოდა...

1906 წ. იანვარში ნაძალადევში ერთ-ერთ თავდაცვის დრუჟინის ხელმძღვანელი იყო ამხ. ზაქარია ჩოდრიშვილი, მასთან იყო ერთი ჩვენი ნათესავი დვალის, რომელმაც გამაცნო ზაქარია ჩოდრიშვილი... მეც ვლებულობდი მონაწილეობას ამ დრუჟინის მუშაობაში შიკრიკათ. გაციებით ავით გავხდი და გავშორდი დრუჟინას. 1905 წლის დეკემბრიდან გავშორდი ხელზე მოსამსახურეთა შორის მუშაობას და 1906 წლის იანვრის უკანასკნელ რიცხვში დავიწყე ტრავაიაში მუშაობა კონდუქტორათ.

დ. ნასარიძე.

ავლაბრის სტამბის გარშემო.

(ამხ. დ. როსტომაშვილის წერილის გამო).

იხ. „რევოლუციის მატიანე“ № 2 (15)—1926 წ.

ამხ. დ. როსტომაშვილი სწერს ავლაბრის საიდუმლო სტამბის შესახებ და მე მინდა მცირე განმარტება მივცე ამ წერილს. რევოლუციის ისტორიის მასალა მომავალ ახალგაზრდობას უნდა მიეწოდოთ სწორედ და პირუთენელი და არა დამახინჯებული.

მართალია, ამხ. როსტომაშვილის ადგილში აშენდა ავლაბრის სტამბა და მასვე აძლევდა ორგანიზაცია ფულს და ისიც, როგორც სახლის პატრონი, ურიგებდა მუშებს.

ერთ საღამოს ჩვენთან მოვიდნენ ზაქრო ჩოდრიშვილი და მიხა ბოჭორიშვილი ნიკოლოზის ქუჩაზე, სადაც ჩვენ სამ ძმას გვქონდა სარდაფი, სადღურგლო სამუშაო და გადმოგვცეს თავიანთი გადაწყვეტილება ავლაბრის სტამბის აშენების შესახებ. ჩვენ წავედით როსტომაშვილის დუქანში და იქ მოვილაპარაკეთ, თუ როდის დაგვეწყობა მუშაობა. პირველათ ჩვენ, სამმა ძმამ შემოგვავლეთ ღობე და დავდგით სარაია, რომელშიაც ამოვათხრევინეთ ჭა ქანქაჩებს, სიმაღლით 30 არშინი, სიგანით 1 არშინი. მეორე ჭის კეთება სახლის გვერდზე დაიწყეს აგრეთვე ძმებმა მირიმან და თედო მალარაძეებმა.

როცა მათ მუშაობა მოათავეს ჩვენ შეუდგით სადღურგლო საქმეს.

კედლები მზათ იყო, სახურავი დაეხურეთ. ამხ. როსტომაშვილი კი სწერს „კრამიტი დასახური დარჩაო და მე და ამხანაგებმა საჩქაროთ დაეხურეთო“. ეს სიმართლეს მოკლებულია! ქვევითა სარდაფში, სადაც თალი იყო გადაყვანილი, შუაზე დავატანეთ ასახდელი ადგილი ქალაღების და დიდი ნივთების ჩასატანათ. ზევიდან ეს ადგილი მიწით გავასწორეთ. ამის ზევით კიდევ იყო მეორე სარდაფი და მერე იწყებოდა შენობა. ამხ. როსტომაშვილი ამბობს: „ღურგლებმა საქმე გაათავეს და წავიდნენ, აქ საჭირო იყო დიდი კონსპირაციაო. ჩემთვის ეს მეტად გაუგებარია. რომელი ღურგლები წავიდნენ? თუ ეს შეგვეხება ჩვენ,—სანდრო, ვანო და ნიკო ჩოდრიშვილებს, მაშინ ეს სიმართლეს მოკლებულია, რადგან იქ მყოფი ამ-

ხანაგები დაამოწმებენ, რომ ჩვენ მხურვალე მონაწილეობას ვიღებდით ბოლო დროს. შენობა როცა მზათ იყო, საჭირო იყო შესასვლელში გზა, საიდუმლო კარები, სადაც უნდა მოგვეწყო სტამბა. მაშინ მე მივეცი წინადადება, რომ ერთი კიდან ზეორე ჭამდის გაგვეთხარა გვირაბი შესაერთებლათ. ამ მუშაობაში იღებდნენ მონაწილეობას, — ლადო დუმბაძე, ჭიჭიკო კალანდაძე, ძმები მირიან და თეთო მალარაძეები და ერთი-ც ასოთ ამწყობი, რომლის გვარიც არ მახსოვს. ჩვენ, ძმებმა რვა-რვა არშინიანი კიბე გადავებით ერთმანეთს და ჩავაყუდეთ ჭაში — სარდაფში ჩასასვლელათ.

სტამბაში ჩასვლა გვიხდებოდა კიდან თოკზე ჩაცურებით, ამიტომ ხელებზე ვხმარობდით ხელთათმანებს. ერთხელ ჩემ ძმა ვანოს დაუცურდა ხელი და შიგ ჭაში ჩავარდა, მაგრამ წყლის პირად გაწყობილ ფიცრებმა გადაარჩინა. ასეთივე შემთხვევა მოუხდა ჭიჭიკო კალანდაძესაც. ამხ. როსტომაშვილი მალე გვაშორებს ავლაბრის სტამბას. ჩვენ-კი უკანასკნელ წუთამდის ვმუშაობდით იქ.

მალლა ოთახში ცხოვრობდნენ ასოთამწყობნი და ბოჭორიშვილის დეიდა, ბაბე ლაშაძე. 1922 წ. 26 ნოემბერს გაზეთ „მუშის“ სურათებიან დამატებაში № 1 არის მოთავსებული ჩემ მიერ მიცემული გეგმა ავლაბრის სტამბისა.

სხვათა შორის მინდა აღვნიშნო ჩემ მიერ მოწყობილი ფარული სტამბები და საწყობები, რომელიც მოწყობილი იყო შემდეგ ადგილებში:

1) ფარული სტამბა უღელის მახლობლად ავაქოვის სახლში — 1904 წ.

2) ფარული სტამბა ჩუღურეთში ხვოას ბინაზე — 1905 წ.

3) ავლაბარში ფარული სტამბა დათიკო როსტომაშვილის ადგილში — 1906 წ.,

ამავე წელს ფარული საწყობი ვერაზე, ბელინსკის ქუჩ. კოლა სულხანიშვილის ბინაზე.

4) ფარული სტამბა ფუნიკულიორის მახლობლად გრიშა ნატარძის ბინაზე 1907 წ.

ამავე წელში ფარული საწყობი სამოვოლნი ქუჩ. ფოდიაშვილის ბინაზე.

5) ფარული საწყობი ნადიროვკაში, ბოლშევიკურ ორგანიზაციის მიერ შეძენილ ბინაზე, რომელსაც განაგებდნენ ზაქრო ჩოდრიშვილი და არაქელა ოქუაშვილი.

სანდრო ჩოდრიშვილი.

1905 წელი ზუგდიდის მაზრაში.

(მოგონებიდან)

ზუგდიდის მაზრაში, რომელიც დაშორებული იყო სამრეწველო ცენტრებს და რკინის გზას, რევოლუციონური მოძრაობა უფრო გვიან იწყება, ვიდრე გურიაში და სამეგრელოს იმ კუთხეებში, რომლებიც აკრავდნენ რკინის გზის ლიანდაგს.

1903 წლის გასულს და 1904 წლის დასაწყისში ზუგდიდიდან გასულმა მოსწავლე ახალგაზრდობამ, რომლებიც სწავლობდნენ ქუთაისის საშუალო სასწავლებლებში, იწყეს საქალაქო სასწავლებლის უუროსი კლასის მოწაფეებში არალეგალური ლიტერატურის გავრცელება. ამ ლიტერატურის კითხვისთვის პირველად დაისაჯენ ის პირები, რომელნიც ზუგდიდის საქალაქო სასწავლებელში გამოცდას აბარებდნენ სახალხო მასწავლებლობის ხარისხზე, მათ შორის აქტიური ხელმძღვანელი იყო ამხ. პროკოფი ჯანაშია.

ამ ამხანაგების დაპატიმრების შემდეგ ქუთაისიდან მაზრის უუროსის გამოწვევით ჩამოვიდა ქანდარმთა პოლკოვნიკი და პროკურორის ამხანაგი, ქალაქში საშინელი ხმები დადიოდა: თავად-აზნაურობა, მღვდლები და ვაჭრები ხმებს ავრცელებდნენ, რომ ბუნტოვშიკები ჩამოახრჩევსო და სხ.

მაგრამ ამხანაგების დაპატიმრებას სრულიად არ შეუფერხებია პოლიტიკური მუშაობა, პირიქით, გააძლიერა კიდევ ის.

1904 წლის გაზაფხულზე ქუთაისის რეალური სასწავლებლის მე-7 კლასის მოწაფემ იასონ ჩიჩუამ ზუგდიდში შექმნა მარქსისტული ჯგუფი, რომლის წევრი მეც ვიყავი. ის მხურვალედ მეცადინეობდა ჩვენთან. გავაცნო რ. ს. დ. მ. პ. პროგრამა, აგვისსა, რომ პარტიაში ორი მიმდინარეობა იყო (ბოლშევიკური და მენშევიკური), თითონ მას მოსწონდა ბოლშევიკური ხაზი.

ამავე დროს ქალაქში ნოქრებსა და ხელოსნებს შორის მუშაობდნენ ანტონ კოდარია (წიგნის მაღაზიის თანამშრომელი) და ვ. ჟვანია. ამათი მუშაობა გამოიხატებოდა არალეგალური ბროშიურების გავრცელებაში და აგიტაცია-პროპაგანდაში.

1905 წლის დამდეგს ჩემს სოფელ ხეთაში ვიმყოფებოდი. რევოლუციონური მოძრაობა ყველგან იზრდებოდა. ჩვენი გლეხები ინსტიტუტურად გრძნობდნენ, რომ უნდა რაღაცა გაეკეთებიათ... მეთაურებს მოელოდნენ გურიიდან, მაგრამ ამ დროს ცნობას ღებულობენ, რომ სოფ. ხორგის გლეხებმა უკვე შეჭედიეს „ერთობას“, რომ მოძრაობას ხელმძღვანელობს ბათუმის კომიტეტი (კომიტეტზე მაშინ ყველას არ ჰქონია ნამდვილი წარმოდგენა). დაბოლოს ხეთის გლეხობამაც შეჭეცა „ერთობას“, დაუკავშირდა ხორგას, დაიწყო ორგანიზაციული მუშაობა ხობულის, ციშის, კულისკარის და სხ. რაიონებში.

ამნაირად რევოლუციონური მოძრაობა ზუგდიდის მაზრაში უნდა გაიყოს ორ პერიოდათ: არალეგალური ორგანიზაციების შექმნის პერიოდი, აქ ორგანიზაციების მუშაობას ხელმძღვანელობდა სტუტენტი ევგენი ჯობავა და მეორე პერიოდი—ეს არის ლეგალური ან ნახევრად ლეგალური პერიოდი, როცა ხელისუფლება უკვე გადავიდა ადგილობრივ ორგანიზაციების ხელში, როცა ყალიბდებოდა პოლიტიკური პარტიები, როცა სტრატეგიკებს სცვლიდნენ წითელ-გვარდიელები და ხულიგან-ბოქაულებს—ლიბერალი ბოქაულები.

ზუგდიდის მაზრაში ხორგის რაიონმა პირველმა შეჭეცა „ერთობას“, შემდეგ—ხეთამ და სხ. ასე რომ, ერთ თვეში მთელი მაზრა რევოლუციონურ ალში გაეხვია.

გლეხებმა ბოიკოტი გამოუცხადეს თავად-აზნაურობას, მღვდლებს, ადმინისტრაციას. გლეხები აღარ მიმართავდნენ ბოქაულებს, მამასახლისებს, მოსამართლეებს, თაოონ მშვენიერად აწესრიგებდნენ საკუთარ საქმეებს. გლეხები უსმენენ თავიანთ ამორჩეულ ათისა და ასისთავეებს. არ იხდიან არავითარ გადასახადებს. თავად-აზნაურობა საიდუმლოთ მიუთითებს ადმინისტრაციას არეულობის მეთაურებზე, მაგრამ ადმინისტრაცია ვერ ბედავს ზომების მიღებას. ბოიკოტი გრძელდება. ვერ გრძნობენ თავს კარგად ეს ვაჟბატონები, მაგრამ რა უნდა ჰქნან.

მაგრამ დიდხანს არ გაგრძელებულია გლეხების ზეიმი. სამაზრო ადმინისტრაცია შეუდგა რეპრესიული ზომების მიღებას გლეხთა მოძრაობის და მოწინავე გლეხების წინააღმდეგ. დაიწყო დაპატიმრებანი, ცემა-ტყევა. მე შემიპყრო სტრატეგიკების მფრინავმა რაზმმა ს. ცაიშში კოსტა ქირიას სახლში. რაზმს მეთაურობდა ურიადნიკი კრაჟენკო. სტრატეგიკებს შორის იყვნენ გიორგაძე, ესებუა და სალუქაძე. ურიადნიკის ბრძანების თანახმად შეეცადნენ სტრატეგიები ჩვენს დახვერტას ცაიშის ხიდთან, მაგრამ სილოვან სალუქვაძემ ხელი შეუ-

შალა მათ ამ საზიზლარ საქმეში. აქვე ზიდთან მოვიდნენ მამასახლისი და მწერალი, რომელთაც დაადასტურეს ჩემი პიროვნება. ამის შემდეგ შემსვეს ცხენზე, ფეხები უზანგებზე თოკით მიაკრეს და წამიყვანეს ზუგდიდში. აქ მიმიყვანეს ცნობილ ბოქაულ სოლ. შენგელიასთან. ღამის 12 საათი იყო. ბოქაული გამოვიდა საცვლების ამარა და როცა გაიგო, რომ მე პოლიტიკური დამნაშავე ვიყავი, მომეარდა და პირდაპირ თვალებში ჩამაფურთხა, წამიყვანეს ციხეში. გზაში ურიადნიეი ჩხაიძე შემხვდა, რომელმაც გაიგო თუ არა ჩემი ვინაობა, თავზე მუშტი დამარტყა. დილით ციხეში მოვიდა მაზრის უფროსი კელამოვი. ჯერ ის ღმობიერათ მომეპყრო, მაგრამ როცა ორგანიზაციის გაცემაზე უარი უთხარი, მომდგა გინებით და დამემუქრა ცაიშის ეკლესიის სამრეკლოზე ჩამოგახრჩობო.. საერთო კამერაში შევხვდი ამხანაგებს ანტონ კადარიას, ვ. ყვანიას და სხ.

ციხეში გავატარე სამი თვე. გაგვანთავისუფლეს 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ. აქედან იწყება რევოლიუციონური მოძრაობის მეორე პერიოდი ჩვენს მაზრაში.

17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ რევოლიუცია ვითარდება. გაჩნდნენ ახალი ძალები, ჩამოყალიბდა პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც აშკარად მოქმედებდნენ.

ჯერ კიდევ 1905 წლის მარტიდან ამხ. ევგენი ჯობაევამ გააჩაღა რევოლიუციონური მუშაობა არსებული წყობილების წინააღმდეგ. მას მენშევიკები ბრალს სდებდნენ პარტიული დისციპლინის დარღვევაში, თითქოს მან ორგანიზაციების მოწყობა იწყო მაზრაში პარტიის გარეშე, რომ მან ხელი შეუწყო ანარქიას მაზრაში და სხ. ის გარდაიცვალა ქლექით, რომელიც მიიღო ციხეში და არალეგალურ მუშაობის დროს.

გ. მეუნარგია.

ტფილისის მკერავთა პირველი გაფიცვა 1902 წელს.

ტფილისის მკერავი მუშები (განსაკუთრებით ქალთა ტანი-სამოსისა) ისეთ აუტანელს პირობებში მუშაობდნენ 1902 წლამდე, რომ არა გვეგონია სხვა რომელიმე პროფესიის მუშები ყოფილიყვნენ ისეთს ცუდს პირობებში. გარდა თექვსმეტ საათიანი სამუშაო დროისა, მუშას უნდა ემუშავნა ორშაბათიდან შაბათამდე და შაბათს არ იცოდა თუ რამდენი უნდა მიეღო შრომის ხელფასი, არ არსებობდა არავითარი დაწესებული ფასები, მწარმოებელი ეროს მუშას ნაჭერზე ათ შაურს მეტს მისცემდა და ეტყოდა: სხვას არ უთხრა, რომ მეტი მოგეცე, თორემ ისიც მოითხოვსო; ამავე დროს თითქმის ყველას აძლევდა და ცალ-ცალკე ურიგდებოდა ყველას, ასე რომ, მოთხოვნილების წაყენების მხრივ და დაკმაყოფილების მხრივ მუშებისაგან დაზღვეული იყო. ხრიკების წარმოებაში პირველი ადგილი ეკირა სილიბისტრო კვაჭაძეს, რომელსაც სამკერავლო ჰქონდა ყოფ. სასახლის ქუჩაზე.

1902 წლამდე თბილისის დიდარონ ქარხნებში: რკინის გზის დეპოში და თამბაქოს ქარხნებში უკვე სწარმოებდა მუშების ნაწილობრივი გაფიცვები; გაჩნდნენ მკერავლებშიც მოწინავე მუშები. ესენი იყვნენ: რაქდენ ჯღამაძე, ლადო ოშიაძე, დათიკო ყუფარაძე და სხვები. დაიწყო მზადება გაფიცვისათვის და მართლაც, 1902 წელს 7 სექტემბერს გამოცხადებულ იქნა საერთო გაფიცვა. აღნიშნული გაფიცვა სწარმოებდა შემდეგ სახელოსნოებში: 1) ლისინოვი - ტერპეტროსიანთან, 2) სილიბისტრო კვაიჭაძესთან, 3) მუხარინსკისთან, 4) და პორტუგალოვთან. მუშების მოთხოვნილება იყო შემდეგი: 1) ხელფასის მომატება, 2) ტარიფის შემუშავება და სახელოსნოში გამოკიდვა, 3) თითო მუშაზე სამუშაო ადგილის ზომის გადიდება ერთ-არშინ ნახევრამდის, 4) უთოების გამცხელებელ კაცის დაქირავება სპეციალურად და სხვ. ეს გაფიცვა თუმცა ნახევრად სტიქიური იყო, მაგრამ მაინც ორგანიზაციული ხელმძღვანელობა ჰქონდა. გაფიცვის დროს დიდი როლი ითამშა იმ დროს ილიკო ჭუციევმა, რომელიც

მელმაც შემდეგ ხერხს მიმართა; მივიდოდა ერთს რომელიმე ქარხანაში და ეტყოდა:—აბა, ბიჭებო, ლისინოვ—ტერ-პეტროსოვის სამკერვალოს ბიჭები უკვე აღგნენ და თქვენ რაღას უყურებთო, ისინიც დაიძრებოდნენ ხოლმე, შემდეგ ილიკო გაიქცეოდა სხვა სამკერვალოში ისეთივე ხერხით. ასე იყო თუ ისე, გაფიცვა გამოცხადდა, გაფიცულთა რიცხვა ასორმოც კაცამდე აღიოდა. მართალია, მაშინდელი მწარმოებლები ამ გაფიცვას არ ელოდნენ, მაგრამ ფაქტის წინაშე დადგნენ, ძალიანაც შეშფოთდნენ, მაგრამ რაღას იზამდნენ, ვეღარ გასჭრა მუშების გადმობირების ცდამ, გაფიცული მუშები თავს იყრიდნენ პუშკინის ბაღში. გაფიცულები დახმარებას თხოულობდნენ მაშინდელი სოც. დემ. პარტიისაგან.

გაფიცვის მოთხოვნილება შემუშავებული იქნა ვერახედ (ვაკეზედ) მოთხოვნილება გაატანეს მწარმოებლებთან კურტნიან მუშას. ბრძოლამ მწვავე ხასიათი მიიღო. ლისინოვ—ტერ-პეტროსოვმა ნოქარი აკოფოვი გაგზავნა პეტერბურგში და ჩამოაყვანიეს 12 მუშა მოტყუებით, ვითომდა თბილისში ახალ სახელოსნოს ხსნიდნენ, ნამდვილად კი აღნიშნული მუშები ჩამოიყვანეს შტრეიკობეობათ. მწარმოებლებმა პოლიციასაც მიმართეს, გუბერნატორსაც, მაგრამ მაინც ვერაფერს გახდნენ, გაფიცვა მუშების სრული გამარჯვებით დამთავრდა; დააკმაყოფილეს ყველა მოთხოვნილებები. მათ შორის გაფიცვის დროს განაცდენიც მიიღეს, ხაზინებს უნდოდათ მუშებისთვის სამაგიერო გადაეხადნათ და ასეთ ხერხს მიმართეს: მათ ერთი მეოხეში დასდეს პირობა, რომ უკეთეს რომელიმე მწარმოებელი დაითხოვდა მუშას აღნიშნული დათხოვნილი მუშა არც ერთს ხაზინის არ უნდა ემუშავებინა თავის ქარხანაში, მაგრამ ვერც ასეთი ხრიკებით გახდნენ რამეს და თავიანთი დადგენილება სისრულეში ვერ მოიყვანეს.

სულ გაფიცვა გაგრძელდა 7 კვირა. აღსანიშნავია ერთი გარემოება, პეტერბურგიდან ჩამოყვანილი 12 მუშა მიუხედავად იმისა, რომ მათ ხელში ჰქონდათ მოწერილი რომ უნდა ჩამოსვლისთანავე ემუშავნათ, ისინიც გაფიცულ მუშებს მიემხრნენ და მუშაობაზე უარი განაცხადეს.

ნიკო იტრეივი (მკერვალი).

ავტობიგოგრაფიები.

I. გიგო ზაქარიას ძე ლელაშვილი.

დაეიბადე ს. ზოველში (ტფილისის გ., გორის მაზრა) 1881 წ. მამა ეწეოდა სოფლად მეურნეობას. ოჯახი შესდგებოდა ათი სული-საგან. რადგანაც მან სოფლად ვეღარ შესძლო რჩენა, ქალაქში წა-ვიდა, ჩვენც თან წაგვიყვანა. თვითონ დაიწყო დალაქობა, მე კი მი-მაბარა პატარა კერძო ქარხანაში მოწაფეთ ზეინკლის ხელობაზე, სა-დაც შევისწავლე ხელობა. შემდეგ გადმოვედი ქარხანაში ეაგზლის ქუ-ჩაზე. 1899 წ. აქ ხდება გაფიცვა ჯამაგირების დაგვიანების გამო, მოხდა ტერორისტული აქტიც, რომ ხალხი შეშინებულიყო და არ წასულიყო სამუშაოდ. მთავარ სახელოსნოს და დეპოს მუშებმაც გა-გვიწიეს დახმარება: გაამაგრებდნენ არ გავსულიყავით სამუშაოდ.

არაქელა ოქუაშვილი და ზაქარა ჩოდრიშვილი მოდიოდნენ ჩვენთან. გაფიცვა მოვიგეთ. მივიღეთ ჯამაგირები, განახლდა მუშაო-ბა. ამის შემდეგ დავეუკავშირდი არაქელას და ზაქარიას. 1899 წ. მათი დახმარებით დავედქი დეპოში მეთუნუქეთ, რადგანაც ზეინკალის ადგილი არ იყო. დეპოში მუშაობდნენ არაქელა ოქუაშვილი, მიხა ბო-ჰორიშვილი, აბელ ენუქიძე, კალისტრატე გოგუა, ვანო კიასოვი, გი-ორგი ჩხეიძე, მთავარ სხელოსნოში—ვანო სტურა, ვლადიმერ ჯიბ-ლაძე და სხ. ხშირად მიხდებოდა მათი ნახვა, კრებებზე მიწვევა. ამით მომცეს სხვადასხვა ბროშურები, გამგზავნეს წრეში, სადაც მოვიყა-რეთ თავი ექვსმა კაცმა. პროპაგანდისტად მოვიდა ჩვენთან ლადო კეცხოველი, რომელმაც აგვიხსნა შეკრების მიზეზი, რომ ჩვენ უნდა გავმხდარიყავით რუსეთის სოციალდემოკრატიული მუშათა პარტიის წევრები. ამის შემდეგ ვეღარ მოვიცალე წრეში სიარული. ინტელი-გენტების მიყვანა, კრებისთვის ადგილის გამოძებნა, საწევრო ფულის მოგროვება დეპოში; დაგვკავშირეს ასოთ-ამწყობებთან: მუშაობდა ვა-ნო ბოლქვაძე, როგორც ასოთ ამწყობი. ხშირად მიგვიმართავს საშა წულუკიძისთვის, სერგო ხანოიანისთვის. პირდაპირი კავშირი გექონ და მიხა ბოჰორიშვილთან (1900 წ.).

დავესწარი 1900 წ. მაისობას ნაძალადევში მლაშე ტბასთან მუშები ბლომად დავესწრენ. წარმოსთქვეს სიტყვები. ასე გრძელდება

მუშაობა 1900 წ. ხდება გაფიცვა რკინის გზაზე, იწყება მუშების მასიური დაპატიმრება, ქუჩებში ვაკრავდით პროკლამაციებს, დაბა-ტიმრებულთა ოჯახებს ვაძლევდით კვირეულ დახმარებას, ვახდენდით ტერორისტულ აქტებს იმათ მიმართ, ვინც გაფიცვას ხელს უშლიდა. გაფიცვა წავაგეთ.

განვახსლეთ მუშაობა. რადგანაც მონა-მორჩილებაზე არ მოუწერე ხელი, დამითხოვეს სამსახურიდან. წავედი ბაქოში, დავდექი დეპოში სხვისი პასპორტით. ხშირად ვნახულობდი ახელ ენუქიძეს, ლადო კეცხოველს. მე და კოლა მაქარაძე ერთად ეცხოვრობდით. ლადოს და ვალეებზე ორი ტერორისტული აქტი. მოვახდინეთ ლადოს დასდევდენ ჯაშუშები. ვურჩიე ლადოს გაეარა სადმე ბნელ ქუჩაში. ორი ჯაშუში მოვკალით: ერთი აღმოჩნდა აგენტი (ბაქოდან მალე წამოვედი). იმ დროს ბაქოში ბალახანაში მუშაობდა ვანოსტურუა. ტფილისში სამუშაო ვერ ვიშოვნე, წავედი ბათუმში. დავდექი როტშილდის ქარხანაში, იქ მუშაობდა ზაქარია ჩოდრიშვილი, ილიკო კოპალეი-იშვილი, სოსო ჯულაშვილი. ბათუმში მაშინ მუშაობდა დათიკო ხარტიშვილი. ილიკო კოპალეიშვილის გადმოცემით კომიტეტს დაედგინა ერთი მუშის მოკვლა, რომელიც რატშილდის ქარხანაში მუშაობდა და რომელიც ჯაშუშობას ეწეოდა. როცა მუშაობიდან გამოვდარიდი, ეს ჯაშუში მოვკალი. ეს ბევრმა იცოდა. ამიტომ მეორე დღესვე წამოვედი ბათუმიდან. დავდექი ტფილისის დეპოში ვაგონის პარკში ზეინკლის თანაშემწედ.

1902 წ. თბილისის კომიტეტი ჩავარდა, რომელიც გაცემული იყო კომიტეტის წევრის სტაროსენკოს მიერ. ეს სტაროსენკო მუშაობდა მთავარ სახელოსნოში დურგლად. მეც დამიჭირეს მათთან ერთად. გადაწყდა სტაროსენკოს მოკვლა. მას დეარტყით ცული, მაგრამ არ მოკვდა, დასახიჩრდა კი. თბილისში აღარ მოუტდია, წავიდა. ციხიდან გამოსვლის შემდეგ მომცეს წინადადება წავსულიყავი „ამხანაგობის სტამბაში“. თბილისის ახალ კომიტეტში მუშაობდა ექვთიმე სართანია. ჩვენი იქ დადგომის მიზანი იყო, რომ ასოები გამოვცეტანა. გამოვიტანეთ ახალი ასოები, მოვძებნე ადგილისტამბისთვის ნაძალადევეში (ლოტკის ქუჩაზე) სოლობაშვილების ადგილში, ავაშენეთ ოთახი, ვიშოვეთ მანქანა და დავიწყეთ მუშაობა, 1902 წ. აქ მუშაობდა ლადო დუმბაძე, ვანო ბოლქვაძე, გიგო ლელაშვილი. 1903 წ. დამიბარეს მე-9 საპოლიციო ნაწილში, ციხიდან გამოშვებული ვიყავი პოლიციის მხედველობის ქვეშ, უნდა გამოვცხადებულიყავი კვირაში ერთხელ. მისელისთანავე დამაპატიმრეს, იმავე საღამოს გამგზავნეს მეტეხის ციხეში. მეორე დღით 18-იანი გაგვამგზავნეს

ციმბირში ეტაფით: ჩვენთან იყვნენ სილიბისტრო ჯიბლაძე, კალისტრატე გოგუა, ზაქარა ჩოდრიშვილი, ასოთამწყობები, მთავარ სახელოსნოს მუშები და სხვა. მე მგზავნიდენ არხანგელის გუბერნიაში, საიდანაც გამგზავნეს პეჩორის მაზრაში. ცოტა ხნის შემდეგ მოვიდა მოწერილობა უნდა, შევემოწმებო ექიმს და წავყვანიე ჯარის კაცად. გამგზავნეს კასპიის იქითა მხარეში—ვერწში. მაგრამ მე აქედან მოვაწყვე გაქცევა. გადავედი ვოლოგდის გუბერნიის ერთ-ერთ სოფელში. ურიადნიკს მოსვლოდა განკარგულება იარინსკიდან. გამომიცხადა, რომ განკარგულება მაქვს. უნდა წარგადგინო იარინცკში, როგორც ჩვენთვის უცნობი პიროვნება ესთხოვე გავეშვი, მე თვითონ ჩავიდოდი იარინცკში. მან მაჩვენა ჩემი სურათი და მოწერილობა, არხანგელსკიდან მოწერილობა, იმ საათშივე გლეხებს შეაბმევინა მარხილი, წამიყვანეს იარინცკში, შემდეგში ეტაპით გამოგზავნეს ვოლოგდაში, ვოლოგდიდან დამაბრუნეს ისევ არხანგელსკში, არხანგელსკიდან გაგზავნეს უსცილმაში, და ასე მატარეს, ვიდრე არ ჩამომიყვანეს ასტრახანში. აქ გავიქეცი. ასტრახანში ბაღში ვნახე თბილისიდან გამოსახლებულები ვანო ავსაჯანოვი და ასატურ გრიჭუროვი. მათ წამიყვანეს ბინაზე. გიორგი მარსაგოვი იქ იყო. ორი კვირის შემდეგ წამოვედი ბაქოში სადგურში, ვნახე გიორგი რთველაძე, მანახა სიმონ ენუქიძე, რომელსაც კავშირი ჰქონდა არალეგალურ სტამბასთან. სტამბაში ვნახე ვანო სტურუა. ეს იყო 1904 წ. ამ წელშივე ლადო დუმბაძემ წამომიყვანა ტფილისში. ვმუშაობდით ავლაბრის სტამბაში ქიქიკო კალანდაძე, მანასე გოგუაძე, ლადო დუმბაძე. იბეჭდებოდა გაზეთი „ბრძოლა“ სხვადასხვა ფურცლები. ვიმუშავეთ 1906 წ. აქედან სამუშაოდ გავგზავნეს ყველანი პეტროგრადში. იქიდან დამაბრუნეს მოსკოვში. ვნახე იაშვილი. წამიყვანა სტამბაში. აქედან ამხანაგების დაუკითხავად ჩამოვედი ტრილისში 1907 წ. დავდექი დეპოში გაგონის პარკში. ლადოს ჰქონდა ჩემთან კავშირი.

ვცხოვრობდი ვასო გიორგის ძე ლელაშვილის პასპორტით. (1917—1918 წ. ვმუშაობდით მენშევიკების წინააღმდეგ. ვაგრცელებდი ლიტერატურას, ვიძენდი მომხრეებს, ვაგროვებდი ფულს და დავდიოდი სოფლად ახალ ქალაქის რაიონში. მოვაწყვეთ მიტინგები ვანო ჯეჯელავასთან ერთად გორის მაზრაში. 1918 დამიპირეს. ციხეში ვიჯექი თვე ნახევარი. ქუთაისიდან ჩამომიყვანეს ბუდუ მდივანი, ვიჯექით ერთ კამერაში. ციხიდან გამოსვლის შემდეგ ამხანაგებმა დამავალეს მომეწყო იარალის საწყობი. მოვაწყვე ჩაქვის ქუჩა № 4. კავშირი მქონდა საშა წულუკიძის ოჯახობასთან, შავერლოვთან, სერგო კასიანთან, თარხანოვთან. დავიწყე იარალის მოგრო-

ვება. პატარა საწყობებს ყველას ერთად მოუყარე თავი. ტატიანის ქუჩაზე მიხა ჩოდრიშვილს ქონდა იარაღი, ავლაბარში რამდენიმე ადგილას იყო საწყობი, ყვირილის ქუჩაზე ჰქონდა ამხ. მოშიაშვილს (ფოტოგრაფს) დუშეთის გამოსვლების დროს ლაღოს მიჰქონდა ჯოჯოხეთის მანქანები და ყუშბარები. არკადი ელბაქიძემ ჩემგან წაიღო ის ყუშბარა, რომელიც გენ. ბარათოვს ესროლა. მყავდა საკუთარი „პოვოსკა“.

როდესაც იარაღი მოვაგროვე, „პოვოსკა“ საჭირო აღარ იყო. სერგო კასიანის წინადადებით „პოვოსკა“ თავისი ცხენით გადავეცი ავლაბარში ვინმე პოპოვს, შემდეგ გავაღე დუქანი, სადაც თავისუფლად მოდიოდნენ ამხანაგები. 1920 წ. დამიკავშირდა ვანო ბერბერაშვილი, რომელმაც მომცა წინადადება, რომ მემუშავნა მე-11 არმიის სარეგისტრაციო განყოფილებაში. დავიწყე მუშაობა. გადავიღოდი ბაქოში. ადგილობრივ ვიყავი მანგლისში, სადაც ჯარის-კაცათ მსახურობდა ტიგიშვილი შაშა. იმის საშუალებით შევეკრიბე ცნობები ჯარის შესახებ.

1921 წ. თებერვლის 18 მოვიდა ჩემთან 5 კაცი—3 გვარდიელი და 2 საგანგებო რაზმიდან. მითხრეს, რომ ჩაეყოლოდი შტაბში. დილის 11 საათი იყო. დუქნიდან გავეჭეცი. ვერ დამიპირეს, ვიმაღე-ბოდი თბილისში სხვადასხვა ალაგას.

25 თებერვალს შემოვიდა ჯარი, ამოვაწყვე საწყობიდან იარაღი. განვაცხადე შტაბში, რომ წაეღოთ. ობოლადე იყო ხელმძღვანელები 1 რაიონში. საწყობში იყო 2 ტყვიისმფრქვეველი, ბევრი ასაფეთქებელი მასალა, 200 თოფი, 20,000 ათასი პატრონა. ყველაფერი ეს ჩაიბარა შტაბმა. მე გამაგზავნეს არსენალში სამხედრო კომისრად. რამდენიმე ხანი ვმუშაობდი საგანგებო კომისიაში კოტე ცინცაძესთან. შემდეგ გამგზავნეს მოსკოვში ჩეკის კურსებზე 6 თვით. დაბრუნების შემდეგ 1922 წ. ვმუშაობდი რკინის გზის ჩეკაში სამხედრო კომისრად, 1923 წ. გავედი სამუშაოდ. მომხსნეს. გამგზავნეს მუშათა უნივერსიტეტში. 3 კვირის შემდეგ დაიწყო პარტიის წმენდა, გამგზავნეს სიღნაღის მაზრაში. როცა სიღნაღიდან დავბრუნდი, გამგზავნეს ლეჩხუმის მაზრაში მიწების რეფორმის ჩასატარებლად, საიდანაც დავბრუნდი 24 წ. ნაწილობრივად ვმუშაობდი ჩეკაში (რკინის გზის), ნაწილობრივად—დეპოში 25 წ. გამგზავნეს გორის მაზრაში ქვემო ქალის თემალმასკომის თავმჯდომარეთ, იქიდან მომხსნეს, გადავედი სამუშაოდ, ვმუშაობდი გუნდის უფროსად სარაონოდო ფარესში, საყუდის ადგილკომში—თავმჯდომარის თანაშემწეთ.

1921 წ. მენშევიკებმა დიდ რეპრესიებს მიმართეს, ყველა ბოლ-

შევიკები დაატუსაღეს. შემატყობინეს, რომ ვიქტორ სიხარულიძის ბრალი არისო. შიო ლომიძის გადმოცემით უეჭველად უნდა მოვი-შოროთო. ლომიძეს ჭონდა გარაჟი ანდრეევის ქუჩაზე, სიხარულიძე დადიოდა მასთან, შიოს ვუთხარი, რომ უეჭველად შეეტყობინებია ჩემთვის, როცა მასთან მივიდოდა. ერთ საღამოს წავიყვანე ნაძალადევში თითქოს თენგიზ ჟღენტი იბარებდა თვითონაც ძალიან უნდოდა ნახვა, ჩემთან ერთად იყო სიკო ფურცელაძე. შემთხვევით შემხვდა და როცა აუხსენი მდგომარეობა, წამოვიდა როგორც ძველი ტერორისტი. სიხარულიძემ უარი სთქვა ბრალდებაზე, ფურცელაძე სიკვდილის წინააღმდეგი იყო. შევაჩერეთ საქმე გამორკვევად. თენგიზი წინადადებას გვაძლევდა, რომ გაგვენთავისუფლებინა, რადგანაც თენგიზის აზრი სიხარულიძეზე ბრალდება უსაფუძვლო იყო. ლომიძე და ძნელაძე წინააღმდეგნი იყვნენ. შევეკითხეთ ციხეში; ლადო ღუმბაძემ გეაცნობა, რომ ფილიპე წინააღმდეგი არის მოკვლისო. მირჩია, რომ დამეცადა 2 დღე. მოიყვანეს სიხარულიძე და მითხრა, რომ ბარონის თავმდებობით ვანთავისუფლებო.

1926 წ. ოპოზიციონერების წინააღმდეგ მოგვიხდა გამოსვლა ლადო ღუმბაძის და კოტე ცინცაძის მომართვაზე, რომ საჭიროა ძველი ცეკას გამოცვლა, ახალის შექმნა, ამისთვის საჭიროა მუშებში გავაძლიეროთ მუშაობა და შენ, როგორც ძველ მუშას, შეგიძლია შექმნა წრეები უფრო სანდო და ძველი მუშებისაგან, ჩვენ წამოვალთ, აუფხსნით ჩვენს შეხედულებას. აი ეხლა სწორეთ არჩევნები იწყება და შეიძლება ტერორიც დაგვჭირდეს, რომ იგრძნოს ხალხმა ჩვენი ძალა. შევძლებთ ძალა-უფლების ხელში აღებას. ჯარისკაცებიც ბევრი გეყავსო.

უარი არ უთხარი მუშაობაზე. მივეცი პირობა წრეების შექმნაზე. პირველ ნახვაზე ამით დავშორდით ერთმანეთს. ლადომ მითხრა მეორე დღეს მივსულიყავ მასთან, მომცემდა სახელმძღვანელოს. მეორე დღით ენახე ლადო ქავთარაძე, როგორც რაიონის მდივანი, აგრეთვე იცოდა გიორგი ქავთარაძემ (რკინის გზის ჩეკის თავმჯდომარემ) და მიხ. კახიანმა. მეორე დღეს მივედი ლადოსთან სახლში, ბევრი ლაპარაკის შემდეგ დამარიგა კრებებზე რანაირი შეკითხვები უნდა მიგვეცა. ლენინის ანდერძი, ბევრი საბუთები გადავებეჭდეთ და უკან დაეუბრუნეთ. შემდეგ მოვთხოვე კაცი, წავიყვანე დებოდან მანოკისენოვი, საშა ქორიძე, სოსკა მირიშანოვი და მე. მივედით დანიშნულ ადგილას კალანდაძის სახლში, (რომელი კალანდაძე იდგა არ ვიცი) გამოვიდა სერიოჟა ქავთარაძე. ბევრი ლაპარაკის შემდეგ და შეკითხვებისა დაეიშალენით, მან გვირჩია კრებებზე მეტი შეკითხვები

მიგვეცა, რეზოლიუციაზე ხმის არ მიცემას გვირჩევენ. პირველ რაიონის პარტიულ კრებაზე, სადაც დაესწრო კოტე ცინცაძე თვითონ გამოვიდა სალაპარაკოთ—მე გამოვეაშქარავე მათი. საიდუმლოება, რაც კოტეს ძალიან საწყენათ დარჩა. მან მხოლოდ ადგილიდან დაიყვira: მე მაგას არ ვიცნობ, სტყუისო.

II. სტეფანე ტარიელისძე ზაქარაძე.

დავიბადე ღარიბი დედ-მამის ოჯახში. დედმამის არ ჰქონდათ საშუალება რომ ჩემთვის ესწავლებინათ. თექვსმეტ წლამდის ცეცხოვრობდი დედმამასთან და ვეხმარებოდი მუშაობაში, თექვსმეტი წელი რომ შემისრულდა, მამაჩემმა დამაყენა ერთ შეძლებულ გლეხთან, რომელსაც უნდა მოეცა წელიწადში ხუთი თუმანი, მაგრამ მე მალე მივატოვე ის, გავშორდი და წავედი სოფელ საჭილაოში, სადაც მდიდარი გლეხები ჰქონდადნენ მუშებს სათოხნელათ. დავიწყე თოხით მუშაობა ჰქონდა და ვიშოვნე ერთი თუმანი. ავიღე პირადობის მოწმობა და წამოვედი ტფილისში ბიძაჩემთან, რომელმაც გამიწია დახმარება. მან დამაყენა შეგირდათ მთავარ სახელოსნოში სარონოდოცებში, სადაც შევისწავლე ზეინკლის ხელობა.

1895 წელს მოხდა გაფიცვა მთავარ სახელოსნოში, ამას „ბუნტს“ ეძახდნენ. მიზეზი ის იყო, რომ მუშები თხოულობდნენ ჯამაგირის მომატებას. ამ გაფიცვას მეთაურობდნენ, როგორც მახსოვს 1) კანაფალოვი, 2) შალიკინი 3) კატენიკოვი. მეორე გაფიცვა მოხდა 1898 წელს, მაშინ მეთაურობდნენ 1) ალილუევ, სახარატო საამქროდან, 2) სტურუა ვანო 3) ვიგორბინი კოლია 4) ცხომელიძე დავითი 5) გუბინი ივან 6) გიორგი თელია, სარონოდო საამქროდან 7) იზუბატაკინი, 8) ოქუაშვილი არაქელა 9) ჩხეიძე გიორგი. 10) მარსაგოვი და სხვები, რომელთა გვარები არ მახსოვს. ესენი მეთაურობდნენ მაშინდელ გაფიცვას, დახმარებას ვუწევდით 1) მე 2) კოლა მაქარაძე 3) რაჭდენ სტურუა 4) ანტონ ხოშტარია 5) მოსე შენგელია 6) ექვთიმე სართანია 4) გიორგი ნინუა, 8) რთველაძე გიორგი 9) ქადაგაშვილი ნიკო და სხვები, ამ 1898 წლიდან დავიწყეთ ფარული მუშაობა; 1900 წელს წავედით ქალაქ გარედ ტბაზე, ფარულათ დაგვაფლეს, რომ წამოგვეღო კაცზე თითო ბოთლი ღვინო თავის საუზმით, ვისაც არ ექნებოდა ასეთი ხელში, გვეცოდინებოდა, რომ ის იყო მოლაღატურათ შემოპარული. ჩვენ დავალეგებისდაგვარათ მოვედით ნაჩვენებ ალაგზე. ავსწიეთ წითელი დროშა. საღამომდის ილაპარაკეს შემდეგმა მომხსენებლებმა: 1) კარაჯიანი 2) ზაქარია ჩოდრიშვილი 3) ჯიბლაძე

4) წულუკიძე საშა, ილაპარაკა ვანო სტურუაშაძე და სხვებმა, რომელთა გვარები აღარ მახსოვს. ამის შემდეგ კიდევაც მოვახდინეთ გაფიცვა 1900 წ. დეკემბრის თვეში, როდესაც მივედით მთავარ სახელოსნოს საყვირთან, წინ გადაგველობენ ჟანდარმები, რომლებსაც გაუწიეთ წინააღმდეგობა და გავყარეთ იარაღ აყრილი გარეთ, ავაყვირეთ საყვირი და გამოვედით საყუდის წინ მოედანზე, სადაც ყველამ მოიყარა თავი. გავაჩერეთ მთელი მოძრაობა. შემდეგ, რამოდენიმე საათისა მოვიდა სამხედრო ძალა და წინადადება მოგვცეს, რომ დაეშლილიყავით, მაგრამ არ დავეშაღენით. მეორეთაც მოგვცა წინადადება და სთქვა თქვენ თუ არ დაიშლებით, უბრძანებ ჯარს და ყველას ერთად დაგხოცათო და კიდევაც უბრძანა და მართლა დაგეშალა კიდევ. ორი კვირა ვიყავით გაფიცულები, ჩვენ გვიხდებოდა გზაში დილაობით დახვედრა, რომ მოწინააღმდეგე პირები არ გამოსულიყვნენ სამუშევრათ, რასაც გვავალებდა ჩვენ კომიტეტი. თუ ვინმე გამოგვეპარებოდა, მას სახლში მიუხდებოდით და მოკვლით ვემუქრებოდით, გაფიცვის შემდეგ ბევრი გადაასახლეს და ბევრი ციხეში ჩასვეს. 1901 წელს ქალაქში აეწიეთ წითელი დროშა აღექსანდროვის ბაღის ბოლოზე. დროშის აწევის ხელმძღვანელათ იყვნენ არაქელა ოქუაშვილი, თელია გიორგი, ჩოდრიშვილი მიხა, ჩოდრიშვილი ზაქარა, თათანაშვილი გიორგი, მამალაძე და სხვები.

1902 წ. პირველ მაისისთვის, როდესაც სასტიკი რეჟიმი იყო, ამ დროს ტელეგრაფის მავთულზე გადავკიდეთ წითელი დროშები, რომლის ჩამოღებას ვერ ახერხებდნენ. 1903 წ. კიდევ აეწიეთ წითელი დროშა, იქ მოგვიხდა შეტაკება მთავრობის ჯართან, რომლის დროს სასიკვდილოთ დაგვიჭრეს ერთი ამხანაგი ინჟინრელი. მისი მკვლეელი პირადად მე მოვკალი, გოროდავოი იყო, როცა გაიგო გოროდოვოის სიკვდილი მითხრა: რაღაი თვალით დაეინახე ჩემი მკვლელის სიკვდილი, ჩემს თავს აღარ დავეძებო. ამ დემონსტრაციაზე დაგვიხიეს დროშა და დახეული დროშა წამოვიღეთ: მე, ნებიერიძემ, სანაძემ და კოლია მაჭარაძემ.

1904 წ. ფარულად გადავკიდეთ მავთულზე დროშები და გავაკარიტ პროკლამაციები ყოველ ქუჩებში, მთავარ სახელოსნოში და საყუდშიც. 1904 შედგა მეორე ტერორისტების ჯგუფი, რომლებმაც პასუხის მგებელ მეთაურათ ამომირჩიეს მე. ეს ტერორისტების ჯგუფი მოქმედებდა კომიტეტის გადაწყვეტილების თანახმად, ამ ტერორისტულ ჯგუფში მონაწილეობდნენ შემდეგი ამხანაგები: 1) მე, 2) კვანტალიანი ლევან, 3) დათიკელაშვილი გიორგი, 4) კობრელიძე მიხა, 5) ყაზიშვილი ლადო, 6) ყაზიშვილი კოსტა, 7) ტიკიშვილი

ნიკო, 8) მამასაშვილი გარსო, 9) ბურკულაძე სერგო, 10) ლეჩავა ს. 11) ფინკა რუსი, 12) იმერლიშვილი გ. 13) ლელაშვილი ისაკ, 14) შავლაძე ალექსი, 15) ლლონტი იასონ, 15) ჯავახაძე, სამკედლო სა-
ამქროდან, 17) არველაძე ივანე, 18) სანაძე ტიხო, 19) სანაძე მარტი-
ნო, 20) ნებერიძე ილიკო. 21) ტალაბაძე მიტროფანე, 22) დოლიძე
გოგია, 23) დოლიძე სოლომონ მექვაბე, 24) ლოლობერიძე გიორგი,
25) გიორგობიანი იოსები, 26) ცერცვაძე ჩიტო, 27) ფოფხაძე ნიკო,
28) ეიკტორ ჯიქიძე, 29) მაისურაძე ილიკო, 30) მაისურაძე საშა,
31) ლარმენტიოვ გრიშა, 32) ზაქრაძე სერგო, 33) ტყეშელაძე ალექ-
სანდრე, 34) ძამაშვილი ილიკო, 35) ბატონისაშვილი დათიკო, 36)
ფურცელაძე ნიკო. ზემოთ ნაჩვენები ტერორისტები იყვნენ ყველანი
მთავარ სახელოსნოდან და საყუდიდან. ამ ტერორისტების ჯგუფის
მიერ იქნენ მოკლული შემდეგი ჯაშუშები: 1) ვაშაკიძე დათიკო,
2) გლოტოვ (ჩამომსხმელ საამქროდან) 3) კომსაძე ილიკო სამღებრო
ცეხ. 4) ბარიშოვი სადგ. ცეხ. 5) შიშკოვი უმფროსი მუშა, 6) ეზე-
პოვიჩი სარონოდო საამქ. 7) დაშკოვსკი (სადურგ. სამქრ.) 8) ბელა-
კონოვ სამქ. საამქრ. 9) კრავჩენკო სამქ. საამქრ., 10) სკოლკოვ სახარ.
სამქრ. 11) გაგუა მემანქანე 12) ვოლკოვი (სახარ. სამქრ.) 13) ნაუმოვი
(კანტორის მოხ.) 14) მარაზოვი (ამწყობ. სამქრ.) 15) ნეფეროვი (მთ.
სახ. უფ.) 16) სარუხაბეკ სარონოდო პარკის ხელოსანი, 17) პერპერო-
ვსკი (სადგ. უფ.) 18) ვედენევი (ა. კ. რკ. უფ.) 19) ზოლოტინსკი
(წვეის დარგის უფრ.) 20) მამულაშვილი რუსეთიდან ჩამოსული ჯა-
შუში, რომელსაც უნდა დაეჭირა ქალაქის კომიტეტი და რომელსაც
აღმოუჩინეთ ყველაფერი საბუთები, 21) პეტროვ (მემანქანე) 22) სპე-
განოვიჩი (დაჭრილი გადარჩა ცოცხალი, 23) გამყრელიძე სამსონ
დაჭრილი (გადარჩა ცოცხალი) 24) განჩოროვ (მექვაბე) 25) კასიაკი-
ნი (სარონოდო სამქრ.) 26) ტულიკინ (ამწყ. სამქრ.) 27) თათუზოვი
სარონოდო სამქრ. (ორმა ამახ. ტულიკინმა და თათუზოვმა ჩვენი პარ-
ტიიდან დაიწყეს ჯაშუშობა და მოვალეთ კიდევაც.) 28) სარქისოვი
(კალატოზი) სულ იქნენ დახოცილი ჯაშუშები 45 კაცამდე, ხოლო
სუყველას გვარები არ მახსოვს, ეს შემდგარი ტერორისტების ჯგუფი
მოქმედობდა 1905 წლამდე, მას შემდეგ გამოაცხადეს დაშლილათ,
ხოლო ემუშაობდით ფარულათ პროკლამაციებით. ბოლშევიკების ჩა-
ნასახი სწარმოებდა შეუწყვეტლივ 1917 წლამდე, ჩვენი მასწავლებ-
ლები: 1) ფილიპე მახარაძე, 2) წულუკიძე საშა, 3) ნანეიშვილი ევ-
გენი, 4) ჯაფარიძე ალიოშა, 5) კეცხოველი ლადო, 6) კასია-
ნი, 7) ჟღენტო თენგიზი 8) ლომთათიძე კოლა, 9) მიხა ცხაკაია,

10) ტოროშელიძე მალაქია, 11) დუმბაძე ლადო, 12) ელიაშვილი ნიკო და სხვები.

ჩოდირიშვილის და კორპუსადის ხელმძღვანელობით და ორი ჯარის კაცის დახმარებით საპიოჩის ყაზარმიდან თოფების, საწყობიდან 1905 წ. მოვიპარეთ 125 ც. თოფი თავის ეაზნებით, ამ ჯარის კაცებს ჩვენ მივეცით სხვა გვარზე პირადობის მოწმობა და ამნაირად უშველეს თავს; თოფები კი წავიღეთ ორთაქალის ბაღში და შევიწინაზეთ მებაღე სამსონ კაცაძესთან. ამ საქმის მწარმოებელი ვიყავით: ძაძამია ვანო, ნებიერიძე ილიკო, ტალაბაძე მიტროფანე, დოლიძე გოგია, კვიწინაძე იოსები, გიორგობიანი იოსები. სხვების გვარები არ მახსოვს. სულ კი ვიყავით 15 კაცი. ამავე წელში 29 მარტამდის თვეს ძველი სტილით, მენშევიკების თაოსნობით ქალაქის, თვითმართველობაში შედგა კრება. ფარულად გვექონდა გადმოცემული რომ დავსწრებოდით კრებაზე. მივედით საღამოზე. თავი მოიყარა აუარებელმა ხალხმა. ჩამდენივე საათის შემდეგ მოვიდა პოლიცმეისტერი და გამოგვიცხადა, რომ დავშლილიყავით. ჩვენ არ დავიშალეთ. მალე ყაზახები მოცივიდნენ და თოფები დაგვიშინეს. მრავალი აღმოჩნდა დაჭრილები და 29 კაცი მოკლული. ამავე წელში გამოგვიცხადეს მანიფესტი, 17 ოქტომბერს.) ამდროს მოხდა თათრის და სომხის შეტაკება, ჩვენ გვაცნობეს, რომ საჭიროა ამ საზიზღარ ჩხუბის ჩაქრობა და ისიდორე ჩამიშვილის შეთაურობით, ევრონცოვდაშკოვს გამოართვი 500 ც. თოფი, რომლითაც ვიცავდით წესიერებას, რომ არ მომდარიყო სისხლის ღერა.

1906 წ. გაძლიერებული რეაქცია დაიწყო. ამდროს დამიჭირეს და გამგზავნეს ციხეში, სადაც ვიჯექი ორი თვე. ამავე წელში მე გამომიგზავნეს პირადად გიორგი ნინუა და მითხრეს, რომ შეგველათ უნდა მოუყარო შენს ამხანაგებს თავიო, უნდა დავიწყოთ ისევ ტერორისტობა, რომელიც გადაწყვიტა კომიტეტმა, მაშინ მე უთხრარი, რომ პრაკლამაციაში დაწერონ და ყველა ამხანაგები გაეგებთ, მოვიყრიოთ თავს და დავიწყებთ მუშაობას. მართლაც, გამოუშვეს პროკლამაცია. ჩვენც დავიწყეთ მუშაობა. ამნაირად ჩავაქრეთ მალე შავრაზმელების მუშაობა, ამის შემდეგ ვმუშაობდით განუწყვეტილ პარტიაში; 1907—1916 წლამდე განვარდნობდი ბოლშევიკურ პარტიაში მუშაობას, ნიკოლოზის ჩამოგდების შემდეგ ამირჩიეს მთავარსახელოსნოს კომიტეტში, რომელიც შესდგებოდა 25 კაცისაგან. დავიწყეთ მუშაობა, მაგრამ არჩეული პირებიდან გამოვედით 5 კაცი ბოლშევიკების მომხრე, დანარჩენი 20 კაცი იყო მენშევიკების მომხრე. როდესაც ჩვენ შევატყვეთ, რომ ისინი მიდიოდნენ ბურჟუაზიისკენ

ჩვენ გამოვშორდით და დავიჭირეთ კავშირი დებოსთან და ქალაქის ბოლშევიკებთან. დაეარსეთ ცალკე ბიურო; ვინაიდან სახლი არ გვქონდა, ბიურო მოწყობილი გვქონდა ავქალის ქუჩაზე აუდიტორიაში, სადაც გვწერდით პარტიაში შემოსულ ამხანაგებს, მდივნათ მუშაობდა შომახია რომანოზ, ამ აუდატორიაში დაეყავით სამი თვე. მოვაწყეთ კრება. კრებაზე აგვირჩიეს მე და ლაშკარაშვილი ვასო და დაგვავალეს, რომ გვეშოვნა სახლი ბიუროსთვის, ჩვენც ვიმატადინეთ და ვიშოვნეთ ჩერქეზოვის ქუჩაზე და მოვაწყეთ ბიურო 1-ელ რაიონისა, მაგრამ ვინაიდან ჩვენ შეძლება არ გვქონდა, რომ დაგვექირავენებინა ბიუროს საქმის მწარმოებელი, ამიტომ ჩვენი დავალებით მუშაობდა რომანოზ შომახია. 1920 წ. 20 გიორგობისთვიდან. ბიუროს შემადგენლობა პრეზიდიუმში ამორჩეულები იყვნენ: სააბაშვილი პ., მაკაროვ ნ., რ. ზაქარაძე. ჯეჯელვა ვანო, გოგიშვილი სიმონ, ციმაკურიძე დათიკო, გავა-აკიმ, ჩადუნელი ნიკოლოზ, რთველაძე გიორგი, ჩხეიძე, არაქელა ოქუაშვილი, ვასილი ქარაველიშვილი, ლელაშვილი გიგო. ეს პირები იყვნენ ბიუროს წარმომადგენლები. იმათ გარდა ჩვენთან ბიუროში მუშაობდნენ ქვეთარაძე ლადო, ფანცუღაია დ. სმოტრიკოვ, რუხაძე ვარლამ, რუხაძე ნესტორ, ლაშკარაშვილი ვასო, ფირცხალავა ანდ. სუბიშვილი თედო, იანიდი იასა, გარიშვილი ნიკოლოზ, სიხარულაძე ვლადიმერ გელაშვილი იოსებ, მაშკევიჩი მოსე, ცაბაძე ვალოდია, ელბაქიძე მიშა და სხვები., რომლებიც გვარები არ მახსოვს. 1919 წ. 14 ენკენისთვის დამიჭირეს და გამგზავნეს ქუთაისის ციხეში, სადაც ვიჯექი 1920 წლამდე მაისამდე, მაისში როდესაც მოხდა შერიგება მენშევიკებთან, მაშინ გამანთავისუფლეს, მაგრამ ამავე წელში დამიჭირეს გიორგობისთვეში და გამგზავნეს ისევ ქუთაისის ციხეში. როდესაც ბოლშევიკებმა დაიკავეს ტფილისი, მე ციხიდან გამომიყვანეს და წამიყვანეს ბათუმის ციხეში და როდესაც ბოლშევიკებმა დაიკავეს ბათომი, მაშინ გამომიშვეს. მაგრამ ვინაიდან ცარცვა-გლეჯა დაიწყო, ამისათვის წესიერების დასაცავათ თოფით ვიკავდი ბათუმს, როდესაც დაწყნარდა, წამოვედი ბათუმიდან მატარებლით საჯავახომდის, მაგრამ რიონის ხიდი გაფუჭებული იყო და ვერ გამოვედი და ვაგონები იქით დავტოვეთ და ფეხით გამოვედი სამტრედიამდის. აქეთ ვიშოვნეთ რონოდა და იმით მოვედი თბილისში. გზაში გავდიოდით სამი დღის განმავლობაში; ბევრი გაჭირვება გამოვიარეთ სიმშლით და სიტუტელით. ჩამოვედი თუ არა თბილისში შეუდევით მუშაობას. მე დამავალეს რკინისგზის საცხოვში კომისრათ მუშაობა, სადაც ვიმუშავე ორი წელიწადი, როდესაც მოიშალა კომისრობა მე დაებრუნდი მთ. სახელოსნოში ადგილკომში.

„მოგზაური“¹⁾.

(ნარკვევი)

შინაარსი:

- I საერთო პოლიტიკური საკითხები.
- II პოლიტიკური ბრძოლა ჩვენში.
- III კლასთა ბრძოლის საკითხები.
- IV გლეხთა მოძრაობა.
- V ბრძოლა ნაციონალისტებთან.
- VI სახალხო განათლება.

„მოგზაური“—ერთ-ერთი სახელგანთქმული მარქსისტულ ჟურნალთაგანი ქართულ ენაზე, გამოვიდა ყოველკვირეული ორგანოს სახით 1905 წლის 16 იანვარს, ხოლო უკანასკნელი მე-41 ნომერი გამოვიდა იმავე წელს 20 ნოემბერს. პირველი ნომერი გამოვიდა ძველი რედაქციით. მაშასადამე, ახალი მარქსისტულის შინაარსით და მიმართულებით ჟურნალ „მოგზაურის“ სულ 40 ნომერი გამოვიდა დაახლოვებით 10 თვის მანძილზე.

ჟურნალის ნომინალურ რედაქტორად ძველი რედაქტორი ივ. პ. როსტომაშვილი ითვლებოდა. როსტომაშვილი პროფესიით პედაგოგი იყო. „ისტორიულ-არქეოლოგიური და გეოგრაფიულ—ეტნოგრაფიული სურათებიანი ჟურნალის „მოგზაური“—ს პირველი ნომერი მან გამოსცა 1901 წლის იანვარში. ამ დროდან „მოგზაური“ 1905 წლის 1 იანვრამდე გამოდიოდა ყოველთვიურ ჟურნალის სახით.

ყოველკვირეულ ჟურნალად გადაკეთების შემდეგ მე-2 ნომრიდან ჟურნალს ფაქტიურად რედაქტორობდა ამხ. ფ. მახარაძე. მე-2 ნომერში ამხ. ფ. მახარაძესთან ერთად თანამშრომლებათ გამოცხადებული იყვნენ: ივ. გომართელი, ი. ევდოშვილი, ნ. ელიავა, ნ. კა-

¹⁾ „მოგზაურის“ ერთი წლის შინაარსი ამ ნარკვევში დაყოფილია ექვს თავად. თუმცა ძნელია ჟურნალის მთელი შინაარსის ასე მოკლედ გადმოცემა, მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ ის მაინც დიდ სარგებლობას მოუტანს ჩვენს მკითხველთ, გასაკუთრებით ჩვენი პერიოდული პრესის მკვლევართ. „რევ. მატ.“ რედ.

ლანდაძე, ის. კვიცარიძე, ლალიონი, გ. მარმალაძე,*) ყვირილელი, კ. ჯაფარიძე, ალ. წულუკიძე, გრ. წულუკიძე და სხვ.

„მოგზაურს“ მოუხდა თავისი ისტორიული მისიის შესრულება მეტად საპასუხისგებო დროს,—პირველი რევოლუციის დროს და მის წინა თევებში, როდესაც მთელი რუსეთისა და ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრება აბოპოქრდა, ცარიზმი შეიგრყა და გაჩაღდა სამეცდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა კლასთა შორის.

ამ დროს ჩვენში მეორე მარქსისტული ორგანო არ მოიპოვებდა და ყოველი სასიცოცხლო ძალა „მოგზაურის“ გარშემო იყო შემოკრებილი. მისში ეძებდა პასუხს ყოველდღიურ ბრძოლის კითხვებზე და მის საშუალებით აწარმოებდა ბრძოლას მარქსიზმის ხაზის გაღწევის ყოველნაირ ცდასთან და სამეცდრო-სასიცოცხლო ბრძოლას უცხადებდა ნაციონალისტურ ინტელიგენციას. „მოგზაური“ იშვიათის სისწორით და სიცხადით აშუქებდა, როგორც საერთო-რუსეთის მასშტაბით—მნიშვნელოვან პოლიტიკურ საკითხებს, ისე საკითხებს ადგილობრივი ბრძოლისა, კლასთა ბრძოლის საკითხებს, ეროვნულს, აგრარულს და სახალხო განათლების საკითხებს. აწარმოებდა დაუნდობელ პოლემიკას მოწინააღმდეგეებთან. „მოგზაურში“ იბეჭდებოდა უამრავი მასალა რუსეთის ცხოვრებიდან, კორესპონდენციები როგორც საქართველოს დაბა-სოფლებიდან, ისე სხვა ადგილებიდანაც. „მოგზაური“ ბეჭდებდა აგრეთვე ლექსებს, მოთხრობებს, პატარა იუმორისტულ ფელეტონებს, წერილებს ლიტერატურაზე, მუსიკაზე და სხვ.

ჩვენ გავაშუქეთ თვითთელი საკითხი რიგ რიგობით „მოგზაურში“ დაბეჭდილ მასალების მიხედვით.

I. საერთო პოლიტიკური საკითხები.

ჩვენი ქვეყანა საუკუნის განმავლობაში რუსეთის ყოფილ იმპერიის მესვეურებს ყავდა დამონებული. საქართველო განიცდიდა ეროვნულ ჩაგვრას. პარალელურად იჩაგრებოდა მუშათა კლასი, გლეხობა ადამიანის პიროვნების დამამცირებელ პირობებში ცხოვრობდა.

მარქსიზმი ჩვენში და რუსეთში შეიქნა იმ მოძღვრებათ, რომელმაც ერთად ერთმა სრული სისწორით განუმარტა მუშათა კლასს თავისი დანიშნულება და გაარკვია იგი არსებულ სოციალ-პოლიტიკურ მიზნებში.

*) გ. მარმალაძე—ნ. ჟორდანიას; ყვირილელი—ირ. წერეთელი, რედ.

ჟურნალ „მოგზაურს“, როგორც ვთქვით, ხელმძღვანელობდა ამხ. ფილიპე მახარაძე, საქართველოს მუშათა კლასის ერთერთი ბელადი და გამოჩენილი ჟურნალისტი.

რუსეთ-იაპონიის ომმა გამოააშკარავა რუსეთის მოუმზადებლობა, მისი მართვლობის უნუგეშო მდგომარეობა, ფინანსების დანგრევა, მრეწველობის დაშლა და სხ.

თვითმპყრობელობის კედლები გაიბზარა. ბრძოლას ხელმძღვანელობდა პროლეტარიატი, დარაზმული რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წითელი დროშის ქვეშ.

„ერთი წელია შორეულ აღმოსავლეთში ომი გრძელდება! ერთი წელია კაცთა ჭლეტა ხდება, დაობლებული ოჯახები ცრემლებს ღვრიან,“—ვკითხულობთ „მოგზაურის“ მეთაურში (№ 2, 16 იანვარი 1905 წ.)... საზოგადოებრივი ცხოვრება ძალზე შეინძრა, საზოგადოება ხმაზალა აღაპარაკდა, საზოგადოებრივი ჯგუფები წამოცქეტიდნენ და ერთმანეთს შეხედნენ... ასეთ დროს უხდება ჟურნალ „მოგზაურს“ მკითხველებში მოგზაურობა.

ჟურნალი არკვევს credo-ს. „რა გეწადია?“... უპასუხებს კითხვაზე მოკლედ: „ერის უმრავლესობა, აი ვის მივმართავთ ჩვენ. იმ უმრავლესობას, რომელიც ერის სიმდიდრესა და დიდებას ქმნის და თვითონ კი ამ სიმდიდრისგან ნაფინჩხები-ლა რჩება; იმ უმრავლესობას, რომელიც ტანჯვითა და წვალებით იწვრთნება ახალი ცხოვრების მოსაგვარებლათ, რომელიც სწორედ ამიტომ წინ იყურება და ყოველივე ხელშემშლელ, ბნელ, უკანდამწევ ძალას გამირულის თავგანწირვით შებრძოლებია. ჩვენ სწორედ ეს უმრავლესობა მიგვაჩნია ერის კულტურულ ძალით, და როცა ჩაგვჩიჩინებენ: ვიზრუნოთ ერისთვის განურჩევლათ სოციალური ჯგუფებისა, დავივიწყოთ დროებით კლასიური წინააღმდეგობაო, ჩვენ ამით სხვისი, სწორედ ამ უმრავლესობის შრომით გაღალღებულთა, მომავლის შიშით აწმყოს მოტრფილეთა საქმეების მოგვარებას გვირჩევენ.. სათავეში ჩადგომას ძალა უნდა, ძალას შექმნა. ამ ძალას თვით ცხოვრება ამხადებს. უმრავლესობა დღითი-დღე მატულობს, კიდევ უფრო მრავლდება. ერთი საჭიროებით გარემოცულნი საერთო საქმეს ეცნობიან, ერკვევიან. იგნებენ და საერთოდ ეწყობიან მის მოსაგვარებლად. ამნაირად ძალა მატულობს და ძალა იწვრთნება. გაზრდილმა და გაწვრთნილმა ძალამ მოქმედების ასპარეზი უნდა გაიფართოვოს, მეტი მონაწილეობა მიიღოს საერთო საქმეებში... მან ფართო უფლებები უნდა მოიპოვოს... აღნიშნული მიზნის მისაღწევად შესაფერი საშუალების მოპოვება და გადიდება—აი, რა გეწადია ჩვენ“.

მეორე წერილი ფ. მახარაძის მიერ არის ხელმოწერილი („დღევანდელი ვიარება“, „მოგზაურის“ მე-2 ნომერშივე).

„მძიმე და იმავე დროს მეტად სანატრელი დრო დაგვიდა. საზოგადოებრივი ცხოვრების მაჯა გამოუთქმელი სიჩქარით სცემს და ეს გარემოება სიცოცხლის იმედს აძლევს ყველას, ვინც აქამდის სასოწარკვეთილი იყო... რას ვხედავთ ჩვენს გარშემო? საზოგადოებრივ მოძრაობას, რომელსაც აღიდებულ მდინარესავით გაუხეთქია ძველი, ვიწრო კალაპოტი და რომელიც ესწრაფვის ახალი უფრო ფართო და უფრო შესაფერი კალაპოტის გაკეთებას... რამდენიმე თაობის მხურვალე მისწრაფებამ, პატიოსან და თავდადებულ პირთა შრომამ და მეცადინეობამ დღეს მიაღწია უმაღლეს წერტილს და ლამობს ხორცი შეისხას, დაგვირგვინდეს“...

ქვევით ავტორი ეხება იმ უბედურებას, რომელიც ომის სახით დაატყდა მთელ ხალხს, ეძებს ომის გამომწვევ მიზეზებს. აქ აღნიშნავს 1) შინაურ ბაზრის გაფართოვების საჭიროებას რუსეთის ბურჟუაზიისათვის და 2) რუსეთის გემისათვის გაუყინავი ნავთსადგურის საჭიროებას, ცხადია, ძნელია შედეგების აღნუსხვა, რომელიც აქამდინაც მოჰყვა ომს. ასეთს დროს საჭიროება მოითხოვს ყოველივე მოქალაქე და საზოგადოებრივი ჯგუფები გაერკვენ საერთო მდგომარეობაში.

„შეცვლილი და ახალ გზაზე დაყენებული „მოგზაური“ ეცდება ეს მუშაობა რამდენიმედ მაინც გაუადვილოს ჩვენს მკითხველებს... ჩვენი ვალია მედგრად და მტკიცედ სვლა წინ, ერთხელ დასახულ მიზნისაკენ. ჩვენი საბოლოო მიზანი არ არის ორჭოფი, ორაზროვანი და ბურუსში გახვეული. როგორც მომავალი მზე, იგი ნათლად მოსჩანს. გაუმარჯოს ჩვენს იდეალს! ეუსურვით გამარჯვება ახალ „მოგზაურს“ ახალი ცხოვრებისკენ მიმავალს“.

შემდეგ (3, 4, 5) ნომრის მეთაურებში „თანადროული კითხვების“ სათაურით მოცემულია ისტორიული გზის გაშუქება, ადამიანთა ურთიერთობის საკითხების პასუხი, თუ როგორ წარმოიშვა ერთი ადამიანის მიერ მეორე ადამიანის გაყვლეფა და სხვ.

„დრონი იცვლებიან და მასთან ერთად ჩვენც ვიცვლებითო, — ამბობდნენ ძველი რომაელები... თვითეულს გონია, რომ მასთან სხვას საქმე არ აქვს“... მაგრამ ეს ასე არ არის. „საზოგადოების თვითეულმა წევრმა უნდა შეიგნოს და შეისისხლბორცოს ის შეხედულება, გაიმსჭვალოს იმ რწმენით, რომ მისი ინტერესი განუყოფელია საზოგადოების დანარჩენი წევრების ინტერესებისაგან, რომ მისი კეთილდღეობა შეუძლებელია, თუ მთელი საზოგადოება ან მისი უმრავლესი

სომა მოკლებულია ამ კეთილდღეობას“. ამისათვის კი საჭიროა მთელი თანამედროვე ურთიერთობის შეგნება, ცხოვრების გაგება (მოგზაური, № 3).

შემდეგ ნომერში ახსნილია, თუ რა არის საზოგადოება (ისტორიულად, მარტივად), როგორ დაედვა საფუძველი ერთი ადამიანის მეორე ადამიანის მიერ გაყვლეფას ანუ ექსპლოატაციას“ (მოგზაური № 4). როგორ და ვინ შეიქმნა პირველი შემავიწროებელი ადამიანისა, ამაზე პასუხს ჩვენ ვხდებით „მოგზაური“-ს № 5-ში (მეთაურში).

„რა ეჭირება მუშებს დღეს?“ აყენებს საკითხს ნ. ელიაევა თავის წერილის სათაურში და იძლევა პასუხს. ეს წერილი დაწერილია 19 იანვარს მეფის მიერ მუშათა დეპუტაციის მიღების გამო. დეპუტაციას განუცხადეს, რომ მთავრობა იზრუნებს მუშათა მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე. ეს მაგალითი პირველი იყო ჩვენს ცხოვრებაში. მან ცხადყო, თუ რამდენი გადაუღებელი საკითხები თხოულობდა გადაჭრას. შემდეგ ავტორი ჩამოთვლის მთელ რიგ საკითხებს და დასასრულ ალნიშნავს, რომ მუშათა მდგომარეობის გაუმჯობესებას გზაზე საჭიროა თავისუფლება, საჭიროა „წაილეკოს ცხოვრებიდან ყოველივე ის, რაც ამ თავისუფლებას ეღობება წინ“.

ომის ბედიდან ბევრი რამ არის დამოკიდებული. ამიტომ ჟურნალი მას დიდ ყურადღებას აქცევს. № 4-ში მოთავსებულია „ომის ამბები“. ავტორი ალნიშნავს 1904 წლის 26 იანვარს იაპონიის ფლოტის მიერ პორტარტურის ესკადრაზე მიტანილ იერიშს. მოყვანილია სპეციალისტების აზრი, რომ რუსეთი ვერ გაიმარჯვებს ომში.

ჟურნალის № 33-ში ჩვენ ვკითხულობთ კ. კაუცკის წერილს: „რუსეთ-იაპონიის ომის გავლენა იაპონიის და ჩინეთის აღებ-მიცემაზე და მრეწველობაზე“.

№ 7-ში ვკითხულობთ „უმაღლესს“ რესკრიპტს სახალხო წარმომადგენელთა მოწვევის შესახებ: „დღეიდან (საჭიროა) მოვიხმარო ხოლმე ღირსეულნი, ხალხის ნდობით აღჭურვილნი და ხალხის მიერ არჩეულნი პირნი კანონების განხილვისა და შემუშავებაში მონაწილეობის მისაღებად“.

ამხ. ნ. ელიაევა წერილში „საერო თუ დამფუძნებელი კრება?“ (მოგზაური, 8) არკვევს საკითხს ამ კრების კლასობრივ შემადგენლობის შესახებ. „აშკარაა, — ვკითხულობთ ჩვენ ამ წერილში, — რომ თუ მომავალი „რჩეულთა კრება“ წოდებრივ პრინციპზე იქნა აგებული, იგი ვერ იქნება ერის წარმომადგენელი, ვერ გამოსთქვამს რუსეთის ხალხის გულის ტკივილებს“...

ამხ. ფ. მახარაძე წერილში — „დღევანდელი მდგომარეობა“ (№10) ეხება პოლიტიკურ მომენტს.

„დადგა დრო, დრო განკითხვის, როცა ძველი წესწყობილება უნდა სამუდამოდ დაინგრეს. ზოგიერთები ფიქრობენ, ვითომც შეიძლება დღეს წესწყობილების ხსნა. იმათი შეხედულებით ამისთვის საკმარისია ზოგი რამ დათმობა, შეკეთებ-შემოკეთება. იყო დრო, როდესაც დათმობაც ნეტად მიაჩნდათ, მაგრამ დღეს ამით აღარავინ დაკმაყოფილდება“.

აქ დასმულია კითხვა დროებით დათმობის შესახებ და ამ კითხვაზე მოცემულია ის პასუხი, რომელიც შემდეგი ბრძოლის ათეული წლების განმავლობაში საერთო იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მხრივ.

თუ დროებით მთავრობის მხრივ დათმობით ვერ მოატყუილებთ მუშებს, მით უფრო ხელს ვერ ააღებინებთ მათ სოციალიზმისთვის ბრძოლაზე და სხვის პროგრამის განხორციელებისათვის ვერ აბრძოლებთ.

ამ საკითხს ეხება მეთაური „ვის ატყუილებენ“ ფ. მახარაძისა (№ 11). წერილში ლაპარაკია იმათზე, რომელთაც წინეთ, თვით-მპყრობელობის, რეაქციის დროს, ხმის ამოღებისა ეშინოდათ. სახალხო საქმეებზე და საერთო გაჭირვებაზე კრინტსაც არა სძრავდნენ, ხოლო ახლა კი, როდესაც განახლების სიომ დაჰბერა, ბანკეტებს მართავენ. ეს პირნი ბევრ რამეს პირდებიან მუშებს თუ ეს უკანასკნელნი სოციალიზმისთვის ბრძოლაზე ხელს აიღებენ, შორს გადადებენ სოციალიზმის საკითხებს და ბანკეტების ხალხის პროგრამაზე გაივლიან. მაგრამ მშრომელი ხალხი თავის მიზნებს არ უღალატებს... „დღეს მშრომელი ხალხი, — ეკითხულობთ ხსენებულ წერილში, — იმდენად მომზადებული კი არის, რომ ასეთი რამეებით შეიძლება დღეს მისი მოტყუილება. ამიტომ ჩვენ გვგონია, რომ ისინი (ე. ი. მოწინააღმდეგენი) უფრო თავის თავს ატყუილებენ“.

მშრომელი ხალხი მოწინააღმდეგე კლასის ანკესზე არ წამოეგება. მუშათა კლასმა იცის, თუ რა ფასი აქვს ბურჟუაზიის ლაღადს ძმობა-ერთობაზე. „ერთა შორის დამყარდება ნამდვილი ძმობა, ერთობა, სოლიდარობა და თანასწორობა“... ყველა ამას მკვიდრი საფუძველი აქვს თანამედროვე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მაგრამ უნდა ვიცოდეთ, რომ ამის მატარებელი არის მხოლოდ მუშათა კლასი და არავინ სხვა... („ძმობა ერთობაზე ლაღადი ჩვენში“, ფ. მახარაძისა, „მოგზა“, № 12).

პრესაში გამუდმებით მსჯელობდნენ იმ სახალხო წარმომადგენ-

ლობაზე, რომლის შესახებ რესკრიპტი უკვე გამოცხადდა. „მოგზაურ-ში“ (№ 13, წერილი „წარმომადგენლობითი მართვა-გამგეობა“, ფ. მახარაძისა) ამ საკითხზე ჩვენ ვხედავთ გარკვეულ პასუხს—„მთელი რუსეთის ჟურნალ-გაზეთები დღეს გამუდმებით ლაპარაკობს და მსჯელობს ხალხის წარმომადგენლების კრებაზე, რომელიც ახლო მომავალში უნდა მოხდეს“... ავტორი იცავს დამფუძნებელი კრების იდეას. მაგრამ ეს კრება მხოლოდ გაბატონებულ კლასებს მიანიჭებს უპირატესობას, თუ არჩევნების დროს დაშვებული არ იქნა ფართო პროპაგანდა-აგიტაცია, ე. ი. სიტყვის, ბეჭდვის, კრების თავისუფლება, პიროვნების ხელშეუხებლობა და სხვ. ავტორს მხედველობიდან არა აქვს გაშვებული ის გარემოება, რომ თვით პოლიტიკური თავისუფლების პირობებშიაც კი შესაძლოა ჩამორჩენილმა მუშებმა შეუგნებლობის გამო თავისი მტრებიც აირჩიოს დამფუძნებელ კრებაში.

საერთოდ, ქვეყანა გამოუხიზლებულია. „ვერავინ უარს ვერ ყოფს, რომ დღეს ჩვენს ქვეყანაში საერთო გამოუხიზლების დრო დაგვიდგა—საითაც გაიხედავთ, ყველა წრის, ყველა პროფესიის ხალხი, ქარხნის და ფაბრიკის მუშებიდან დაწყებული სოფლის გლეხკაცამდე თავის მდგომარეობის გამორკვევის საქმეს შესდგომია“... მაგრამ ადმინისტრაციის თვითნებობა გრძელდება.

„რა უშველის ამას, რა მოუღებს ბოლოს ადმინისტრაციის თვითნებობას და აღვირახსნილობას? ერთ-ერთი საშუალება არის მთელი მშრომელი ხალხის გაერთიანება, შეერთება და შეერთებული ძალით გამკლავება“... (შინაური მიმოხილვა, „მოგზ.“ № 14).

შეერთებული ძალით მუშათა კლასი თავს დააღწევს ეკონომიურ მონობას, განთავისუფლდება კაპიტალის ექსპლოატაციისაგან, მაგრამ „ჯერ იგი (მუშათა კლასი) უნდა განთავისუფლდეს პოლიტიკურად... პოლიტიკური თავისუფლება საჭიროა ბურჟუაზიისათვისაც“... ამით აიხსნება ბურჟუაზიის მაღალი ფრაზები ერთობაზე, ძმობაზე. მუშა ხალხმა გამოიწვია სახალხო მოძრაობა, რომელსაც დღეს ადგილი აქვს და „ბურჟუაზიის წარმომადგენლები კი კრებებს მართავენ და თათბირობენ, მაეცეთ თუ არა ხალხს უფლება მონაწილეობის მიღებისა დამფუძნებელ კრებაში“...

საკითხი ხალხის წარმომადგენლობაზე ჟურნალის ბევრ ნომერში შექცედა. მაგ., „მოგზაურის“ № 20 მეთაურში გატარებულია ის აზრი, რომ ხალხს დაიხსნის ხალხის წარმომადგენელთა მოწვევა. ჟურნალში ჩვენ გვხვდება კრიტიკა ბულივინის პროექტისა (№ 23, მეთაური).

სახალხო მოძრაობა თანდათან მატულობდა. ივლისის შუა რი-

ცხეებში ჟურნალის მორიგ (№ 26) ნომერში, მეთაურში („რუსეთი“) ჩვენ ვკითხულობთ, რომ იმატა ყაზახთა და პოლიციელთა ჟღერამ, იმატა გლეხთა მოძრაობამ. საერთო სურათის დახატვის შემდეგ ავტორი დაასკვნის: „ასეთია, დაახლოვებით, რუსეთის დღევანდელი ცხოვრება. ყველაფერი ეს ჩინეთში ან სხვაგან სადმე რომ ხდებოდეს, ჩვენი გაზეთები სავსე იქნებოდა „ჩინეთის რევოლუციის“ ამბებით“.

მაგრამ ადგილობრივი ამბების სწორ გაშუქებას ბიუროკრატიული და ბურჟუაზიული პრესა ყურადღებას არ აქცევდა, ან თუ აქცევდა, აშუქებდა არა ისე, როგორც ამას სინამდვილე მოითხოვდა.

იაპონიასთან ომი საშინელ ტვირთად დააწვა ხალხს. მთელი ხალხი მოითხოვს ომის შეწყვეტას და ზავის ჩამოგდებას. მაგრამ ვის შეუძლიან ზავის ჩამოგდება? „ზავი რუსეთ-იაპონიას შორის არის საქმე ხალხის წარმომადგენელთა. მაშ, დამფუძნებელი კრება! აი უპირველესი მიზანი რუსის ხალხისა“. („ომი და ზავი“, № 29, 7 აგვისტო).

კანონი-დებულება სახელმწიფო სათათბიროს შესახებ გამოქვეყნებულ იქნა 6 აგვისტოს. „მოგზაურის“ მორიგ (№ 31-ში, 21 აგვ.) ნომერში, მეთაურში სახელმწიფო სათათბიროს სახელწოდებით ჩვენ გვაქვს შეუდარებელი ანალიზი ცნებისა კანონი და იმ პირობებისა, რომლებშიაც კანონი წარმოიშობა და წინააღმდეგობა იბადება მასა და ცხოვრებას შორის.

„დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ გამოაქვეყნეს დებულება სახელმწიფო სათათბიროს შესახებ“. „საზოგადოება და სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიები მასზე დიდ იმედებს ამყარებდნენ... მაგრამ ეგ იმედები არ გამართლდა.

„როგორ უნდა ვუყურებდეთ რაიმე ახალი კანონის გამოცემას და ან რას წარმოადგენს თვით კანონი... კანონი არსებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გამოხატულებაა... კანონის საფუძველი წარმოების ნივთიერ პირობებში უნდა ვეძიოთ... მატერიალური პირობები, ე. ი. წარმოების პირობები მუდამ იცვლებიან, მაშასადამე, უნდა შეიცვალოს თვით კანონიც. ეს მართლაც ასე ხდება, მაგრამ ცხოვრებაში ეს იწვევს დიდ შეტაკებას, სისხლის ღვრას და ტანჯვას. ამა თუ იმ კანონის არსებობასთან მჭიდროთ შეკავშირებულია მთელი საზოგადოებრივი ჯგუფის, ხშირად მთელი კლასების ნივთიერი ინტერესები, რომლების დათმობა სისხლის დაუღვრელად შეუძლებელია... ეს იწვევს სასტიკ ბრძოლას ძველი წესწყობილების დამცველთა და ახლის მოტრფიალეთა შორის“.

ავტორი გადადის რუსეთის ცხოვრებაზე. ეხება ნატურალურ მეურნეობის პირობებს. ქალაქის უმნიშვნელო როლს პირველ ხანებში, ბურჟუაზიის ზრდას ნელის ნაბიჯით, თავად-აზნაურობის პარპაშს, სოფლის სიბნელეს.

„მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან რუსეთის ბურჟუაზია თანდათან იკრებს ძალას და ისხამს ფრთებს. აქედან დაწყებული რუსეთის აღებ-მიცემობა და მრეწველობა ნელნელა და თანდათან არღვევს წინანდელ კარჩაკეტილობას, სამარეს უთხრის ბატონყმურ ურთიერთობას, სპობს სოფლის იდილიურ ცხოვრებას... სამოქმედო ასპარეზზე გამოდის ერთი მხრით ბურჟუაზია და მეორე მხრით პროლეტარიატი... აშკარაა, რომ ამ დროსგადასულ იურიდიულ ნორმების მოსპობა და სამუდამოდ გაუქმება აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს... არსებული იურიდიული ნორმები, მთელი ჩვენი ძირითადი კანონმდებლობა სრულიად აღარ შეესაბამება ჩვენ დღევანდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებას. ცხოვრებამ უკვე შეიმუშავა. იურიდიული ნორმები, საჭიროა მხოლოდ მისი იურიდიული აღიარება. მაგრამ, როგორც ზევითაც ვსთქვით, ეს ადვილი საქმე როდია. ისტორიული გამოცდილება გვეუბნება, რომ ეს ყოველთვის რევოლუციით თავდება... ძველი წესწყობილების წარმომადგენელთ ანუ მის დამცველთ შეუძლიათ მხოლოდ სხვადასხვაგვარი დათმობით შეაჩერონ ეს ბუნებრივი პროცესი.

აი ამ დათმობის ხასიათი აქვს რ აგვისტოს გამოცხადებულ კანონს ხალხის წარმომადგენლების სახელმწიფო სათათბიროში მოწვევის თაობაზე. ეს კანონი უცვლელად სტოვებს რუსეთის იმპერიის ძირითად კანონს თვითმპყრობელობის შესახებ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მოუწოდებს ხალხის წარმომადგენლებს სათათბიროდ კანონის შესამუშავებლად. ხალხის წარმომადგენლების არჩევა რ აგვისტოს კანონით არ ხდება საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი ხმის უფლებით, როგორც ეს სხვადასხვა მოთხოვნებში იყო გამოცხადებული, არამედ იგი წარმოებს ორკეცი და სამკეცი (ზოგიერთ შემთხვევაში თითქმის ოთხკეცი) არჩევნებით და გარდა ამისა ხმის უფლება ეძლევა მხოლოდ ქალაქის და სოფლის შეძლებულ ხალხს. მშრომელი ხალხი, განსაკუთრებით ქალაქის პროლეტარიატი არჩევნებში ვერავითარ მონაწილეობას ვერ მიიღებს. მხოლოდ გლეხკაცობისთვის არ არის ქონებრივი ცენზი დაწესებული, მაგრამ იმათ წარმომადგენლების არჩევნები (სამკეცი და ოთხკეცი) ისეთ პირობებშია ჩაყენებული, რომ ეს ცენზზე უარესია“.

ამ წესით არჩეულ პირებს მხოლოდ რჩევის მიცემა შეუძლიათ;

მთავრობას შეუძლია, როგორც სურს, ისეთი მიმართულება მისცეს საქმეს, იგი დეპუტატების წინაშე არავითარ პასუხს არ აგებს.

„გარდა ამისა აღნიშვნის ღირსია ის გარემოებაც, რომ პიროვნების ხელუხლებლობა, ბეჭდვის, სიტყვის, კრების და კავშირების თავისუფლება ამ ახალი კანონების გამოქვეყნების შემდეგაც იმავე პირობაში დარჩა, როგორც აქამდინ იყო...—აქედან ის დასკვნა უნდა გამოვიყვანოთ, რომ რ აგვისტოს კანონი დღევანდელ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სინამდვილეს სავსებით ვერ ხატავს და მოითხოვს შეცვლას და განვითარებას, როგორც კანონივე აცხადებს. ერთად ერთი მნიშვნელობა რ აგვისტოს კანონისა აი რაში გამოიხატება: მარტო ის გარემოება, რომ ხალხის წარმომადგენლები შეიკრიბებიან სახელმწიფო საქმეებზე სჯა-ბაასისათვის იმას მოასწავებს, რომ ბიუროკრატია სამუდამოდ გატყდა, რომ მას სიკვდილისგან ვერავითარი ძალა ველარ დაიხსნის, რომ რაც დრო გაივლის, ეს გატყბა უფრო და უფრო საგრძნობელი გახდება“..

ქურნალის № 35-ში (25 სექტ., „რუსეთის მდგომარეობა“) ვკითხულობთ იმავე ხალხის წარმომადგენლობაზე და საერთო მდგომარეობის შესახებ: „ორი ძალა ებრძვის ერთმანეთს და ერთი მათგანის გამარჯვება—მეორის სიკვდილს მოასწავებს. ყველამ კარგად იცის, ვინ არის ეს ორი ფალაენი და რომელი მათგანი დასძლევს გააფთრებულ ბრძოლაში... ხალხის წარმომადგენლობაზე ყბედობამ ვერ გამოიღო მოსალოდნელი ნაყოფი“..

ომი, სისხლის ღვრა, რეპრესიები. რევოლუციის წინააღმდეგ თვითმპყრობელი მთავრობა სასტიკ ზომებს ღებულობს. „მიუხედავად ასეთი სასტიკი ღონისძიებებისა, მოძრაობა არა თუ არ კლებულობს, დღითი-დღე იზრდება... მაგრამ ახალ ამოხეთქილ ძალას... დიდხანს ვერ გაუძლებს დაზავებული, გამოთაყვანებული ბიუროკრატია“.

ომს, სისხლის ღვრას, რეპრესიებს საერთო შიმშილი დაერთო. „მოგზაურის“ იმავე ნომერში („შანაური ქრონიკა“) ამ საგანზე ვკითხულობთ: „წელს რუსეთს შიმშილი მოელის. შიმშილი რუსეთში ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა.... იმ დროს, როცა რუსის გლეხობას ლუკმა პური ენატრება საქმელად, მის მიერ მოწეული პური საზღვარგარედ გააქვთ. და აი, სწორედ აქ არის დღევანდელი კაპიტალისტური წესწყობილების ძირითადი წინააღმდეგობა“.

აქ ავტორის მიერ დაბატულია ეკონომიური მდგომარეობის საერთო სურათი.

შემდეგ ავტორი განაგრძობს: „და აქ თქვენ აშკარად ხედავთ რა ძლიერი განხეთქილება, თუ რა წინააღმდეგობა ღვივის თანამედ-

როვე საზოგადოების გულში. ერთის უბედურება მეორის ბედნიერებას, მეორის გამდიდრებას ნიშნავს“. შინაური ბაზარი რუსეთის ბურჟუაზიამ დაკეტა საზღვარგარეთიდან შემოტანილი საქონლისათვის... „საზღვარგარეთის იაფფასიანი და კარგი საქონელი შენთვის ხელმიუწვდომელია, ვინაიდან მაღალი ბაჟების წყალობით იგი სრულებით არ მოიპოვება ჩვენ ბაზარზე: გლახს ლუკმა-პური არა აქვს. მისი ცოლშვილი ტიტველ-შიშველი დაეხეტება. აუარებელი მუშა-ხალხი უსაქმოდ ქუჩაზედ დაყიალებს.

მუშათა მოძრაობა უფროდაუფრო ღვივდება. დაიწყო გაფიცვა. აღიმართა ბარიკადები. ბიუროკრატია დასთმო: გამოცხადდა 17 ოქტომბრის მანიფესტი.

საყურადღებოა, რომ ამ აქტის გამოცხადების შემდეგ გამოსულ (30 ოქტომბრის) ნომერში (38) „მოგზაურის“ მეთაური ეხება არა 17 ოქტომბრის მანიფესტს, არამედ გურიას: მეთაურის სათაურია— „გურია განსაცდელშია“. მარქსისტული ორგანო ერკვეოდა მდგომარეობაში და ბრძოლის პრაქტიკულ და მახლობელ საკითხებს უფრო დიდ ყურადღებას აქცევდა, ვიდრე ხალხის მოსატყუებლად გადმოსროლილ მანიფესტს სისხლიანი ნიკოლოზ მეფისა.

ამავ (38) ნომერში მოთაფხებულია მეორე წერილი ამხ. ფ. მახარაძისა: „რუსეთის რევოლუცია და 17 ოქტომბრის მანიფესტი“. ამ წერილში მოცემულია საკმაოდ ვრცლად თანდათან განვითარება რევოლუციონური ბრძოლისა რუსეთში ისტორიულად, ავტორი ეხება მანიფესტს, გრძნობს, რომ იგი ვერ დააკმაყოფილებს მუშათა კლასს, ვერ იძლევა საერთო მოქალაქობრივ თავისუფალ ცხოვრების გარანტიას.

„ერთი იმ საშუალებათაგანი, რომელიც უზრუნველყოფს პიროვნების ხელშეუხებლობას და ყოველგვარ თავისუფლებას, არის ეხლავე, დაუყონებლივ დამფუძნებელი კრების მოწვევა საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და საიდუმლო ხმის უფლებით... მაშ, გაუმარჯოს დამფუძნებელ კრებას და ძირს ყველა რეაქციონური, ბნელი ძალები!“

ეს ბნელი, რეაქციონური ძალები თან დაყვა რევოლუციის. ისინი ირაზმებოდნენ იმ თავისუფლებათა წინააღმდეგაც, რომლებიც გამოცხადდა 17 ოქტომბრის მანიფესტით და რომლებიც არ იძლეოდა თავისუფალ განვითარების გარანტიას სახელმწიფოსთვის. წერილში „პროლეტარიატი და რევოლუცია“ (მოგზაური, № 39, ნომერისა) აწერილია ის დაბრკოლება, ტანჯვა და წვალება, რომელიც ხდება წინ რევოლუციონურ ხალხს. „ჩვენ ერთხელაც არ ვუღალატებთ ჩვენს

სხვისი არავისი“, — ვკითხულობთ ჩვენ ხსენებული წერილის დასასრულში.

მანიფესტის გამოცხადებით ბრძოლა გაგრძელდა. მაგრამ ბრძოლის პირობები შეიცვალა. ბურჟუაზიის ნაწილი, რომელიც წინეთ რევოლუციის თანაუგრძნობდა თითქოს, დღეს მას ჩამოშორდა. მაგრამ პროლეტარიატს არასოდეს არ ჰქონდა თავისი კლასიური მტრის იმედი.

ამ მხრივ ფრიად მნიშვნელოვანია და დამახასიათებელი პროგნოსის სისწორის მხრივ ჟურნალის იმავ (39) ნომერში მოთავსებული წერილი გ—სი „ცეცხლითა და მახვილითა“.

წერილს ეპიგრაფად უზის კ. მარქსის სიტყვები: „ჩვენ შეუბრალებელნი ვართ და არც თქვენგან ვითხოვთ შებრალებას“.

„18 ოქტომბერი ძველი თანამგზავრების გათიშვის დღეა... ლიბერალურ ბურჟუაზია... უქველათ დაკმაყოფილდება მოპოვებული უფლებებით და ზურგს შეაქცევს „იმ მოუსვენარ და საშიშ ელემენტებს“, რომელთათვის პოლიტიკური უფლება მხოლოდ საშუალებაა ეკონომიურ განთავისუფლებისათვის... პროლეტარიატს არ შეუძლიან დაკმაყოფილდეს იმით, რაც თითქოს მოპოვებულია. „შეგნებული პროლეტარიატი ვერ წავა სამარცხვინო დათმობის და დემოკრატიზმის ლალატის გზაზე.. მართალია, გვიღალატებს ლიბერალური ბურჟუაზია, მაგრამ ეს ლალატი ვერ გადასწყვეტს რევოლუციის ბედს...“

რეაქციას რევოლუცია შეიარაღებული უნდა დახედეს: „დღეს ჩვენი პირველი მოვალეობაა ფიზიკურად გავძლიერდეთ, რეაქციაზე მეტი ძალ-ღონე შევიძინოთ“.

„რეაქციაზე მეტი ძალ-ღონე შევიძინოთ, ფიზიკურად გავძლიერდეთ! — ამ ლოზუნგით დაიხურა „მოგზაური“ და ბრძოლის წითელი ალაში სხვა წითელ ბეჭდვითი ორგანოებს გადასცა.

II. პოლიტიკური ბრძოლა ჩვენში.

საქართველოს ეროვნულ განთავისუფლებაზე მეფის მონობისგან ფიქრიც არ შეიძლებოდა. მას გამარჯვების საერთო შედეგებისთვის უნდა დაეცადა.

საერთო ბრძოლაში საქართველო უაქტივეს მონაწილეობას იღებდა და ქართველი მუშებისა და გლეხების ბრძოლა მეფის თვითპყრობლობასთან და სოციალიზმის მიზნებისთვის სამავალითო შეი-

ლოზუნგს: მუშა ხალხის განთავისუფლება თვით მუშების საქმეა და ქნა. ჩვენ გავითვალისწინოთ ეს ბრძოლა თანდათანობით, როგორც ის აღბეჭდილია „მოგზაურში“.

ჩვენ ვხედავთ რევოლუციონურ მოძრაობას გლეხებში (გურია და საქართველოს სხვა კუთხეები), მუშებში (ტფილისი, ბათუმი, ფოთი, ქუთაისი და სხვ.), მასწავლებლებში და, საერთოდ, ცალკე პროფესიონალურ დარგებში.

„მოგზაურის“ № 5-ში ჩვენ ვკითხულობთ ამ საბჭოს სხდომის საყურადღებო ანგარიშს. მუშათა კლასის გავლენით „მოქალაქენი“ ალაპარაკდნენ. სხდომაზე წაკითხულ იქნა 46 ხმოსნის მოხსენება მეფხოვეთა ინსტიტუტის მოსაზრების შესახებ. „ხმოსნების აზრით, აღმინისტრაციამ 3,000 ჯაშუში ჩაუყენა ტფილისის მოქალაქეთ. ეს ჯაშუშები, დაჭირებულნი ვითომდა ეზოს გასასუფთავებლად, თავის საქმეს არ ასრულებენ. მთელი დრო პოლიციის განკარგულების ქვეშ არიან“.

მეფხოვეთა ინსტიტუტის გაუქმების მოთხოვნა ეს უკვე აშკარა გამოსვლა იყო ბიუროკრატიული თვითნებობის წინააღმდეგ.

ამავე სხდომაზე წაკითხულ იქნა მოხსენება 23 იანვარს დაზარალებულთათვის 2,000 მანეთის გადადების შესახებ. „23 იანვარს, — ეწერა მოხსენებაში, — პოლიციამ ქალაქი აიკლო, ყაზახები და დვორნიკები ხალხს მიუსია... მრავალი მოქალაქის სისხლი დაიღვარა იმ დღეს ქუჩებში... უმოწყალოდ სცემდნენ ყველას, ქალებს, ბავშვებს, მოხუცებულებს... პრესა კი ამ დროს სდუმდა, კრინტსაც ვერ სძრავდა.“

ამიტომ ჩვენ ვალდებული ვართ დაუყონებლივ მოვითხოვოთ სიტყვის, ბეჭდვის, კრებების, კავშირების და გაფიცვების თავისუფლება და კანონის წინაშე საზოგადოების ყველა ნაწილის თანასწორობა.

ხმოსანმა გიორგი თუმანიშვილმა წინადადება შეიტანა 1899 წ. 15 მაისის დროებით წესების მოსაზრების შესახებ. ამის შესახებ სიტყვა წარმოსთქვა ხმოსანმა ალ. არღუთინსკიმ, რომლის აზრით, „აღმინისტრაციის განუსაზღვრელ უფლებას კავკასიაში ბევრი ენება მოაქვს“. „ვითხოვთ ქალაქში საჯარო სამკითხველოს გახსნა და აღმინისტრაციამ უარი გვითხრა, ვითხოვეთ უმაღლესი სასწავლებლის გახსნა, ამაზედაც უარი გვითხრეს“.

„მოგზაურის“ № 20-ში (29 მაისი) ჩვენ ვკითხულობთ ქალაქის

მოურავის ვერმიშევის მოხსენებას ნამესტნიკისადმი — პოლიტიკური ხასიათისას.

ჩვენ მოვიყვანეთ ერთი მაგალითი პრივილეგიურ კლასის გამო- სვლისა ბიუროკრატიის წინააღმდეგ. მოვიყვანოთ მეორე მაგალი- თიც, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნა- ურთა კრებაზე და აწერილია ჟურნალის № 15-ში (24 აპრ. „სიტყვა და საქმე“).

ამ კრებაზე გამოვიდა მსცოვანი მსახიობი ვლ. მესხიშვილი და ამხილა თავად-აზნაურთა „პროტესტანტობა“, მათი თხოვნებისა და პეტრიციების მნიშვნელობა. საერთო სიტყვა პოლიტიკური ხასიათისა წარმოსთქვა თ. დავით იაშვილმა, რომელიც, სხვათა შორის, მესხი- შვილს უსაყვედურობდა უმადურობას. „ბ-ნი იაშვილი მაყვედრის, — სთქვა მესხიშვილმა, — რომ ჩვენ ფული შევეუკრიბეთ ჩვენს არტისტს, მოვარჩინეთ და ის კი ისეთ წარმოდგენებს მართავს, რომ აზნაურო- ბას სამარეს უთხრის. მოვახსენებ ბ-ნ იაშვილს, რომ მე აზნაურობას არ ვეკუთვნი, რომ მე ვეკუთვნი მთელ ერს, ფულს როდი ვემსახუ- რები, არამედ სცენას, ჩემს რწმენას... ალბათ იაშვილს „კაი გრაკხი“ აქვს მხედველობაში. მერე რა ვთქვი მე ამ პიესაში? მე დავანახე აზნაურობას მისი ნაკლულევენება, მისი ზნეობრივი და გონებრივი სილატაკე, მისი არარაობა დღევანდელს ცხოვრებაში... შეუერთდით ხალხს საერთო მტრის წინააღმდეგ გასალაშქრებლად, — აი ნამდვილი და უებარი წამალი... ეს თქვენი თხოვნები და პეტრიციები ერთ გრო- შათაც არ ღირს, ეს ყველაფერი ფუჭია...“ (ტაში),

ეს ორი ზემოდმოყვანილი მაგალითი მხოლოდ ანარეკლია იმ ბრძოლისა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა დაბალ ფენებში, თვით ხალ- ხში, ჭუშებში და გლეხებში, „მოგზაურის“ 40 ნომერი სავსეა ამ ბრძოლის ცალკე მომენტების აღწერით.

აგრარული მოძრაობა ერთსა და იმავე დროს პოლიტიკური მოძრაობა იყო, გლეხები ეკონომიურ მოთხოვნებთან პოლიტიკურ მოთხოვნებს აყენებდნენ. „მოგზაურის“ სპეციალური კორესპონდენტი გურიაში ნ. კ — ძე მეტად საყურადღებო ცნობებს იძლევა იმ ხანიდან, როდესაც გურული გლეხობა აშკარად გამოვიდა და იქ გაიგზავნა ადმინისტრაციის წარმომადგენელი კრიმ-გირეი.

„მოგზაურის“ № 13-ში (10 აპრ.) ეკითხულობთ (იხ. წერილი „გლეხების მოძრაობა“ გლეხისა): „ხალხი ამბობს, შიმშილით სული მხდება, ოჯახი შიმშელი მყავს, ათასგვარ გადასახადს ვეღარ ვუძლებ, ბატონი მჩაგვრავს, მღვდელი ტყავს მაძრობს და ასეთი ცხოვრების ატანა შეუძლებელიაო. ყველა ამ კანონიერ მოთხოვნილებათა დასა-

კმაყოფილებლად მთავრობას ერთი საშუალება აქვს, ეს არის ყაზახ-რუსები“. ავტორს შეცდომად მიაჩნია ზოგიერთების აზრი, თითქოს გლეხი იბრძვის „დედა-ენისათვის“... „ის იბრძვის დღევანდელი წეს-წყობილების წინააღმდეგ. მთავარი ძარღვი მისი მოძრაობისა არის ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესება. ის იბრძვის ლუკმა-პურისათვის და არა ცარიელი სიტყვებისათვის“.

ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესება, გატარება ცხოვრებაში იმ მოთხოვნათა, რომლებსაც გლეხები აყენებდნენ გურიაში, სამეგრელოში, იმერეთში, ქართლში, კახეთში და სხვაგან უკვე გულისხმობდა არსებული პოლიტიკური წესწყობილების შეცვლას, ვინაიდან ძველ პირობებში ცხოვრებაში გლეხების მოთხოვნილებათა გატარება საკესებით შეუძლებელი იყო.

გლეხთა მოძრაობის პოლიტიკურ ხასიათის გარდა უნდა აღინიშნოს აგრეთვე პოლიტიკური მოთხოვნები ქალაქის მუშა-მოსამსახურეთა, ცალკე პროფესიებათ დარაზმულების. ეს პროფესიონალური ბრძოლა დიდი ხანი გადაცილებული იყო პროფესიონალური ბრძოლის ჩარჩოებს და პოლიტიკური ხასიათი მიეღო. „მოგზაურის“ ფურცლებზე ხშირად შეხედებით ცილკე პროფესიების მუშა-მოსამსახურეთა მოთხოვნილებებს. მაგ., „მოგზაურის“ № 13-ში (13 აპრ.) ჩვენ ვკითხულობთ მოთხოვნილებებს: 1) რკინის გზის კონდუქტორებისა, 2) მემანქანეთა და მათ თანაშემწეთა, 3) რკინის გზის ბუფეტების მოსამსახურეთა, 4) ტფილისის ტრამვაის მოსამსახურეთა, 5) სასტუმროების მოსამსახურეთა, 6) ტფილისის წვრილ ვაჭართა და ხელოსანთა. ყველა მოთხოვნილებებში, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, არის მოთხოვნილებები პოლიტიკური ხასიათისა. დამახასიათებელია წვრილი ვაჭრებისა და ხელოსნების რევოლუციის ადგილი: „მოისპოს პატენტი და ყველა არაპირდაპირი სახელმწიფო გადასახადი. დაწესდეს პროგრესიული გადასახადი შემოსავლის კვალობაზე... ამასთანავე ვურთდებით რ.ს. დ. მ. პ. და ვთხოვლობთ სიტყვის, კრების, ბეჭდვის, გაფიცვის, კავშირის და სინიდისის თავისუფლებას, პიროვნების და ბინის ხელშეუხებლობას, დამფუძნებელი კრების მოწვევას საერთო, ფარული, პირდაპირი კენჭის ყრით ყველასათვის განურჩევლად სქესისა და ეროვნებისა“.

ასეთივე ხასიათისაა რევოლუციის ადგილი 13 აპრილს შემდგარი კრებისა ტფილისის პედაგოგების („მოგზაური“, № 14, 17 აპრილი). კრებაზე გამოვიდა ერთი მუშა, რომელმაც, სხვათა შორის, სთქვა: „ხალხი იგრიალებს და დაამსხვრევს იმ ბორკილებს, რომლებითაც იგი აქამდის ხელფეხშეკრული იყო“. თავმჯდომარემ მუშას

სიტყვა წაართვა. რეზოლიუცია ასე თავდება: „მარა ამასთანავე ჩვენ გეწამს, რომ სკოლის საქმეში ძირითადი რეფორმების მოხდენა შეუძლია მხოლოდ თავისუფალ რუსეთს, რომლის სვე-ბედი ჩაუვარდება ხელში ხალხის მიერ საერთო, ფარული, თანასწორი, პირდაპირი კენჭის ყრით არჩეულ პირებს, განურჩევლად ეროვნებისა, ასეთ არჩევნებს კი მაშინ მოყვება სასურველი ბოლო, როცა უზრუნველყოფილი იქნება სიტყვის, ბეჭდვის, კრების, აგიტაციის, პიროვნების და ბინის სრული თავისუფლება და პოლიტიკურ დამნაშავეთა ამნისტია“.

გლეხებისა, მუშა—მოსამსახურეებისა და ხელოსნების შეტევაზე რეაქციონური ნაწილები საზოგადოებისა მოემზადნენ თავდასაცავად. ჯერ თვით მთავრობა ღებულობდა რეპრესიულ ზომებს და გზავნიდა დამსჯელ რაზმებს. ასეთი რაზმი გაიგზავნა, მაგ., გურიაში. ჟურნალის № 6-ში ვკითხულობთ, რომ ნატანებში გაიგზავნა ჯარი ალიხანოვ—ავარსკის მეთაურობით. ჯარი უნდა გადასულიყო გურიაში, მაგრამ ტფილისში შესდგა დეპუტაცია ნამესტნიკის მოადგილე გენერალ მაღამასთან და ჯარი გურიაში არ გაიგზავნა, იგი ნატანებში დარჩა (წერილი „გურიის ვითარების შესახებ“.) გურიაში გაემგზავრა ნამესტნიკის მოადგილე სულთან კრიმ-გირეი. „მოგზაურის“ № 7-ის ცალკე დამატებად გამოვიდა კორესპონდენცია გურიიდან (ს. ბაბიძე) ნ. კ ძისა.

„მოგზაურის“ № 8 უკვე მეთაურ წერილს („რა გამოირკვა?“ ფ. მახარაძის) უძღვნის გურიის ამბებს. წერილში აღნიშნულია გლეხების პოლიტიკური მოთხოვნებიც, თავისუფლად წერის, კრებების მოხდენის და თავისუფალი მსჯელობის საჭიროების შესახებ მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად.

გარდა იმ წერილებისა, რომლებიც გურიის ამბებს შეეხებოდა ნ. კ—ძეს ხელმოწერით („მოგზ.“ № 7, 8, 9, 10, 11), საყურადღებოა 31-ში აგვისტო. მოთავსებული წერილი სილიასი სათაურით „გურია“. აქ ჩვენ, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: „გურულებმა ყოველგვარ ბიუროკრატიულ დაწესებულებას სრული უნდობლობა გამოუცხადეს. სასამართლოს და პოლიციის გარდა ხალხმა დღევანდელ სკოლებსაც ზურგი უჩვენა... ამ ბოლო ხანებში საზოგადო ფერხულში მამაკაცებთან ერთად დედაკაცებიც ჩაებნენ. იმათაც აირჩიეს ათისთავ-ასისტანტები და თუ ქალებს შორის მოხდება რაიმე საამხანაგო საქმე გასარჩევი, ისევ ქალები არჩევენ და აწესრიგებენ“...

რეპრესიები გაძლიერდა. გორისა და დუშეთის მაზრები სამოქალაქო ნაწილის მხრივ დაუქვემდებარეს მე-77 ტენგინის პოლკის

უფროსს პოლკოვნიკ ალფტანს (იხ. მთავრობის განკარგულება, „მოგზაური“ № 43, 11 სექტ.).

„მოგზაურის“ იმავე ნომერში ჩვენ ვკითხულობთ 29 აგვისტოს ტფალისის საბჭოს დარბაზში შეკრებილ მუშების დახოცვის ამბავს და დახოცილთა გვარებს.

იშვიათი თფილი წერილი უძღვნა „მოგზაურმა“ („შენიშვნები“ ნარისა, № 37, 9 ოქტომბერი) 29 აგვისტოს დახოცილთა ხსოვნას. ამ წერილში, სხვათა შორის, ჩვენ ვკითხულობთ: „29 აგვისტოს უბედური ღამე დაუფიწყარი იქნება ჩვენ საზოგადო ქრონიკაში. დაუფიწყარია იგი იმ ღამეს დანთხეული სისხლით; დაუფიწყარია, როგორც ერთი უბედური, მაგრამ ჩვენი დროის დამახასიათებელი მოვლენა, დაუფიწყარია, როგორც უმწვარავალესი სისასტიკის ნიმუში“. „დღესაც და ხვალაც 29 აგვისტოა. ამიტომ თუ ამ უბედურ დღეზე ჩამოვადგეთ ლაპარაკი, არა იმისთვის, რომ ჩვენი სუსტი კალმით პატივი ესცეთ და მოვიგონოთ უდროვოთ დაკარგულნი—სად არის ისეთი კალამი, რომელსაც ღირსეულად შეეძლოს უმანკო მსხვერპლთა შემოკობა!... მთელი საზოგადოება შეაშფოთა ამ „სისხლის ღამემ“... შეშფოთდნენ ქალაქის მამებიც, „მაგრამ იმათი კეთილშობილური გატაცება მხოლოდ წუთიერი გამოდგა“... ისინი განაგრძობენ ისევ თავის ადგილას ჯდომას. „ჯდომით პროტესტი და ენით ხალხზე ზრუნვა“, აი რა ახასიათებს ქალაქის ხმოსნებს. წერილის ბოლოში ნათქვამია: „ვნახეთ, როგორ იმოგზაურეს მარცხნივ, ახლა ვნახოთ, როგორ წავლენ მარჯვნივ“.

„მოგზაურის“ № 38-ში (30 ოქტომბრისა) აწერილია 22 ოქტომბერს ყ. გოლოვინის პროსპექტზე მომხდარი სისხლის ღვრა, როდესაც ეგრეთ-წოდებულ „ტფილისის პატრიოტების“ მანიფესტაცია და ყაზახები, კადეტები და იუნკრები თავს დაესხნენ მოქალაქეთ და იქვე მყოფ გიმნაზიელებს და ბევრი დახოცეს და დასჭრეს. „მოგზაური“ № 40-ში კი მოთავსებულია წერილი „ღირსეული ქება-დიდება“ სათაურით. აქ მთავრობა აქებს და მადლობას უხდის 22 ოქტომბრის გამირებს კადეტებს და იუნკრებს. „კმარა!-ვკითხულობთ ჩვენ ხსენებულ წერილში,—დღეს ყველასათვის აშკარაა ასეთ „ბრძანებათა“ და ოფიციალურ განცხადებათა აზრი! უნიადავოთ დარჩენილი და ხალხის მიერ შერისხული მთავრობა ხავსს ეჭიდება თავის გადასარჩენათ“...

III. კლასთა ბრძოლის საკითხები.

ამ საკითხებს „მოგზაურის“ ფურცლებზე დიდი ყურადღება ექცეოდა. ჯერ მე-2 ნომრის მეთაურშივე, როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, — აღნიშნული იყო, რომ ჟურნალი ემსახურება „ერის უმრავლესობას, იმ უმრავლესობას, რომელიც „ერის სიმდიდრესა დიდებას კმნის, თვითონ კი ამ სიმდიდრისგან ნაფინჯებილა რჩება... ჩვენ სწორედ ეს უმრავლესობა მიგვაჩნია ერის კულტურულ ძალად და როცა ჩავგვიჩინებენ: ვიზრუნოთ ერისთვის განურჩევლად სოციალური ჯგუფებისა, დავივიწყოთ დროებით კლასიური წინააღმდეგობაო, ჩვენ ამით სხვისი, სწორედ ამ უმრავლესობის შრომით გაღლებულთა, მომავლის შიშით აწმყოს მოტფიალეთა საქმეების მოგვარებას გვირჩევენ“.

„ჩვენს დროში ყველასათვის დღესათვის ნათელი და აშკარაა, — ვკითხულობთ „მოგზაურის“ № 3-ში („რა ეჭირვება მუშებს დღეს?“ ნ. ელიავასი) — რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სხვადასხვა ელემენტთა შორის ბრძოლა არის გამეფებული. ეს ბრძოლა არის ცხოვრების მამოძრავებელი, იგი არის პროგრესის შემქნელი და განმტკიცებელი. ხოლო ბრძოლა იგი ხდება ეკონომიურ ნიადაგზე ორ მოწინააღმდეგე კლასთა შორის: იბრძვიან კაპიტალის და შრომის წარმომადგენელნი“.

ერთ-ერთი მეთაურის („მოგზაური“ № 27, 24 ივლისი) ავტორი აღნიშნავს ნაციონალისტების სამღურავს: „არ შეიძლება ამ დასელებმა კლასთა ბრძოლის გაზეპირებულ ფრაზებით არ დაიწყონ ყოყმოზობა“. მართლაც კლასთა ბრძოლის საკითხებზე სპეციალური წერილებს გარდა, ეგ საკითხები ირკვეოდა ქართველ ნაციონალისტურ ინტელიგენციასთან გამართულ კამათში.

ჟურნალის მე-21 ნომერში, მეთაურის ავტორი ამხ. ფ. მახარაძე ეხება ეროვნულ საკითხს, საკითხს ენის შესახებ. ავტორი აღნიშნავს, რომ დღევანდელი ხანა თანდათან ყალიბდება. „განა ქართული ენის განვითარებაში ყველანი ერთნაირად არ არიან დაინტერესებულნი? რომ ენა, როგორც ჰაერი, ყველასათვის საჭიროა, ამაზე მეტია ლაპარაკი, მაგრამ ვისაც ამ ნიადაგზე უნდა სხვადასხვა საზოგადოებრივი კლასების შეერთება, ზორიგება ან შეთანხმება, ის ან განზრახ იბრძავეს თვალს და ან უნებლიეთ შეცდომაში შედის. განა შესაძლებელია, რომ ქართველმა კაპიტალისტმა ქართველ მუშას მისცეს დღიური ქირა 1-20 კაპ., თუ სხვა ტომის მუშა იმავე საქმის გაკეთებაში თანხმდება მანეთად? მაშ რას აჩხირობენ აქ ან ენას, ან ეროვნებას? ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენ ვითომც უარყოფდეთ

ეროვნებას. ექვს გარეშეა, რომ ქართველი ერი არსებობს ისე, როგორც არსებობს რუსის ან სხვა რომელიმე ერი. მაგრამ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში მთავარ ძალას წარმოადგენს არა ეროვნული საკითხი, არამედ კლასთა ბრძოლა, არა ეთნოგრაფიული საგანი, არამედ სოციალური საკითხი“.

წერილში „კიდევ ნაციონალიზმის შესახებ“ („მოგზაური“ № 12, 3 აპრ.) ამხ. ფ. მახარაძე ეკამათება გ. რ.—ს („ცნობის ფურცელი № 2781 და 2) და კალამს (იგივე გაზეთის № 2783) და აღნიშნავს: „რანაირი სიყვარულია ქართველ მუშებსა და ქართველ კაპიტალისტებს შორის, ან ქართველ მემამულეებსა და ქართველ გლეხებს შორის, ეს ყველამ კარგად უწყის, რასაკვირველია, გარდა ბ.ნ. კალმისა“.

წერილში „უცნაური ლოდიკა“ („მოგზაური“, № 36, 2 ოქტ.), ავტორი ფ. მახარაძე ეკამათება „ივერიას“ (№ 174). აქ ერის ფიქციობის საკითხის შესახებ ავტორი სწერს: „საზოგადოება დაყოფილია რამდენიმე ერთი მეორის მოწინააღმდეგე კლასებად, რომლებიც ერთმანეთს ებრძვიან სამკედრო-სასიცოცხლოდ. თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოება წარმოადგენს ორ მთავარ საზოგადოებრივ კლასს: ბურჟუაზიას და პროლეტარიატს, და ამ ორ კლასს შორის სწარმოებს შეუჩერებელი სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა“... „ამ კლასობრივი ბრძოლის გარშემო ტრიალებს დღეს მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრება“... „იმათი (ნაციონალისტების) აზრით, ქართველი პროლეტარიატი, მაგ., ქართველ ბურჟუაზიასთან ბრძოლაში უნდა ხელმძღვანელობდეს კლასობრივი პრინციპით, მაგრამ უცხო ერის ბურჟუაზიასთან ბრძოლის დროს მან უნდა დაუტოვოს ეს პრინციპი, შეუერთდეს... თავის ერის ბურჟუაზიას“... „ივერიის“ მეთაური უმატებს, რომ თუ ქართველმა ერმა დღეს მარტო კლასობრივ ნიადაგზე დაუწყო ბრძოლა სომხის ბურჟუაზიას, ეს უკანასკნელი სულ მთლად დაისაკუთრებს მთელ ჩვენ მიწა-წყალს, კარმიდამოს და სარჩო საბადებელს. სომხის ბურჟუაზიას, თურმე... როდის ეშინია კლასობრივი ბრძოლის... „რამდენიც გნებავთ, კლასობრივ ნიადაგზე მებრძოლეთ, ოღონდ ეროვნულ ნიადაგზე ნუ მებრძოლებით, ვინაიდან კლასობრივ ნიადაგზე ნე სრულებით ვერაფერს ჩამომრჩებიოთ, — ასე მსჯელობს „ივერია“.

ავტორი კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს ამ შეხედულებას. „საკვირველია, თუ ქართველ ბურჟუაზიას ეშინია კლასობრივი ბრძოლის, რატომ სომხის ბურჟუაზიას არ უნდა ეშინოდეს?.. ეს ისეთი ულოლიკობაა, რომლის მსგავსი იშვიათად მოიძებნება... ჩვენ ვვმობთ

და ეკიცხავთ ბურჟუაზიის ასეთ ოინებს და ხრიკებს თავის ბატონობის გასაწვრცელებლად და მუშა ხალხის დასაჩაგრავად. ყველაზე უფრო უძლიერეს იარაღათ ამ შემთხვევაში ჩვენ მიგვაჩნია კლასობრივი წინააღმდეგობის და კლასობრივი ბრძოლის შეგნება“.

IV. გლეხთა მოძრაობა.

გლეხთა მოძრაობა, როგორც სხვა მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხი, „მოგზაურში“ სათანადო ყურადღებით შეუქდებოდა. თითქმის ყოველ ნომერში იბეჭდებოდა ცნობები და წერილები გლეხთა მოძრაობის შესახებ. გლეხები აგრარულ საკითხის მოგვარებასთან აშკარა პოლიტიკურ მოთხოვნილებებს აყენებდნენ.

ამ საგანზე „მოგზაურის“ № 7-ში ჩვენ ვკითხულობთ ამხ. ფ. მახარაძის მეთაურს „გურიის ვითარების“ სათაურით. წერილში მოყვანილია მთავრობის გაშკხადება, რომ „აგრარული მოძრაობა მემამულეთა წინააღმდეგ დაიწყო. შემდეგში ეგ მოძრაობა მთავრობის საწინააღმდეგო მოქმედებად გადაიქცა. ამ ნიადაგზე მოხდა მრავალი პოლიტიკური მკვლელობა“. „ვინაიდან დღეს, — ვკითხულობთ იმავე მეთაურში, — პრესის წარმომადგენლებს, თანახმად მთავრობის განცხადებისა, საშუალება ეძლევა თავისუფალი მსჯელობა იქონიოს გურიის დღევანდელ მოძრაობაზე, ამიტომ პრესის ყველა წარმომადგენელი მოვალეა ამის შესახებ თავისი შეხედულება გამოამჟღავნოს და მით საზოგადოებას გაუადვილოს სინამდვილის და ქეშმარიტების გაგება“. ავტორი ამბობს, რომ გურიის მოძრაობა არ არის „მონაბერი და შემთხვევითი“, რომ ამ მოძრაობას „ხალხის ეკონომიურ პირობებში აქვს საფუძველი“... „გურიის ხალხი ადგას მშვიდობიან გზას და თუ მას ბუნტოვჩიკების სახელით ნათლავენ, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს გზა ახალია. ამ გზაზე გამოიყვანა გურული ხალხი გაჭირვებულ მდგომარეობაში. მართალია, ეს გაჭირვება გუშინდელი ამბავი როდია, მაგრამ გურული ხალხი არც წინეთ იყო კმაყოფილი თავისი მდგომარეობით. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ დღეს ეს უკმაყოფილება გათვითცნობიერებული მოქმედებით იხატება... ხალხს პირველად ეგონა, რომ მთავრობა მას მიემხრობოდა და მის ინტერესს დაიცავდა, რადგანაც მთავრობა ხალხით საზრდოობს, ყოველგვარ გადასახადს ხალხი იხდის მთავრობის ხაზინის სასარგებლოდ; მაგრამ იმედი გაუცრუვდა: მთავრობამ აშკარად მემამულეების მხარე დაიჭირა. ამიტომ ხალხმა მთავრობას სულ უფრო და უფრო უნდობლობის თვალთ დაუწყო ყურება“. წერილი თავდება შემდეგის სი-

ტყეებით: „ჩვენ წინ სდგას სინამდვილე და ყველა ვალდებულია მას ანგარიში გაუწიოს. ენახოთ, მომავალი რას გვიქადის“.

მეთაურში — „რა გამოირკვა“ (მოგზაური, № 8) იგივე ამხ. ფ. მახარაძე აღნიშნავს გურიიდან მიღებულ ცნობების (იგივე კორესპონდენციების, რომელიც „მოგზაურში“ იბეჭდებოდა გურიაში სულთან კრიმ-ხირეის გამგზავრების შემდეგ) თანახმად, რომ გლეხები მოითხოვდნენ თავისუფლად წერას, კრების თავისუფლებას და სხვ. (ეს ზევით აღნიშნეთ). ამასთან გლეხები აღნიშნავდნენ გადასახადების სიმძიმეს და მოითხოვდნენ მათ მოწესრიგებას... ამასთანავე აღნიშნავდნენ მიწის მეტისმეტ სიფიწროვეს და საჭიროებას. „ყველამ კარგად იცის, — ეკითხულობთ ხსენებულ წერლში, — თუ როგორ უთანასწოროდ არის დღეს მიწა განაწილებული“.

მეთაურ წერილში „გლეხკაცობის მოძრაობა ქართლში“ („მოგზაური“, № 9) ამხ. ფ. მახარაძე ამტკიცებს, რომ ქართლ-კახეთის გლეხობის მოძრაობასა და გურული გლეხობის მოძრაობას შორის მხოლოდ გარეგანი მსგავსებაა და მოძრაობა ერთი მეორის ზეგავლენით არ არის გამოწვეული, არამედ შინაგანი მიზეზებით.

„კრიმ-გირეის მოგზაურობამ გურიაში რამდენიმედ გამოარკვია, თუ რა სურთ დღეს გურულ გლეხებს და აგრეთვე ისიც, თუ როგორია მათი მომავალი იდეალი. ქართლელი გლეხკაცობის შესახებ კი ჯერ არაფერი ითქმის, გარდა იმისა, რომ იგი მეტად ჩამორჩენილია და ეს გარემოება მეტად დამალონებელია. მეორე მხრით ჩვენს პრესას და საზოგადო მოღვაწეთ მეტად მოხერხებული და მარჯვე დრო უდგებათ, რომ განათლების და გათვითცნობიერების ლამპარი შეიტანონ ქართლის გლეხკაცობაშიც“.

„მოგზაურის“ № 10-ში ვხედავთ გაზეთ „კავკაზიდან“ (ნამესტნიკის ოფიციალურ ორგანოდან, № 68—79) გადმობეჭდილ ოფიციალურ ცნობებს გლეხების მოძრაობის შესახებ ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში.

„მოგზაურის“ № 11-ში მოთავსებულია ერცელი წერილი „ქართლელ გლეხების გაჭირვებული მდგომარეობა“ დასავლეთელისა.

„გურულმა გლეხებმა იციან, — ეკითხულობთ ჩვენ ამ წერილში, — თუ რას ნიშნავს დღეს „გაზაფხულის მოახლოება“, რომელზედაც ასე თამამად სწერენ და ლაპარაკობენ დღეს გაზეთებში. გურულმა გლეხებმა იციან, რომ ეს „გაზაფხულის მოახლოება“ ნიშნავს დღევანდელი დახვების ცხოვრების განახლებას, ახალი წესწყობილების შემოღებას“...

წერილში მოყვანილია ცნობები ქართლელი გლეხის ყოფა-ცხოვ-

რებისა და დღევანდელი მოძრაობის მიზეზების შესახებ. „ქართლში სცხოვრობენ დროებით ვალდებულნი, ხიზნები, სახაზინო, საეკლესიო, სამონასტრო და საუფლისწულო გლეხები. ესენი მუშაობენ სხვების მიწაზე და აძლევენ გადასახადს ქირნახულით თუ ფულით“.

„გლეხს არ ძალუძს შეჩერება, შეჩერება მისთვის ისევ ტანჯვას, სიკვდილს ნიშნავს და მას კი სიცოცხლე სწადიან. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ ასე უცბად იფეთქეს ქართულმა გლეხებმა“.

აქვე ვეცნობით ს. ახალგორის გლეხების მოთხოვნილებებს (13 მუხლისგან შემდგარს). ეს მოთხოვნილებები გლეხებს შეუმუშავებიათ თავიანთ ყრილობაზე და მთავრობის წარმომადგენლებისათვის განუცხადებიათ. მთავარი მოთხოვნილებებია: 1) ხიზნებს და დროებით ვალდებულ გლეხებს მიეცეს კერძო საკუთრებათ ყველა ის ალაგი, რომლითაც ისინი სარგებლობდნენ და სარგებლობენ დღეს. 2) ყველა გლეხს დაუბრუნდეს კერძო საკუთრებათ ის მამული, რომელიც მას ჩამოაღალეს ბატონ-ყმობის მოსპობის დროს. 3) გლეხთა საზოგადოებებს მიეცეს უფასოთ საკმარისი საძოვარი და სანახირო მიწები და სხვ. ამ მოთხოვნილებებშია: „განთავისუფლებულ იქნენ თავისუფლებისთვის მებრძოლნი, რომელნიც უდანაშაულოდ დაპატიმრებულნი არიან“.

ასეთივეა კახელ (ს. საგარეჯოს) და ბორჩალოელ (ს. დიდგომა-რეთელ) გლეხების მოთხოვნილებები, რომლებიც დაბეჭდილია „მოგზაურის“ № 12-ში (3 აპრ.). „სახელმწიფო ხარჯი და ბეგარა აუტანელი გახდა ხალხისათვის“. „მოისპოს დროებითი ვალდებულება და ხიზნობა. გლეხების „ნადელები“ უსასყიდლოდ მათ სრულ საკუთრებად გამოაცხადეს“ და სხვ. (სულ 17 მოთხოვნილებაა ბორჩალოელ გლეხებისა).

„მოგზაურის“ № 14-ში (17 აპრ.) ჩვენ ვკითხულობთ ოფიციალურ ცნობას გლეხების მოძრაობის შესახებ თელავის მაზრაში.

ჟურნალში ბლომად იბეჭდებოდა თეორეტიული ხასიათის წერილებიც აგრარული კითხვის გარშემო. ეს კითხვა შუქდებოდა აგრეთვე კამათში სოციალისტ-ფედერალისტებთან და სხვებთან, რომელნიც, საერთოდ, სოციალ-დემოკრატიული აგრარული პროგრამის წინააღმდეგნი იყვნენ.

წერილში—„აგრარული კითხვის გამო“ („მოგზაური“, № 24, 11 ივლისი) ჩვენ ვკითხულობთ: „რას უშველის გლეხს დღევანდელი მიწის მცირე საკუთრების გადიდება, როცა ყველაფრისათვის ფულია საჭირო, როცა მიწით სარგებლობა მხოლოდ იმას შეუძლია, ვისაც შეძლება ან ფული აქვს? აშკარაა, რომ ეს მხოლოდ მოტყუილებაა...“

გლეხებმა ამიერიდან აღარავის იმედი არ უნდა იქონიონ. იმათი ხსნა მხოლოდ იმათ მოქმედებაზეა დამოკიდებული“.

წერილში „კიდევ გაკვრით“, სან—დონისა („მოგზაური“, № 30, 14 აგვისტო 1905 წ.)* ავტორი ეკამათება ბ. სიტყვას („ცნობის ფურცელი“, № 2881).

მიწა იმის უნდა იყოს,—სწერს სიტყვა,—ვინც თვითონ მუშაობს მიწაზე, გაიძახიან გლეხები. ამას თხოულობენ გლეხები. მერე რა პასუხი მისცეს მესამე დასელებმა გლეხთა მოთხოვნილებას? რალაც საეჭვო ნაჭრებს, სანადელო ფულების დაბრუნებას და საიჯარო ფასის დაბრუნებას დაპირდნენ მხოლოდ. მერე ეს დააკმაყოფილებს გლეხებს? არა და არა! ამაში ღრმად დარწმუნებული არიან თვითონ მესამე დასელები“. პირველ ყოვლისა,—განაგრძობს ამ ციტატის შემდეგ სან—დონი, მესამე დასელები არავის არაფერს პირდებიან, იმიტომ, რომ იმათ ხელში არა არის რა. ჩვენ ველაპარაკებით ხალხს იმაზე, თუ როგორ ჩავარდა ის ცუდ პირობებში, რათ ხდება, რომ ის მთელი თავისი სიცოცხლე შრომობს, სისხლის ოფლს აქცევს, უთვალავ სიმდიდრეს ჰქმნის, მისი შრომით სხვები სარგებლობენ, ფუფუნებაში და განცხრომაში ცხოვრობენ და ის კი მუდამ მშვიერია, მოკლებული პოლიტიკურ უფლებებს, ყოველთვის დაჩაგრულია. ჩვენ ვიკვლევთ ამ უბედურების მიზეზებს და მათ მოსასპობათ ვეძებთ ნამდვილ, უტყუარ საშუალებას. ჩვენი აზრით მიზეზი დღევანდელი სიღარიბისა, უსამართლობისა და სოციალური უსწორ-მასწორობისა არის საკუთრება. გვინდა, რომ მიწა, ფაბრიკა-ქარხნები, შრომის იარაღები, საზოგადოდ ყოველივე სიმდიდრე, რაც დღეს საზოგადოების უმცირესი ნაწილის ხელშია მოგროვილი, გახდეს საზოგადო საკუთრებათ. აი მაშინ დამყარდება ჩვენი აზრით ბედნიერება, მოისპობა ძარცვა-გლეჯა, პირადი შრომის მითვისება, ერთი სიტყვით, მოისპობა ყოველივე უსამართლობა, ამას ჰქვია სოციალიზმი“.

ავტორი სევამს საკითხს: „როგორ, რანაირად უნდა განხორციელდეს ეს სოციალიზმი?“ და უპასუხებს, რომ ძველად სოციალისტები კლასთა ბრძოლას ყურადღებას არ აქცევდნენ და გაპირვების და უბედურების აღმოსაფხვრელად საკმარისი ეგონათ მხოლოდ მდიდრების გულკეთილობა. „ახლა ამნაირი მსჯელობა უნაყოფო ოცნებათ ითვლება“. „ხალხმა თვითონ უნდა უშველოს თავის თავს, თვითონ უნდა მოიხსნას ის უღელი, რომელიც მას კისერზე ადევს“.

*) პირველი წერილი „გაკვრით“ (სანდონისა მიმართულია ავტონომისტების წინააღმდეგ („მოგზაური“, № 26, 17 ივლ.).

„მესამე დასელი არ პირდება ხალხს, რომ ჩვენ დაგირიგებთ მიწას, ჩვენ დაგიმყარებთ ამ წუთში სოციალიზმს და მით გაგაბედნიერებთო. არ ეტყვის ამას იმიტომ, რომ სოციალიზმი ფლავივით არ რიგდება“...

„მოგზაურის“ № 32-ში (28 აგვ.) ჩვენ ვკითხულობთ აგრარულ საკითხზე ორ წერილს. პირველი წერილის ავტორს ლ. ახმეტელაშვილს „მოკლე შენიშვნაში აგრარულ საკითხზე“ მოჰყავს კ. კაუცკის „ერფურტის პროგრამის“ მე-5 გამოცემიდან წინასიტყვეობის შინაარსი, კ. მარქსის აზრი, რომელიც მან გამოსთქვა 1861 წელს ინტერნაციონალურ მუშათა ასოციაციის საყურადღებოდ და სათანადო სტატისტიკური ცნობებით სოფლის მეცხოვრებთა რიცხვის შემცირების და ინდუსტრიაში მომუშავეთა რიცხვის ზრდის.

მეორე „შენიშვნის“ ავტორი ვლ. ემუხვარი ეხება „ცნობის ფურცლის“ № 2881-ში გ. რ.-ს დაბეჭდილ წერილს აგრარული საკითხის გამო. გ. რ. ეკამათება მესამე დასელებს—ან პროლეტარიზაცია ან კიდევ ჩამონაჭრების დაბრუნება გლეხებისთვის და მათ კერძო საკუთრებაზე ზრუნეაო. დასელების პროგრამაში წინააღმდეგობა არისო. ვ. ემუხვარი სწერს: „ჩამონაჭერი მიწების, ნადელის დაბრუნება შეუმსუბუქებს გლეხს ეკონომიურ მდგომარეობას, გაანთავისუფლებს მემამულის კლანჭებისგან. ამით აიწევეს სამუშაო ქირა სოფელში და მემამულე იძულებული იქნება... შემოიღოს თავის მამულში გაუმჯობესებული სისტემა და ექსტენსიური მდგომარეობიდან ინტენსიურ, კაპიტალისტურ ნიადაგზე დამყარებულ მეურნეობაზე გადავიდეს... აქედან ის დასკვნა გამოდის, რომ ჩვენი აგრარული პროგრამა სრულებით არ ეწინააღმდეგება ჩვენს საბოლოო მიზანს, როგორც ეს ბ.ნ. გ. რ.-ს გონია“.

ამ წერილმა გამოიწვია გ. რ.-ს პასუხი „ცნობის ფურცელში“, რომელზეც პასუხს ჩვენ ვკითხულობთ „მოგზაურის“ № 34-ში (18 სექტ. „მოკლე პასუხი ბ.ნ. გ. რ.-ს“ ვ. ემუხვარისა). „ც. ფ.“-ში გ. რ. სწერდა, რომ ჩამონაჭრების დაბრუნება წერილი მესაკუთრეების გამრავლებას ნიშნავს, რაც ეწინააღმდეგება „მოგზაურელების“ ძირითად აზრს, რომ გაპროლეტარება აუცილებელი პირობაა თანამედროვე ცხოვრებიდან სოციალიზმისკენ გადასასვლელად... ამაზე ჩვენ შევნიშნეთ, რომ ჩვენი აგრარული პროგრამის მიზანია გაანთავისუფლოს გლეხები ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან, ძირიან-ბუდიანად მოსპოს სოფელში ფეოდალური ნაშთები და ხელი შეუწყოს მიწის კაპიტალისტურად დამუშავებას და ინდუსტრიალურ წარმოების განვითარებას. ყველა ეს კი გაანვითარებს სოფელში მატერიალურ

და ფსიქოლოგიურ პირობებს მომავალი სამართლიანი ცხოვრების დასაწყარებლად“. გ. რ.-ს მოყავს ადგილის მარქსის ნაწერებიდან, რომლითაც ვითომ აქარწყლებს „მოგზაურის“ აგრარულ პროგრამას, მაგრამ ეს ადგილი არ შეეხება საკამათო საგანს. აქ მარქსი იკვლევს ისტორიულ პირობებს, რომლებშიაც წარმოიშვა კაპიტალიზმი ინგლისში. „ჩვენ კაპიტალიზმის წარმოშობაზე კი არ გვაქვს ლაპარაკი, რადგან კაპიტალიზმი რუსეთში, როგორც ქალაქში, აგრეთვე სოფელშიაც, უკვე არსებობს, არამედ კაპიტალიზმის განვითარების დამაბრკოლებელ პირობების მოსპობაზე“. შემდეგ ავტორს მოყავს კ. კაუტსკის აზრი („აგრარული საკითხი“, გვ. 136-138) აგრარული საკითხის შესახებ და განაგრძობს: „ასე ცდილობს გაგვეაროს ჩვენ და მარქსი ერთმანეთს. მისი მეცადინეობა ამ ნიადაგზე ფუჭია და მისი წერილი ბევრს ვერაფერს შემატებს ქართულ პუბლიცისტურ ლიტერატურას.

გლახთა მოძრაობისა და აგრარული საკითხის გადაწყვეტაში „მოგზაურის“ ხაზი გარკვეული იყო. იმ საგნებზე „მოგზაურში“, როგორც აღვნიშნეთ, ბევრი ცალკე წერილები და კორესპონდენციები იბეჭდებოდა. საგანი ირკვეოდა აგრეთვე ნაციონალისტებთან გამართულ ლიტერატურულ პოლემიკაში. „მოგზაური“ ამ შემთხვევაში არავის ინდობდა. თვით საქართველოს უდიდესი პოეტების ილიასა და აკაკის შესახებაც დაიბეჭდა „მოგზაურში“ წერილები.

ილიას შესახებ წერილი დაიბეჭდა „მოგზაურის“ № 13-ში (10 აპრ.) ამ სათაურით: „საგურამოს და ჭოპორტის საზოგადოება“, ვ. ნ.—სი. წერილის ავტორი ილიასა და გივი სტაროსელსკის ბრალსა სდებდა, რომ გლეხებს უსამართლოდ ეპყრობიანო.

ილიას პასუხი „ივერიის“ ცალკე დამატებად დაიბეჭდა „ნუ თუ?“-ს სათაურით.

„მოგზაურის“ № 17-ში (8 მაისს) ილიას პასუხი გასცა ამხ. ფ. მახარაძემ („თავის მართლებაც ასეთი უნდა“) და კორესპონდენციის ავტორმა ვ. ნ.—მ („პასუხად ილია ქავჭავაძეს“).

აკაკის შესახებ კორესპონდენცია დაიბეჭდა „მოგზაურის“ № 33-ში (სოფ. კორბოული, საჩხერე, ლეონის მიერ ხელმოწერილი): კორესპონდენციის ავტორი სწერდა, რომ აკაკიმ 12 თუმნად „სანადელო“ მიწა მიჰყიდა გლეხს და ერთმანეთს გადაჰიდა „ნადელის“ ძველი პატრონი და ის, ვისაც მიჰყიდაო.

ჭურნალმა, თუმცა დაბეჭდა კორესპონდენცია, მაგრამ მაინც სიფრთხილით, და რა შეხედა, რომ მაზე პასუხი არ გასცა მგოსანმა, განმეორებით სიმი ნომრის შემდეგ (№ 36-ში) მოათავსა შეკითხვა აკაკისადმი (იხ. „შინაური მიმოხილვა“). აქ ჩვენ ვკითხულობთ:

„ნადელის“ გაყიდვა ქართველი მემამულეებისგან რომ იშვიათი მოვლენა არ არის, ეს ჩვენ დიდი ხანია ვიცოდით, მაგრამ თუ ამა საქართველოს დიდებული მგოსანი ჩაიდენდა, ეს ჩვენ არ გვეგონა“... „ჯერ ვთხოულობთ, რომ ბ—ნ აკაკიმ გადაჭრით გვიპასუხოს, მართალია თუ არა დასახელებულ კორესპონდენციაში მოთხრობილი ამბავი“.

გულის ფანქარებით თვალყურს ადევნებდა „მოგზაური“ გლეხების მოძრაობას. გურიაში ჯარები გაიგზავნა,—და „მოგზაურში“ საქვეყნოდ ცხადდება, რომ „გურია განსაცდელში“ (მეთაური წერილი, „მოგზაური“ № 38, 30 ოქტომბერი).

...„მეტად ამაღელვებელი ცნობები მოდის ჩვენი ქვეყნის ამ პატარა, მაგრამ მეტისმეტად შესანიშნავი კუთხიდან... გურიაში თითქმის საერთო აჯანყებაც უნდა იყოს, გურულებს ვითომც შეიარაღებული თავდასხმაც უნდა მოეხდინოთ“... „ყველა აქტიური საზოგადოებრივი ელემენტების მოვალეობაა ის განსაცდელი, რაც დღეს გურიას ადგას, თავიდან აშორებულ იქნას“.

შემდეგ ნომერში (№ 39, 6 ნოემბ.) „მოგზაური“ სიხარულით ახარებს მკითხველებს, რომ „გურიას დღეს აცდა განსაცდელი!“ (მეთაური: „განსაცდელის აცდენა“). მთელი რაზმი ისევ უკან დააბრუნეს. რაზმს უფრისობდა ცნობილი ჯალათი ალიხანოვ—ავარსკი. „ჯარის დაბრუნება გამოიწვია ხალხის აღშფოთებამ“... „მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ რევოლუციონურ მოძრაობასა და მთავრობის შორის რაიმე მორიგება მომხდარიყოს და ერთს ან მეორეს იარაღი დაეყაროს. პირიქით, ეს მხოლოდ დროებითი ზავია“.

პარალელურად, ხედავენ რა, რომ ხალხი აბოზოქრდა, თავად-აზნაურობა და სამღვდლოება ცდილობს შეურიგდეს მას. დამახასიათებელია ამ მხრივ „მოგზაურის“ № 24-ში (3 ივლ.) მოთავსებული „ღია წერილი“ მოთხოვნებზე დათანხმებისა და გლეხებთან კეთილგანწყობილების ჩამოგდების შესახებ 42 აზნაურთა და სასულიერო პირთა.

V. ბრძოლა ნაციონალისტებთან.

„მოგზაურს“ მოუხდა ბრძოლა სოციალისტ-ფედერალისტებთან, რომელთა ორგანო იყო „ცნობის ფურცელი“ და იმ ჯგუფებთან, რომელნიც თავს იყრიდნენ ყოველდღიურ გაზეთ „ივერიის“ გარშემო, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ფ. გოგიჩაიშვილი. ბრძოლის საგანი იყო, უმთავრესად, ეროვნული საკითხი, რომლის საუკეთესო გადა-

მჭრელ საშუალებად ს.-ფ.-ეს და „ივერიელებს“ მიაჩნდათ ეროვნული ავტონომია, ხოლო ს.-დემოკრატები კი სვა თვალსასრისზე იდგნენ. ეროვნული საკითხის გარდა კამათის საგანი იყო პროგრამის სხვა საკითხებიც, მაგ., აგრარული საკითხი.

ავტონომიის შესახებ პირველი წერილი გვხვდება ჟურნალის № 15-ში (24 აპრ.). მეთაურში „ეროვნული ავტონომია და მისი მოტრფილენი“ ავტორი ს.-დ- განმარტავს ავტონომიას და აღნიშნავს, ვისთვის მიაჩნია მას ავტონომია მისაღებად და ვისთვის არის ის მიუღებელი. „ეროვნული ავტონომია ნიშნავს, უწინარეს ყოვლისა, ერთი ერის მეორისაგან ჩამოშორებას და ამითი მათი ერთიმეორისთვის დაპირდაპირებას. ვისთვის არის ხელსაყრელი ასეთი დაპირდაპირება? მუშა ხალხისთვის? არა და ათასჯერ არა“...

ამავე საკითხს ეხება განსვენებული ა. წულუკიძე „მოგზაურის“ (№ 17, 8 აპრ.) მეთაურში: „ავტონომია და პროლეტარული ინტერესები“. ა. წულუკიძეც თავის დასაბუთებულ წერილში აღნიშნავს, რომ **„დღევანდელ პირობებში პროლეტარიატისთვის ავტონომია საზიანო და სახიფათოა“**.

„მოგზაურის“ № 30-ში (14 აგვ.) მოთავსებულია მეთაური: „როგორ წარმოიშვა ავტონომიის იდეა“ გ.-სა. ავტორი მატერიალისტურ შეხედულებაზე სდგას. ავტონომიის იდეა, ჩვენი ავტორის თვალსაზრისით „ეკუთვნის იმ სფეროს საზოგადოებრივ ცხოვრებისა, რომელსაც მარქსიზმი იდეოლოგიის ზედნაშენს უწოდებს. ჩვენ თამამად შეგვიძლიან ამ საზოგადოებრივი მოვლენის ანალაზის დროს ვიხელმძღვანელოთ ისტორიული მატერიალიზმის ძირითადი იდეებით“. ავტორი კითხულობს, „არსებობს თუ არა ისეთი კლასი საქართველოში, რომელსაც შეუძლიან ამ მოთხოვნის შესისხლხორცება... ეს გახლავთ წერილი ბურჟუაზია—კლასი ცვალებადი, ორპირი ბუნების მქონე, ხშირად კონსერვატიული, ხშირად რევოლუციონური, უმეტეს ნაწილად კი რეაქციონური... ავტორი ეხება ეკონომიური განვითარების საფეხურებს. „ხელოსანის და ფეოდალის ადგილს იკავებს თანამედროვე კაპიტალისტი, ახალ ეკონომიურ პრინციპის მატარებელი, რომელიც ერთიმეორეს აშორებს მწარმოებელს და საწარმოო იარაღებს, მათ შორის სდგება და უკანასკნელს ისაკუთრებს, ანთავისუფლებს ყმებს და ამგვარად ბატონ-ყმურ საკუთრებას ძირს უთხრის. ამიტომ, როგორც ხელოსანი და, საზოგადოდ, წერილი ბურჟუა, ისე თავადაზნაურობა თანამედროვე საზოგადოებაში რეაქციონურ იდეოლოგიის მატარებლად გამოდინან: როგორც ერთი, ისე მეორე სახელოვან წარსულში ეძებს ხსნას უღმობელ კაპიტალი-

საგან; როგორც ერთი, ისე მეორე ტკბილი წარსულის მოგონებაში ჰპოვებს შვებას აწინდელი ტკივილებისაგან“. ავტორის აზრით, ამ გარემოებით აიხსნება, რომ ხსენებული კლასები რეაქციონურ ილიუზებით აღვსილ პოლიტიკურ პროგრამებს აყენებენ. „ილუზება ქართველი თავად-აზნაურების ლატიფუნდიები, ილუზება ქართველი ხელოსანი, ქართველი სოფელი ჰკარგავს თავის მამაპაპურ ელფერს: მათს ადგილზე ბატონდება უცხოეთის, რუსეთის და სომხეთის კაპიტალი. მოასწავებს თუ არა ეს ნაციონალურ გადაგვარებას? სულაც არა“. თუ წვრილმა ბურჟუაზიამ ავტონომიური მართვა-გამგეობა ხელში ჩაიგდო, ის ეცდება კიდევ ეს ძალა თავის საკეთილდღეოთ გამოიყენოს... ის შებღალავს წვრილი გლეხების ინტერესებსაც. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის პროგრამის შესახებ კი ავტორი სწერს, რომ „ილიუზიების შეტანა წვრილ-ბურჟუაზიულ პროგრამაში აღრევს უკანასკნელის ჰარმონიას და მთლიანობას... ბურჟუაზიის იდეოლოგიები, მომავალი პარტიების წინამორბედნი, სწორედ ამ კოლექტივისტურ წამოსასხმას იცვამენ, რომელსაც შეუძლია გაგლენა მოიპოვოს მათ ამ ჯერჯერობით ერთად ერთი საგრძნობელ საზოგადოებრივ ფაქტორზე. ასეთია ფედერალისტების ჰსიხიკაც“. დასასრულ ავტორი ეხება 22 ავტონომიურ კანტონათ დაყოფილ შვეიცარიას და ამტკიცებს, რომ „ამ ქვეყნის პროლეტარიატი ბევრათ უფრო სუსტია, მას ბევრათ ნაკლები მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ვიდრე, მაგალითად, იტალიის, საფრანგეთის და გერმანიის პროლეტარიატს და ერთ მთავარ მიზეზათ ამ ჩამორჩენისა შვეიცარიის უკიდურესი დეცენტრალიზაცია უნდა მივიჩნიოთ“.

ჩვენ მიერ ზემოთ მოხსენებულ წერილში „კიდევ გაკვრით“ ავტორი **სანდონი** ეკამათება სიტყვას, „ცნობის ფურცლის“ ცნობილ ჟურნალისტს, რომელმაც მოათავსა წერილი ეროვნული საკითხის შესახებ ხსენებული გაზეთის № 2881-ში.

სანდონი უხსნის ოპონენტს, რომ „სოციალ-დემოკრატია, სხვათაშორის, მითი არის მძლავრი და მაგარი პარტია, რომ ყველგან და ყოველთვის ადგილობრივ პირობებს უთანხმებს თავის მოქმედებას... თქვენი დაპირება, რომ ხალხს გაამდიდრებთ და ამ გამდიდრებით სოციალიზმს დაამყარებთ, წარმოადგენს ყალბ აზრს, რომლითაც შეიძლება ხალხი მოტყუდეს და სწორ გზას აცდეს... თქვენ წარსულს ხალხის სამსახურთან საერთო არა აქვს რა. აწმყოში კი არას აკეთებთ... მოიგონეთ ის დრო, როდესაც ხალხის ნამდვილ მეგობრებს ჯერ სამსახაროთ იგდებდით, მერე დევნიდით, ხალხის მოღალატეს

უწოდებდით. „მესამე დასელები“ საგინებელ სიტყვით გადააქციეთ, ხოლო მუშებს უგუნურ ბრბოს უწოდებდით. იმ დროს, როდესაც ეს უგუნური ბრბო თავის თავის და კაცობრიობის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად მტერს მედგრად ებრძოდა, თქვენ სადღაც შორს იყავით მიმალული... ეხლა კი, როდესაც ამ „უგუნურების“ წყალობით ქვეყანა გამოუხიზლდა და თქვენისთანა მხდალ კაცუნებსაც კი ხმა ამოაღებინა, გამოდიხართ და ხალხის მეგობრად მოგაქვთ თავი?!“

დასასრულ ავტორს მოჰყავს ციტატა მოკამათის წერილიდან: „რატომ არიან მესამე დასელები ავტონომიის წინააღმდეგნი?.. ისინი ეტრფიან ცენტრალიზმს, ეტრფიან მთავრობას. მთავრობის მოყვარე კი ყოველთვის ცენტრალისტია, რადგან ცენტრალისტური მთავრობა უფრო ძლიერია, ვიდრე არაცენტრალისტური“.

ამაზე ჩვენი ავტორი უბასუხებს: ნუ თუ ეს საზილარი, უსვინდისო ცილისწამება არ არის?!

მნიშვნელოვანია სოციალ-დემოკრატიის ავტონომიისადმი დამოკიდებულების საკითხის შესასწავლად სტატია „ნორვეგიის ავტონომია და სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია“, ფ. მახარაძისა („მოგზაური“, № 31, 21 აგვისტო).

„მკითხველს უეჭველად ეხსომება,—გვითხულობთ ამხ. ფ. მახარაძის წერილში,—რომ ბ. ივ. რამიშვილმა ამას წინეთ წერილები დასტამბა „ივერიასა“ და „ცნობის ფურცელში“, რომლებშიაც იგი ამტკიცებდა, რომ ნორვეგიის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია დიდი აღტაცებით მიეგება შვეციასთან კავშირის შეწყვეტას, რითაც მან დაამტკიცა თავისი სოლიდარობა ბურჟუაზიულ პარტიებთან ეროვნულ კითხვაში... ავტორს მოჰყავს რუსულ ჟურნალ „Правда“-ს ივნისის წიგნიდან ცნობა, რომ სტორტინგმა (ნორვეგიის პარლამენტმა) ერთხმად, ხუთი სოციალ-დემოკრატების წინააღმდეგ, დაადგინა—ეს წინადადება (შვეციასთან კავშირის გაწყვეტის შესახებ) მიეცეს მეფეს, რომ მან ნება დართოს ერთ-ერთ თავის შვილს ნორვეგიის გვირგვინის მიღებაზე იმ პირობით კი, რომ იგი უარს განაცხადებს შვეციის გვირგვინზე. სოციალ-დემოკრატები კი თხოულობდნენ, რომ სტორტინგმა რესპუბლიკანური მართვა-გამგეობა დააფუძნოსო... აქედან აშკარად სჩანს, თუ რასთვის, რა მიზნით უერთდებოდა ნორვეგიის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია სტორტინგის დადგენილებას შვეციასთან კავშირის გაწყვეტის შესახებ... ნორვეგიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიისთვის სულ ერთი არაა რესპუბლიკის დაწესება თუ ისევ სამეფო მთავრობის შენახვა. ბურჟუაზიული პარტიებისთვის კი ეს სულერთია, რადგანაც იმათი

მიზანი სულ სხვაა. ბ. ივ. რამიშვილმა კი ყოველივე ეს მიაფუჭეა და მარტო იმას გაუსვა ხაზი, რომ ნორვეგიის ს.-დ. პ. დიდი ალტაცებით მიეგება შვეციასთან კავშირის გაწყვეტასო. ეს კი პირდაპირ ფაქტების დამახინჯებაა, რაშიაც ასე დახელოვნებული ჩვენი ავტორი... —

შემდეგ ამხ. ფ. მახარაძეს მოჰყავს მაგალითი, თუ რა დამოკიდებულება არსებობს ნორვეგიის სოციალისტებსა და ნაციონალისტებს შორის... „საჭიროა თავისებური გონებრივი სივიწროვე, რომ ვინმე დარწმუნდეს, ვითომ კაცობრიობის ისტორია მხოლოდ კლასთა ბრძოლის გარშემო ტრიალებდესო, — მოჰყავს ჩვენს ავტორს ამონაწერი ივ. რამიშვილის წერილიდან და სათანადო პასუხს აძლევს. „ნორვეგიაში მომხდარი რევოლუციის მიზეზი თვით ნორვეგიის ხალხის ცხოვრების ნივთიერ პირობებში უნდა ვეძიოთო... ნორვეგია ბევრათ უფრო განვითარებულია მრეწველობის და აღებ-მიცემობის მხრივ შვეციასთან შედარებით. ამიტომ ნორვეგია უფრო დემოკრატიული ქვეყანაა, ვინემ შვეცია, სადაც თავად-აზნაურებს ჯერ კიდევ დიდი გავლენა აქვს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ამიტომ შვეციასა და ნორვეგიას შორის ყოველთვის დიდი უთანხმოება იყო... აღმოცენებული უთანხმოება თანდათან მწყვედებოდა და ბოლოს საქმე კავშირის გაწყვეტით გათავდა. რას იტყვის ამის შესახებ ჩვენი ავტორი? ბ. რამიშვილი უფრო კარგს იზამდა, თავისუფალი დრო ფაქტების შესწავლისთვის მოეხმარებია და ქორების გაგრძელების და ფაქტების დამახინჯებისთვის თავი დაენებებინა. მაშინ მისი ნაწერი სასარგებლო იქნებოდა მკითხველისათვის“.

ჟურნალის № 34-ს (18 სექტ.) „შინაური მიმოხილვის“ ავტორი აღნიშნავს, რომ ძნელია აღნუსხვა ყველაფრის, რასაც ადგილი აქვს მიმდინარე ცხოვრებაში და განაგრძობს: „საზოგადო ასპარეზზე სამოქმედოდ ახლა მთელი ხალხი გამოდის. და აი აქ იბადება მრავალი კითხვები, რომლების გადაწყვეტას გვაიძულებს თვით პრაქტიკა“. გამოდის ხალხი სამოქმედოდ, და „ამ დროს მასთან მიდიან სხვადასხვა ჯურის მატყუარები, ვითომდა სხვა და სხვა რჩევის მისაცემათ, მაგრამ ნამდვილათ მის მოსაცდუნებლათ“. ავტორი ეხება ვლ. დარჩიაშვილს, რომელიც ჩავიდა „სილნალში, ამ კამპეროვან ქვეყნის დედაქალაქში“ და ავტონომიის საკითხი მოუგვარებია. ავტონომია მიღებულ იქნა „ივერიის“ (№ 163) გადმოცემით, დარჩიაშვილის მეცადინეობით შემუშავებული დებულება ასე იწყება: „ვიდრე კავკასია ავტონომიას მოიპოვებდეს, მის უმაღლეს საეროებო დაწესებულებას შეადგენს სეიმი, შემდგარი საგუბერნიო ერობათა მიერ

არჩეულ პირთაგანო“. წერილის ავტორი აკრიტიკებს დარჩიაშვილის დებულებას: „რასაკვირველია, ქართველი ბურჟუაზიისთვის, ქართველი თავად-აზნაურობისთვის, ქართველი სამღვდელოებისთვის და ქართველი ბურჟუაზიული ინტელიგენციისთვის დიდად სასარგებლო და ხელსაყრელია საქართველოს ავტონომია, ვინაიდან ყველა ამათ მაშინ ბევრათ უფრო მეტი გავლენა ექნებათ. ქართველი ბურჟუაზია ბევრათ უფრო ნაკლებათ დაიზაგრება უცხო ერის ბურჟუაზიისაგან; ქართველ ინტელიგენციას ბევრათ უფრო ნაკლები მოცილენ ელემენტები სხვადასხვა დაწესებულებებში ადგილის დაჭერაში“ ასე ითქმის სამღვდელოებაზედაც: „... რაც შეეხება მშრომელ ხალხს, ქალაქისა და სოფლის პროლეტარიატს, მისთვის ავტონომია დღევანდელს პირობებში მავნებელი იქნება. და ამიტომაც იგი წინააღმდეგია დღეს საქართველოს ავტონომიის. ჩვენს მუშა ხალხს არ შეიძლება ამის შესახებ სხვა აზრი ქონდეს... ჩვენ მხოლოდ არ ვიცით, ბ. დარჩიაშვილი რომელ კატეგორიას ეკუთვნის“....

შეუძლიან თუ არა ს. დ. მ. პარტიას დაიცვას ერის ინტერესები? ამ კითხვაზე პასუხს გვოულობთ ანის „პაწია შენიშვნაში“ („მოგზაური“ № 30, 14 გვ.). ანი ეკამათება „ივერიაში“ № 135 — და 140) მოთავსებულ წერილების ავტორს ს. დ. მ. პარტიის შესახებ. ანს მოჰყავს ციტატა: „ერთმა „მოგზაურისავე“ ორგანომ დაუფარავად გამოაცხადა ის, რაც ბავშვისათვისაც კი ცხადი და ნათელია, რომ ის ჯგუფები, რომელთა ინტერესს იცავს ჩვენი პარტია, ქართველი ერის უმცირესობას შეადგენსო“.

ჯერ ერთი, ასეთი რამ „მოგზაურში“ არ დაბეჭდილა. „სად ან როდის გამოაცხადა ეს თქვენი ზღაპარი ჩვენმა ორგანომ?“ კითხულობს შენიშვნის ავტორი. მაგრამ ასეც რომ იყოს, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ს.—დ. არ შეუძლიან ერის ინტერესების დაცვა. პირიქით, ერის ინტერესებს ის იცავს ყველაზედ უკეთესად. „მუშათა პარტიაში ჯერ არსად არ შესულა ერის უმრავლესობა, მარა ეს განა იმას ნიშნავს, რომ მისი პროგრამა და მოღვაწეობა უმრავლესობას არ იცავს?...“

სომეხ-თათართა ქლეტა შავ წერტილად დააჩნდა საერთო გამოფხიზლებისა და აღდგომის მზეს. „მოგზაურმა“ ამ საშინელ მოვლენას წერილების მთელი რიგი უძღვნა და სრულიად ამომწურავი ცნობები მიაწოდა მკითხველთ მოვლენის წარმომშობ მიზეზების შესახებ. მარქსისტულმა ახსნამ მოვლენისამ, ცხადია, სომეხ—ნაციონალისტების და მათი ორგანო „არშალუისის“ გამოხმაურება და უკმა-

ყოფილება გამოიწვია, მაგრამ „მოგზაურს“ აღებული გეზიდან არ გადაუხვევია.

ხსენებულ საგანზე მოგზაურის № 33-ში (11 სექტ.) მოთავსდა ფ. მახარაძის მეთაური, სათაურით: „სომხების და თათრების უთიერთობა ამიერ-კავკასიაში.“

მთელი ქვეყნიერების ყურადღება ამ ჩამად მიქცეულია ბაქ-ისაკენ... რა იყო, რა მოხდა? საშინელი და საზარელი სისხლის ღვრა, აუარებელი სიმიდირის განადგურება, სომხებს და თათრებს შორის დიდი ხნიდან ღვიოდა ფანატიკური სიძულვილი და მტრობა“..

„ამიერ-კავკასიის სომხის ბურჟუაზია ბევრათ უფრო ძლიერია სხვა რომელიმე ადგილობრივი ერის ბურჟუაზიაზე. და აი, სწორედ ამ ბურჟუაზიამ, სამღვდელოების დახმარებით, სრულიად შებოჭა სომხის მშრომელი ხალხი საშუალო საუკუნის იდეების, ნაციონალური შოვინიზმის საშუალებით... სომხის ბურჟუაზიამ და სამღვდელოებამ თავისი კერძო ინტერესები ეროვნულ ინტერესებად გამოიყვანეს და ამ ანკესზე მოჰყვა სომხის მშრომელი ხალხი... საუბედუროთ, სომხებთან მეზობლათ, თითქმის კარდაკარ ცხოვრობდა თათრობა, რომელიც გონებრივად სომხობაზე დაბლა თუ არა, მაღლა არ დგანან, და რომლებშიაც სარწმუნოებრივ ფანატიზმს კიდევ უფრო მაგრად აქვს ძირი გადგმული... სომხების და თათრების გამწვავებულ ურთიერთობას მხოლოდ ამ ორი ერის მუშათა ხალხის ერთობა და სოლიდარობა მოუღებებს ბოლოს“..

ამ წერილს გამოეხმაურენ ქართველი და სომეხი ნაციონალისტები.

„მოგზაურის“ № 35-ში (25 სექტ.) ჩვენ ვკითხულობთ ნაციონალისტების საპასუხოდ დასტამბულ წერილ—მეთაურს: „სომხის ბურჟუაზია და მისი დამცველები“ ფ. მახარაძისა.

ამ მეთაურში, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: „ყველასათვის აშკარა უნდა იყოს, რომ არსებითად სხედასხვა ერის ბურჟუაზია არაფრით განსხვავდება ერთი მეორისაგან. განსხვავება შეიძლება მხოლოდ ისეთ წვრილ რამეებში იყოს, რასაც სრულებით არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.“ ბურჟუაზია ერთიმეორეს ებრძვის, მაგრამ პროლეტარიატისათვის სულ ერთია, რომელი ერის ბურჟუაზია ატყავებს და კრეჰს მას, თუ იგი რამდენიმედ მაინც შეგნებულია“... ყოველივე ეს ანბანური ქეშმარიტებაა, მაგრამ წერილმა „სომხების და თათრების ურთიერთობის შესახებ ამიერ-კავკასიაში“ (მოგზაური,— № 33) დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია, „ცნ. ფურცელმა“ საჯაროდ განაცხადა, სავსებით ვეთანხმებით ბ-ნ მახარაძესო. „რაში?“—ჭკით-

ხულობს ჩვენი ავტორი უკანასკნელ წერილში.—„შეიძლება ხსენებულ ორგანოს ეგონა, რომ ჩვენ სომხის ხალხს ვაძაგებდით და არა სომხის ბურჟუაზიას? ან შეიძლება მისი აზრით, სომხის ნაციონალისტების და სომხის ბურჟუაზიის იდეოლოგიების ძაგება ქართველ ნაციონალისტების და ქართველ ბურჟუა-ლიბერალების ქებაა? სხვანაირად ჩვენ ვერ აგვიხსნია, რას ნიშნავდა „ცნ. ფურც.“-ის მხრით თანაგრძნობის გამოცხადება...

სულ სხვაა ახალი სომხური გაზეთი „არშალუისი“, რომელმაც, გაცვეთილი ლიბერალური ფრაზეოლოგიით შეიარაღებულმა, გამოილაშქრა ჩვენს წინააღმდეგ. მან ისარგებლა ჩვენი წერილის ცალკე სიტყვებით და წინადადებით წერილის საერთო მიმართულებასთან დაუკავშირებლათ და ის დასკვნა გამოიყვანა, რომ ჩვენ ვითომც ცნობილ სუვორინებთან, მეშჩერსკებთან, კომაროვებთან და tutti—guanti-ებთან ერთად კაციკამიობას ვჟადაგებდით.

შემდეგ ავტორს მოჰყავს თავისი წერილის დედააზრი: „ჩვენი წერილის დედააზრი იმაზეა აშენებული, რომ სომხის ბურჟუაზიამ თავის ინტერესების დასაცველად ისარგებლა ყველა იმ განსაკუთრებული პირობებით, რომელშიაც იმყოფება, საერთოდ, მთელი სომხის ხალხი და განსაკუთრებით, სომხის პროლეტარიატი... სომხის პროლეტარიატი ხომ მუდამ ისე ბრძოდა არ დაარჩებოდა. და ამ უკანასკნელ დროს მასშია ილუზიებს შეგნება და ნელნელა ვითარდება კლასობრივი თვითცნობიერება... დღემდის არც სომხის და მით უმეტეს არც თათრის პროლეტარიატს აქტიური როლი არ უთამაშნია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში“... მაგრამ მომავალში მათი როლი დიდია. დასასრულ ავტორი აღნიშნავს, რომ „არშალუისის“ ნათესაობა აქვს „ცნობის ფურცელთან“ და „ივერიასთან“, და იმედს გამოსთქვამს, რომ „არშალუისის რედაქცია მომავალში ფრთხილად მოიქცევა“.

ამხ. ფ. მახარაძის წერილმა გამოიწვია მთელი რიგი სხვა წერილები, დამახასიათებელია ერთერთი ასეთ წერილთაგანი, „მოგზაურში“ (№ 35, 25 სექტ.) დაბეჭდილი „სომხების იდეოლოგიების“ სათაურით და ხეჩოს მიერ ხელმოწერილი. ხეჩო ეხება ბურჟუაზიის ბუნებას და კერძოდ სომხის ბურჟუაზიაზე სწერს, რომ მათ „ისარგებლეს სომხის პროლეტარიატის შეუვნებლობით და უფსკრულისკენ გააქანეს იგი. ეს სრული კეშმარტებაა, და მე ორივე ხელს ვაწერ ასეთ შეხედულებაზეო“...

წერილში „სომხის იდეოლოგიები, როგორც პროლეტარიატის ინტერესების დამცველნი“ („მოგზაური“, № 37, 9 ოქტ.) ავტორი

ნერსესი ეხება ბელეტრისტულ და პუბლიცისტურ ლიტერატურას და ახასიათებს ამ ლიტერატურას, როგორც ბურჟუაზიულს.

სომხის ნაციონალისტებთან „მოგზაურის“ მიერ გამართულ ბრძოლაში ბიქტორ თეკლათელიც ერევა („მოგზაური, № 37, 7 ოქტ.). წერილში „ვისი ბრალია?“ სხვათა შორის ჩვენ ვკითხულობთ: „ვისი ბრალია, რომ სომხის პუბლიცისტი „მოგზაურის“ აზრს ვერ იგებს და მის წინააღმდეგ ყოვლად შეუწყნარებელ უფიცობას იჩენს? ვისი ბრალია, რომ თქვენც (მიმართავს ნაციონალისტებს) არ იცნობთ, ან არ გინდათ იცნობდეთ „მოგზაურის“ ნამდვილ აზრებს ამა თუ იმ საკითხებზე? რასაკვირველია, არა ფ. მახარაძისა და „მოგზაურის“ პარტიის კაცებისა“.

წერილის ავტორი (ფ. მახარაძე) შეეხო იშხანიანის მოსაზრებებს და სავესებით გააბათილა ისინი. დასასრულ ავტორი სწერს: „ბ. იშხანიანმა არ გაგვაგებია, თუ, მისი აზრით, რითი უნდა აიხსნას სომეხ-თათრების ასე გამწვავებული ურთიერთობა ამიერ-კავკასიაში. ჩვენი წერილიდან მკითხველი დაინახავდა, რომ 1) ბ-ნი იშხანიანი თითონ ეკუთვნას ნაციონალისტების ჯგუფს, 2) იგი გამოდის, როგორც სომხის ბურჟუაზიის იდეოლოგი და 3) მუშა ხალხის დაბრმავებაში იმასაც აქვს თავისი წილი“.

„მოგზაურის“ № 34-ში (18 სექტ.) მოცემულია ისტორიული გარკვევა საკითხისა პიროვნების როლის შესახებ ისტორიაში (იხ. მეთაური: „ისტორიული მატრაკეცები“, ფ. მახარაძისა).

ერთ დროს „ამტკიცებდნენ, რომ ყველაფერი დამოკიდებულია კერძო პიროვნების მოქმედებაზე“... „მაგრამ ისტორიული ცხოვრების ღრმა შესწავლამ უარპყო ასეთი შემცდარი შეხედულება ისტორიაზე, ყველა კერპები ძირს დაანარცხა. ისტორია არ არის ერთი და ორი პირის ნამოქმედარი თუნდაც ეს ადამიანები დიდბუნებოვანიც იყვნენ“..

კერძო პირები ვერ შეცვლიან ცხოვრების კანონების მოქმედებას. პირიქით, თვით ეს პირები ისტორიულ განვითარების მიერ არიან წარმოშობილი და იმათ თვით საზოგადოებრივი პირობები უმზადებენ ნიადაგს მოქმედებისათვის“. როდესაც ნიადაგი მომზადებულია, გამოდის კერძო პირი და ხალხის ნებას ასრულებს. „ისინი, ვინც მართლა ქმნიდა ისტორიას, ე. ი. ხალხი, უკან დგანან, ხმას არ იღებენ, და ისინი კი, ვინც მხოლოდ ხალხის სურვილს ასრულებდა, მას ასე თუ ისე აკმაყოფილებდა, პირველ წყებაზე არიან გამოკიმული და სხვის ნამოქმედარს თვითონ ითვისებენ. მაგრამ ასეთი მატრაკეცები დღესაც მრავალია“... „მატრაკეცების რიცხვი დღეს შედარებით ძლიერ დიდია“... ხალხის თვალში ნდობის და ავტორი-

ტეტის მოსაპოვებლად ისინი იძენენ იარაღს. ასეთ „იარაღით ჩვენს დროში უეჭველად სწავლის მიღება ითვლება და უეჭველად, როცა დიპლომი გაქვს მიღებული. მოგეხსენებათ საზღვარგარეთს როგორი პატივი აქვს ჩვენი ხალხის თვალში. თუ იქაური დიპლომი გვაქვს, მაშინ შენ სწავლასაც მეტი ფასი აქვს. რახაკვირველია, გავლენა და ავტორიტეტი უფრო იზრდება, თუ იქაური დოქტორს ხარისხიც გვაქვს მიღებული, მით უფრო, თუ რადიკალობა და „ტერთმძიმეთა და მაშვრალთა“ მოსარჩლედაც გამოდიხარ. ასეთებისთვის არ არსებობს ნამდვილი მეცნიერება და განსაზღვრული მიმართულება. დღეს ერთ შეხედულებას იზიარებენ, ხვალ მეორეს. „ცხოვრების განვითარება... მოსაბობს ჩვენი დროის დაგლაზაკებულ მატრაკვეცებს. ასეთი ბედი მათ არ ასცდებათ. ეს მათ კარგად უნდა ახსოვდეთ“.

ამ წერილმა ფრიად ააღელვა „ივერიელები“, და მათ პასუხის გაცემა არ დააყოვნეს.

„ივერიის“ საპასუხოდ „მოგზაურის“ № 36-ში (25 სექტ.) დაიბეჭდა ამხ. ფ. მახარაძის წერილი: საკუთარი „სახის დანახვა“.

აქ ავტორი აღნიშნავს, რომ „ივერიამ“ უღალატა თავის სიტყვებს: „ყოველი პარტიის კაცი თავის იდეურ მოწინააღმდეგეში პარტივს უნდა სცემდეს ადამიანს და მორიდებით ეპყრობოდეს მის ადამიანურ ღირსებასო“. „ივერიამ“ „შეგვამკო ყოველგვარი უწმაწური ლანძღვა-გინებით. ბოლოს მან სულით ავათჟყოფი ან უფრო გარკვევით რომ ვთქვათ გიჟი გვიწოდა და კრათებინგის საავათჟყოფოში გაგვგზავნა საექიმოდ“.

ავტორი აღნიშნავს, რომ „ისტორიულ მატრაკვეცებში“ თავის თავი დაუნახიათ: ფ. გოგიჩაიშვილს, ვანო რამიშვილს, ვლ. დარჩიშვილს და ერთ ახალგაზდას, რომელიც არ დაუსახელებიათ. ჟურნალს საჭიროდ მიაჩნია ამ ახალგაზრდას გვარის დასახელებაც, რომ ყველამ გაიგოს, თუ ვინ ემზადება კიდევ სამატრაკვეცო მოღვაწეობისათვის.

„ვისაც ჩვენი წერილი წაკითხული აქვს, იმას უეჭველად ესმოება,—განაგრძობს ჩვენი ავტორი,—რომ ჩვენ აქ ვახასიათებდით მატრაკვეცას საზოგადოთ, ცხოვრების ყველა სფეროში და მხოლოდ განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდით ლიტერატურულ მატრაკვეცებს“.

„მელას რაც აგონდებოდა, ის ესიზმრებოდაო“, ნათქვამია. ქვევით „მოგზაურს“ მოჰყავს ცატატები „ივერიიდან“, აკრიტიკებს მათ და დაასკვნის: „ეროვნული თვითცნობიერება და ერთობა, როცა საქმე ეროვნულ არსებობასა და ისტორიული კულტურის დაცვას შეეხება, კლასობრივი თვითცნობიერება და საეკონომიო ბრძოლა,

როცა საკითხი შინაურ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განკარგულებასა და მშრომელი ხალხის ეკონომიურ ინტერესების დაცვას შეეხება, აი გზა, რომელიც ჩვენ სწორად და ნაყოფიერად მიგვაჩნია“.

VI. სახალხო განათლება.

„მოგზაური“ დიდ ყურადღებას აქცევდა, ცხადია, სახალხო განათლებას. უკვე ყველა პოლიტიკური ხასიათის წერილებს, ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართულს, მნიშვნელობა ჰქონდა არსებითად საზოგადოებრივი ცხოვრების კულტურული, განათლების დარგისათვის, ვინაიდან ნაპდელი სახალხო განათლების მოგვარება თვითმპყრობელობის დროს წარმოუდგენელი იყო.

მასწავლებლობა, თუმცა არაერთდროულად, მაგრამ დროზე ჩაება რევოლუციონურ მოძრაობაში. ჩვენი რევოლუციონურ ისტორიის ფურცლებს არა ერთისა და ორი მასწავლებლის სახელი დააშვენებს.

მაინც საერთო რევოლუციონურ აღტყინების დროს მასწავლებლობის — მასიურად გამოსვლა იყო საჭირო. და ამის შესახებ ჩვენ ვკითხულობთ შენიშვნას ჯერ კიდევ „მოგზაურის“ № 10-ში („მასწავლებელთა გასაქირი და კავშირი სრულიად რუსეთის მასწავლებელთა“). ავტორი ემდურის მასწავლებლებს: „მართლაც საოცარია ნაწავლებელთა დუმილი, როდესაც მთელი ქვეყანა ღელავს და შფოთავს, როდესაც ყველა იმაზე ფიქრობს, თუ როგორ მოაწყოს განახლებულ ცხოვრებაში თავისი მომავალი, მასწავლებელთ სრული გულგრილობა და დაუდევრობა ეტყობათ... ჩვენ გვწამს, რომ სოფლის მასწავლებლები ჩქარა გამოფხიზლდებიან და დღევანდელ საერთო მოძრაობას ისინიც თავისას შეუერთებენ“.

მაგრამ ეგ დუმილი მხოლოდ გარეგანი და შემთხვევითი იყო. უკვე „მოგზაურის“ № 14-ში ჩვენ ვკითხულობთ ანგარიშს ტფილისის პედაგოგების კრებისას. ეს კრება შესდგა 13 აპრილს. მას 300 ქალი და კაცი დაესწრო. თავმჯდომარეობდა არშ. ბაბოვი, რომელმაც დაახასიათა სკოლის მდგომარეობა და გამოსთქვა ის აზრი, რომ სკოლის გასაუმჯობესებლად საჭიროა ძირითადი რეფორმები სკოლის საქმეებისა, სკოლის რეფორმები კი მჭიდროთ დაკავშირებულია პოლიტიკურ რეფორმებთან. „სკოლაში გამეფებულია თვითნებობა და ამით აიხსნება მისი ზნეობრივი და გონებრივი დაცემაო“. მასწ. ცვეტინციკი წაიკითხა ვრცელი მოხსენება, რომელშიაც აღნიშნა სკო-

ლის ამ ზომამდე დაცემის მიზეზები და ნათლად დაახასიათა ახლანდელი მისი მდგომარეობა: "... ამავე კრებაზე გამოვიდნენ პედაგოგები შ. ჩიტაძე, რატიშვილი და სხვ. ამავე კრებაზე (როგორც ზევით იყო აღნიშნული) გამოვიდა მუშა, რომელსაც თავმჯდომარემ სიტყვა წაართვა. მასწავლებელთა კრებამ მიიღო რეზოლუცია:

„ჩვენ, ტფილისის პედაგოგები, მრავალ წლების განმავლობაში უდრტინველად ვიზნიტებოდით ბიუროკრატიულ წესწყობილების საზარელ ტვირთქვეშ, იმ წყობილების, რომელმაც წაგვართვა ჩვენ და ჩვენის ზეგავლენით მრავალ ათას ახალგაზრდებსაც პიროვნება.

ახლა, როცა დადგა საერთო განახლების ეამი, ხმამაღლა ვაცხადებთ, რომ ჩვენი მოთმინების ფილაა აივსო, აღარ ძალგვიძს ამის შენდევ უწიდულად მონური, სამარცხვინო ცხოვრება... დროა გავვანთავისუფლონ გულთამხილავ მზრუნველებისაგან და დირექტორინსპექტორებისაგან. დროა მოგვცენ თავისუფლება თავისუფალსა და წმინდა აღზრდის საქმეში. ჩვენ, პედაგოგებს, მთლად არ დავვიკარგავს დეითური სახე: თუმცა რკინის ბრჭყალებში ვიხრჩობით, მაგრამ ჯერ კიდევ შეგვრჩენია აზროვნება და გრძნობიერება და შეგვიძლია ცოცხალი სული ჩავებროთ ახლანდელ უსიცოცხლო სკოლის გვამს. ჩვენ ღრმად დარწმუნებული ვართ, რომ ვერავითარი კერძო რეფორმები, რაც უნდა ლიბერალური ხასიათი ჰქონდეთ მათ, ვერ გააცოცხლებენ მკვდარს, ვერ დაუბრუნებენ მას სიცოცხლის ნიქს, მხოლოდ ნახევრად ცოცხალ ორგანიზმად აქცევენ მას და ასეთი ორგანიზმი კი ისევ მალე დაქლეტდება და დაიღვევა“.

რეზოლუცია თავდება პოლიტიკური, რადიკალური რეფორმების მოთხოვნით (იხ. ეს ადგილი ზევით).

თუ რა დიდ ყურადღებას აქცევდა ჟურნალი სკოლის საკითხებს, ეს იქიდანაც სჩანს, რომ საერთო პოლიტიკურ ორომტრიალის ხანაში ამ საკითხს ეძღვნა ჟურნალის მეთაური („სახალხო სკოლა“, „მოგზაური“ № 28, 31 ივლისი).

მეთაურის ავტორი საყვედურს გამოსთქვამს: „ჩვენი მასწავლებლების უმრავლესობა ვერ ამართლებდა და ვერც ამართლებს თავის მაღალ დანიშნულებას“.

„სასკოლო კითხვა, — სწერს ავტორი, — არ შეიძლება გამოითიშოს... საერთო მოთხოვნილებებიდან და კერძოდ დაისვას, როგორც ამას ზოგიერთა მეტიჩარა პედაგოგები შერებთან“.

შემდეგ ავტორი ეხება მასწავლებელთა კომისიის მიერ შედგენილ სასკოლო პროგრამის პროექტს და დაუნდობლად აკრიტიკებს მას.

„ხალხს სჭირია ანგარიში და სამღვთო სჯულიო—ამბობენ ახალი პროგრამის ავტორები. ცხადია, აქ პოლიტიკური მოსაზრებით უხელმძღვანელებს ბ-ნ პედაგოგებს. რაც შეეხება სხვა მეორე ხარისხოვან საგნებს, როგორიც არის ბუნებისმეტყველება, ხალხისთვის საჭიროდ არ უცნვიათ პედაგოგებს. არც ისტორია, არც გეოგრაფია არ ყოფილა ხალხისთვის საჭირო... ასეთ სკოლაში ნორმალურად სწავლის მიმდინარეობაზე ლაპარაკიც არ შეიძლება, რადგან როგორც სკოლა, ისე გარეშე პირობებიც, მოკლებულია ნორმალურ მდგომარეობას... პირველი მუხლი პროგრამისა უნდა შეიცავდეს ლონისძიებას თავისუფალი სკოლის მოსაპოვებლად“.

„მოგზაურის“ № 37-ში (9 ოქტ.) ჩვენ ეკითხულობთ წერილს სათაურით: „პედაგოგებში“. „ყველა სხვა დაწესებულებაზე ადრე, ჩვენში მაინც, საზოგადოებამ იგრძნო შკოლის ნაკლულობა“. ბიუროკრატიას სჭიროდა თავისი მიზნებისათვის მოხელე, ყურმოჭრილი ამსრულებელი ბრძანებათა. ასეთი მოხელეები უნდა გამოეზარდა სკოლებს. ყველაფერი ამ მიზნისკენ იყო მიმართული. ამასთან სკოლაში ტარდებოდა გამარჯვებული პოლიტიკა. ბავშვები სწავლობდნენ საგნებს გაუგებარ ენაზე. ეს ყველაფერი უნდა შეიცვალოს. სწავლა დედაენაზე უნდა სწარმოებდეს. ავტორი ეხება სათავად-აზნაურო სკოლის მასწავლებელთა მიერ შედგენილ გეგმას; სკოლის რეორგანიზაციისა და ამბობს, რომ ხსენებული გიმნაზია წოდებრივ პრინციპზეა აგებული და მასწავლებლებმა კასტიური კორპორაციის შექმნა მოინდომესო. საერთოდ, ეს მასწავლებლები ჩამორჩენილნი აღმოჩნდნენო. „ამ პედაგოგების ჩამორჩენილობის დასამტკიცებლად თვით მათი პროექტი იძლევა საკმაო მასალას. თავის პროექტში პედაგოგები ქართულ ენას მხოლოდ ერთ ერთი საგნის ადგილს უთმობდნენ, ხოლო სასწავლო ენათ ისევ რუსულს სტოვებდნენ. ამავე დროს კავკასიის ადმინისტრაციამ ქართული ენა სახალხო სკოლებში სასწავლო ენათ აღიარა. ამრიგათ „ნაციონალ-ავტონომისტები“ ადმინისტრაციასაც კი ჩამორჩნენ ენის ინტერესების დაცვაში, თუმცა ენა მათი განსაკუთრებული ზრუნვის საგანს შეადგენს...“

ჩვენის აზრით, ნაციონალურ სკოლაში სასწავლო ენათ ის ენა უნდა იყოს მიღებული, რომელიც ბავშვებს ესმის და მათ დედაენას შეადგენს“.

გარდა იმ წერილებისა, რომლებიც ჩვენ ზევით ჩამოეთვალეთ, „მოგზაურში“ იბეჭდებოდა წერილები: 1) სარწმუნოებრივ საკითხებ-

ზე (მეთაური „მქადაგებელი“, „მოგზაური“ № 14, 17 აპრ.), „მსჯელობის უფესკრული“ (ბ-ნ ივ. გომართელის წერილის გამო), ი. ნაკაშიძისა და სხვ. 2) სამართლის საკითხებზე (იხ. კ. ჯ—ძის „დღევანდელი სამართალი“, „მოგზაური“ № 4), მუსიკაზე (იხ. „ქართული მუსიკა“, ფ. ქორიძისა, „მოგზაური“ № 37, 9 ოქტ.), ლიტერატურაზე („დღევანდელი სიტყვა კაზმული მწერლობის როლი და მნიშვნელობა“, ივ. გომართელისა). იბეჭდებოდა წერილები, ბრძოლის ბელადებისათვის მიძღვნილი („ალ. წულუკიძის ხსოვნას“, 8 ივ. ქუთაისში, ფ. მახარაძისა, „მოგზაური“, № 22, 12 ივნისი, იმავე ნომერში წერილები ა. წულუკიძის სახსოვრად ნ. ელიაშვილისა და შალვა შარაშიძისა; ფ. ენგელსის გარდაცვალებიდან 10 წლის შესრულების სახსოვრად — „მოგზაური“ № 31, 21 აგვ.), ნეკროლოგები გარდაცვლილ ამხანაგებზე, ისტორიული ხასიათის წერილები, ქრონიკა ადგილობრივი, რუსეთისა და უცხოეთისა და სხვ.

პოლიტიკური მკვეთრი იუმორი ეშმაკისა და თავუნას ხელში იყო.

მოგზაურში იბეჭდებოდა ლექსები: ი. ვეფხვიშვილისა, დ. თომაშვილისა, ვ. რუხაძისა, კ. გოგოლაძისა, იასამანისა (მაშინ იალონის ფსევდონიმით). იბეჭდებოდა თეატრალური რეცენზიები („ქართული თეატრი“ — „ლალატი“, დრამა სუმბათაშვილისა, „მოგზ.“ № 36, კი-კი-სა და სხვ.

როგორც აღვნიშნეთ, „მოგზაურის“ უკანასკნელი ნომერი (41) გამოვიდა 20 ნოემბერს. წერილში „ჩვენ მკითხველებს“ რედაქტორი ეთხოვება მკითხველებს და ჩამოთვლის დაბრკოლებებს, რომლებიც ხელს უშლიდნენ ჟურნალს წარმატებით წაყვანაში. „დღეს ჩვენ ვეთხოვებით ჩვენს მკითხველ მუშა-პროლეტარებს, რათა ახლო მომავალში უფრო ფართო ნიადაგზე და უფრო მომზადებული განვაგრძოთ ჩვენი მოღვაწეობა, ჩვენ ამხანაგ მუშებთან ვარკვეით პროლეტარიატის როლი და დანიშნულება იმ დიად მოძრაობაში, რომელსაც დღეს განიცდის მთელი რუსეთის ხალხი.

ამ ათიოდე თავის წინეთ, ჩვენ მეფის მთავრობის მიერ დახურულ „კვალის“ ნაცვლათ საკუთარ ორგანოს გამოცემა ვიკისრეთ, მეტათ სამწუხარო იყო ჩვენი მდგომარეობა... რა თქმა უნდა, უმთავრესი დაბრკოლება ჩვენთვის მთავრობის ცენზურა იყო (განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც რომ ბ. გოთუამ ცენზორობას თავი გაანება). აქ ილენებოდა ყოველგვარი ცოტათ თუ ბევრათ ცოცხალი აზრი,

იდევნებოდა არა მარტო აზრი, სიტყვაც კი“. მაგრამ დიდია მიზანი და წმინდა ბრძოლის დროა. „გაუმარჯოს ამ დროსას! გაუმარჯოს ამ დროის ქვეშ მებრძოლ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას!“

ამავე უკანასკნელ ნომერში მოთავსებულია წერილი შემაერთებელ ყრილობის შესახებ და ნ. ლენინის წერილი: „პარტიის რეორგანიზაციის შესახებ“.

მიხეილ კინწურაშვილი.

რუსეთის სოც.-დემ. გუშათა პარტია.

რ. ს.-დ. მ. ზ. (ბოლშევიკების)

პარტიის წესდება.

1918 წ.

გამოც. დასავლეთ ამიერ-კავკ. კომ. (ბოლშევიკების)

პარტიული არქივი

1.

რუს. ს.-დ. მუშ. პარტ. (ბოლშევიკების)

პარტიის წესდება*).

1. პარტიის წევრათ მიიღება ყველა, ვინც რ. ს.-დ. მ. პ. (ბოლშევიკების) პროგრამას ცნობს და პარტიულ დისციპლინას ემორჩილება.

შენიშვნა 1. ახალი წევრის მისაღებათ საჭიროა პარტიის ორი წევრის დამოწმება, რომ ისინი მას იცნობენ როგორც კეთილსაიმედო პირს.

შენიშვნა 2. ვისაც 17 წელიწადი არ შესრულებია, პარტიის წევრათ ვერ ჩაირიცხება. ასეთი პირებისათვის უნდა დაარსდეს ცალკე ორგანიზაცია, მაგ., ახალგაზრდათა კავშირები და სხვ.

2. ახალშობილულ წევრების სიას ამტკიცებს ადგილობრივი ორგანიზაციის საზოგადო კრება.

3. პარტიის წევრი იხდის მიღების დროს 50 კ., ყოველთვიურათ 25 კაპ.

4. წევრი, რომელიც არ ემორჩილება პარტიულ დისციპლინას ან თავისი მოქმედებით ჩირქს ცხებს პარტიას, პარტიიდან უნდა გამოირიცხოს. პარტიიდან გარიცხვის საკითხი უნდა გაირჩეს საზოგადო კრებაზე.

5. პარტიის ძირითადი ორგანიზაციის — „იაჩეიკის“ წევრთა რიცხვი განუსაზღვრელია. — თითოეულ სოფელში არსებობს მხოლოდ ერთი ძირითადი ორგანიზაცია, ანუ ერთი „იაჩეიკა“, რომელიც ირჩევს ბიუროს.

*) ეს წესდება უნდა განხილულიყო დასავლეთ ამიერ-კავკასიის „კონფერენციაზე (20—23 თებ. 11), მაგრამ დროს უჭონლობის გამო ეს არ მოხდა. ამიტომ წესდება განიხილა და დამტკიცა დროებით სახელმძღვანელოთ დასავ. ამიერ-კავკ. კომიტეტმა.

1) ამ კონფერენციის რეზოლუციები იხ. „რევ. მატ“. № 2 (12) 1925 წ. რედ.

6. თითოეულ ძირითად ორგანიზაციას („იარეიკას“) ყავს პასუხისმგებელი ორგანიზატორი და ხელმძღვანელი პარტიული მუშაობისათვის.

7. ერთი საზოგადოების ყველა სოფლების ძირითად ორგანიზაციების წევრების საერთო კრება აარსებს ადგილობრივ ორგანიზაციას. მთელი საზოგადოების წევრთა საერთო კრებაზე ირჩევა ადგილობრივი ორგანიზაციის კომიტეტი.

8. თეში ერთხელ აუცილებლათ ხდება ადგილობრივი ორგანიზაციის საზოგადო კრება. არა ჩვეულებრივი კრება შეიძლება მოწვეულ იქნას ყოველთვის საჭიროების მიხედვით, როგორც კომიტეტის, ისე წევრთა საერთო რიცხვის ერთი მეათედის ინიციატივით.

9. კომიტეტის მოვალეობას შეადგენს: ყოველივე პარტიული მუშაობის ხელმძღვანელობა. ორგანიზაციის, პროპაგანდის და აგიტაციის მოწყობა, საზოგადო კრებების დადგენილებების სისრულეში მოყვანა და სხვ.

10. ყველა ადგილობრივ ორგანიზაციას აქვს თავის საკუთარი ბეჭედი.

11. საზოგადოების ორგანიზაციის შემოსავალი იყოფა ასე: 40% რჩება ადგილობრივი ორგანიზაციის საჭიროების დასაკმაყოფილებლათ, დანარჩენი 60% უნდა გადაეცეს რაიონულ ორგანიზაციას.

12. რამდენიმე საზოგადოების ორგანიზაცია არდგენს რაიონულ ორგანიზაციას, რომელიც ირჩევს რაიონულ კომიტეტს.

რაიონულ კომიტეტს ირჩევს საზოგადოებათა ორგანიზაციების დელეგატების საერთო კრება.

13. რაიონულ ორგანიზაციის საერთო კრება, რომელიც შესდგება საზოგადოებათა ორგანიზაციების დელეგატებისაგან, ხდება სამ თვეში ერთხელ. არაჩვეულებრივი კრების მოწვევა შეიძლება ყოველთვის საჭიროების მიხედვით, თანახმად მე-8 §.

14. რაიონული ორგანიზაცია თავის შემოსავლის 40%-ს უგზავნის საგუბერნიო ან საოლქო ორგანიზაციას, დანარჩენ ნაწილს ხმარობს თავის საჭიროებისათვის.

15. რაიონული კომიტეტი ხელმძღვანელობს პარტიულ მუშაობას მთელ რაიონში (მაზრაში, ოლქში და სხვ.), აკავშირებს საზოგადოებათა ორგანიზაციებს. ყავს პასუხისმგებელი ორგანიზატორები, პროპაგანდისტები და აგიტატორები, აწყობს სახალხო მიტინგებს, კრებებს, ავრცელებს პარტიულ ლიტერატურას და სხვადასხვ., სცემს ფურცლებს და მოწოდებებს ადგილობრივი ხასიათისას.

15. რაიონულ ორგანიზაციებს აკავშირებს საგუბერნიო ან სა-
ოლქო კომიტეტი, რომელსაც ირჩევს ყველა ადგილობრივ ორგანი-
ზაციების წარმომადგენელთა საერთო კრება, კონფერენცია ან სიეზდი.

შენიშვნა: წარმომადგენლობის ნორმა უნდა განსაზღვრულ
იქნას თითოეულ შემთხვევაში განსაკუთრებით.

17. საგუბერნიო ან საოლქო პარტიული კონფერენცია ან სი-
ეზდი ხდება წელიწადში ორჯერ. არაჩვეულებრივი კრების კონფე-
რენციის ან საეზდის მოწვევა შეიძლება ყოველთვის საჭიროების მი-
ხედვით.

შენიშვნა: კონფერენციის ან საეზდის მოწვევა დღიური
წესრიგის გამოცხადებითურთ უნდა მოხდეს ორი კვირის წინ
მაინც გაზეთების ან ცალკე ბარათების საშუალებით.

18. საგუბერნიო ან საოლქო კომიტეტი აკავშირებს რამდენიმე
სხვილი რაიონის ორგანიზაციებს, უწევს მათ ყოველგვარ დახმარე-
ბას და ხელმძღვანელობას. მას ყავს ერთი ან რამდენიმე ორგანიზა-
ტორი, პროპაგანდისტების და აგიტატორების ბიურო. იგი სცემს
ფურცლებს, მოწოდებებს, აქვს თავისი ორგანო ანუ გაზეთი და სხვ.

19. თავის შემოსავლის 20% საგუბერნიო ან საოლქო კომიტე-
ტი უგზავნის კავკასიის კომიტეტს.

2.

რუსეთის კომუნისტური პარტია

პროლეტარებო ყველა ჭეშნისა, შეროდით!

ორშაბათი, 29 დეკემბერი 1918 წ.

ფასი 50 კაპ.

ახალგაზრდა

კომუნისტი^{*)}

გაზეთი „მესამე ინტერნაციონალის“ გაგრძელება

№ 1

ჭუთაისის ახალგაზრდა კომუნისტთა ორგანიზაციის
„სპარტაკი“-ს ორგანო

№ 1

რედაქციისაგან.

ამხანაგებო! ჩვენ არ გვგონია საჭირო იყოს ვრცელი განმარტება იმისი, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ბეჭდვითი სიტყვას საერთოთ ყველასთვის და კერძოთ მშრომელი ახალგაზრდობისათვის. ჩვენ გადავლახეთ ბევრი დაბრკოლებანი და აი ამ გაზეთით: „ახალგაზრდა კომუნისტი“, საფუძველი ჩაუყარეთ მშრომელ ახალგაზრდობის ორგანოს, რომელიც იქნება ახალგაზრდა მუშების, მუშა-ქალების და საერთოთ მთელი მშრომელი ახალგაზრდობის ინტერესების დარაჯი და გამომხატველი. და ჩვენ ვიმედოვნებთ გულგრილათ არ შეხედვით ჩვენს მიერ დაწყებულ საქმეს, და ხელის შეწყობით და ყოველმხრივი დახმარების აღმოჩენით გავიუმჯობესებთ მდგომარეობას, ვინაიდან უნდა გახსოვდეთ, რომ მხოლოდ და მხოლოდ ამ უკანასკნელი პირობების საშუალებით შეგვიძლია ვიარსებოთ და განვაგრძოთ ეს საყოველთაო საქმე. ყველაზე უფრო მწვავე საკითხი „ახალგაზრდა კომუნისტის“ არსებობისათვის არის მატერიალური საკითხი. ამიტომ თქვენი ვალია: იკითხეთ და გაავრცელეთ ნაცნობ-მეგობრებში, ხალ-

*) ვბეჭდავთ ზოგიერთ წერილებს.

ხში თქვენი გაზეთი: „ახალგაზრდა კომუნისტი“, დაეხმარეთ მას როგორც ფულით, ისე—პირადი შრომით.

ამხანაგებო, მშრომელო ახალგაზრდობავ, დეე ნუ უღალატებთ თქვენს ინტერესების დამცველს ორგანოს „ახალგაზრდათა კომუნისტი“.

მაშ გაუმარჯოს ჩვენ გაზეთი: „ახალგაზრდა კომუნისტი“.

„ახალგაზრდა კომუნისტი“.

დიდებულ და პასუხისმგებელ მომენტში იწყებს გამოსვლას ჩვენი გაზეთი: „ახალგაზრდა კომუნისტი“.

დღეს, როდესაც მთელ ევროპას სოციალისტურ რევოლუციის ალი მოედო, რომელიც ანგრევს და სპობს ძველ დახვეცებულ—დრო-მოკმულ ბურჟუაზიულ წყობილებას და აშენებს ახალს, „ჯერ არსად ნახულს“ კომუნისტურს; დღეს, როდესაც საზოგადოებრივ ისტორიის ჩარხი—კლასთა ბრძოლა დებულობს უმწვერვალესათ განვითარებულ სამოქალაქო ომის ფორმას, გამოდის მშრომელი ახალგაზრდობის მესაიდუმლე: „ახალგაზრდა კომუნისტი“.

დღეს, როდესაც არსებული საზოგადოებრივი ვითარება მოითხოვს საქმიან მუშაობას რევოლუციონურ მუშათა კლასის, პროლეტარიატის პოლიტიკურათ გაწვრთნის და ორგანიზაციულად შეკავშირებისათვის, კულტურულ განმანათლებელ მუშაობას ფართო მასაში და კერძოდ ახალგაზრდობაში, ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს.

და აი სწორეთ ამ ჩვენი „ახალგაზრდა კომუნისტის“ უმთავრესი და აი უპირველესი დანიშნულება და მიზანია ენერგიით სავსე ახალგაზრდობის პოლიტიკურათ გაწვრთნა, განვითარება და მომზადება, და საზოგადო ცოდნით შეიარაღება. „ცოდნა ძალაა“ და ცოდნით შეიარაღებული ახალგაზრდათა ჯგუფი მედგრათ დაიცავს პროლეტარულ სოციალიზმის წითელ დროშას.

„ახალგაზრდათა კომუნისტი“ გაბედულათ გაჰყვებოდა ჩვენი დიდებულ მასწავლებლების მარქს-ენგელის მიერ გაკვალულ გზას და ერთი ნაბიჯითაც არ აუხვევს მას.

„ახალგაზრდა კომუნისტი“ უნდა შეაერთოს და შეაკავშიროს ჯან-ლონით და ენერგიით სავსე ახალგაზრდა კომუნისტები, რომლებიც გვერდში ამოუდგებიან მუშათა კლასს, პროლეტარიატს შრომის უფლებისათვის ბრძოლაში.

ჩვენ კარგათ ვიცით, და ღრმათ ვართ დარწმუნებული იმაში, რომ ჩვენს წინააღმდეგ ბევრი ამხედრდება.

დაწყებული წვრილ ბურჟუაზიულ დემოკრ. ახალგაზრდობიდან და დათავებული ბურჟუაზ. პლუტოკრატიულ ახალგაზრდობამდე.

დღე გესლს ანთხედეს ბურჟუაზია კომუნისტურ პროლეტარი-ატის წინააღმდეგ, ჩვენ მაინც უკანასკნელთან ერთათ ვიბრძოლებთ ბრწყინვალე მომავლისათვის.

მაშ გაუმარჯოს ნორჩ „ახალგაზრდა კომუნისტს“.

ორგანიზაციის წესდება.

1. ორგანიზაციის მიზანი.

ახალგაზრდა კომუნისტების ქუთაისის ორგანიზაციას „სპარ-ტაკს“ მიზნათ აქვს დასახული გააერთიანოს რევოლიუციონური ახალ-გაზრდობა, რომელიც იდგომილება კემმარიტად რევოლიუციონურ ორტოდოქსალურ მარქსიზმის თვალსაზრისზე. ის ფართო აღაგს უთ-მობს მარქს-ენგელსის მოძღვრების შესწავლას და კულტურულ გა-თვითცნობიერებას თავის წევრებისას.

2. ორგანიზაციის წევრობა.

ა) ორგანიზაციის წევრათ ითვლება ყველა, ვინც ცნობს კომუნისტურ წყობილების დამყარებას არა საყოველთაო დამ-ფუძნებელი კრების, არამედ პროლეტარიატის დიქტატურის (მუშათა დეპუტატების საბჭო) საშუალებით, ე. ი. დგას ნამ-დვილ რევოლიუციონურ ორტოდოქსალურ მარქსიზმის თვალ-საზრისზე. ამასთანავე რევულიარულათ იხდის გადასახადს.

ბ) ხნოვანობით წევრებათ მიიღებიან 16-დან 25 წლამდე.

გ) ორგანიზაციაში წევრად იღება პირი 2 წევრის რეკო-მენდატორობით.

შენიშვნა: ორგანიზაციაში წევრად არ მიიღება ისე-თი პირი, რომელიც თავისი წარსული მოქმედებით ჩირქს სცხებს ორგანიზაციას.

დ) ორგანიზაციიდან გამოირიცხული იქნება ის წევრი, რო-მელიც ზედი-ზედ სამჯერ დააკლდება საერთო კრებას და ამის-თვის საპატიო მიზეზებს არ წარმოადგენს.

3. საწევრო გადასახადი.

ორგანიზაციის წევრი იხდის შესვლის ღირსს ერთდროულად 3 მანეთს, ხოლო თვეში 2 მანეთს..

შენიშვნა: ა) ორგანიზაციის წევრს შეუძლია საწევრო გადასახადი წინდაწინ გადაიხადოს ერთი წლის ან რამოდენიმე თვის. ბ) წევრი, რომელიც დანიშნულ ღირებულებაზე არ გადაიხდის საწევრო გადასახადს, ორგანიზაციიდან გამოორიცხულად ჩაითვლება.

4. ორგანიზაციის გამგეობა.

ა) ორგანიზაციას განაგებს შვიდი კაცისაგან შემდგარი კომიტეტი, რომელიც თავის წრიდან ირჩევს კომიტეტის თავმჯდომარეს, თავმჯდომარის ამხანაგს, მდივანს და მოლარეს. კომიტეტს ირჩევს ორგანიზაციის წევრთა საერთო კრება.

✓

პარტიის მუშაობის გარშემო

მიმდინარე წლის ივლისის 29-დან აგვისტოს 23 რიცხვამდე, თითქმის მთელი თვე, მიძღვნილი იყო მეორე პარტიულ ყრილობის 25 წლის შესრულების და მის აღსანიშნავად სადღესასწაულო დღეების ჩატარებისთვის. ამ პარტიულ ყრილობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი პარტიის ისტორიისთვის და ამიტომ მის ჩატარებას დიდი ყურადღება ჰქონდა მიქცეული.

უ. კ.-მა ამის გამო, პარტიის წინადადებით, სპეციალად გამოჰყო იუბილეს ჩამტარებელი კომისია, პარტიის გამგის აშხ. თ. ჟღენტის თავმჯდომარეობით, სააგიტ-საპროპ. და ბეჭდვითი გამგეების მონაწილეობით. კომისიამ ცირკულიარული წერილით მიმართა ყველა პარტ-ორგანიზაციებს, რათა ადგილებზე აერჩიათ საიუბილეო კომისიები. აგრეთვე შემუშავებულ და დაბეჭდილ იქნა გაზეთებში თეზისები მეორე ყრილობის შესახებ.

პარტისმა გამოსცა იუბილეისთვის შესაფერი, თ. ჟღენტის მიერ დაწერილი წიგნაკი „მეორე ყრილობის მოკლე მიმოხილვა“. ამავე დღეებში გაზეთებში იბეჭდებოდა მეორე ყრილობის შესახებ წერილები და მოგონებანი.

რევოლუციის მუზეუმთან პარტიის ხელმძღვანელობით მოწყობილ იქნა გამოფენა, მეორე ყრილობის და მისი ხანის აღსანიშნავი მომენტებით.

რაიონებში ეწყობოდა სხდომები და კრებები მეორე ყრილობის მნიშვნელობის აღსანიშნავად.

ამ დღესასწაულებმა თავისი გამოძახილი ჰპოვეს პერიფერიებშიც, სადაც აგრეთვე მოწყობილ იქნა შესაფერი საღამოები და მოხსენებანი.

ასე, მაგალითად, ფოთის პარტორგანიზაცია შეუდგა პარტიის მეორე ყრილობის საკითხების შესწავლას გაერთიანებულ უჯრედების ღია სხდომებზე—(ფართო მასების მიზიდავით) და კავშირების მონაწილეობით, რა მიზნითაც პარტკომის პრეზიდიუმის მიერ გამოყოფილ იქნა მე-2 ყრილ. 25 წლ. თავის შესრულების საიუბილეო კომისია,

რომელმაც შეიმუშავა პრაქტიკული ღონისძიებანი ნაყოფიერად ჩატარებისთვის. კამპანია ჩატარებულ იქნა 6 გაერთიანებულ კომუჯრედში—და უპარტიოებთან ერთად, რა მიზნითაც მომხსენებლად გამოყოფილ იქნენ ძველი და მომზადებული პარტამხანაგები. ასეთივე კამპანია ჩატარებულ იქნა არსებულ 4 მუშათა კლუბებში. მოხსენება გამოყოფილ იქნა სამ პერიოდით: 1) პარტიის მე-2 ყრილობის წინა პერიოდი, მე-2 ყრილობა და ბრძოლა ამ ყრილობაზე, 2) მენშევიზმი და ბოლშევიზმი მეორე ყრილობის შემდეგ და 3) სოც. დემოკრატიის ორი ტაქტიკა ბურჟ. დემოკრ. რევოლუციაში. აღნიშნულ კლუბებში ჩატარებულ კამპანიას ჰქონდა ისტორიულ იუბილეს ხასიათი მიმდინარე პარტიულ საკითხებთან დაკავშირებით. ლიტერატურის და პლაკატების გამოფენის მხრივ სათანადოთ უზრუნველყოფილ იქნა როგორც აგიტპროპის კაბინეტი, ისე ქოხსამკითხველოები. ამავე საკითხზე გაიმართა კითხვა-პასუხის საღამო. 3 ქოხსამკითხველოში, იუბილესათვის გამოშვებულ იქნა სპეციალური კედლის გაზეთები,—რომელიც მთელი თავისი შინაარსით ემსახურებოდა აღნიშნულ დღეს.

ქუთაისში მე-2 ყრილობის 25 წლის საიუბილეო კამპანიის ჩატარებლად სამაზრკომის მიერ იქნა გამოყოფილი საიუბილეო კომისია, რომელმაც ჩაატარა წინასწარი მუშაობა.

კომისიამ შეიმუშავა გეგმა კამპანიის ჩასატარებლად, რომლებიც დაეგზავნა რაიკომებს, ქალაქის კომიტეტს და ყველა სოფლის უჯრედებს.

უმთავრესათ კამპანიის ჩატარებას ჰქონდა მეორე ყრილობის შესწავლის ხასიათი უჯრედებში. 30 ივლისიდან 23 აგვისტომდე უჯრედებში სწარმოებდა დამუშავება „პარტისის“ მიერ შემუშავებულ თეზისების მიხედვით.

სამაზრკომის აგიტპროპის და ბეჭდვითი განყოფილების მიერ იქნა მობილიზაციაქმნილი საუკეთესო ძალები, რომლებიც აწარმოებდნენ მაცადინეობას მე-2 ყრილობაზე. მომხსენებლებთან ტარდებოდა საინსტრუქტორო მოხსენებები, აგიტპროპ-ბეჭდვითი განყოფილების გამგის უშუალო ხელმძღვანელობით.

ამასთან ერთად კედლის გაზეთებში შუქდებოდა მე-2 ყრილობის 25 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით ყველა ის საკითხები, რაც თეზისებში იყო მოცემული სახელმძღვანელოთ.

კამპანიის ჩატარებამდე იყო გაფრთხილებული ადგილობრივ მომუშავე ძველი პარტიის წევრები ისტორიულ მასალების და მოგონებების შეგროვების მიზნით, მაგრამ ასეთი მასალები და მოგონებ-

ბი კომისიაში, როგორც ისტორიული დოკუმენტები, არ შემოსულა გარდა კელის გაზეთებში რამდენიმე ცნობების მოთავსებისა.

ხაშური. 29 აგვისტოს ხაშურის რკ. გზ. კლუბში შესდგა ქალაქის კომუჯრედების და დეპოს მუშების გაერთიანებული სხდომა პარტიის 25 წლის იუბილეს აღსანიშნავად.

ვრცელი მოხსენებით მეორე ყრილობისა და პარტიის 25 წლის თავის შესახებ გამოვიდა აშხ. თენგიზ ჟღენტი, რომელმაც დაწვრილებით გააშუქა პარტიის ბრძოლის პირობები მეორე ყრილობამდე და მის შემდეგ. მოხსენების შემდეგ სიტყვებით გამოვიდნენ ძველი მუშები.

საზეიმო სხდომამ მოხსენების გარშემო მიიღო რეზოლუცია, რომელშიაც ნათქვამია: „ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობის 25 წლის მანძილზე საბჭოთა კავშირის მუშათა კლასმა არ დაკარგა მარქსისტული გზა და მთელ რიგ გამარჯვებებს მიაღწია.

საზეიმო სხდომა აღუთქვამს პარტიას, რომ ის საჭირო მომენტში მზად იქნება მუშათა კლასის მონაპოვართა დასაცავად.

ზუგდიდის ნაზრა. კამპანიის კარგად ჩატარების მიზნით პარტიული კომიტეტის მიერ ადგილებზე დაგზავნილ იქნა სათანადო ცირკულიარი, რომლის მიხედვით აგვისტოს პირველი რიცხვიდან ეწყობოდა პარტიის კომკავშირის უჯრედის გაერთიანებული კრებები, სადაც შექდებოდა საკითხი პარტიის მე-2-რე ყრილობის შესახებ.

28 აგვისტოს ქალაქ ზუგდიდში შესდგა პარტიის, კომკავშირის და პროფკავშირის წევრთა გაერთიანებული კრება, სადაც დაახლოვებით 200-მდე კაცი დაესწრო. კრებაზე ვრცელი მოხსენებით გამოვიდა სამაზრკომის მდივანი აშხ. ჟვანია, რომელიც დეტალურად შეეხო მეორე ყრილობის მიერ გარჩეულ საკითხებს. დასასრულ პირად მოგონებებით გამოვიდა რამდენიმე ძველი მომუშავე.

დაახლოვებით ასეთი მუშაობით და ზემოთ ჩატარდა მეორე ყრილობის 25 წლისთავი სენაკში, ოზურგეთში და მთელ რიგ სხვა ორგანიზაციებში.

მასალები და დოკუმენტები.

მუშების დახვრეტა ხაშურში 1903 წლის 14 ივლისს.

ეს საქმე ¹⁾ გაარჩია ტფილისის საოლქო სასამართლოს სესიამ ქ. გორში 1903 წ. 7, 8, 9 ნოემბერს. საბოლოოდ განაჩენი გამოცხადებულ იქნა 24 ნოემბერს. საქმე გაირჩა დახურულ კარებში. ამის გამო იუსტიციის სამინისტროს პირველი დეპარტამენტი (პირველი სისხლის სამართლის განყოფილება) № 35, 917 17/VIII-903 წ. თარიღით სწერდა ტფილისის საოლქო სასამართლოს თავმჯდომარეს: „признать необходимым, в видах обезпечения правильного хода действий и ограждении достоинства государственной власти... предлагаю Вашему Превосходительству сделать распоряжение о закрытии дверей судебного заседания на все время слушания означенного дела“.

აქვე მოგვყავს სასამართლოს განაჩენი ამ საქმეზე, საიდანაც მკითხველისთვის ნათელი იქნება, თუ როგორ გამოარკვია მთავრობამ ხაშურის მუშების დახვრეტა და რანაირი განაჩენი გამოიტანა.

განაჩენი ასე იწყება:

„1903 წლის ნოემბრის 7, 8 და 9-ს მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის ბრძანებით, ტფილისის საოლქო სასამართლომ ქ. გორში, პირველ სისხლის სამართლის განყოფილებაში, შემდეგი შემადგენლობით: თავმჯდომარე მ. მ. შარიგინი, სასამართლოს წევრები—ი. ფ. მაიგური და მომრიგებელი მოსამართლე ბ. დ. რუსანოვი, პროკურორის ა. ვ. სტეპანოვის მონაწილეობით დახურულ კარებში გაარჩია საქმე ბრალდებულ დიმიტრი ედანოვის და სხ. 15 კაცის, რომელთაც წინააღმდეგობა გაუწიეს პოლიციის მოხელეებს და სურამის ადგილობრივ ჯარის ნაწილს, როცა ესენი სამსახურით დაკისრებულ თავიანთ მოვალეობას ასრულებდნენ.“

საბრალმდებულო ოქმით გლეხები სმოლენის გუბერ., დოროგობუეის მაზრის, პოლუჟაქინსკის ვოლოსტის და სოფლისა დიმიტრი

¹⁾ Дело № 990—1903 г. тифлисского окружного суда по I-му уголовному отделению по обвинению Дмитрия Жданова и др.

ივანესძე **ჟდანოვი**, 26 წლისა, ტფილისის გუბერნიის, თელავის მაზრის სოფ. ხორხევის—ვლადიმერ აბრამისძე **ხოსბეროვი**, 21 წლისა, გორის მაზრის სოფ. ხაშურის—გიორგი ალექსანდრესძე **კვესაძე**, 23 წლისა, და ივანე დავითისძე **სუხიევი**, 18 წლისა, დ. სურამის—სერგეი (სარქის) ზაქარიასძე **არუთინოვი** (იგივე ორთომელიანცი) 24 წლის, სოფ. ქარელის—დავით თევდორესძე **თედოზაშვილი** 20 წლის, სოფ. ქვიშხეთის—გიორგი თევდორესძე **გუდაძე** 20 წლის, სოფ. სკრის—რომან გაბრიელისძე **მეგრელიშვილი**, 20 წლის, თიონეთის მაზრის სოფ. ძებნაურის—მათე (იგივე პავლე) ბეჟანესძე **მესაბლიშვილი** 23 წ. მღვდლის შვილი ვასილი ალექსანდრესძე **სამხარაძე** 28 წლის, ქ. ახალციხის მოქალაქე ლეონ გრიგოლისძე **ჩახოიანცი**, 23 წ., საპატიო მოქალაქე ნიკოლოზ ლავრენტისძე **ფერაძე**, 20 წ., აზნაურობის მაძიებელი პროკოფი მაქსიმესძე **კიკნაველიძე**—19 წლის და ქუთაისის გუბ. შორაპნის მაზრ. სოფ. გორხევის მცხოვრები დავით რომანოზისძე **კამკამაძე** 20 წლისა—ბრალდებულნი არიან იმაში, რომ ურთი-ერთ შორის და სხვებთან, რომელთა ვინაობა გამოურკვეველია, წინასწარი შეთანხმებით 1903 წლის 14 ივლისს ა/კავკასიის რკინის გზის სად. მიხაილოვში იმ მიზნით, რომ შეეცვალოთ ამიერ-კავკასიის რკინის გზაზე არსებული მუშაობის პირობები და იძულებული გაეხადათ ადგილობრივი მთავრობა შეემცირებინა კანონით დაწესებული სამუშაო საათები და გაედიდებია ხელფასი, ისინი სათავეში ედგენ რა შეიარაღებულ ბრბოს, რომელიც შესდგებოდა 500-დან 1000 კაცამდე, მოუწოდებდნენ ძალადობისა და უწყისობისაკენ. მათ გააჩერეს საბარგო მატარებელი, რომელიც ტფილისიდან მოდიოდა, მოხსნეს ორთქლმავალი, მატარებლის შემადგენლობა დასტოვეს ლიანდაგზე, გამორეკეს მოსამსახურენი ნავთის მილის სადგურიდან, გზის ნაწილის და რკინის გზის ტელეგრაფის კანტორებიდან, გააჩერეს ბათუმიდან და ბორჯომიდან მომავალი მატარებლები, ბორჯომის გზაზე დახურეს სემაფორი და მოხსნეს რა ორთქლმავალი, ის წასწიეს წინ, არ დაემორჩილნენ სურამის საპოლიციო ნაწილის ბოქაულის და სურამის ადგილობრივ ჯარის ნაწილის განკარგულებებს, რომელნიც არა ერთხელ შეეცადნენ წესიერების აღდგენას. მათ რევოლვერები ესროლეს დემონსტრატებს და შეეცადნენ იარაღის წართმევას სურამის სამხედრო ნაწილისთვის. ესროლეს ამათ და ჩაუტრეს ქვები, რითაც მათ მიაყენეს ჭრილობები.

სასამართლოში ზემოდ დასახელებულმა პირებმა დამნაშავედ არ იცნეს თავი წაყენებულ ბრალდებაში და არაეითარი აოსებითი ახსნა-განმარტება არ მოუცილათ ამ საქმის გამო. პროკურორმა უარი თქვა

დავით კამყამაძის წინააღმდეგ წამოყენებულ ბრალდებაზე, დანარჩენების შესახებ კი ბრალდებას მხარი დაუჭირა თანახმად საბრალმდებლო ოქმისა. გამოძიებით შეკრებილი მასალის მიხედვით დანაშაული ასე ირკვევა. მოწმეების ა/კავკასიის რკინის გზის გორის განყოფილების ენდარმთა სამმართველოს უფროსის პოდპოლ. რედროვის, მე-V ნაწილის მუატის, მისი თანაშემწის დალის, მე-VI ნაწილის ტელეგრაფის კონტროლიორ მექანიკის ციონგლისკის და სურამის საპოლიციო ბოქაულის პოდგორნის ჩვენებიდან სჩანს, რომ 14 ივლისს სადგ. მიხაილოვში მომხდარი ამბები ყველასათვის მოულოდნელი იყო. იენისში, რედროვის განცხადებით, იყო ცნობები, რომ ხსენებულ რკინის გზის ხაზზე მუშები ემზადებოდნენ გაფიცვისთვის და მართლაც, ივლისში გაფიცვა დაიწყო ბაქოში, რაც მოედო რკინის გზის მთელს ხაზს, ამასთან ბაქოს მუშების მოთხოვნილებები ისეთივე იყო, როგორც სხვა ადგილების მუშების, მათ შორის მიხაილოვის მუშებისა. ბაქოს მუშები მოითხოვდნენ 8 საათის სამუშაო დღის დაწესებას, 15—20% მომატებას, იმ უფროსი ზეინკლების ან მონტიორების დათხოვნას, რომელნიც უდიერათ ეპყრობოდნენ მუშებს და უსამართლოდ დათხოვნილი მუშების უკანვე მიღებას. მოწმის რედროვის მიერ შეკრებილი ცნობებით დამტკიცებულია, რომ 14 ივლისს მომხდარ გაფიცვის წინა დღით ტუილისიდან ჩამოვიდა მუშების ერთი ჯგუფი, რომლის ერთი ნაწილი დარჩა მიხაილოვში. მეორე ნაწილი კი გაემგზავრა რკინის გზის ხაზზე ბათუმის მიმართულებით; ეს გარემოება დაადასტურა გორის მაზრის უფროსის თანაშემწე გოგობიამ. აქედან ცხადია, რომ სადგ. მიხაილოვში მომხდარ მუშათა აღელვებას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა მუშათა იმ მღელვარებასთან, რომლებიც მოხდა ივლისში ბაქოში, ელისავეტპოლში, ტუილისში და ბათუმში, რადგანაც ყველა ამ ადგილებში გაფიცვის შემდეგ მუშების მიერ წამოყენებული იქნა ერთნაირი მოთხოვნილებები. მოწმეებმა დალმა, ციონგლისკიმ და მუატმა განაცხადეს, რომ 14 ივლისს დილის 8 ს. საორთქლმავლო შენობიდან გამოცვივდა ყვირილითა და სტვენით მუშებისა და ახალგაზრდების ბრბო, რომელიც გაემართა დეპოს კანტორაში; ეს ბრბო გზაზე ხსნიდა სამუშაოდან მეისრეებს, დარაჯებს და რემონტის მუშებს; კანტორიდან ბრბო გაემართა ყვირილითა და ღრიალით ნავთის მილის სადგურის საქვაბე შენობაში, სადაც ჩაქრობილ იქნა ცეცხლი და ასე მუშაობა შეჩერებული. აქ ბრბოს თანდათანობით ემატებოდა ხალხი და როცა იქიდან გამოვიდა, სადგომის მხრიდან დაინახა მომავალი მატარებელი, აქ ბრბო გაექანა მომავალი მატარებლისაკენ. საქონლის მატარებელი გაჩერებულ იქნა

გზაში, აქ მოხსნეს ორთქლმავალი, ამის შემდეგ ბრბო ყვირილითვე გაემართა სადგურის შენობებისაკენ; გზაში ბრბოს გამოეყო რამდენიმე კაცი, რომელთაც სცემეს მორიგე ორთქლმავალზე მყოფ მემანქანის თანაშემწე ახობაძეს იმიტომ, რომ უარი სთქვა შეესრულებია ბრბოს მოთხოვნილება ცეცხლის ჩაქრობისა და მუშაობის შეჩერების შესახებ; ბრბო მივიდა რკინის გზის ნაწილის კანტორასთან და მოითხოვა მუშაობის შეჩერება, სატელეგრაფო განყოფილებაში მოითხოვეს ტელეგრაფზე მომუშავეთა მოხსნა; ამის შემდეგ ბრბო გაემართა სად. მიხაილოვის ბაზარში; გზაში იერთებდნენ ვინც კი შეხვდებოდა და ასე რამდენიმე ასი კაცისაგან შემდგარი ბრბო მივიდა მდ. სურამულას ხილთან. აქ სამი კაცის მიგზავნით განუცხადა ნაწილის უფროსს მუატს გაფიცვისა და მღელვარების მიზნის შესახებ, რომ მუშებს სურთ 8 საათის სამუშაო დღის დაწესება, 25% მომატება ხელფასისა, მუშებისადმი უდიერათ მომპყრობი მონტიორების დათხოვნა და უსამართლოდ დათხოვილი ამხანაგების უკანვე მიღება. რათა ბრბო დაემშვიდებინა, მუატი შეპირდა, რომ დეპეშას გაუგზავნიდა რკინის გზათა უფროსს; მოსალაპარაკებლათ მისულმა სამმა პირმა კი მოითხოვა, რომ ეჩვენებინა მათთვის გასაგზავნი დეპეშის ასლი, ამასთან მათ აღუთქვეს, რომ არ შეაჩერებდნენ მატარებლებს. ამ დროს მოვიდა სურამის ადგილობრივი ჯარის ნაწილი, რომელიც გამოწვეული იყო პოლიციისთვის დახმარების აღმოსაჩენათ. ჯარის ნაწილს მეთაურობდა კაპიტანი დიგუროვი. გაფიცულთა წარმომადგენლებმა მოითხოვეს, რომ ჯარის ნაწილი გაბრუნებულიყო უკანვე. სად. მიხაილოვის აგენტები ზომებს ღებულობდნენ, რომ დაემშვიდებიათ ბრბო, ასეთივე ზომებს ღებულობდა როგორც სურამის საპოლიციო ნაწილის ბოქაული პოდგორნი, ისე კაპიტანი დიგუროვი ბრბოს გასაფანტავად. ამათ რამოდენიმეჯერ მისცეს წინადადება ბრბოს დაშლილიყო და თავიანთი მოთხოვნილებები წამოეყენებიათ კანონიერის წესით. პოდგორნის სიტყვით ბრბოს წინადადება მიეცა დაშლილიყო ერთხელ 20 წუთში, მეორეხელ—ნახევარ საათში, მაგრამ ბრბო დაჟინებით არ ასრულებდა ამ მოთხოვნას. ბრბოდან მოისმოდა, რომ მათ სურთ 8 საათის სამუშაო დღი, 25% მომატება ხელფასზე, უდიერი მონტიორების დათხოვნა, უსამართლოდ დათხოვნილ მუშების უკანვე მიღება, რომ არ დაიშლებიან, გზის ლიანდაგს არ გასწმენდნენ, რომ ეს რკინის გზა გაკეთებულია მათ მიერ.

ამ დროს გამოჩნდა სამგზავრო მატარებელი ბორჯომის მხრიდან. ბრბოს ერთი ნაწილი გაექანა ბორჯომის მატარებლისკენ, მოითხოვა მისი გაჩერება და მიუხედავად იმისა, რომ მემანქანე გამა-

ფრთხილებელ ნიშნებს იძლეოდა, ბრბო არ შორდებოდა ლიანდაგს, დახურა სემაფორი და ასე აიძულა მემანქანე შეეჩერებია მატარებელი. სასამართლოში გამოქვეყნებულ კაპიტან დიგუროვის ჩვენებიდან სჩანს, როცა ის მოვიდა 40 ჯარისკაცით, ჯარისკაცები გააჩერა მოშორებით, მივიდა ბრბოსთან და შესძახა: „გებრძანებო დაიშალოთ, თორემ გესვრით“, მაგრამ ბრბომ არავითარი ყურადღება არ მიაქცია მის სიტყვებს. როცა ბრბო გაეშურა ბორჯომის მატარებლისკენ და მოითხოვა, რომ მემანქანეს გაეჩერებია მატარებელი, კაპიტანი დიგუროვი გაეჭანა ბრბოსკენ, გაჩერდა რა ბორჯომის მატარებელიდან 40 ფეხის ნაბიჯზე, რომლის ორთქლმავალი ვილაცას ბრბოდან მისულს მოეხსნა კიდევ. ამ დროს მოვიდა მატარებელი ბათუმის მხრიდანაც, ეს მატარებელიც გაჩერდა, რადგანაც ლიანდაგი (დაკავებული იყო ბრბოს მიერ რადგანაც საეჭვო აღარ იყო ის გარემოება, რომ ბრბოს გადაწყვეტილი ჰქონდა მატარებლების მიმოსვლის შეჩერება კაპიტან დიგუროვმა ხელ-ახლა მიმართა ბრბოს სიტყვებით: „გაუშვით მატარებელი, თორემ გესვრითო!“ ბრბომ არც ამზანად მიაქცია მის სიტყვებს ყურადღება.

ამ დროს მასთან მივიდა პოდგორნი და უთხრა: „დროა მოქმედებისა“. რათა გაერკა ბრბო, კაპიტანი დიგუროვი ჯარისკაცებით და „ურას“ ძახილით ეყვითა ბრბოს, და როცა დაეშვა რკინის გზის მთავარ ხაზისა და ბორჯომის ხაზის შორის მდებარე ჩაღრმავებულ ალაგას, ბრბომ, რომელიც იდგა გზის განაპირას, დაუწყო მას და ჯარისკაცებს ქეის სროლა. ამავე დროს ხალხიდან გაისროლეს რევოლვერებიდან. ხალხიც ჩამოვიდა ჩაღრმავებული ალაგას და შეუტია ჯარისკაცებს, ხელს ჰკიდებდნენ ჯარისკაცებს თოფებში და ყელშიაც. როცა კაპიტანმა დიგუროვმა დაინახა, რომ სამივე მხრიდან იყო გარშემორტყმული ჯარის ნაწილი, რომელსაც ქვებს უშენდა ხალხი და ის ვერაფერს გახდებოდა, უბრძანა ჯარისკაცებს უკან დაეხიათ. ბრბომ კი განაგრძო შეტევა და ქვების სროლა. და როცა ბრბომ გამოუვალ მდგომარეობაში ჩააყენა ჯარის კაცები, მან უბრძანა ჯარს სროლა დაეწყო. კაპიტანმა დიგუროვმა ასე უბრძანა ჯარს: „*редько начинай*“ როცა ჯარისკაცებმა ათჯერ გაისროლეს, ბრბო გაიქცა. ბოლოს გამოირკვა, რომ თხუთმეტი ჯარისკაცი დაშავდა. ერთი გაზოსროლილი ქვა მოხვდა ზურგში კაპიტან დიგუროვს. ხალხიდან მოკლული იქნა თერთმეტი კაცი, დაიჭრა თექვსმეტი, რომელთაგან კრილობისაგან გარდაიცვალა 4 კაცი. მეორე დღეს, 15 ივლისს, ექიმმა ბლიუმმა ჯარისკაცების გასინჯვის დროს გამოარკვია, აგრეთვე გამოძიებლის დასკვნიდანაც სჩანს, რომ 11 კაცს მათგან აღ-

მოაჩნდა ახლო მანძილიდან მორტყმული ქვის ნიშნები. ჯარისკაცთა თოფების გასინჯვის შეჰდეგ მ თოფზე აღმოაჩნდა ახალი გაფხაჭნილი ადგილი ქვის მორტყმით. ყველაფერი ეს იმას ამტკიცებს, რომ 14 ივლისს ჯარს გაუწიეს სასტიკი წინააღმდეგობა.

კაპიტან დიგუროვის ჩვენება რამდენიმე ასი კაცისაგან შემდგარი ბრბოს მიერ წინააღმდეგობის გაწევის შესახებ სავესებით დადასტურდა სასამართლოში მიცემულ ბოქაულ პოდგორნის ჩვენებით. პოდგორნი მომხდარი შემთხვევის ალაგას იმყოფებოდა სტრაჟნიკებით და მან მოიწვია ადგილობრივი ჯარის ნაწილი პოლიციის დასახმარებლად. ესევე დადასტურდა ჯარისკაცების მიხეილ პავლოვსკის, ივანე ოფიარენკოს, აბრამ იაროშენკოს, სტრაჟნიკების თედორე პოპოვიჩენსკის, ტერენტი დრუჟინინის, ბართლომე ბარანოვის, მაგერ ბეზმინის, ჟანდარმთა უნტერ-ოფიცრების ანდრია პავლოვის, მიხეილ ბაკლავის, ფეოდოსი სრიუკოვის, ანტონ მიროშნიჩენკოს, დიომიდე იურჩენკოს და ისილორე ნოსკოს ჩვენებით.

მემანქანე დიმიტრი ჟდანოვი ნავსადენის მილის სადგურის მუშაა. როგორც მან განუცხადა გამომძიებელს, მას შეეშინდა ბრბოს და შეხტა ბორჯომის მატარებლის ორთქმავალზე იმ მიზნით, რომ წაეყვანა ბრბოს მიერ გაჩერებული მატარებელი სად. მიხაილოვისაკენ და როცა ბრბო წინააღმდეგობას უწევდა, ის ორთქლმავალზე იმალება. თუმცა მოწმეების თქმით ჟდანოვი არ ყოფილა წესრიგის მომხრე. პირიქით, ის იყო არეულობის ერთი მოთავეთაგანი. ასე მაგ. როდოვმა აჩვენა, რომ ჟანდარმთა უნტერ-ოფიცრის ნოსკოს დაკითხვიდან გამოიკვია, რომ ბრბოს წინ მიუძღოდა ჟდანოვი; ბორჯომის მატარებლის მემანქანე იანულოტომ დაადასტურა, რომ პირველად მის ორთქლმავალზე შეხტა ჟდანოვი. იანულოტოს მიერ გამომძიებელთან მიცემულ ჩვენებიდან სჩანს, რომ როცა მატარებელი გაჩერდა, ორთქმავალს შეახტა უქუდოთ ჟდანოვი, მან ხელი სტაცა რევოლვიატორს, გაუშვა ორთქლი და მატარებელი წაიყვანა სად მიხაილოვისაკენ. ორთქმავალი წაიყვანა უმატარებლოთ, რადგანაც ის ვილაყას წინასწარ მოეხსნა; მოწმემ იმ წამსვე დახურა ორთქლი, ხელი სტაცა ჟდანოვს ყელში, სურდა მისი ძირს ჩამოგდებოდა, დაუყვირა: „ვინა ხარ შენ, რას შვრებოი. ამაზე ჟდანოვმა უპასუხა: „მე თითონ მექანიკოსი ვარ, სტუდენტი, მოითხოვენ მატარებლის უკან დაბრუნებას, მე მინდოდა მატარებლის უკან წაყვანა“. მაგრამ მისი ნათქვამი არ შეესაბამებოდა სინამდვილეს, რადგანაც ორთქმავალი წინ წასწია. იანგულოტის სიტყვით ჟდანოვი ორთქმავალიდან ჩამოხტა, ვიდრე სროლა დაიწყებოდა. ეს ჩვენება იანულოტომ რამოდენიმეთ შესცვა-

ლა სასამართლოში, ის ამტკიცებდა, რომ ორთქმავალი არ ყოფილა მოხსნილი და ჟდანოვი მას შეახტა, როცა ბოქაული მოითხოვდა მატარებლის წინ წაწევის. რომ იანულომ, როცა ის დარწმუნდა ჟდანოვის დახმარებაში ბოდიში მოიხადა მის წინაშე იმის გამო, რომ მოუხდომა ძირს ჩამოვდებოდა, რომ გამომძიებელთან ჩვენების მიცემის დროს ის იყო მეტად აღელვებული და ამიტომ ვერ აჩვენა სწორად, მაგრამ გამომძიებელთან მიცემულ ჩვენებას სასამართლო ნდობით ეკიდებოდა, რადგანაც ახლა მიცემული ჩვენებით ის ცდილობს ჟდანოვის ბრალდების შემსუბუქებას. უქვეყელია, რომ თავისი მოქმედებით ჟდანოვი ცდილობდა წინ წაეწია მხოლოდ ორთქმავალი, იცოდა რა, რომ ის მოხსნილი იყო შემადგენლობიდან, მატარებლის შემადგენლობა კი დაეტოვებოდა რკინის გზის ლიანდაგზე და მით აესრულებოდა თავის სურვილი ბრბოს სურვილთან ერთად მატარებლების მოძრაობის შეჩერების შესახებ. სტრაჟნიკმა პოპოვიჩენკომ აჩვენა, რომ მან დაინახა ჟდანოვი ხიდზე უქუდოთ, თეთრ ხალათში და გაიგონა, რომ ამბობდა „ინტელიგენტი“ ევრო და გამოგზავნილია იმისთვის, რომ თვალყური ადევნოს, რათა მუშებმა მუშაობა შესწყვიტონ, მაგრამ არეულობა არ მოახდინონო. ჟდანოვი პოპოვიჩენკის თქმით პირველი შეატბა ბორჯომის მატარებელს და სურდა მემანქანის ჩამოვდებოდა, სტაცა უკანასკნელს ხელი პიჯაკში, მაგრამ მემანქანემ ხელი სტაცა ორთქმავალს და ასე ის ვერ ჩამოაგდეს. ჟანდარმის უნტერ-ოფიცერმა სტრიჟკოვმა დაადასტურა სასამართლოში, რომ ჟდანოვი უყვიროდა ბრბოს—მოხსენით ბორჯომის მატარებლის ორთქმავალიდან რეგულიატორი. ამის შემდეგ ის გაჩნდა ორთქმავალზე, სტრაჟნიკ ბეზმონის გამოქვეყნებულ ჩვენებიდან სჩანს, რომ ჟდანოვმა განაცხადა — ის ინტელიგენტია და გამოგზავნილია თვალყური ადევნოს შეაჩერონ მუშაობა და არ მოახდინონ არეულობა. იმ დროს, როცა ჟდანოვი გაექანა ორთქმავალისკენ და შეახტა მას, სხვები ბრბოდან გაიქცენ და მოხსნეს ორთქმავალი [შემადგენლობიდან და ის გააქანეს მარტოდ-მარტო წინ. ამის უარსაყოფლად და იმის დასამტკიცებლად, რომ ჟდანოვი, პირიქით, ცდილობდა ბრბოს დამშვიდებას, დაასახელა მოწმეები, რომელთაც აჩვენეს—კანტორის მოხელე იაკობ კვალევმა აჩვენა, რომ როცა ბრბო ხიდთან მდებარე წყალსადენისაკენ დაიძრა, მასთან, კვალევთან, მივიდა ჟდანოვი და ჰკითხა: რა ამბავიაო. მოწმემ გაიგონა იმავე ჟდანოვის ლაპარაკი—ის ურჩევდა ხალხს არეულობა არ მოეხდინათ. ჟდანოვი წლიურად ღებულობს 600 მანეთს, ამიტომ ის მონაწილეობას არ მიიღებდა გაფიცვაში. მან წინადადება მისცა დალს სროლის შეწყვეტის შემდეგ თავის თავზე მიეღო მე-

მანქანობა. ნავთის მილის სადგურის უფროსმა ოსვალდ გიმპერანმა აჩვენა, რომ ედანოვი ორი წელი იქნება დახლოვებით, რაც მსახურობს მემანქანეთ. აქვს სახაზინო ოთახი, ლებულობს თვითურად 100 მანეთამდე, ამიტომ ის არ შეუერთდებოდა გაფიცულ მუშებს, ღამის 12 საათიდან 14 ივლისის დილის 8 საათამდე ის მორიგეთ იყო, როცა ბრბომ მოითხოვა მუშაობის შეწყვეტა და მოწმის ბრძანებით შეჩერებულ იქნა ნასოსის მოქმედება. მოწმეს დანაშაულებრივი არაფერი შეუნიშნავს ედმნოვის ყოფა ქცევაში. ნავთის მილისადგენის კანტორის მოხელე ვლადიმერ ივანოვმა აჩვენა, რომ როცა ბრბო ხიდის ახლოს იდგა და სხვათა შორის ყვიროდა ედანოვის მიმართ—რა უნდა მას, ვინ არის ის, რათ ერევა სხვის საქმეში და იქვე მდგომ თუშანოვისაგან გიგო, რომ ბრბო ლანძღავს მას იმიტომ, რომ ის ურჩევს ხალხს დაიშალოს. მაგრამ მიუხედავად ამისა, სასამართლო მაინც დარწმუნებულია იმაში, რომ ედანოვმა წინააღმდეგობა გაუწია ხელისუფლების წარმომადგენლებს, ხალხს ეუბნებოდა არ დაშლილიყვნენ, პირველი შეახტა ბორჯომის მატარებლის ორთქშავალს, ცდილობდა ჩამოეგდო იქიდან მემანქანე და მოუწოდებდა ბრბოს მოეხსნა რევოლუციური. ედანოვის მოქმედებაში ორპირული როლი სასამართლოს აზრით სავსებით გასაგებია: ედანოვი სავსებით იზიარებდა ბრბოს საქციელს და ამავე დროს, რათა დაეთარა თავისი მტრული საქციელი ხელისუფლებისადმი, ცდილობდა თავი გამოეყვანა ისეთ კაცად, რომელიც მომხრე იყო არეულობის მოსპობის. განსაკუთრებით რელიგიურად მას ამ მხრით ახასიათებს ის გარემოება, რომ როცა სროლის შემდეგ ბოქაული პოდგორნი ემზადებოდა სად. სუშათოვოში წასასვლელად, ედანოვმა მას მიმართა შემდეგი სიტყვებით: „რას შერებთ, რათ გეტოვებ ჩვენო“. მართლაც რომ არ მიეღო მონაწილეობა ბრბოსთან მოლაპარაკებაში, რომ დაშლილიყვნენ, მას მაშინვე სცემდა ბრბო, როგორც ის მოექცა მემანქანის თანაშემწე აგაბაძეს, ედანოვი კი თავისუფლად ტრიალებდა ხალხში.

ბრალდებულმა **ვახილ სამხარაძემ**, როგორც ეს საბრალდებლო ოქმიდან სჩანს, გამომძიებელს აჩვენა, რომ ის ურჩევდა ბრბოს წასულიყო და სჭამდა ქლიავს და როცა ის დასჭრეს, მან ქლიავი ესროლა ჯარისკაცს და არა ქვა. მოწმე სილაევის ჩვენებიდან სჩანს, რომ როცა დაიწყო სროლა, მან მიაქცია ყურადღება, რომ შახლობლათ მდგომმა სამხარაძემ ხელები ჩააქნია და მოწმეს მოეჩვენა, რომ ის თითქმის ქეებს ესროდა ჯარისკაცებს, რაც მის (მოწმეს) გამომძიებლის წინაშე არ დაუმტკიცებია, რომ ნასროლი იყო ქვა, რის გამოც იქვე მდგომ ჟანდარმს უთხრა სამხარაძეზე მითითებით: „რო-

გორ არა რცხენია მოხელე კაცია და ბუნტოვშიკებთან ერთად ქვეს ისვრისო“, ჟანდარმის უნტერ-ოფიცრმა მიროშნიჩენკომ დაამოწმა სასიმართლოში, რომ სილავემა მას პირდაპირ უთხრა, მიუთითა რა სამხარაძეზე: „შეხედეთ, ჩინოვნიკია და ქვეს კი ისვრის“. სასამართლოში გამოქვეყნებულ ბეზმინის ჩვენებიდან სჩანს, სამხარაძე აღელვებდა მით, რომ ბრბოდან გამოყოფილ ერთ ჯგუფს ეუბნებოდა, რომ საჭიროა ჯამაგირის მომატება, რომ ადამიანი პირუტყვი არ არის, დაავგიანებს 2, 3 წუთს და ამისთვის მას აჯარიმებენ, რომ ეს უნდა შეიკვალოსო. მოწმე პოპოვიჩინკომ დაადასტურა, რომ სამხარაძე იღვა ბრბოში და ამბობდა, რომ ხალხი გაჭირვებულია, რომ მას ბევრს ამუშავებენ, თავის გასამართლებლად სამხარაძემ დაასახელა მოწმეები, რომელთაც აჩვენეს: კელიიევა—როცა მე ბრბოს ეურჩევი დაშლილიყო, სამხარაძეც ჩემთან იყო, რომ სამხარაძემ უჩრია ხალხს აემუშავებიათ ხალხის მიერ შეჩერებული წყალსაქაჩი და თითონ შეასრულა ეს. რომ სამხარაძე, როგორც გადამწერი, დეპოში სხვა მოსამსახურეებზე უკეთესად არის. თავადმა ანჩაბაძემ (საქონლის სადგურის მოლარე) აჩვენა, რომ სამხარაძე მასთან ერთად არწმუნებდა ბრბოს დაშლილიყო. მიუხედავად ამ ორი პირის სამხარაძის სასარგებლო ჩვენებისა, სილაიევის ჩვენების თანახმად სასამართლო იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სამხარაძე დამნაშავეა ხელისუფლებისათვის წინააღმდეგობის გაწევაში, რაც გამოიხატა ადგილობრივ პოლიციის აგენტებისა და ჯარის ნაწილებისთვის ქვის სროლაში. ის გარემოება კი, თითქოს „ის ზომებს ღებულობდა ბრბოს დასამშვიდებლათ ისე, როგორც ჟდანოვის საქციელი, აიხსნება უქველ სურვილით, რომ დაფაროს თავისი მტრული მოქმედება. სამხარაძის განცხადებაც კი, რომ ის ქლიავს სჭამდა და კურკა ბრბოს ესროლა იმ დროს, როცა ბრბო ღელავდა, არ ლაპარაკობს მის სასარგებლოთ.

ბრალდებულმა **ვლადიმერ ხოსბეროვმა**, როგორც ნათქვამია საბრალმდებლო ოქმში, აჩვენა გამოძიებელს, რომ ბრბომ აიძულა ის წასულიყო შემთხვევის ალაგას, მაგრამ ის წავიდა ვიდრე სროლა დაიწყებოდა, მას ქვეები არ უსვრია. მუატის ჩვენებიდან სჩანს, რომ დამნაშავე სამი თვით აღდრე, ვიდრე გამოსვლა მოხდებოდა, დათხოვნილი იყო სამსახურიდან კინკლაობისთვის (მსახურობდა დეპოში). ის ბრბოში იმყოფებოდა და მოწმეს ეუბნებოდა, რომ ის წერა-კითხვის მცოდნეა, რომ მათი პროგრამა ცნობილია მთელს ევროპაში. ჟანდარმის უნტერ-ოფიცრის მიხედვით ბაკლაგის ჩვენებით, როგორც კი ბრბო მივიდა სადგურის შენობებთან და მოწმემ მი-

მართა მათ დაშლილიყვენ, ხოსბეროვმა წაუბიძგა მოწმეს, შემდეგ მოწმემ დაინახა, თუ როგორც ესროდა ქვევს ხოსბეროვი ჯარისკაცებს. სტრიეკოვმა და იურჩენკომ აჩვენეს, რომ მათ დაინახეს ხოსბეროვი ბრბოვს წინ მდგომი ჯოხით ხელში, მოუწოდებდა ხალხს წინ წაწეულიყო. ეს იმ დროს, როცა ხალხი ხიდთან მივიდა. ბეზმინმა აჩვენა, რომ როცა ხოსბეროვი ხალხში იყო, მოწმეს უთხრა, რომ მეუშვებს სურთ არა მარტო კარგად ყოფნა, არამედ—ყველანი უნდა კარგად იყვნენ. ხოსბეროვმა მოწმეები დაასახელა, რომ ის ამ დროს სხვაგან იყო, რაც მოწმეებმა თითქოს კიდევ დაადასტურეს, მაგრამ მათ ჩვენებები სასამართლოს აზრით სარწმუნო არაა.

ბრალდებულმა **ნიკოლოზ ფერაძემ** (ვაგონების დამთვალერიერბელი) გამოძიებელს აჩვენა, რომ ის იმყოფებოდა ბრბოში ხიდთან, სადაც ის ძალით აიძულეს წასულიყო და სანამ სროლა დაიწყებოდა, წავიდა იქიდან. მაგრამ ბაკლავის ჩვენებით ირკვევა, რომ ფერაძე მონაწილეობდა მორიგე ორთქლმავალზე მყოფი მემანქანის თანაშემწის ცემაში. ის ქვევს ესვროდა აგრეთვე ჯარისკაცებს. ბეზმინმა აჩვენა—ფერაძე ეუბნებოდა ხალხს არ დაშლილიყო, პოდგორნიმ დაადასტურა, რომ ფერაძე იმყოფებოდა ხალხის წინა რიგებში და მან სხვებთან ერთად შეკითხვაზე—რა მიზეზია არეულობისაო—განაცხადა—მოვითხოვთ 8 საათის სამუშაო დროს, 25 % მომატებას და სხ. თავის გასამართლებლად ფერაძემ დაასახელა მოწმეები მელიქოვი, ძინძიბაძე და თოხაძე, მაგრამ ამ მოწმეების ჩვენება სასამართლოს არ მიაჩნია სწორად.

ბრალდებულმა ივანე სუხიევმა (ზეინკალის თანაშემწე დეპოში) აჩვენა, რომ ის იყო ბრბოს უკან, დაინახა ვილაცას მიჰქონდა წითელი დროშა და სროლის დროს სახლში გაიქცა. მოწმემ მიროშნიჩენკომ დაადასტურა, რომ, პირიქით, თვით სუხიევს ხელთ ჰქონდა წითელი დროშა, რითაც სიგნალს აძლევდა. ეს ნიშანი მიმაგრებული ჰქონდა გრძელ ჯოხზე, სტრიეკოვმა კი აჩვენა, როცა ახლოვდებოდა და მისრემ გააღო სემაფორი, იმ წამსვე სუხიევის წინადადებითა და მონაწილეობით რამდენიმე კაცმა გასწია შავთული, რითაც სემაფორი დაიხურა და მატარებელი შეჩერდა. წინად კი მოწმემ სუხიევი დაინახა ხალხში ჯოხით ხელში. ვახმისტერმა ნოსკომ აჩვენა, სუხიევი ხალხში იყო და ხელში ეჭირა წითელი ნიშანი. ამ მოწმეთა ჩვენებას სასამართლო ეპყრობა სრული ნდობით, რადგანაც მათ არავითარი ინტერესი არა აქვთ დასდონ ბრალი სუხიევს.

ბრალდებულმა **გიორგი კვეხაძემ** (ზეთის წამსმელი დეპოში) აჩვენა, ბრბომ აიძულა ის წინ წასულიყო და მას თავს დაესხნენ ჯა-

რისკაცები და ზურგში დასკრეს, მაგრამ მას ქვეები არ უსვრია. მოწმეების პავლოვის, ნოსკოვის და სტრიუფოვის ჩვენებიდან სჩანს, რომ იმ დროს, როცა ადგილობრივი ჯარის ნაწილის ჯარისკაცები მივიდნენ ბორჯომის მატარებელთან, რომ განედევნათ ბრბო, კვესადე ეცა ჯარისკაცს და შეეცადა წაერთმია მისთვის თოფი, რითაც წინააღმდეგობა გაუწია ხელისუფლებას.

ბრალდებულმა **სერგო არუთინოვმა** (დებოს მუშა) აჩვენა გამომძიებელს, რომ ბრბო აიძულებდა მას ძალით წასულიყო შეთხვევის ალაგას, მაგრამ ის იდგა სადგურის ახლოს და ბრბოს წინააღმდეგობას უწევდა. იურჩენკოს ჩვენებიდან სჩანს, რომ როცა საქონლის მატარებელი, გომიდან წამოსული, ბრბომ გააჩერა, არუთინოვი, რომელსაც მოწმე იცნობდა, პირველი ეცა ორთქლმავალს, მოხსნა ის და მოითხოვდა სიგნალის თოკის მოხსნას. ბაქნგამ დაამოწმა, რომ არუთინოვმა მართლა მოხსნა ხსენებული ორთქლმავალი. პავლოვმა აჩვენა, რომ არუთინოვი ქვეებს ესროდა ჯარისკაცებს. პოდგორნიმ აჩვენა, რომ არუთინოვი წინ ედგა ბრბოს ხიდან, ყველაზე მეტს ყვიროდა, რომ ის არ იხედდა უკან და მოუწოდებდა არ წასულიყვნენ. არაერთარი საბუთი არ აქვს სასამართლოს, რომ არ დაუჯეროს ამ მოწმეებს.

ბრალდებულმა **ვასილი ლობაძემ** (დებოს ზეინკლის თანაშემწე) აჩვენა გამომძიებელს, რომ ის შემთხვევის ალაგას არ ყოფილა, რომ ეს კიდეც დაადასტურეს სასამართლოში მათნიაშვილმა და ლომიძემ, რომლების ნათქვამიც საბუთად მოიყვანა ბრალდებულმა — როცა განაცხადა, რომ მთელს დღეს 14 ივლისს იმუშავეს ბრალდებულის ძმისას, სადაც ცხოვრობს ვასილი ლობაძე, ეს უკანასკნელი მთელი დღე არ გამოსულა სახლიდან, მაგრამ მიუხედავად ამისა პოდგორნის ჩვენებიდან სჩანს, რომ ლობაძე ბრძინში იყო ხიდზე; იურჩენკომ დადასტურა, რომ ლობაძე მან ნახა, როცა ის ხალხში იყო; პავლოვის ჩვენებით კი მოწმემ სთხოვა ლობაძეს გაეშვა ბორჯომის მატარებელი, მაგრამ ის არ დასთანხმდა, შემდეგ პავლოვმა დაინახა როგორ ესროდა ქვეებს ჯარისკაცებს ეს ლობაძე. მათნიაშვილისა და ლომიძის ჩვენება სარწმუნოა არ არის იმიტომ, რომ მთელი დღე ისინი სოფ. მიხაილოვში იყვნენ და ერთხელაც არ მოსულან რკინის გზის სადგურზე.

ბრალდებულმა **რომან მეგრელიშვილმა** (რემონტის მუშა) აჩვენა გამომძიებელს, რომ ის იდგა ხიდან სადგურის მხრიდან და არეულობაში მონაწილეობა არ მიუღია. ციონგლისკისი ჩვენებიდან კი სჩანს, რომ ის ბრბოს წინ უძღოდა და ასე შეეარდა ტელეგრაფ-

ში, ემუქრებოდა მოწმეს ჯოხით და აპარატების განადგურებით. ბაკლაგამ დაადასტურა, რომ მეგრელიშვილი იყო ბრბოში და ჯარისკაცებს ქეებს ესვროდნენ. ამას გარდა ციონგლისსკიმ განმარტა მეგრელიშვილი უკმაყოფილო იყო მისით იმის გამო, რომ ის მან ტელეგრაფიდან დაითხოვა.

ბრალდებულმა მათე მასაბიშვილმა (კერძო დურგალი) აჩვენა გამომძიებელს, რომ ის სადღესასწაულოდ გამოეწყო და წამოვიდა შემთხვევის ალაგას, მაგრამ ამ დროს უკვე დაიწყო სროლა. მოწმეებმა კი დაადასტურეს: მიროშნიჩენკომ ის დაინახა ბრბოში დეპოს მახლობლად, სხვებისავე განირჩეოდა მით, რომ ხმამაღლა ყვიროდა; ბეზმინმა—რომ როცა ბრბოს ურჩიეს წასელა, ის ყვიროდა და ხმაურობდა, შემდეგ მანვე ესროლა ჯარისკაცებს და სტრატეგიებს ქეები, როცა ბრბო გაექანა ბორჯომის მატარებლის გასაჩერებლად. როგორც ეს ბრალდებული რკინის გზის სამსახურში არ იმყოფებოდა, ამიტომ ზემოდმოყვანილი მოწმეებს არ ჰქონდათ არავითარი საბუთი ეჩვენებინათ იმათ შესახებ უსამართლოდ.

ბრალდებულმა პროკოფი კიკნაველიძემ (ნავთის მილსადენის ზეთის წამსმელი) აჩვენა გამომძიებელს, რომ ის აიძულეს მიეცა გამაფრთხილებელი საყვირი სროლის დროს ის იმყოფებოდა სადგურზე. ბაკლაგის ჩვენებიდან კი სჩანს, როცა ბრბო შეგროვდა სადგურის შენობების მახლობლად და მოწმემ ურჩია ხალხს დაშლილიყო, კიკნაველიძემ დაარტყა მოწმეს და ბრბოდან გამოაგდო; ამავე მოწმემ დაადასტურა, რომ დამნაშავე ქეებს ესროდა ჯარისკაცებს სწორედ იმ მომენტში, როცა ბრბომ შეაჩერა ბორჯომის სამგზავრო მატარებელი. მიროშნიჩენკომ დაადასტურა, რომ კიკნაველიძე იმყოფებოდა ბორჯომში.

ბრალდებულმა ლეონ ჩახოიანცმა (კინტო) აჩვენა გამომძიებელს, რომ ის გაჰყვა ბრბოს, მაგრამ შემთხვევის ალაგამდე არ მისულა. ჯარისკაცებისთვის ქეები არ უსვრია. სილვეის და მეზმინის ჩვენებიდან კი სჩანს, რომ მათ დაინახეს ჩახოიანცი, როცა ის ქეებს ესვროდა ბორჯომის მატარებელს და ჯარისკაცები მიიჩქაროდნენ ბრბოსაკენ, რომ გაერეკათ ის. თუმცა ჩახოიანცმა თავის გასამართლებლათ დაასახელა გველესიანი და შენგელია, მაგრამ ამ უკანასკნელებმა დაადასტურეს, რომ მათ ნახეს ჩახოიანცი, როცა დაჭრილი ხიდზე ეგდო, ამას შენგელიამ დაუმატა, რომ ჩახოიანცს ჰყავს ძმა, რომელიც რკინის გზაზე მსახურებს. ამ ჩვენების შემდეგ არ შეიძლება იმის თქმა, რომ ჩახოიანცი არ ღებულობდა მონაწილეობას წინააღმდეგობის გაწევაში, ვიდრე ის დაიჭრებოდა.

განიხილა რა ყველა ზემოდმოყვანილი ჩვენებები, სასამართლოს მიაჩნია, რომ ყველა ჩამოთვლილი პირები მონაწილეობდნენ გაფიცვაში, ლეზულობდნენ ზომებს მთავარ ხაზზე მოძრაობის შესაჩერებლად, რომ იძულებული გაეხადათ ადმინისტრაცია შემოეღოთ 8 საათის სამუშაო დრო, გაედიდებია ხელფასი 25%, დაეთხოვა სამსახურიდან უდიერათ მუშებისადმი მომპყრობი მონტორები და უკანვე მიეღოთ უსამართლოდ დათხოვნილი მუშები. რომ რამდენიმე ასი კაცი-საგან შემდგარმა ბრბომ არ მიაქცია არაერთიარო ყურადღება პოლიციის მიერ მიღებულ ზომებს, გააჩერა სად. გომიდან მისული მატარებელი, თავს დაესხა ბორჯომის მატარებელს და როცა ამ მატარებლის გამოსახსნელად მივიდა ადგილობრივი ჯარის ნაწილი და სტრატეგიები, ბრბომ დაუშინა მათ ქვეები და გაუწია წინააღმდეგობა. სასამართლოს ჩამოთვლილი პირები მიაჩნია დამნაშავეთ, არ არის მხოლოდ დამტკიცებული—ვინ იყო ამათში მეთაური, მაგრამ უდავოთ არის დამტკიცებული, რომ ყველა ერთნაირად ლეზულობდა მონაწილეობას. ამიტომ სასამართლო უსჯის: **უდანოვს, ზოხბეროვს, ხამხარაძეს, კვებაძეს, არუთინოვს და ლომაძეს** ყოველგვარი ღირსება—უპირატესობის ჩამორთმევას და გამოსწორებულ რაზმში გაგზავნას თითოეულს 2 წლით და ექვსი თვით. **მესაბიშვილს და ჩაზოიანცს** ყოველივე ღირსება—უპირატესობის ჩამორთმევას და გამოსწორებულ რაზმში გაგზავნას—ერთი წლითა და ექვსი თვით; **ფერაძეს, სიხიევს, მეგრელიშვილს და კიკნაველიძეს**—საპყრობილეში დაპატიმრებას თითოეულს ერთი წლით და ექვსი თვით.

სასამართლოს ხარჯების გადახდა დაეკისროს ყველა ბრალდებულთ თანასწორად. გამართლებული იქნან: **გუდაძე, კამკამიძე და თედოზაშვილი.**

ს ა რ ზ ე ვ ი:

	33-
1. თ. სიხარულიძე.—ოქტომბრის რევოლუცია, სოც.-დემ. და ტროცკისტული ნეო-მენშევიზმი.	3-
✓ 2. მ. ფროლენკო.—როგორ მოჰკლეს ალექსანდრე მე-II	14
3. პირველიდან მეთუთხმეტე ყრილობამდე	25
✓ 4. თ. ჟ.—მახნო და მისი მოღვაწეობა	46
5. <u>შამშე ლეჟავა</u> .—რევოლუციონური ბრძოლა და პარტიული მუშაობა	54
✓ 6. თენგიზ ჟღენტი—ბათუმი 1901—1905 წლებში	91
7. ს. დ.—მეორე ყრილობის შემდეგ	134
8. დ. ნასარიძე—ჩემი მოგონება	142
✓ 9. სანდრო ჩოდრიშვილი—ავლაბრის სტამბის გარშემო	153
✓ 10. გ. მეთუნარგია—1905 წელი ზუგდიდის მაზრაში	155
✓ 11. ნიკო იტრიაევი (მკერვალი)—ტფილისის მკერვალთა გაფიცვა 1902 წელს	158
✓ 12. ავტობიოგრაფიები: 1. გიგო ლელუშვილი. 2.—სტეფანე ჯაქრაძე	160
✓ 13. მიხეილ კინწურაშვილი — „მოგზაური“ (ნარკვევი)	170
14. პარტიული არქივი	213
15. პარტიის მუშაობის გარშემო	220
16. მასალები და დოკუმენტები	223

შეცდომის გასწორება:

ამხ. თ. სიხარულიძის წგრილში — „ოქტომბრის რევოლუცია, სოც.-
დემოკრ. და ტროცკისტული ნეო-მენშევიზმი.“

სწერია:

უნდა იყოს:

გვ. 4 სტრ. 19	ზევიდან:	არა თუ არა აღადგინა	... არა თუ აღადგინა.
" 5 " 8	"	მშვიდობიან შესვლას სო- ციალიზმში	მშვიდობიან შეზრდას სოციალიზმში
" 7 " 19	"	კლასობრივი ბრძოლის მრისხანე და ცეცხლოვანი თეორია მან გადააქცია კლასობრივ წინააღმდეგო- ბათა გამწვავების შესახებ და სბ.	კლასობრივი ბრძოლის მრისხანე და ცეცხლოვანი თეორია მან გადააქცია კლასობრივ მშვი- დობიანობის ქადა- გებათ, მოძღვრება კლასობრივ წინააღმდე- გობათა გამწვავების შე- სახებ და სბ.
" 7 " 7	"	მით შინაგანი ძალების	მისი შინაგანი ძალების
" 9 " 26	"	მისი გამარჯვება რუსეთში	მისი გამარჯვება რუ- სეთში.